

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

TÜRKÇE ŞÂFİÎ İLMİHALLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZÜMRÜT HAŞEMİ

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ SÜMEYYE ONUK DEMİRCİ

**YALOVA
TEMMUZ 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

TÜRKÇE ŞÂFÎÎ İLMİHALLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZÜMRÜT HAŞEMİ
228121012

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ SÜMEYYE ONUK DEMİRCİ

YALOVA
TEMMUZ 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “TÜRKÇE ŞÂFÎÎ İLMİHALLERİNİN İNCELENMESİ” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Zümrüt HAŞEMİ

ÖNSÖZ

Osmanlı'dan günümüze kadar devam eden ilmihal geleneği önemli baş ucu eserlerden olmuştur. Bu eserler, temel itikadî ve amelî bilgileri sade ve anlaşılır bir dille sunarak, her kesimden insanın kolaylıkla dinî bilgileri öğrenmesini sağlamıştır.

Ülkemizin büyük bir çoğunluğu Hanefî mezhebine mensup iken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kesim ise Şâfiî mezhebine mensuptur. Ancak Şâfiî mezhebiyle alakalı sınırlı sayıda ilmihal kaleme alınmıştır. Çalışmamızdaki temel amaç Osmanlıdan günümüze kadar yazılmış Şâfiî mezhebiyle alakalı ilmihalleri tespit etmek ve üslup, konu bakımından incelemektir.

İlim yolculuğunda daima bana ilham olan âlimlerimizi daima hayırla yad ediyorum. Bu sürecin her aşamasında bilgi, birikim ve tecrübesiyle beni yönlendiren, çalışmama katkıda bulunan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye Onuk Demirci'ye şükranlarımı sunarım. Savunma sürecimde değerli görüş ve katkılarıyla çalışmamın gelişmesine katkıda bulunan saygıdeğer jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Semra Peker ve Doç. Dr. Tuba Erkoç Baydar'a teşekkürlerimi sunarım. İlmî yolculuğum boyunca daima yanımda olan, fedakarlıklarıyla ve dualarıyla beni destekleyen kıymetli annem ve babama; her zaman yanımda olan ve beni destekleyen sevgili kardeşlerim Sedef, Yakut ve Şahesere; gurbette çıktığım bu ilim yolculuğunda daima manevi desteğiyle yanımda olan arkadaşım Zeyneb Armutlu'ya; tezimin son aşamalarında bana yardımcı olan Rabia Nur Paralı'ya gönülden teşekkür ederim. Ayrıca ilim ve iyilik yolunda birlikte yürüdüğümüz İkra Talebe Birliği'ne teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak mazlum coğrafyalarda özgürlük, adalet ve inanç uğruna mücadele eden Filistin, Gazze, Suriye, Doğu Türkistan halklarının bana ilham olan onurlu direnişini saygı ve dualarla yad ederim, verdikleri cesur mücadeleyi daima minnetle anıyorum.

Temmuz-2025

Zümrüt HAŞEMİ

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
GİRİŞ	1
1. İLMİHAL KAVRAMININ TANIMI VE TARİHÇESİ	3
1.1. İlmihal Kavramı.....	3
1.2. Literatür Olarak “İlmihal”	5
1.3. İlmihallerin Yazım Amacı	8
1.4. İlmihallerin İçeriği.....	10
1.5. Şâfiî İlmihalleri.....	11
2. TÜRKÇE ŞÂFİÎ İLMİHALLER	14
2.1. Zübdetü’l-Makâl Fi İlmi’l-hâl-Mehmet Tahir Dağıstanî.....	14
2.1.1. Müellif	14
2.1.2. İlmihalin tanıtımı	15
2.2. Şâfiî İlmihali-Molla Sait Özdemir	19
2.2.1. Müellif	19
2.2.2. İlmihalin tanıtımı	19
2.3. Şâfiî İlmihali- Ahmet Serdaroglu, Yakup İskender.....	21
2.3.1. Müellif	21
2.3.2. İlmihalin tanıtımı	22
2.4. Büyük Şâfiî İlmihali-Halil Günenç.....	24
2.4.1. Müellif	24
2.4.2. İlmihalin tanıtımı	24
2.5. Cep Şâfiî İlmihali-Halil Günenç.....	27
2.6. Şâfiî’ler İçin Namaz Kitabı-Halil Günenç.....	28
2.7. Tam Şâfiî İlmihali-Ali Arslan.....	29
2.7.1. Müellif	29
2.7.2. İlmihalin tanıtımı	30
2.8. Büyük Şâfiî İlmihali-Haydar Hatipoğlu	33
2.8.1. Müellif	33
2.8.2. İlmihalin tanıtımı	34

2.9. Şâfiî'ler İçin Namaz İlmihali-Muacet Korkmaz.....	36
2.9.1. Müellif	36
2.9.2. İlmihalin tanıtımı	37
2.10. Şâfiî Namaz Hocası-Ahmet Bayer	37
2.11. Temel Şâfiî İlmihali-Siraceddin Önlüer	39
2.11.1. Müellif	39
2.11.2. İlmihalin tanıtımı	39
2.12. Muhtasar Şâfiî İlmihali-Molla Reşit Aslan	41
2.12.1. Müellif	41
2.12.2. İlmihalin tanıtımı	42
2.13. Şâfiî İlmihali-Hasip Asutay	45
2.13.1. Müellif	45
2.13.2. İlmihalin tanıtımı	45
2.14. Muhtasar Şâfiî İlmihali-Ömer Faruk Hilmi.....	49
2.14.1. Müellif	49
2.14.2. İlmihalin tanıtımı	49
2.15. Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)-Necmettin Salihoğlu.....	52
2.15.1. Müellif	52
2.15.2. İlmihalin tanıtımı	52
2.16. Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali-Soner Duman	55
2.16.1. Müellif	55
2.16.2. İlmihalin tanıtımı	55
2.17. Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali-Molla Fahrettin Şeker.....	59
2.17.1. Müellif	59
2.17.2. İlmihalin tanıtımı	60
2.18. Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler-Mithat Acat	64
2.18.1. Müellif	64
2.18.2. İlmihalin tanıtımı	65
2.19. Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler-Mithat Acat	66
2.20. İbadet Rehberi-Alaaddin Güneş	70
2.20.1. Müellif	70
2.20.2. İlmihalin tanıtımı	71
2.21. Şâfiî Fıkhi-Mehmet Keskin	73
2.21.1. Müellif	73
2.21.2. İlmihalin tanıtımı	74

2.22. Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali-Heyet	77
2.23. Şâfiî İlmihali-Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler-Abdullah Karakuş	79
2.24. Şâfiî'ler İçin Dini Bilgiler-Fazlıoğlu Sedat	81
2.25. Muhtasar Şâfiî İlmihali-Abdurrahman Candan	83
2.25.1. Müellif	83
2.25.2. İlmihalin tanıtımı	83
2.26. Muhtasar Şâfiî İlmihali-M. Halil Çiçek.....	86
2.26.1. Müellif	86
2.26.2. İlmihalin tanıtımı	86
2.27. Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum-Siraceddin Önlüer	90
2.28. Kaynaklı Şâfiî İlmihali-Mehmet Can	92
2.28.1. Müellif	92
2.28.2. İlmihalin tanıtımı	92
3. ŞÂFİÎ İLMİHALLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	97
3.1. Genel Değerlendirme.....	97
3.1.1. Telif amacı	97
3.1.2. Üslup.....	99
3.1.3. Tasnif ve muhteva.....	100
3.1.4. Delillendirme ve kaynak kullanımı.....	103
3.1.5. Mezhep içi görüşlere yer verme.....	104
3.2. İlmihallerde Yer Alan Meseleler	105
3.3. İbadet Konuları.....	106
3.3.1. Kulleteyn meselesi	106
3.3.2. Yolculuk mesafesi.....	110
3.3.3. Cem‘ meselesi.....	114
3.3.4. Hilalin tespiti.....	116
3.3.5. Dârülharp-DârüIslâm	120
3.3.6. Taklid ve taklidin şartları	124
3.3.7. Fıtır sadakası	125
3.3.8. Cuma namazı ve zuhr-i âhir meselesi	127
3.3.9. Hanefî veya Şâfiî imama uyma meselesi	131
3.4. Kadınlarla İlgili Konular	133
3.4.1. Kadınların özel hallerinde ibadet etmesinin hükmü	134
3.4.2. Kadın ve camii	136
3.4.3. Kadın ve yolculuk	139

3.4.4. Kadının eğitimi ve çalışması durumu	140
3.4.5. Resmi nikâh	142
SONUÇ	145
KAYNAKLAR.....	151
ÖZGEÇMİŞ	158

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: bin/ibn
bkz.	: Bakınız
cm	: Santimetre
g	: Gram
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
kg	: Kilogram
km	: Kilometre
m	: Metre
m.	: Miladî
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
v.	: Vefat Tarihi
vb.	: ve benzeri

TÜRKÇE ŞÂFİÎ İLMİHALLERİNİN İNCELENMESİ

ÖZET

İlmihal kelimesi kişinin amelî ve dinî bilgileri pratik ve kolay öğrenmesini sağlaması anlamına gelmektedir. Bu bilgileri ihtiva eden eserlere de aynı isim verilmiştir. İlmihal eserleri Osmanlı döneminden günümüze kadar toplumun amelî ve dinî bilgileri kolayca öğrenmesini sağlayan baş ucu eserlerinden olmuştur. Ülkemizde halkın büyük çoğunluğu Hanefî mezhebine mensup iken, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde halkın çoğunluğu Şâfiî mezhebine mensuptur. İlmihal eserleri en çok Hanefî mezhebine göre yazılmışken Şâfiî mezhebinde yazılan ilmihal eserleri oldukça azdır. Hanefî mezhebinde yazılan ilmihaller, bu mezhebe mensup bireylerin dinî bilgi ihtiyacını karşılarlarken Şâfiî mezhebine mensup bireyler için ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmıştır.

Bu çalışmadaki temel amaç Türkçe yazılmış Şâfiî ilmihallerin üslup, konu dağılımı, güncel meseleleri ele alma bakımından incelenmesidir. Tez çalışmamızın sonucunda genel olarak Şâfiî ilmihallerinde sade ve anlaşılır bir üslup kullanıldığı, ibadet konularına ağırlık verildiği, kadın ve güncel meselelere yeteri kadar yer verilmediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İlmihal, Şâfiî, Hanefî, Türkçe, İbadet.

AN ANALYSIS OF TURKISH SHAFI'I ILMIHALS

ABSTRACT

The term ilmihal refers to works that enable individuals to acquire practical and religious knowledge in a simple and accessible way. Texts containing such knowledge have also come to be known by the same name. From the Ottoman period to the present, ilmihal books have served as essential reference works that allowed society to easily learn practical and religious knowledge. While the majority of the population in Türkiye adheres to the Hanafi school of thought, people living in the Eastern and Southeastern regions predominantly belong to the Shafi'i school. Although many ilmihals have been written according to the Hanafi madhhab, the number of ilmihals authored for the Shafi'i madhhab is comparatively very limited. As a result, while Hanafi ilmihals have generally met the needs of their followers, Shafi'i ilmihals have remained insufficient to address the needs of their adherents.

The primary aim of this study is to examine Turkish-language Shafi'i ilmihals in terms of language and style, thematic content, and treatment of contemporary issues. The findings of the study indicate that most Shafi'i ilmihals employ a clear and comprehensible language, focus heavily on acts of worship, and give limited attention to issues concerning women and contemporary matters.

Keywords: Islamic Law, Ilmihal, Shafi'i, Hanafi, Turkish, Worship.

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Amacı

“İlim” ve “hal” kelimelerinden oluşan ve durum bilgisi anlamına gelen ilmihal; topluma dinî bilgileri pratik bir şekilde aktarma amacıyla kaleme alınmıştır. İlmihal geleneği Osmanlı Devleti’nin başlangıcından günümüze kadar hâlâ devam etmektedir. Halkın büyük çoğunluğu, ilk amelî ve fikhî bilgilerini ülkemizde de ilmî değere sahip olan ilmihaller aracılığıyla öğrenmiştir. Ülkemizin büyük bölümü Hanefî mezhebine mensup iken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Şâfiî mezhebinin etkisi belirgindir. Hanefî mezhebi ile ilgili birçok ilmihal telif edilmiş ve bu ilmihaller üzerine akademik çalışmalar yapılmıştır. Çalışmamızın temel amacı, ülkemizde mensubu sayıca fazla olan Şâfiî mezhebine yönelik Türkçe olarak telif edilen Şâfiî ilmihallerini tespit etmek, listelemek ve bu eserlerin, ülkemizde yaşayan Şâfiî mezhebine mensup kişilerin ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığını; klasik fikhî eserlerle hangi düzeyde irtibat kurduğunu ve güncel meselelere ne ölçüde yer verdiğini ortaya koymaktır. “*Türkçe Şâfiî İlmihallerinin İncelenmesi*” isimli çalışmamızın konusunu, Osmanlı döneminden günümüze kadar Türkçe yazılmış Şâfiî ilmihallerin içerik ve kapsam bakımından değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu ilmihaller doğrudan okunarak içeriklerine göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede ilmihallerin dil ve üslup özellikleri, işlenen konuların bütünlüğü, delillendirme biçimleri, mezhep içi ve mezhepler arası görüşlere yer verip vermemeleriyle birlikte özellikle günümüzde toplumda önemli tartışma konuları haline gelen bazı meselelerdeki tutumları değerlendirilecektir.

Böylece çalışma hem Şâfiî ilmihallerin tarihi ve yöntemsel gelişimini öne çıkarmayı hem de Şâfiî mezhebine dair Türkçe ilmihal çalışmalarının dinî bilgi edinmedeki rolünü ve işlevselliğini tespit etmeyi hedeflemektedir.

Literatür

Genel olarak Hanefî ve Şâfiî ilmihalleri üzerine kaleme alınmış bazı doktora ve yüksek lisans tezleri bulunmakla birlikte, bu çalışmaların büyük bir kısmı Hanefî ilmihallerine yöneliktir. Bu alandaki önemli akademik çalışmalar arasında Mediha Aynacı’nın *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fikhî Yönden Değerlendirilmesi* başlıklı doktora tezi; Osman Güman’ın *XIX. Yüzyılda Nimet-i İslâm Kitabı Çerçevesinde İlmihal Fıkhi* adlı yüksek lisans tezi; Ramazan Bozkurt’un *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri* ile Hasan Kurt’un *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Kitaplarının İtikadî Konulara Yaklaşımı* başlıklı yüksek lisans tezleri; ayrıca Hatice Kelpetin Arpaguş’un “Bir Telif Türü

Olarak İlmihal” ve Osman Güman’ın “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İlmihal Literatürü (1839-1922)” başlıklı makaleleri yer almaktadır.

Bu çalışma sayesinde Şâfiî ilmihalleri, ilk defa toplu bir biçimde ele alınarak hem içerik hem de yöntem açısından mukayeseli bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Böylelikle bu eserlerin ilmihal geleneği içerisindeki yeri, Şâfiî mezhebinin Türkçe kaynaklar üzerinden anlaşılması bakımından daha açık bir şekilde ortaya konulacaktır. Ayrıca bu çalışma, ileride yapılacak ilmihal araştırmalarına kaynaklık etmesi ve özellikle Şâfiî mezhebine dair Türkçe literatürün gelişimine katkıda bulunması bakımından önemli bir adım teşkil etmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

İlmihallerin tespiti sürecinde, Osmanlı döneminden günümüze kadar kaleme alınmış Türkçe Şâfiî ilmihaller belirlenmiş; bu eserler esas alınarak kapsamlı bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte hem sahaflardan temin edilen kaynaklar taranmış hem de ilmihallerle ilgili kaleme alınmış doktora ve yüksek lisans tezleri, kitaplar ve akademik makaleler incelenmiştir. Yapılan bu araştırmalar sonucunda, Türkçe yazılmış ve Türkçeye tercüme edilmiş yaklaşık 45 ilmihal tespit edilmiştir. Ancak çalışmada yalnızca Türkçe telif edilen ilmihaller esas alındığı için bu eserlerden 28’i incelemeye dâhil edilmiştir. Eserler, telif tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. Bu sıralamanın amacı, Osmanlı döneminden günümüze kadar yazılmış ilmihalleri sistematik bir bütünlük içinde sunmak; böylece hangi dönemlerde ilmihal telifinde artış yaşandığını ve hangi konuların öne çıktığını tespit edebilmektir. Devamında, seçilen ilmihaller; üslup ve anlatım dili, konu ve içerik düzeni, kaynak kullanımı, delillendirme yöntemleri, klasik ve güncel meselelere yaklaşım tarzı, mezhep içi ve mezhepler arası görüş farklılıklarına yer verilip verilmediği gibi çeşitli açılardan analiz edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan değerlendirmeler, yalnızca ilmihal türünün tarihsel gelişimini ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda söz konusu eserlerin Türkiye’de yaşayan Şâfiî mezhebine mensup bireylerin ilmî ve dinî ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verdiğini de belirtmeyi amaçlamaktadır. Tez kapsamında incelenen ilmihaller, tek tek ve karşılaştırmalı olarak detaylı bir biçimde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, ilmihallerin üslubu, konuları ele alış biçimi, delillendirme yöntemleri, kullanılan kaynaklar ve konu dağılımları karşılaştırmalı olarak incelenmiş; benzerlikler ve farklılıklar adım adım ortaya konmuştur. Ayrıca, ilmihallerin içeriği de detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

1. İLMİHAL KAVRAMININ TANIMI VE TARİHÇESİ

1.1. İlmihal Kavramı

İlmihal, “ilim” ve “hal” kelimelerinden türeyen Arapça bir terim olup, sözlük anlamı itibarıyla “davranış bilgisi” anlamına gelmektedir.¹ “Hal” kelimesi, Arapça kökeni itibarıyla “el-Havl” kelimesinden türemiş olup, “değişme, dönüşme, durum, vaziyet, tavır” gibi anlamlara gelmektedir. Mutasavvıflar bu kelimeyi “değişme, dönüşme” anlamından hareketle gelip geçici bir durum olarak nitelendirmişlerdir. Ancak bazıları ise kelimenin “Hulûl” kökünden geldiğini ifade ederek, değişen şeylerin hal olmadığını belirtmişlerdir. Fıkıh alanında yazılan eserlere isim olarak verilen “ilmihal” kelimesi ise, mutasavvıfların kullandığı anlamdan farklı olarak “hal” kelimesinin çağrıştırdığı diğer bir anlam olan “vakit” kelimesi ile açıklanmış, “kişinin içinde bulunduğu durum ve bu durumda sahip olması gereken bilgiyi ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.”²

“İlmihal” kelimesinin ilk unsuru olan “ilim” lafzı, klasik anlamda genellikle bir şeyin hakikatiyle birlikte idrak edilmesi veya zihinde suretinin oluşması şeklinde tanımlanmıştır. Bunun yanında, ilmi tarife farklı bir yaklaşım getiren ve onu bu klasik tanımlardan ayrı gören görüşler de mevcuttur. Ayrıca, cehlin zıddı olarak kabul edilen “ilim” kelimesi; “âlim”, “alleme”, “ulemâ”, “mâlûm” ve “muallim” gibi bilgi kavramıyla ilişkili birçok terimi bünyesinde barındırır ve Türkçede yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Kelime anlamı bakımından “bilmek” veya “bilgi” manalarına gelen ilim, mutlak bilginin yanı sıra marifet, itikad, ilmî disiplin gibi farklı anlamlara da gelebilmektedir.³

Arap dilinde yazılmış klasik dönem eserlerinde temel dinî bilgiler alanını ifade eden bazı kullanımlar bulunsa da “ilmihal” kelimesi, Arap dilinde bir terim olarak yerleşmemiş bunun yerine “ed-darûrâtü’l-diniyye” ve “fıkhü’l-ibâdât” gibi ifadelerle kullanılmış;⁴ fakat bir ilim adı olarak Türkçe’de “ilmihal” şeklinde tek kelimeye dönüşerek “İslâm dininin itikad, ibadet ve ahlâk alanına ait temel bilgiler bütünü” şeklinde ıstılah anlamını kazanmıştır. Sonraki zamanlarda bu alanlarda yazılmış eserler de (adı ilmihal olsun veya olmasın) ilmihal olarak

¹ Hatice Kelpetin Arpaguş, “İlmihal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/139.

² Mediha Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fıkî Yönden Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2009), 28, 29.

³ Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fıkî Yönden Değerlendirilmesi*, 29, 30.

⁴ Osman Güman, *XIX. Yüzyıl’da Nimet-i İslam Kitabı Çerçevesinde İlmihal Fıkî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2000), 28.

isimlendirilmiştir.⁵ Ancak ilmihal kavramı sadece dinî bilgileri içeren eserler için kullanılmamış, herhangi bir alana ilişkin temel bilgileri içeren kavram anlamında da kullanılmıştır. Buna Auguste Comte'nin Türkçeye tercüme edilen eseri *Pozitivizmin İlmihali* ile Hüseyin Remzi'nin *İlaveli İlmihâl-i Tıbbî*'si örnek olarak verilebilir.⁶ Ayrıca İlmihal kavramı Yahudilik ve Hristiyanlıkta, “catechism” adı altında benzer bir kullanıma sahiptir.⁷

İlmihal kelimesi ilk olarak erken dönem İslam literatüründe Muhammed eş-Şeybânî'nin (v.189/805) kaleme almış olduğu *Kitâbu'l Kesb* adlı eserinde “İlim Öğrenmenin Farziyeti” başlığı altında geçmektedir. Müellif Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in “طلب العلم فريضة على كل مسلم” “İlim öğrenmek her Müslümana farzdır.”⁸ hadisi şerifinden yola çıkarak “أفضل العلم علم” “İlmin en faziletlisi ilmi hal; amellerin en faziletlisi ise bu durumun korunması, muhafaza edilmesidir.” demiş ve hadisi şerifte geçen “ilim” kelimesinden kastın ilm-i hal olduğunu ifade etmiştir. İmam Muhammed ilm-i hali şu şekilde izah etmiştir: “İlm-i hâl demek; bir kimsenin içinde bulunduğu durumda üzerine farz olan şeyleri yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu bilgileri öğrenmesi farzdır. Mesela kişinin namaz kılmak için tahâretin şart olduğunu bilmesi, aynı şekilde ticaretle uğraşan birisinin kendisini faizden ve fasit akitlerden koruyacak kadar ilim öğrenmesi, mal sahibi olan kişinin sahip olduğu malın cinsinden ne kadar zekât vereceğini bilmesi farzdır. İşte “ilmihal” kavramının anlamı budur.”⁹

İlmihal kelimesinin geçtiği bir başka eser ise Zernûcî'ye (v.620/1223) ait *Ta'limu'l-müteallim* adlı eserdir. Zernûcî eğitim ve öğretimin sistematığını anlattığı bu eserinde “İlim ve Fıkıhın Mahiyeti ve Fazileti” başlığı altında “ilmihal” kelimesine değinmiş ve “طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة” “İlim öğrenmek her Müslüman kadın ve erkeğe farzdır.” hadisi şerifinde geçen “ilim” kelimesini şu şekilde açıklamıştır: “Bil ki, her Müslüman erkek ve kadına her ilmi öğrenmek farz değildir.”¹⁰ Ancak, durumun gerektirdiği ilmi öğrenmek farzdır. Denildiği gibi:

⁵ Yusuf Ziya Yörükân, “İslâm İlm-i Hâli”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I/1 (1952), 7; Osman Güman, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi XII/23 (2014), 168.

⁶ Adnan Memduhoğlu, “İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı”, EKEV Akademi Dergisi XX/66 (2016), 23; Hatice Kelpetin Arpaguş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ocak 2014), 27.

⁷ Memduhoğlu, “İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı”, 23; Arpaguş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”, 26.

⁸ Ebû Abdillâh Muahmmmed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Dârü'l Risâleti'l İlmîyye, 2009) “Mukaddime”, 17, (No.224).

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybanî, *el-Kesb (el-İktisâb fi'r-rızkı'l-müste'âb)* (Halep: Darü'l-Neşâirü'l-İslamiyye, 1997), 148-149.

¹⁰ İbn Mace, *es-Sünen*, “Mukaddime”, 17, (No.224).

‘Bilgilerin en faziletlisi, durumun gerektirdiği bilgidir; amellerin en faziletlisi, hali muhafaza etmektir. Her Müslümanın içinde bulunduğu duruma uygun ilmi öğrenmesi farzdır. Örneğin, eğer bir kimse namaz kılmak durumundaysa, o kişinin, kendisine gerekli olan namazın şartlarını ve edasını öğrenmesi farz olur ve bu farzın yerine getirilmesi, kendisiyle bu farzın gerçekleştiği şey kadar vaciptir. Çünkü vacip olan bir şey, farzı gerçekleştirmek için kullanılan şeyle mümkün olur; bu durumda, vacip olan şeyin de vacip olması gerekir. Oruç, zekât ve hac da böyledir. Eğer bir kimsenin malı varsa, o malın zekâtının şartlarını öğrenmesi gerekir. Aynı şekilde ticaretle uğraşıyorsa, ticaretin gerekliliklerini öğrenmesi de farz olur.’¹¹

Terim anlamı bakımından ise ilmihal; her Müslümanın öğrenmesi farz kabul edilen itikadi, fikhî, ameli ve ahlâkî bilgileri içeren eserlerin genel adıdır. Bu tür eserler, bireylerin hem bireysel hem de toplumsal yaşamlarında ihtiyaç duydukları dinî bilgileri sistematik ve anlaşılır bir biçimde sunmayı amaçlamaktadır.¹² “Her Müslümana gerekli olan bilgilerin bütününe” ilmihal adının verilmesi, İslam dininde sorumluluk ile bireyin durumu ve bu duruma uygun bilgi arasında sıkı bir bağın bulunmasından kaynaklanmaktadır.¹³

1.2. Literatür Olarak “İlmihal”

İlmihal teriminin tarihî süreci incelenirken, bu kavram hem terminolojik kullanımı hem de telif türü bakımından ele alınmıştır.¹⁴ Terim olarak “ilmihal” kelimesi eski dönemlerden beri kullanılagelmıştır.¹⁵ Nitekim İmam Mâtürîdî (v.333/944) ve Zernucî (v.591/1194) gibi erken dönem İslâm âlimleri, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “İlim öğrenmek kadın erkek her Müslümana farzdır.” hadisindeki “ilim” kelimesini “hâl ilmi” şeklinde tefsir etmişlerdir.¹⁶ Buradaki “hâl ilmi”, bireylerin günlük hayatlarında ihtiyaç duydukları iman, küfür, namaz, zekât, oruç, hac, helal ve haram gibi temel konuları kapsamaktadır.¹⁷

Telif türü açısından bakıldığında ise “ilmihal” terimi, yalnızca Osmanlı döneminde yazılmış Türkçe eserlerde kullanılmıştır. Ancak bu döneme kadar farklı adlarla kaleme alınan kitaplar,

¹¹ Burhâneddin Zernûcî, *Ta’lîmü’l-müte’allim şarîka’t-te’allüm* (Beyrut: Darü’l-İbn Kesir, 2014), 31-32.

¹² Güman, *XIX. Yüzyıl’da Nimet-i İslam Kitabı Çerçevesinde İlmihal Fıkhi*, 26.

¹³ Hayreddin Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 3/132.

¹⁴ Hatice Kelpetin Arpaguş, “Bir Telif Türü olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, (Ocak 2002), 28.

¹⁵ Yörükân, “İslam İlm-i Hâli”, 5.

¹⁶ İbn Mâce, “Mukaddime” 17, (No. 224); Ebû Mansur Muahmmmed b. Muahmmmed Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Şerhu’l-Fıkhî’l-ekber*, (Haydarabad, 1321), 11; Zernûcî, *Ta’lîmü’l-müte’allim şarîka’t-te’allüm*, 31-32; Yörükân, “İslam İlm-i Hâli”, 5; Arpaguş, “Bir Telif Türü olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 28.

¹⁷ Arpaguş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 28.

halkın aynı nitelikteki ihtiyaçlarına cevap vermiştir.¹⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde dinî ihtiyaçlar doğrudan vahiy yoluyla karşılanmış; Sahâbe bu bilgileri ya bizzat onun söz ve fiillerinden ya da görevlendirdiği kimselerden öğrenmiştir.¹⁹ Sahâbe ve tâbiûn nesli de Kur’ân-ı Kerîm ve sünnetin yanı sıra bu yöntemle öğrendikleri bilgilerle dinî ihtiyaçlarını gidermiştir. Böylelikle Kur’ân ve sünnet, problemlerin çözümünde iki ana kaynak olmuş; zamanla bu kaynakların yorumlanmasıyla ictehad ve fetva mekanizması devreye girmiştir. Farklı görüşlerin ortaya çıkması mezheplerin doğuşuna zemin hazırlamış, her mezhep kendi görüşlerini yazılı hale getirmiştir.²⁰ Bu bağlamda ilmihal niteliğinde ilk örnekler mezhep imamlarının eserlerinde görülmektedir. İmam Ebû Hanîfe’ye (v.150/767) nispet edilen *el-Fıkhü’l-ekber*, *el-Fıkhü’l-ebsat*, *er-Risâle*, *el-Âlim* ve *l-müteallim* ve *el-Vasiyye* adlı akaid kitapları, günümüz ilmihallerinin iman bölümünü teşkil eden en eski örneklerdendir.²¹ Yine İmam Ahmed b. Hanbel’in (v.241/855) “*Kitâbü’s-salât*” adlı eseri, ibadetlere dair ilmihal literatürünün ilk denemelerinden biri kabul edilmiştir. Bu dönemde bazen sadece akaid, bazen sadece ibadetler, bazen de ahlâk ve âdâb gibi konularla birlikte telif edilen eserler, adı ilmihal olmasa da halkın ilmihal bilgisi ihtiyacına cevap vermiştir.²²

Anadolu coğrafyasında ilmihaller, İslâm’a giriş kapıları olarak nitelendirilmiş ve dinî hayatın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde halkın eğitimi ve dinî hayatı için özel bir siyaset izlenmiş; bu ortamda Ahilik Teşkilatı doğmuş ve ilmihal benzeri eserler yaygınlaşmıştır. Şeyh Nasîruddîn Mahmûd el-Hoyî’nin (v.659/1262) kaleme aldığı *Menâhic-i Seyfî*, Anadolu’da yazılan ilk ilmihallerden biridir. Aynı dönemde yazılan *Bahrü’l-Fevâid* adlı eser de ilmihal literatüründe dikkat çekmektedir. Haçlılarla mücadelenin yoğun olduğu bir dönemde kaleme alınan bu eser, “*Kitâbü Edebü’l-Cihâd*” bölümüyle başlamaktadır. Aslında, Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed Kelâbâzî’nin (v.380/990) Arapça tasavvufî eserinin kısaltılmış ve ilmihal tarzına dönüştürülmüş Farsça tercümesidir. Bu dönemde ilmihaller genellikle Arapça veya Farsça kaleme alınmış; Osmanlı’nın kuruluşuyla birlikte ise halka dinî bilgilerin ulaştırılması amacıyla Türkçe ilmihaller yaygınlık

¹⁸ Yörükân, “İslâm İlm-i Hâli”, 5; Arpaguş, Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 28.

¹⁹ Memduhoğlu, “İlmihal Edebiyatının Tarihi Serencâmı”, 26; Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, 3/134.

²⁰ Yörükân, “İslâm İlm-i Hâli”, 5; Arpaguş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 29.

²¹ Arpaguş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 29; Hasan Kurt, *İlmihal Kitaplarında İman Esasları (1930-1965)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 24-25.

²² Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, 3/134-135.

kazanmıştır.²³ Örneğin, XII.-XIII. yüzyıllarda Ebu Nasr b. Tâhir es-Serahsî tarafından Harzem Türkçesiyle yazılan *Güzîde* adlı eserin yalnızca birkaç sayfası günümüze ulaşmıştır. Daha sonra Mehmed b. Bâlî tarafından *Kitâb-ı Güzîde* adıyla Anadolu Türkçesine tercüme edilmiştir. Yine I. Murad döneminde kaleme alındığı düşünülen *Kitâbu'l-Gunye* de Türkçe ilmiyhaller arasında zikredilmektedir.²⁴ İlk Türkçe ilmihal örneklerinden biri de Kutbüddîn İznîkî'nin (v. 821/1418) *Kitâbu'l-Mukaddime* adlı eseridir. Hanefî mezhebini esas alan bu eser, yer yer diğer mezheplere atıfta bulunmakta, fikhî meselelerin yanı sıra ahlâkî konulara da yer vermektedir.²⁵ Osmanlı döneminde ilmihal geleneğinin ilk örneği olarak değerlendirilen bu eser, daha sonraki teliflere zemin hazırlamıştır. Kutbuddinzâde'nin *el-İkdü's-semîn ve'l-akdü'l-yemîn* adlı eseri ve Molla Fenârî'nin (v.834/1431) namaz risaleleri de ilmihal türünün gelişmesine katkı sağlamıştır.²⁶

Tanzimat Dönemi'yle birlikte ilmihal literatüründe yeni bir aşamaya geçilmiştir. Modern okulların açılmasıyla birlikte ilmiyhaller sistematik bir yapıya kavuşmuş, özellikle eğitim müfredatında yer almıştır. İmam Birgivî'nin (v.929/1523) *Vasiyetnâme* adlı eseri, ibtidâî ve rüşdiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuş; ardından farklı üslup ve hacimlerde ilmiyhaller telif edilmiştir. Müellifi bilinmeyen ve adında doğrudan “ilmihal” kelimesi geçen ilk eser olan *Mızraklı İlmihal*, Osmanlı toplumunda en çok okunan ve ezberlenen ilmiyhallerden biri olmuş; sıbyan mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Abdest, namaz, oruç, hac, iman, elli dört farz gibi temel konuları ihtiva eden eser, ilmihal geleneğinin gelişiminde çok önemli bir rol oynamıştır.²⁷

Tanzimat ve I. Meşrutiyet Dönemlerinde ilmihal örnekleri, başlangıçta gençlerin namaz öğrenmesi için yazılmış küçük risaleler şeklinde iken; daha sonra inanç esasları, ibadetler ve ahlâk konularını da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Mehmed Zihni Efendi'nin (v.1913) *Nimet-i İslâm*, Hacı Reşid Paşa'nın (v.1918) *Din-i Mübîn-i İslâm* ve Ahmed Hamdi

²³ Ahmet Uçar, “Anadolu’da İslâmî Hayatın Giriş Kapıları, İlk Asırlar, İlk İlmiyhaller”, *Yedi Kıta Dergisi* 113 (Ocak 2018), 19-20-21.

²⁴ Arpağuş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 31-32.

²⁵ Süleyman Akkuş, “Kültürlerin Buluşma Noktasında Uluslararası İznîk Sempozyumu”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, (Eylül 2005), 262.

²⁶ Arpağuş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 34-35-36.

²⁷ Arpağuş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 36; Memduhoğlu, “İlmihal Edebiyatının Tarihi Serencâmı”, 36.

Akseki'nin (v.1951) *Din Dersleri* adlı eserleri, ibadetlerin yanı sıra aile hukuku ve ahlâkî meseleleri de ele alarak ilmihal literatürünü zenginleştirmiştir.²⁸

Sonuç itibarıyla ilmihaller, tarih boyunca Müslüman bireylerin dinî bilgilerini ve sorumluluklarını öğrenmelerinde en önemli başvuru kaynakları olmuş; Osmanlı dönemiyle birlikte sistematik bir gelenek hâline gelmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

1.3. İlmihallerin Yazım Amacı

İlmihal, Müslümanların itikadî bakımdan benimsemeleri gereken esaslarla birlikte, yerine getirilmesi veya kaçınılması gereken amelî hükümleri açıklayan bir “dinî hal ilmi” olarak tanımlanabilir.²⁹ Bu tür eserler, her Müslümanın bilmek ve uygulamakla yükümlü olduğu temel dinî bilgilere ulaşmasını sağlamıştır.³⁰ Bununla birlikte ilmihallerde muâmelâta dair konular ele alınırken, hitap edilen kitlenin içinde bulunduğu zaman, mekân ve toplumsal şartlara göre farklılıkların söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, ilmihallerin kaleme alınış amacının, her dönemde Müslümanların bilmesi zarurî kabul edilen meseleleri ele almakla sınırlı kalmasıdır. Dolayısıyla ilmihal literatürünün ortaya çıkışındaki en önemli saik, İslam toplumlarında bireylerin temel dinî ve ahlâkî bilgilerini karşılamaya yönelik bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır.³¹

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) döneminde Müslümanların herhangi bir kaynağa veya müctehide ihtiyaçları bulunmamaktaydı. Zira karşılaştıkları meseleleri doğrudan Hız. Peygamber'e (s.a.v.) sorarak cevaplarını bizzat kendisinden öğrenme imkânına sahip olmuşlardır. Onun vefatından sonra, Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler döneminde bu ihtiyacı sahâbe, tâbiîn fakihleri ve müctehidler karşılamışlardır. Müctehid imamlar döneminde ise ictihad faaliyetleri yoğunlaşmış, bu süreçte fıkıh alanında çok sayıda eser kaleme alınmıştır. İmam Muhammed (v.189/805), Ebû Yûsuf (v.182/805), İmam Mâlik (v.179/795) ve İmam Şâfiî (v.204/820) gibi âlimlerin telifleri, fıkıh literatürünün oluşumunda önemli birer kilometre taşı olmuştur. Daha sonraki dönemlerde bu eserler, ihtisar ve şerhler yoluyla yeniden ele alınarak fıkıh alanındaki tedvin faaliyetleri devam ettirilmiştir. Ancak ilk dönemlerde halka doğrudan uygulamaya

²⁸ Osman Gûman, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)”, *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi* XII/23 (2014), 171.

²⁹ Yörükân, “İslâm İlm-i Hâli”, 5.

³⁰ Ali Arslanoğlu, *Tüm İlmihal: İman, İbadet, Ahlak, Peygamberler ve Peygamberimiz (s.a.v.)* (İstanbul: Nuh Aycan Matbaası, 1971) 16.

³¹ Arpaguş, “İlmihal”, 139.

yönelik bilgilerin sunulduğu müstakil eserlerin bulunmadığı, ilmihal konularının ise fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde yer aldığı görülmüştür.³²

İslâm'ı öğrenmek ve yaşamak isteyen kitlelere sade, anlaşılır ve kolay ulaşılabilir dinî bilgilerin aktarılması bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Zira fıkıh alanında kaleme alınan eserler, fıkıhın bütün konularını kapsamakta ve meseleleri delilleriyle birlikte tartıştıkları için doğrudan halka hitap etmekten ziyade ilmî çevrelere yönelik yazılmıştır. Bu sebeple, doğrudan halka hitap eden ve her Müslümanın bilmesi gereken temel dinî bilgileri ihtiva eden müstakil eserlerin kaleme alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Dinin iki temel kaynağı olan Kur'ân ve sünnette yer alan hükümleri bizzat bu kaynaklardan okuyup anlamak özel bir bilgi birikimi ve ilmî seviyeyi gerektirmektedir. Bu nedenle toplumun ihtiyaç duyduğu dinî bilgi, yüzyıllar boyunca ilmihal türü eserler aracılığıyla karşılanmış, söz konusu eserler Müslümanların günlük hayatta bilmesi zaruri kabul edilen meseleleri ele alma işlevini üstlenmiştir.³³

İlmihal müellifleri, dinî hükümlerin ve ahlâkî değerlerin manevi boyutuna ağırlık vermiştir. Bu doğrultuda, toplumun geniş kesimlerinin inançlarını güçlendirmek, bu inançların davranışlara yansımaları sağlamak ve bireyleri temel ahlâkî erdemlerle donatmak amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfedilen hadisler ile büyük İslâm âlimlerinin görüşlerine yer verilmiş; böylelikle konuların manevi boyutu vurgulanarak dinî emir ve yasakların hikmetleri, uyarı ve teşvik unsurlarıyla birlikte aktarılmıştır.³⁴

Osmanlı döneminde ilmihal türü eserler, halkın dinî bilgilere kolay ve pratik bir şekilde ulaşmasını sağlamak amacıyla telif edilmiştir. Osmanlı'daki ilk ilmihallerin mukaddimelerinde yer alan ifadelerden anlaşıldığı üzere bu geleneğin ortaya çıkış amacı, ergenlik çağına giren çocuklara temel dinî bilgileri öğretmek ve gündelik hayatın meşguliyetleri içerisinde bulunan geniş halk kesimlerinin asgarî dinî ihtiyaçlarını karşılamaktır. Osmanlı'nın son dönemlerinde kaleme alınan ilmihallerin telif gerekçesi ise özellikle çocuklara yönelik dinî eğitim ihtiyacının karşılanmasıdır. Nitekim Şemseddin Sâmî (v.1904), ilmihali “akâidin kavâid-i esâsiyesi ve ibtidâiyesi ile namaz, abdest ve sair muâmelât-ı dîniyyeyi çocuklara öğretmeye mahsus bir kitap” şeklinde tanımlamıştır. Tanzimat Dönemi'nin başlangıcından I. Meşrutiyet'in sonuna kadar ilk ve orta dereceli okullarda temel dinî bilgileri öğretmek amacıyla yazılan eserlerin

³² Arpaguş, “İlmihal”, 139.

³³ Arpaguş, “İlmihal”, 139.

³⁴ “İlmihal”, *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları, 2019), 4/319.

“ilmihal” ismini taşıması da bu duruma işaret etmektedir. Söz konusu gelenek günümüze kadar devam etmiş ve halk, temel dinî bilgilerini büyük ölçüde bu eserler aracılığıyla edinmiştir.³⁵

1.4. İlmihallerin İçeriği

İlmihallerde konuların tasnifi genellikle Cibrîl hadisi esas alınarak düzenlenmiştir. Bu hadiste, Cebrâil (a.s.), Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashabıyla bir arada bulunduğu bir esnada kendisine yaklaşıp İslam dini hakkında sorular yöneltmiştir. Bu sorular, “İman nedir?”, “İslam nedir?” ve “İhsan nedir?” şeklinde olup; dinin üç temel başlığını oluşturan inanç, ibadet ve ahlâk kavramlarını içermektedir.³⁶ Bu bağlamda ilmihal literatüründe kaleme alınan eserlerin, Cibrîl hadîs-i şerîfini referans alarak ve dinin bu üç temel unsuru çerçevesinde şekillendirildiği görülmektedir.³⁷

İlmihal eserleri, fıkıh literatürü içerisinde önemli ve işlevsel bir konuma sahiptir. Kendine özgü bir muhtevaya sahip olan bu eserlerde; akaid, abdest esasları ve muâmelât alanlarının yanı sıra, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ve diğer peygamberlerin hayatları, yeme-içme ve giyim-kuşam âdâbı, aile hukuku, âdâb-ı muâşeret kuralları ile cihada dair pek çok konuya yer verilmektedir. Bu yönüyle ilmihaller, içerik bakımından klasik fıkıh kitaplarından ayrılmaktadır.³⁸

Bu eserlerde iman esasları, ibadet ve ahlâkla ilgili hükümler ayrı bahisler çerçevesinde ele alınarak üç temel başlık altında toplanmıştır. Akaid bölümünde, ilk dönemlerde “İlm-i tevhid”, daha sonraları ise “İlm-i kelâm” adı verilen ve “usûl-i selâse-i İslâmiyye” şeklinde ifade edilen ilahiyat, nübüvvet ve ahiret konuları işlenmiştir. Dinî emirler, helal ve haramlar ile ahlâkî hükümler; İslam’ın şartları, farzları ve pratik ibadet hükümleri ise İslam âlimleri tarafından bir yönüyle kelama, bir yönüyle fıkha, bir yönüyle de “ilm-i amelî” adı altında ahlâka dâhil edilmiştir.³⁹ Bu çerçevede ilmihaller, kelam, fıkıh ve ahlâk ilmiyle ilgili konuları halkın büyük çoğunluğunun anlayabileceği şekilde sade, kolay ve anlaşılır bir üslupla aktaran eserler olmuştur.⁴⁰

³⁵ Güman, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İlmihal Literatürü (1839-1922)”, 169.

³⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Erba ‘ûne’n-Neveviyye* (Beyrut: Darü’l-Minhâc, 2009), (no.2).

³⁷ Memduhoğlu, “İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı”, 24.

³⁸ “İlmihal”, 4/319.

³⁹ Yörükân, “İslâm İlm-i Hâlî”, 7.

⁴⁰ Kurt, *İlmihal Kitaplarında İman Esasları (1930-1965)*, 22.

Bugün ilmihal eserleri yalnızca inanç, ibadet ve ahlâk konularıyla sınırlı kalmayıp, güncel ihtiyaçlara göre kapsamalarını genişletmiş; siyer, muâmelât ve çağdaş meselelere de yer vermeye başlamışlardır. Genel olarak ilk dönem ilmihallerinde daha küçük hacimli, yalnızca akaid ve ibadet bölümlerinden oluşan eserler telif edilirken; günümüzde kaleme alınan ilmihallerde hacim genişlemiş, bu bölümlere ilave olarak muâmelât ve çağdaş meseleler gibi alanlar da dahil edilmiştir.

Ayrıca günümüzde ilmihaller, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitlenmiş ve bu doğrultuda farklı muhatap kitlelerine yönelik olarak kaleme alınmıştır. Bu bağlamda “aile ilmihali”, “kadın ilmihali”, “muâmelâta dair ilmihaller”, “evlilik ilmihali”, “çocuk ilmihali” ve “asker ilmihali” gibi türler ortaya çıkmıştır.

1.5. Şâfiî İlmihalleri

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Tanzimat Dönemi’ne kadar Türkçe yazılmış bir Şâfiî ilmihaline rastlanılmamıştır. Osmanlı döneminin ilk ve tek Şâfiî ilmihali Mehmet Tahir Dağıstanî tarafından kaleme alınan *Zübdetü’l-Makâl Fî İlmi’l-hâl* veya *Şâfiî İlmihali* isimli eserdir.⁴¹

Şâfiî mezhebi, Türkiye’de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaygın olarak benimsenmiştir. Bu bölgelerde medrese eğitimlerinde Arapça telif edilmiş klasik eserler ders kitabı olarak okutulmuş ve bu durum ilmihal ihtiyacını kısmen karşılamıştır. Medrese eğitimi alan kimseler, edindikleri bilgileri çevrelerine aktarmak suretiyle ilmihal bilgisinin yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Ancak zamanla çeşitli sebepler ve toplumsal baskılar nedeniyle medrese eğitime devam edenlerin sayısı azalmış, bunun sonucunda ilmihal bilgisine duyulan ihtiyaç giderek artmıştır.⁴²

Cumhuriyet Dönemi’ne gelindiğinde, uzun süre Şâfiî ilmihalleriyle alakalı sistemli (düzenli) bir telif faaliyeti gözlemlenmemektedir. Bu dönemde yazılan ilk Şâfiî ilmihali 1956 yılında Molla Sait Özdemir tarafından kaleme alınan ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Örnek Matbaası tarafından yayınlanan *Şâfiî İlmihali* isimli eserdir. Sonrasında ise 1965 yılında Ahmet Serdaroğlu ve Yakup İskender’in birlikte telif ettiği *Şâfiî İlmihali*, 1975 yılında Halil Güneç tarafından telif edilen *Büyük Şâfiî İlmihali*, 1980 yılında Ali Arslan tarafından telif edilen *Şâfiî İlmihali* ve 1986 yılında Haydar Hatipoğlu tarafından telif edilen *Büyük Şâfiî İlmihali* isimli

⁴¹ Güman, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İlmihal Literatürü (1839-1922)”, 196.

⁴² M. Halil Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2022), 13-14-15.

eserlerdir. Ancak Cumhuriyet'in ilânından sonra yazılan ilmihallerin sayısı oldukça sınırlı kalmış, özellikle Hanefî ilmihallerine kıyasla Şâfiî ilmihal literatürü büyük bir eksiklik göstermiştir. 2000'li yıllardan itibaren Şâfiî mezhebine göre yazılmış ilmihallerin sayısında bir artış görülmektedir. Bu dönemde hem telif hem de tercüme faaliyetleri hız kazanmış, halkın dinî ihtiyaçlarına daha fazla hitap eden içerikte ilmihaller ortaya konmuştur. Ancak Hanefî mezhebine kıyasla bu sayının yetersiz kaldığını söylemek mümkündür. Nitekim Hanefî mezhebine göre kaleme alınan Türkçe ilmihallerin sayısı 100'ün üzerinde iken, Şâfiî mezhebine göre yazılanların sayısı cep namaz kitaplarıyla birlikte 30 civarındadır. Şâfiî mezhebi, erken dönemden itibaren İslâm dünyasında güçlü bir fikhî gelenek oluşturmuş olsa da Türkiye'de bu mezhebe mensup bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan Türkçe ilmihal literatürü uzun süre yetersiz kalmıştır. Osmanlı'dan günümüze Türkçe kaleme alınmış Şâfiî ilmihallerin sayısı sınırlı olmuş, ilmihal literatürü büyük ölçüde Hanefî mezhebine göre şekillenmiştir.

Son dönemlerde ilmihal eserlerinin hacmi önemli ölçüde genişlemiştir. Örneğin, Halil Güneş, kaleme aldığı Şâfiî ilmihalinin ilk baskısını çeşitli eklemelerle zenginleştirerek sonraki baskılarda hacmini artırmıştır. Benzer şekilde, Mehmet Keskin'in telif ettiği *Büyük Şâfiî İlmihali*, daha sonra genişletilerek iki cilt hâlinde *Şâfiî Fıkhu* adıyla yeniden yayımlanmıştır.⁴³ Şâfiî mezhebiyle ilgili ilk ve tek kadın ilmihali, 2014 yılında Mithat Acat tarafından telif edilmiştir. Bunun yanı sıra, ilk Müdellel Şâfiî İlmihali Soner Duman tarafından kaleme alınmıştır.

Arapça kaleme alınan Şâfiî fıkıh eserleri arasında, ilmihal kategorisine dâhil edilebilecek bazı klasik metinler zamanla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eserlerden biri, Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin (v.500/1107) telif ettiği ve günümüze kadar birçok kez Türkçeye çevrilen *Ğâyetü'l-ihtisâr* adlı çalışmadır. Söz konusu eser yalnızca ibadet konularını içermesi yönüyle, kapsamı sınırlı fakat ilmihal formatına uygun bir klasik Şâfiî fıkıh metnidir.⁴⁴ Benzer şekilde, aslı üç cilt olan ve Mustafa Sa'îd el-Hınn, Mustafa Dîb el-Bûğa ile Ali eş-Şerbecî tarafından telif edilen *Fıkhu'l-Menhecî 'alâ Mezhebi's-Şâfi'i*, Ali Arslan tarafından dört cilt hâlinde Türkçeye tercüme edilmiştir.⁴⁵ Ayrıca, Muhammed Erbilî'nin kaleme aldığı ve Halil

⁴³ Mehmet Keskin, *Büyük Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011); Mehmet Keskin, *Şâfiî İlmihali İman ve İbadetler* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2014).

⁴⁴ Ebû Şücâ' el-İsfahânî, *Ğâyetü'l-ihtisâr: Delilleriyle Büyük Şâfiî İlmihali*, çev. Nizameddin Ersöz (İstanbul: Ravza Yayınları, 2005).

⁴⁵ Mustafa Sa'îd el-Hınn vd., *Fıkhu'l-Menhecî 'alâ Mezhebi's-Şâfi'i*, *Büyük Şâfiî Fıkhu*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Arslan Yayınları, 1994).

Güvenç tarafından Türkçeye çevrilen *Tenvîrû'l-kulûb* adlı eser, içerik ve konu tasnifi açısından günümüz ilmi halleriyle benzerlik arz etmekte ve ilmi hal literatürü içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁶

Aynı şekilde, *Kavlü'l-Musîb Tercüme-i Nihâyeti't-Tedrib* adlı eser, es-Seyyid Tâhir Doğru Geylani tarafından Osmanlı Türkçesinden nazmedilerek günümüze aktarılmış ve *Manzum Şâfiî İlmihali* adıyla neşredilmiştir. Eserde dört farklı müellife ait bölümler yer almakta olup, bunlardan Yahyâ el-Âmirtî'nin kaleme aldığı kısım özellikle Şâfiî mezhebine dair konuları ihtiva etmektedir.⁴⁷ Bu yönüyle eser hem edebî hem de fikhî bakımdan dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte sadece Şâfiî mezhebiyle alakalı eserler telif edilmemiştir. Celal Yıldırım'ın 1976 yılında kaleme aldığı *Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Büyük İlmihal* ile S. Muhammed Konyevî'nin telif ettiği *İlmihal: Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre İbadetlerin Edep ve Sırları ve Fetvalar, Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Asrımız Meselelerine*, mukayeseli ilmi haller arasında yer almaktadır.⁴⁸ Bununla birlikte, yakın dönemde Türkçe olarak telif edilen ve genellikle soru-cevap formatında düzenlenen Şâfiî ilmi halleri de mevcuttur. Bu tür eserler, okuyucunun kolayca anlayabileceği bir dil kullanarak doğrudan pratik meselelere odaklanmakta ve sade üslûplarıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca yalnızca ilmi hallerin değil, Şâfiî mezhebine dair klasik ve kapsamlı fûrû-i fikh eserlerinin de günümüzde Türkçeye tercüme edildiği görülmektedir. Bunların yanı sıra, çocuklara yönelik Şâfiî ilmi halleri de kaleme alınmıştır. Örneğin, Ebru İpek Aydın tarafından hazırlanan *Etkinlikli Şâfiî İlmihali*, çocukların dinî bilgileri daha kolay ve eğlenceli bir şekilde öğrenmelerine katkı sağlamayı amaçlayan çalışmalardan biridir.⁴⁹ Bu tür tercümeler hem akademik çevrelerin hem de Şâfiî mezhebine mensup geniş kitlelerin istifadesine sunulmakta ve alandaki önemli bir boşluğun giderilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca son dönemde çocuklara yönelik Şâfiî ilmi hallerinin telif edilmeye başlanması, mezhebin farklı yaş gruplarına ve çeşitli toplumsal kesimlere ulaşmasına imkân tanımıştır.

⁴⁶ Muhammed Erbilî, *Tenvîrû'l-kulûb*, çev. Halil Güvenç (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1984).

⁴⁷ Heyet, *Kavlü'l-Musîb Tercüme-i Nihâyeti't-Tedrib; Manzum Şâfiî İlmihali* çev. es-Seyyid Tâhir Doğru Geylani (Bursa: Furkan Ofset, 1992).

⁴⁸ Celal Yıldırım, *Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Büyük İlmihal* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976); Seyda Muhammed Konyevî, *İlmihal: Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre İbadetlerin Edep ve Sırları* (İstanbul: Reyhani Yayınevi, 2006); Seyda Muhammed Konyevî, *Fetvalar, Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Asrımız Meselelerine* (İstanbul: Reyhani Yayınevi, 2007).

⁴⁹ Ebru İpek Aydın, *Etkinlikli Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Aktaş Yayıncılık, 2022).

2. TÜRKÇE ŞÂFÎ İLMİHALLER

Tezin ikinci bölümü, tespit edilen 28 Türkçe Şâfî ilmihalin incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde söz konusu ilmihaller, kronolojik bir sıra takip edilerek üslup ve içerik bakımından ele alınmış; müelliflerin özgeçmişlerine dair bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Zübdetü'l-Makâl Fi İlmi'l-hâl-Mehmet Tahir Dağıstanî

2.1.1. Müellif

Seyyid Mehmed Tahir Dağıstanî, 1282/1865-1866 yılında Dağıstan'ın Tapseran nahiyesine bağlı Rükkal köyünde dünyaya gelmiştir. Babası, “Sâdât-ı Rükkalîye” olarak meşhur olan ulemadan ve Sâdât-ı Hüseyniyye'den Seyyid Abdurrahim Efendi'dir. Seyyid Mehmed Tahir Efendi, Peygamber soyundan gelmektedir. Müellif, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl* isimli eserinde nesebini şu şekilde zikretmektedir: “Seyyid Mehmed Tahir b. Şeyh Seyyid Abdurrahim Hüseyin b. Seyyid Ali Hüseyin b. Şeyh Seyyid Ahmed Hüseyin b. Şeyh Seyyid Mehmed Hüseyin b. Seyyid Hamza el-mulakkab bi-Molla Hacı min evlâd-ı Pîr Seyyid Hasan Efendi ed-Dağıstânî et-Teberânî er-Rükkalî el-Hüseyinî.”⁵⁰

Müellif, ilim hayatına Dağıstan'da başlamış; burada sarf, nahiv, mantık ve ma'ânî ilimlerini tahsil etmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelmiş ve dersiâmlardan Ders Vekili Gümülcineli Hüseyin Efendi'nin ders halkasına katılmıştır. İstanbul'da Arapça, Türkçe ve Farsça öğrenmiş; zamanla talebelerine icâzet vermeye başlayan mümtaz bir dersiâm olmuştur. Müellif, ilk olarak 26 Nisan 1903'te Suriye'nin Kerem sancağındaki Leylî Mektebi'nde *muallim-i sâni* olarak görev yapmıştır. 14 Ocak 1905'te Trablusgarp vilayetindeki idâdî (lise)de Arapça ve dinî ilimler hocalığına atanmıştır. 14 Mart 1910 tarihinde ise Sultan II. Abdülhamid'in Uzak Doğu Projesi kapsamında, Çin'deki Müslümanlara İslâm dinini öğretmek üzere Pekin'e muallim olarak gönderilmiştir.⁵¹

Hayatını ilme adayan müellif, Çin'de birçok hayır cemiyeti kurmuş ve on iki okul açmıştır. İlmi yönünün yanı sıra tasavvufî kimliğiyle de öne çıkan Seyyid Mehmed Tahir Efendi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nesebine mensup olup Ahmed Hüsameddin Dağıstânî'nin Çin'deki halifelerindendir. Çin'deki görevinden sonra I. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise Şapka Kanunu'na muhalefet ettiği gerekçesiyle tutuklanmış, daha sonra

⁵⁰ Esra Yıldız, “Dağıstan'dan Çin'e Uzanan İlim Yolculuğu: Çin Vâizi Dağıstanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi”, Academic Platform 5/3, (2021), 443.

⁵¹ Yıldız, “Dağıstan'dan Çin'e Uzanan İlim Yolculuğu: Çin Vâizi Dağıstanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi”, 444.

serbest bırakılmıştır.⁵² Müellifin başlıca eserleri: *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, *Feryâd-ı Vatan*, *Mesâl-i Hayatiyye-i İslâm*, *Mesâl-i Hatattıyye* ve *Tokyo'dan Mektup*.

2.1.2. İlmihalin tanıtımı

İncelenen eser, Tanzimat Dönemi sonrasında Mehmet Tahir Dağıstanî tarafından telif edilen ilk Şâfiî ilmihal olarak kaydedilmektedir. Kitabın giriş bölümünde; 12 Muharrem 1321 (h.) / 14 Nisan 1903 (m.) tarihinde ruhsatname ile Sultan Beyazıt Kütüphanesi'ne bağlı Arif Efendi Matbaası'nda basıldığı ve her hakkı müellife aittir ifadesine yer verildiği belirtilmektedir.⁵³ Eser, iki giriş, akaid bölümü, ibâdet bölümü ve müellifin tercüme ettiği hac risalesinden oluşmaktadır.

Eserin giriş bölümlerinden ilki Arapça, ikincisi ise Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Müellif, giriş kısmında öncelikle kendi şeceresine yer vermiş, ardından eseri telif etme sebebini açıklamıştır. Eserin adı Arapça girişte *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, Türkçe girişte ise *Şâfiî İlmihali* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca müellif, Şâfiî âlimlerinden Şehâbeddin er-Remlî'ye ait olduğunu belirttiği hac risalesini tercüme ederek kitabın kenarına ilave ettiğini ifade etmiştir. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda söz konusu risalenin, Şehâbeddin er-Remlî'ye değil, oğlu İmam Şemseddin er-Remlî'ye ait olduğu tespit edilmiştir.⁵⁴ Arapça giriş bölümünde tercüme edilen eserin adı zikredilmemiş, yalnızca “Hac Risâlesi” olarak anılmıştır. Osmanlı Türkçesiyle yazılan giriş bölümünde ise eser, *İrşâdü's-Sâlik li-Ahkâmi'l-Menâsik* adıyla kaydedilmiştir.⁵⁵

Müellif, her iki giriş bölümünde de eserin telif edilme amacını ilgili alanda herhangi bir eserin daha önce kaleme alınmaması ve Şâfiî mezhebine mensup olan kişilerin bu mezhebin fıkhnı öğrenme gerekliliği şeklinde açıklamıştır.⁵⁶ Eserde istifade edilen kaynaklara herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Eserin üçte ikisi akaid bölümü, diğer kısımları ise ibadet bölümleri oluşturmaktadır.

⁵² Yıldız, “Dağıstan'dan Çin'e Uzanan İlim Yolculuğu: Çin Vâizi Dağıstanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi”, 444-445-447.

⁵³ Seyyid Mehmed Tahir Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl* (İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1320), 1.

⁵⁴ Mahsum Aslan, *Şâfiîler'de Mezhep İçi İhtilaf: Heytemi ve Remli Örneği* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2022), 103.

⁵⁵ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 2-3.

⁵⁶ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 2.

Akaid bölümünde ilk olarak kelim konularından aklî hükümleri ele alıp çeşitlerini ve tanımlarını yaptıktan sonra usul konularından şer'î hükümleri kısa bir şekilde açıklamıştır.⁵⁷ Bu bölümde Allah ve peygamberler hakkında vâcip, müstahîl ve câiz olan sıfatların öğrenilmesinin bütün mükelleflerin üzerine farz olduğunu ifade ettikten sonra kaynağını belirtmediği muhtemelen kendisine ait olan beyit üzerinden akaid konularını sırasıyla açıklamıştır.⁵⁸ Beyite ilk olarak Allah'ı ve Peygamber Efendimizi (s.a.v) tanıtarak başlamış, akaidde bağlı olduğu mezhebi belirttikten sonra mezhepler konusuna değinmiş ve dört mezhebin hak olduğuna, her mezhebin kendi içerisinde doğrusunun ve hatasının olduğuna değindikten sonra mezhepler arası tercih konusunu kısa olarak işlemiş, bu konu hakkında detaylı bilgilerin Şâfiî kitaplarında *Tezkiratü'l İhvan*⁵⁹ ve Hanefî kitaplarında ise *ed-Dürrü'l-muhtâr*⁶⁰ adlı eserlerde geçtiğini belirtmiştir.⁶¹ Allah'ı Teâlâ'ya ve peygamberlere ait olan bütün sıfatları, zıtları ile tek tek ele alarak kısaca izah etmiştir. Peygamberlere ait olan sıfatlardan önce Peygamber Efendimizin (s.a.v) soyu ve ailesindeki kişilerin isimlerini vermiş, akabinde ise Kur'ân'da geçen bütün peygamberlerin isimlerinin geçtiği beyitten sonra sıfatları zıtları ile açıklayarak bu bölümü bitirmiştir.⁶²

İbadet bölümünde tahâret, namaz, zekât ve oruç konularını ele alan müellif, toplumun günlük hayatta daha çok ihtiyaç duyduğu bu meseleleri ayrıntılara girmeden özet bir biçimde açıklamıştır. Eserde en geniş bölüm namaza, en kısa bölüm ise zekât konusuna ayrılmıştır.

Müellif, bölümlerin ana başlıklarını “Kitap”, alt başlıklarını ise “Fasl” olarak düzenlemiş, konulara dair ek açıklamalara ise “Tenbih” başlığı altında yer vermiştir. Konu başlıklarını önce Arapça olarak yazmış, ardından Türkçe karşılıklarını belirtmiş ve sonrasında açıklamalarını yapmıştır. Bazı konuları maddeler halinde açıklamış, bazı kavramların kısa tanımlarını vermiş, özellikle niyet gerektiren ibadetlerde niyetin nasıl getirileceğini ifade ederek konuların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca yer yer örnekler vererek meseleleri okuyucunun zihninde pekiştirmiştir. Genel itibarıyla konular bütüncül bir şekilde ele alınmış olsa da bazı kısımlarda konular arasında kopukluklar göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, naklettiği

⁵⁷ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fi İlmi'l-hâl*, 4-5.

⁵⁸ Güman, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)”, 6.

⁵⁹ Muhammed b. İbrahim el-Uleycî el-Kalicî el-Kahlânî, *Tezkiratü'l İhvan* (İstanbul: Haşimi Yayınevi, 2021).

⁶⁰ Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, thk. Said Bekdaş (Medine: Darü's-Sirac, 2022).

⁶¹ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fi İlmi'l-hâl*, 8.

⁶² Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fi İlmi'l-hâl*, 19.

görüşlerin kaynaklarını belirtmeyen müellif, konulara ilişkin delilleri zikretmemiş; yalnızca bazı meselelerin faziletine işaret ederek Kur'ân ve sünnette bunlara dair delillerin bulunduğunu belirtmekle yetinmiştir.⁶³

Kadınların özel durumları bahsinde müellif, kısa bir açıklamanın ardından her kadının bu konuyla alakalı gerekli fıkhi hükümleri öğrenmesinin vacip olduğunu, şayet eşi biliyorsa eşinin anlatması gerektiğini, bilmiyor ise bilen âlimlerden öğrenmesi gerektiğini söylemiş, buna engel olmanın ise haram olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴

Kitapta en uzun ele alınan bahis namaz bahsidir. Müellif namaz bahsine taalluk eden bütün meselelere yer vermiş, meseleleri kısa ve yer yer örneklerle açıklamıştır. Müellif, namazın rükünlerinden biri olan kıyâm (ayakta durma) konusuna değinmiş, ayakta namaz kılamayan kimselerin durumunu ele alarak bu husustaki ruhsatları açıklamıştır.⁶⁵ Bu konuyu ele alması, söz konusu durumda bulunan kişiler için açıklayıcı bir mahiyet taşımaktadır.

Aynı zamanda müellif namaz ibadetinde kadın, erkek, hür ve köle arasındaki farklara değinmiştir. Müellif, kerahet vakitlerini belirterek bu vakitlerde namaz kılmanın mekruh olduğunu belirtmiştir. Ayrıca cuma günü veya kişinin Mekke-i Mükerrreme'de olması halinde; mekruh olan istivâdan zevale kadar olan bu vakitte namaz kılabileceğini, belirttiği bu iki kayıttan dolayı bu vaktin mekruh olmadığını ifade etmiştir.⁶⁶ Diğer ilmiyelerden farklı olarak; yedi yaşına gelmiş bir çocuğun namaza teşvik edilmesi gerektiğini, on beş yaşına gelen bir kişinin namazı terk ettiğinde öldürüleceğini belirterek namazın önemine vurgu yapmıştır.⁶⁷ Müellif, yolculuğa çıkan kişinin namazlarını kısaltabilmesi hususunda, seferî sayılabilmesi için gittiği yerde ne kadar süre ikamet etmesi gerektiğini belirtmemiş; ancak namazların cem' edilmesi konusunda yolculuğun en az iki günlük helal bir yolculuk olması şartını dile getirmiştir.⁶⁸ Yine namazda olmasa bile Ramazan ve Kurban Bayramı namazlarında olduğu gibi bazı namazlarda okunması faziletli olan namaz sûrelerine ve bazı dualara yer vermiştir.⁶⁹ Ramazan Bayramından sonra tatlı yemenin, Kurban Bayramında ise bayram namazına kadar

⁶³ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 22.

⁶⁴ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 28.

⁶⁵ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 31.

⁶⁶ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 35.

⁶⁷ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 29. Şâfiî mezhebine göre namaz kılmayanın hükmü ölümdür. Ancak müellif diğer ilmiyelerden farklı olarak burada yaşa değinmiş ve yaşı on beş olarak belirtmiştir. Diğer ilmiyelerde bu yaş ayrıntısına yer verilmemiştir.

⁶⁸ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 36.

⁶⁹ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 37-41.

oruçlu olmanın hükmünün müstehap olduğunu belirtmiş, ayrıca bayramların sosyal yönüne de vurgu yapmıştır.⁷⁰

Müellifin eseri kaleme almasındaki amacı kişilerin dinî bilgi eksikliğini gidermek olduğu için konuları ele alırken kısa ve anlaşılır anlatarak günlük hayatta işe yarayacak pratik bilgilere yer vermiştir. Ayrıca teyemmümün nasıl alınacağı, misvağın nasıl kullanılacağı, ne şekilde tutulacağı, ay ve güneş namazlarının nasıl kılınacağı, ölünün nasıl kefenleneceği gibi bazı ibadetlerin nasıl yapılacağını da açıklamıştır.

Müellif konuları ele alırken genel olarak mezhep içi görüşlere ve diğer mezheplere ait görüşlere değinmemiştir. Ancak oruç bahsinde niyet konusunu açıklarken ve kadir gecesinin vakti konusunda farklı görüşlere yer vermiştir. Niyette, Mâlikî ve Hanefî mezheplerine göre niyetin vakti konusuna değinmiş, bu iki mezhepten birini taklid etmenin câiz olabileceğini vurgulamış, kadir gecesinin vakti konusunda ise İmam Şâfiî ve Ebû Bekri Mağribî'nin görüşlerini belirtmiştir.⁷¹ Delillere yer vermeyen müellif bu bölümde sadece nafîle oruçların önemine dikkat çekmek için Peygamber Efendimizin (s.a.v) “Pazartesi ve Perşembe günü amellerin Allah’u Teâlâ’ya arz edildiği”⁷² hadisine vurgu yapmış, aynı şekilde “Arefe günü oruç tutmanın içinde bulunduğu sene ile gelecek senenin günahlarına kefaret olacağını” bildiren hadise de değinerek,⁷³ konuyla alakalı delilleri zikretmiş ancak kaynakları hakkında bilgi vermemiştir.⁷⁴ Oruç bahsindeki hükümleri belirtirken bir kadının eşinden izinsiz oruç tutmasının haram olacağını, Ramazan ayına özel olan i’tikâfın her vakit sünnet olduğu ve terkinin mekruh sayılacağını ancak Ramazan ayının son on gününde Kadir Gecesini aramak için i’tikâfa girmenin daha efdal olacağını belirtmiştir.⁷⁵ Müellif eserin girişinde de belirttiği üzere Şâfiî imamlarından Şemsettin er-Remlî’ye ait olan *Hac Risâlesi*’ni tercüme ederek kitabın kenarına ilave etmiştir. Genel itibari ile hac ve umre ile ilgili konuları kısa bir şekilde ele almış sade, açık bir anlatım ile ve bazı yerlerde örnekler vererek konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Kısa ve öz olan bu risalede konular, bahis ve fasıllara ayrılarak incelenmiştir. Müellif, hacca veya umreye giden kişinin yolculuğa çıkmadan ve yolculuk esnasında dikkat etmesi gereken

⁷⁰ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 37.

⁷¹ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 44-48.

⁷² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâ b. Müslim el-Kuşeyrî, *Şaḥîḥ-i Müslim* thk. Muhammed Fuad Abdulkaki (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1955), “Bır”, 11, (No. 2565).

⁷³ Müslim, “Sıyam” 13, (No. 1162).

⁷⁴ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 44.

⁷⁵ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 47.

kurallar ile risalesine başlayarak ibadetin ilk olarak sosyal yönüne dikkat çekmiştir.⁷⁶ Bununla birlikte umre ve hacca giden kişinin Mescid-i Nebevî’de dikkat etmesi gereken hususları zikretmiş, bu yönüyle adâb-ı muaşeret tarafını vurgulamış, hatta Mescid-i Nebevî’de hurma yemenin dahi bid’at olduğunu dile getirerek bunu avamın yaptığı bir davranış olarak nitelemiştir. Bununla birlikte risale ziyaret edilmesi gereken yerleri belirtmiş, bu yönüyle de bir rehber görevini yerine getirmiştir.⁷⁷ Risalede hac ve umre ile alakalı hükümler detaylı olarak ele alınmamış, yüzeysel bir şekilde açıklanmıştır. Genel itibari ile konuların hepsini ele almaya(aktarmaya) çalışmış, ayrıca tavaf ile ilgili hükümlere değinirken namaz ile benzerliklerine ve farklılıklarına da değinmiştir.

Zübdetü’l-Makâl, 48 sayfalık muhtasar bir Şâfiî ilmihali olmasına rağmen yazılmış olduğu dönemde ilk olması ve pratik hayatta halkın ihtiyaçlarını karşılayacak bilgiler vermesi yönüyle oldukça kıymetli bir eser olma özelliği taşımaktadır. *Zübdetül’l-Makâl*’i günümüz ilmihallerinden ayrılan bir diğer özellik ise tercüme bir esere kitapta yer verilmesi ve akaid bölümünün oldukça uzun tutulmasıdır.

2.2. Şâfiî İlmihali-Molla Sait Özdemir

2.2.1. Müellif

Yazar, 1927 yılında Siirt’in Tillo ilçesinde dünyaya gelmiştir. Yaşadığı bölge ve ailesinin Arap kökenli olması sebebiyle anadili Arapçadır. Türkçeyi ise 11 yaşında Ankara’ya taşındıktan sonra öğrenmiştir. İlkokul, ortaokul ve liseyi üstün başarıyla bitirmiş, lise yıllarında İslâmî ilimlere olan ilgisi başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Makine Bölümü’nde iki yıl eğitim görmüş; ancak İslâmî ilimlere duyduğu ilgiden dolayı eğitimini yarıda bırakmıştır. 1950 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının memurluk sınavına girerek başarılı olmuş ve Diyanet bünyesinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Yazar 2016 yılında vefat etmiştir.⁷⁸

2.2.2. İlmihalin tanıtımı

1956 yılında kaleme alınan ve 248 sayfadan oluşan *Şâfiî İlmihali*, Cumhuriyet sonrasında yazılan ilk Şâfiî ilmihaldir.⁷⁹ İlmihalde akaid ile birlikte abdest, namaz, zekât, oruç, hac ve

⁷⁶ Dağıstanî, *Zübdetü’l-Makâl Fî İlmi’l-hâl*, 4.

⁷⁷ Dağıstanî, *Zübdetü’l-Makâl Fî İlmi’l-hâl*, 13.

⁷⁸ Risale Haber, “Said Özdemir Kimdir?”, Erişim (1.09.2025).

⁷⁹ Eserin kaçınıcı baskısı olduğuna dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Yalnızca “Diyanet İşleri Yayınları No. 49” kaydı bulunmaktadır.

kurban ibadet konuları ele alınmıştır. Müellif, eserin önsözünde ülkemizde yaklaşık 8-10 milyon kişinin Şâfiî mezhebine mensup olduğunu ve çoğunluğunun Doğu Anadolu Bölgesinde yaşadığını belirtmiştir. Ancak bu mezhebe dair uzun zamandır herhangi bir eser yazılmadığını, bu nedenle söz konusu ilmihali kaleme aldığını ifade etmiştir. Özdemir, yararlandığı kaynakların çoğunu Arapça eserlerin oluşturduğunu, en çok istifade ettiği kaynağın ise Muhammed Emin Erbîlî'ye (v.1914) ait olan *Tenvîrû'l-kulûb* adlı eser olduğunu belirtmiştir.⁸⁰ Bununla birlikte, ilmihalin sonunda “Eserin Hazırlanmasında İstifade Edilen Kaynaklar” başlığı altında bazı eserlere de yer vermiştir. Bu kaynaklar arasında dikkat çeken bazı eserler şunlardır: *el-Üm*, *Kitâbü'l Mezâhibü'l Erbaa*, *Muğni'l-muhtâc*, *Gâyetü'l-ihtisâr*, *Büyük İslam İlmihali*, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*.

Müellif, ilmihalde günümüz Türkçesine kıyasla daha ağır bir dil kullanmıştır. Konuların hükümlerini açıklamadan önce ibadetin farziyeti hakkında kitap ve sünnetten delil zikretmiş, sonrasında ise meselelerle ilgili tanımlara yer vererek konuları açıklamıştır. Özdemir, ibadetlerle ilgili açıklamaların yanı sıra yer yer örnek vererek ve meselelerle ilgili ihtimalleri de belirterek konuları izah etmiştir.⁸¹ Konuları ele alırken yalnızca hükümlere ilişkin delillerle yetinmemiş; konunun önemini ve faziletini vurgulamak amacıyla Kur'ân, sünnet ve önemli İslâm âlimlerinin görüşlerine de yer vererek meselelerin hükümlerinin önemine dikkat çekmiştir. Yer yer açıklamaların sonunda “Fâide” ve “Tenbih” başlıkları altında konu ile ilgili ek bilgiler vermiştir.⁸² Mesela fâide başlığı altında namazda hangi durumlarda Fatiha'nın iadesinin gerekli olduğunu açıklamış veya imama uyan bir kimsenin nerelerde açıktan okuma yapması gerektiği şeklinde izahatlarda bulunmuştur.⁸³ Genel olarak, müellif mezhep içi görüşlere sınırlı ölçüde değinmiş, birkaç konu dışında farklı mezheplere ait görüşlere yer vermemiştir. Bununla birlikte, Hanefî imamın arkasında Şâfiî cemaatin bulunması ihtimali ve zekâtın nisabı meselelerinde Diyanet İşleri Başkanlığının fetvalarına atıfta bulunmuştur.⁸⁴ Özdemir, ele aldığı meselelerde kişisel bir görüş belirtmemiş, konuları tarafsız bir üslupla aktarmakla yetinmiştir.

Müellif, konuları yalnızca açıklamakla kalmamış; ihtimalleri dikkate alarak ve örnekler sunarak meseleleri ayrıntılı biçimde izah etmiştir. İlmihalde uzun ve açıklayıcı cümleler tercih eden

⁸⁰ M. Sait Özdemir, *Şafî İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1956), 3-4.

⁸¹ Özdemir, *Şafî İlmihali*, 61-62.

⁸² Özdemir, *Şafî İlmihali*, 69-75-84.

⁸³ Özdemir, *Şafî İlmihali*, 69.

⁸⁴ Özdemir, *Şafî İlmihali*, 5-164.

Özdemir, bu yöntemle okuyucunun konuları daha iyi kavramasını amaçlamıştır.⁸⁵ Ayrıca, ibadetlerin önem ve faziletlerini zaman zaman delillerle desteklemiş, bu bağlamda okuyucuya nasihatlerde bulunmayı da ihmal etmemiştir.

Yazar, akaid ve ibadet konularına geçmeden önce “Arkasında Şâfiî Cemaatin Bulunması İhtimaliyle Hanefî İmamın Dikkat Etmesi Gereken Hususlar” başlığı altında Hanefî imamın Şâfiî mezhebine göre dikkat etmesi gereken hususlara yer vermiştir. Bu bölümde Hanefî ve Şâfiî mezheplerin belli başlı hükümlerini mukayeseli olarak vermiştir.⁸⁶ İlmihalin sonunda İmam Şâfiî’nin hayatına, eserde zikredilen bazı fikhî kavramların tanımlarına ve bazı dua ve sûrelere kısaca yer vermiştir.⁸⁷ Eser, kendi döneminde kaleme alınan ilk ilmihal olmasına rağmen, dönemin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelik ve kapsamda bir içerik ortaya koymuştur. Konular sade ve anlaşılır bir üslupla işlenmiştir.

2.3. Şâfiî İlmihali- Ahmet Serdaroğlu, Yakup İskender

2.3.1. Müellif

Ahmet Serdaroğlu, 1911 yılında Trabzon’un Çaykara ilçesine bağlı Kumluca köyünde dünyaya gelmiştir. Dedesi Muhammed Bahâeddin Efendi, Osmanlı Devleti’nin son dönem âlimlerindendir. Müellif, İslâmî ilimleri ilk olarak dedesinden tahsil etmiş ve bir süre kendi köyünde müderrislik yapmıştır. 1952 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Nevşehir Vaizliği’ne atanmıştır. Resmî görevlerinin yanı sıra medrese usulü eğitim vermiş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. 1960 yılında Kore’ye gönderilen Serdaroğlu, Türk Ordusu’nun Değiştirme Tugayı’nda din görevlisi olarak hizmette bulunmuştur. Kore dönüşünde bir süre vaizlik görevine devam etmiş, ardından Diyanet İşleri Başkanlığı Teftiş Kurulu Üyeliği’ne tayin edilmiştir. Yetiştirdiği pek çok önemli talebe ile ilmî mirasını sürdürmüştür. Müellif, 18 Eylül 1999 tarihinde vefat etmiştir.⁸⁸

Başlıca eserleri şunlardır: *İhyâ’ü ‘ulûmi’-d-dîn* (Gazzâlî’ye ait eserin dört cilt halinde yapılmış tercümesi), *Kitâbü’l-İlm* (*İhyâ’ü ‘ulûmi’-d-dîn*’in birinci bölümünün müstakil tercümesi); *Kitâbü Kavâ’idi’l- Akâ’id* (*İhyâ’ü ‘ulûmi’-d-dîn*’in ikinci bölümünün müstakil tercümesi);

⁸⁵ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 61.

⁸⁶ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 5.

⁸⁷ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 228-237.

⁸⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Ahmet Hulûsi Serdaroğlu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2009), 36/553-554. Ancak Yapılan araştırmalar sonucunda Yakup İskender’nun özgeçmişine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İslâm'da Helâller ve Haramlar: Büyük Günahlar (İbn Hacer el-Heytemî'nin *ez-Zevâcir 'an İktirâfi'l-Kebâ'ir* adlı eserinin Lütî Şentürk ile birlikte yapılan tercümesi); *Tasavvufî Hakikatler* (Abdülkâdir İsâ'nın *Hakâ'ik 'ani't-Taşavvuf* adlı eserinin tercümesi). Yapılan araştırmalar sonucunda, ikinci yazar Yakup İskender hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.3.2. İlmihalin tanıtımı

Eser 1965 yılında telif edilmiş ve 116 sayfadan oluşmaktadır. Cumhuriyet sonrası yazılan ilk Şâfiî ilmihallerden biridir. İlmihal, ibadet konularından abdest, namaz, oruç, zekât ve hac ile sınırlı olup, akaid konularına yer verilmemiştir. Müellifler, eserin önsözünde ibadetin önemini ve amacını açıkladıktan sonra, Türkçe kaleme alınmış pek çok Hanefî ilmihalin bulunduğunu; buna karşılık Şâfiî mezhebine ait Türkçe ilmihallerin bulunmadığını, bu alanda yazılmış eserlerin ise zamanla kaybolduğunu ifade etmişlerdir. Bu sebeple, Diyanet İşleri Başkanlığının teklifi üzerine söz konusu eseri telif ettiklerini belirterek, eserin yazılma gerekçesini açıklamışlardır.⁸⁹

Eserde sade bir dil kullanan müellifler, genel olarak konuları maddeler hâlinde ele almış, detaya fazla yer vermeyerek okuyucuyu yormadan meseleleri öz ve anlaşılır bir şekilde açıklamışlardır. Neredeyse her meselede dipnotlarda Hanefî mezhebine ait görüşlere yer vererek iki mezhep arasındaki farklılıklara dikkat çekmişlerdir. Bazı yerlerde Hanefî mezhebine ilişkin görüşler, Şâfiî mezhebine kıyasla daha ayrıntılı işlenmiş ve fikhî kavramların Hanefî literatürdeki karşılıkları detaylandırılmıştır. Oysa eserin bir Şâfiî ilmihali olması sebebiyle, Şâfiî mezhebine dair konular daha kapsamlı ele alınmalı, Hanefî mezhebine ise yalnızca karşılaştırma amacıyla kısa ve öz bir şekilde yer verilmeliydi. Bu durum, eserin Şâfiî mezhebine dair meseleleri derinlemesine aktarma açısından sınırlı kaldığını göstermektedir.

Konular genellikle bir düzen halinde işlenmiş, konuların dışına çıkılmamıştır. Meselelere ait ek bilgiler genellikle dipnotlarda verilmiştir. Hayız gibi bazı meseleler oldukça yüzeysel bir biçimde ele alınmış olup namaz gibi kapsamı daha geniş olan konular ise daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Eserde iki yer dışında mezhep içi görüşlere yer verilmemiştir.⁹⁰ İlmihalde genel olarak delillere yer verilmemekle birlikte verilen bazı bölümlerde ise delillerin

⁸⁹ Ahmet Serdaroğlu-Yakup İskender, *Şâfiî İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1965), 4.

⁹⁰ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 52-78.

dayanakları belirtilmemiştir. Ancak söz konusu ilmihalin genelinde istifade edilen kaynaklara birkaç bahis dışında yer verilmemiştir.⁹¹

Küçük hacimli bir eser olma hasebiyle konular genel itibari ile detaylı ele alınmamış olup bazı meselelere giriş mahiyetinde meselenin, ne zaman ve nerede farz kılındığı veya Kur'ân-ı Kerîm'de kaç yerde geçtiği hakkında bilgi verilmiştir.⁹² Bununla birlikte meselelerde geçen bazı kapalı fıkhi terimlerin kısa bir şekilde tanımları yapılmıştır.⁹³ Kadınların özel halleri konusunda hayız, nifas ve istihâze kavramlarının tanımları, müddetleri ve bu hallerde yapılması ve yapılmaması gereken şeyler kısaca açıklanmıştır.⁹⁴ Müellifler, namaz bahsini kısa bir şekilde ele almış; bu bölümde kadının namazda erkekten ayrıldığı hususları ve aralarındaki farkları belirtmişlerdir. Yolculuk esnasında namazların kısaltılması konusuna değinmişlerdir.⁹⁵

İlmihalde konular yalnızca teorik açıdan ele alınmamış, aynı zamanda bireyin ibadetlerini hangi usul ve şekillerle yerine getirmesi gerektiği de açıklanmıştır. Örneğin namaz bölümünde; bayram, husuf ve kûsuf namazlarının kılınışına yer verilmiş, cenaze bahsinde ise ölünün nasıl kefenleneceği ve cenaze namazının nasıl kılınacağı kısaca izah edilmiştir. Ayrıca bazı namaz içi sûre ve dualar da eserde aktarılmıştır.

Oruç bölümünde, orucun farzlarından biri olan “niyet” maddesinde, niyetin kalp ile olduğuna ve bunun Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “إنما الأعمال بالنیّات” “Ameller niyetlere göredir.” hadisine dayandığına yer verilmiştir.⁹⁶ Her gün ayrı bir ibadet sayıldığından, tutulacak her gün için ayrı ayrı niyet edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak, İmam Mâlik'in görüşüne göre, bir ay boyunca tutulacak oruçlara tek bir niyetin yeterli olabileceği belirtilmiştir.⁹⁷ Bu nedenle, Şâfiî mezhebine mensup kişilerin oruçlarını kazaya bırakmamak adına niyeti unutma ihtimaline karşı bu görüşü benimsedikleri ifade edilmiştir.⁹⁸

⁹¹ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 53-78.

⁹² Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 70.

⁹³ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 42.

⁹⁴ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 32-33-34.

⁹⁵ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 45. Üçüncü bölümde kasr konusunda detaylı olarak açıklanmıştır.

⁹⁶ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr*, thk. Abdul Mudi el-Kalacî (Kahire: Daru'l Vefa, 1991), 2/326 (No.2915).

⁹⁷ Ebü'l Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el Kurtubî, *Bidâyetü'l Müctehid* (Kahire: Daru'l Hadis, 2004), 2/56.

⁹⁸ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 85-86.

2.4. Büyük Şâfi İlmihali-Halil Güneç

2.4.1. Müellif

Güneç, 1930 yılında Mardin'in Midyat ilçesinde dünyaya gelmiştir. Müellif, küçük yaşlarda babasının yanında Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmeye başlamış, ardından Arapça ilimlere yönelmiştir. 1941-1951 yılları arasında Suriye'de İslâmî ilimler eğitimi almış, 1951'de Türkiye'ye dönerek Doğu Anadolu'nun en köklü medreselerinden biri olan Güroymak (Nurşin) Medresesi'nde tahsiline devam etmiş ve burada icazet almıştır. 1952 yılında Halkalı köyüne yerleşmiş ve burada bir medresede talebe yetiştirmeye başlamıştır. 1958'de Diyanet İşleri Başkanlığının açtığı müftülük imtihanını kazanarak Urfa'nın Halfeti ilçesinde göreve başlamış; daha sonra Mardin'in çeşitli ilçelerinde ve Urfa'da müftülük vazifesinde bulunmuştur. 1976 yılında yeni açılan Haseki Eğitim Merkezi'nde ders vermeye başlamış, 41 yıl boyunca sürdürdüğü eğitim faaliyetlerinin ardından 1992'de emekli olmuştur. Müellif, eserlerini ağırlıklı olarak Arapça kaleme almış; bunun yanında Türkçe eserleri ile Türkçe-Arapça karşılıklı tercümeleri de bulunmaktadır.⁹⁹

Yazarın önemli bazı eserleri: *Büyük Şâfi İlmihali*, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, *İslam'da Ticaret*, *Kolaylaştırılmış Fıkıh Eserleri*, *Seçme Fıkıhî Meseleler*. Bunun yanında müellifin *er-Rasul*, *Tenvîrî'l-Kulûb*, *el-Mucizetu'l-Kuraniyye* gibi basılmamış birçok eseri bulunmaktadır.

2.4.2. İlmihalin tanıtımı

1975 yılında Türkçe yazılmış ilmihaller arasında en çok rağbet gören kaynak özelliğini taşımaktadır. İlmihal önsöz, akaid, ibadet ve muamelat olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İbadet bölümünde namaz, zekât, oruç ve hac; muamelat bölümünde ise satış akitleri, nikâh, riddet, avlanmak, kurban (udhiyye), akika, yemin, nezir ve trafik kazaları konuları işlenmiştir. Konuları bahislere ayırmadan ele alan müellif, açıklamalarını başlıklar şeklinde yapmıştır. Diğer ilmihallerde veya klasik fıkıh eserlerinde udhiyye/kurban konusuna genellikle ibadet bölümü içerisinde ve hac konusundan sonra yer verilirken, müellif bu meseleyi muâmelât başlığı altında değerlendirmiştir.¹⁰⁰

Eserde sade ve anlaşılır bir üslup kullanan müellif, meselleri izah ederken okuyucunun daha iyi bir şekilde anlaması için konuları örneklerle açıklamıştır. Müellif, meselelerin izahından önce

⁹⁹ Tuba Erkoç, "Halil Güneç", *Türkiye'nin Birikimleri: İlahiyatçılar*, ed. Hüseyin Türkan (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2013), 141-146.

¹⁰⁰ Halil Güneç, *Büyük Şâfi İlmihali* (Ankara: Hilal Yayınları, 1975), 305-314.

fıkhi terimleri açıklamış, ibadetleri açıklamadan önce de ayet ve hadisten delil zikrederek onların önemine dikkat çekmiştir. Yazar, bazı yerlerde konulardan bağımsız meselelere de değinmiştir. Mesela müellif, bir kadının hayız ve nifasla ilgili bilgileri öğrenmesinin farz olduğunu, bu bilgileri öncelikle eşinden öğrenmesi gerektiğini belirttikten sonra, kadının eşinden habersiz zikir çekemeyeceği meselesine de değinmiştir.¹⁰¹ Yapılan inceleme sonucunda, bu görüşün İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetü'l-Muhtâc* adlı eserinde yer aldığı tespit edilmiştir.¹⁰² Günenç meseleleri, Kur'ân, sünnet ve mezhep imamların görüşlerinden delil getirerek ele almış ve kaynak olarak kullandığı kitapların isimlerini de konuların girişinde aktarmıştır.¹⁰³ Mezhep içi görüşleri, delilleri ve Hanefî mezhebinin ve diğer mezheplerin görüşlerini zikretmiştir.¹⁰⁴ Konuların hükümleriyle ilgili günümüzde ileri sürülen görüşlere yer vermiş ve bu görüşlere yönelik cevaplar sunmuştur.¹⁰⁵ Müellif, okuyucunun zihnindeki soru işaretlerini gidermeye yönelik bir üslup benimseyerek eserini bu doğrultuda kaleme almıştır. Zaman zaman meseleleri daha anlaşılır kılmak amacıyla soru-cevap yöntemiyle açıklamalarda bulunmuş; sûre ve dualara da yer vermiştir.

Önsöz bölümünde ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm'in tanımını yapmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in zaman ve mekânda vuku bulmuş veya bulacak bütün meselelerin hükümlerini açık bir şekilde beyan etmeyeceğini, ancak mühim ve külli konuları ele aldığını, onları izah ettiğini, teferruatın beyanını ise sünnet-i seniyye'ye ve İslâmî bilgilerde ihtisası olan müctehidlerin ictihadına bıraktığını ifade etmiştir.¹⁰⁶ Akabinde şer'î hükümleri; İlâhî kitap, sünnet, Hulâfâ-i Râşidîn'in söz ve tasarrufları ve müctehidlerin ictihadı olmak üzere dörde ayırmıştır.¹⁰⁷ Müellif, "Müctehitlerin İctihadı" başlıklı maddede, Kur'ân ve sünnette açıkça beyan edilmemiş meselelerde Müslümanların bir müctehidin ictihadıyla amel edebileceğini, dolayısıyla tek bir mezhepte toplanmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ancak tarihsel ve toplumsal çeşitli sebeplerle tek bir mezhep etrafında birleşilmediğini, her toplumun kendisine daha yakın bulduğu bir mezhebi tercih ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁸ Müellif, bu zamanda Kur'ân ve sünnete

¹⁰¹ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 66.

¹⁰² Detaylı bilgi için bkz. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî, *Tuhfetü'l-muhtâc* (Beyrut: Daru'l İhyâi't türâsi'l-Arabî, 1983), 1/414.

¹⁰³ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 32.

¹⁰⁴ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 35-51.

¹⁰⁵ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 68. Mesela Kur'ân-ı Kerîm'de sadece namazın farz olduğu bilgisi yer almakta olup namazın beş vakit olarak kılınacağına dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiş olması.

¹⁰⁶ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 8.

¹⁰⁷ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 7-8.

¹⁰⁸ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 7.

dayanan dört hak mezhep olduğunu ve bunların Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri olduğunu bildirmiştir. Türkiye’de ise çoğunluğun Hanefî mezhebine mensup olduğunu, bu alanda birçok eserin telif edildiğini ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise Şâfiî mezhebinin yaygın olduğunu fakat bu mezheple ilgili yazılmış kitaplar az olduğundan dolayı böyle bir eser telif etmeye gerek duyduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁹

Akaid bölümünde öncelikle din, İslâm ve iman kavramlarının lugavî ve ıstilahî tanımlarına yer vermiştir. Sonrasında ise imanın rükünlerini belirtmiş ve her rüknü kendi başlığı adı altında kısa bir şekilde açıklamıştır.¹¹⁰ Allah’ın sıfatlarını ele alan müellif, vahdâniyyet sıfatını açıklarken Hristiyanlık dini her ne kadar semavi din olsa da zamanla tahrif olduğunu ve İslâm’ın kabul etmiş olduğu bu vahdâniyyet sıfatını ortadan kaldırdığını ifade etmiş, burada Hristiyanlıktaki akideye değinmiştir.¹¹¹ Sübûtî sıfatlar konusunu Mâtürîdî akidesine göre açıklamıştır.¹¹² Ahiret gününe iman başlığı altında; insanın yaratılış gayesi, kıyamet alametleri, kabir hayatı, kıyamette hesaba çekilme, sırat, cennet, cehennem ve şefaet konularını işlemiştir.¹¹³

İbadet bölümünde konular genel itibarıyla ele alınmış, bazı yerlerde ise ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir. Örneğin, necâset bahsinde necis olan ve olmayan şeyleri, necâsetin izalesinin nasıl olacağını açıklayan müellif, bu bölümde âlimlerin ihtilaflarına değinmiş, diğer mezhep imamlarının görüşlerini de kısaca belirtmiştir. Avrupa’dan gelen yağ, peynir ve et gibi ürünler hakkında, Avrupalıların temizliğe riayet etmedikleri veya hayvanları usulüne uygun kesmedikleri söylene de bu ürünlerin necis sayılabilmesi için böyle bir durumun gözle görülerek kesin olarak bilinmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle, aksine bir durum gözlenmediği sürece söz konusu ürünleri temiz kabul etmiştir.¹¹⁴ Aynı şekilde abdestin farzları bağlamında müellif, bir kimsenin el veya parmağının kesilmesi hâlinde altından ya da başka bir maddeden yapılmış sunî bir uzvun, abdest ve gusûl sırasında çıkarılması kolay olduğu takdirde çıkarılarak altının yıkanması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, söz konusu uzvun et veya deri içerisine yerleştirilmesi sebebiyle çıkarılması güçleşirse hem yerleştirilen kısmın

¹⁰⁹ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 8.

¹¹⁰ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 10-28.

¹¹¹ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 12.

¹¹² Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 13-14.

¹¹³ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 26.

¹¹⁴ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 61.

yıkanmasının hem de sunî uzvun yıkanmasının gerekli olmadığını ifade etmiştir. Böylece müellif, özel durumlara değinerek konulara istisnai hükümler eklemiştir.¹¹⁵

Yazar, yolculuk esnasında kişinin namazını kısaltarak kılabilmesi ve cem' etme meselesini açıklamıştır.¹¹⁶ Müellif, namaz konusunda kefarete bahsine değinmiş, şayet kişi kazaya kalan namazlarını eda etmez ise cumhura göre bunun kefaretinin olmadığını, ancak bazı diğer mezhep âlimlerine göre ise kişi vasiyet etmemiş olsa bile kefaretin olduğunu, kılmadığı her bir kaza namazı için bir avuç buğdayın verileceğini belirtmiştir.¹¹⁷

İncelenen ilmihalin günümüzde basılan yeni baskısında, konular eski baskıya kıyasla daha ayrıntılı şekilde ele alınmış ve bazı meselelere eklemeler yapılmıştır. Örneğin, yeni baskıda İbnü's-Salâh'ın (v.643/1245) görüşüne yer verilmiş; gayrimüslimlerin kumaş üretiminde domuz yağı kullandığına dair söylentiler aktararak, eldeki kumaşta necâset kesin olarak sabit olmadıkça necis kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir.¹¹⁸ Müellif İbnü's-Salâh'ın bu görüşüne binaen, Avrupa'dan ithal edilen kıyafetlerin hükmü konusunda da necâset gözle görülmediği sürece bu kıyafetlerin giyilmesinde ve onlarla namaz kılınmasında bir sakınca bulunmadığı şeklinde hükmünü belirtmiştir.¹¹⁹ Ayrıca, yeni baskıda kadının sütünü satması, Avrupa'dan gelen kıyafet ve yiyeceklerin hükmü, Dârülslâm ve Dârülharp gibi konulara da yer verilmiştir.¹²⁰ Bu durum, eserin yeni baskısında güncel ihtiyaçlara cevap verme ve farklı meseleleri açıklığa kavuşturma amacının gözetildiğini göstermektedir.

2.5. Cep Şâfiî İlmihali-Halil Güneç

Halil Güneç'in *Büyük Şâfiî İlmihali* adlı kitabının bir nevi özetlenmiş hali olan ve 96 sayfadan oluşan bu eserin basım yılı ve baskısı hakkında bilgiye yer verilmemiştir. İlmihal, akaid ve ibadet konularından oluşmaktadır. Eserde ibadet konularından abdest, namaz, zekât, oruç ve hac konuları açıklanmış olup kurban konusuna yer verilmemiştir.¹²¹

¹¹⁵ Güneç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 36.

¹¹⁶ Güneç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 138. Üçüncü bölümde Kasr ve Cem' başlıkları altında ele alınmıştır.

¹¹⁷ Güneç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 147.

¹¹⁸ bkz. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe*, nşr. Heyet (Beyrut: Darü'l-Fikr), 208.

¹¹⁹ Halil Güneç, *Büyük Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Yasin Yayıncılık, 2018), 85.

¹²⁰ Güneç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 382-85-528.

¹²¹ Bu eser Halil Güneç tarafından telif edilmiştir.

Eserde konular bahislere ayrılmamış, her mesele kendi başlığı altında ele alınmıştır. Müellif, giriş bölümünde ilmihalin telif edilme gerekçesini açıklarken; ülkede Hanefî mezhebine mensup kimselerin çoğunlukta olmasının yanı sıra kayda değer sayıda Şâfiî'nin de bulunduğunu hatırlatmış, bu durumun Şâfiîlere yönelik ilmihal ihtiyacını ortaya çıkardığını belirtmiştir. Özellikle Şâfiî mezhebine mensup çocukların ve sonradan İslâm ile tanışan yetişkin bireylerin namaz, zekât, oruç ve hac gibi temel ibadetleri sade ve anlaşılır bir üslupla öğrenmelerine katkı sağlamak amacıyla bu eseri kaleme aldığını ifade etmiştir.¹²² Eserin yazımında istifade edilen kaynaklara dair bilgi verilmemiştir. Genel itibarıyla konular fazla detaylandırılmadan kısa ve öz bir şekilde ele alınmış, yer yer ise soru-cevap yöntemiyle meselelerin izahına başvurulmuştur.

İlmihalin akaid bölümü; iman, Allah'ın sıfatları, meleklerle iman, ahiret gününe iman, kadere iman başlıklarından oluşmaktadır. Bu kısımda konular soru cevap şeklinde açıklanmıştır. Bölümün sonunda ise ahkâmı hamse ve şer'î deliller izah edilmiştir.¹²³ İbadet bölümünde, konular tahâret meselesi ile başlamaktadır. Bu meselede suların hükmüne değinilmemiş, sadece abdest ile ilgili hükümler ele alınmıştır.¹²⁴

Namaz içi sûre ve dualar, Türkçe okunuşlarıyla birlikte verilmiştir. Bu durum, söz konusu ilmihale bireylere temel düzeyde dinî bilgi öğretme niteliği kazandırmıştır. İbadetlerin önemine ve faziletine değinilmiş, abdest ve teyemmüm gibi bazı ibadetlerin nasıl yapılacağı kısaca açıklanmıştır. Bazı konuların daha iyi anlaşılması için örnekler üzerinden izah edilmiştir. İlmihalde mezhep imamlarının görüşlerine ve Hanefî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine ait hükümlere yer verilmemiş ve bir iki mesele dışında delil zikredilmemiştir.¹²⁵

2.6. Şâfiî'ler İçin Namaz Kitabı-Halil Güneç

İlmihal 238 sayfadan oluşmakta olup basım yılı hakkında bilgiye yer verilmemiştir. Eserde, ibadet konularından abdest ve namaz meseleleri açıklanmıştır.¹²⁶ Eserin giriş bölümünde “Yayın Evinin Notu” başlığı altında bu ilmihalin telif edilmesinin sebebi şu şekilde açıklanmıştır:

Emel yayıncılık olarak bu eseri yayınlamaktaki gayemize gelince; Hanefî, Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin kaynakları birdir, ancak mevzu bahis kaynaklardan hüküm istinadı yapılan içtihatlarda

¹²² Halil Güneç, *Şâfiî Cep İlmihali* (İstanbul: İlim Yayınları), 5.

¹²³ Güneç, *Şâfiî Cep İlmihali*, 7-18.

¹²⁴ Güneç, *Şâfiî Cep İlmihali*, 20.

¹²⁵ Güneç, *Şâfiî Cep İlmihali*, 34-76.

¹²⁶ Bu eser Halil Güneç tarafından telif edilmiştir.

farklılıklar vardır. İctihad sahasına giren bu farklılıklar bir ihtilaf olarak ele alınmamalıdır. Aksine İslâm hukukunun zenginliği olarak ele alınmalıdır. İslâm dininin en başta gelen şartlardan biri olan Namaz hususunda Hanefî mezhebinin hükümlerini bildiren birçok eser yayınlanmıştır. Fakat ülkemizde azımsanmayacak derecede çok bulunan Şâfiîler için çok az eser neşredilmiştir. Elimizdeki bu eser Şâfiîler için ve Şâfiîlerin yoğunlukla bulunduğu Doğu ve Güneydoğuya giden din adamlarımız göz önüne alınarak hazırlanmıştır.¹²⁷

Eserde akaid bölümüne yer verilmemiştir. İlmihalde konular tek bir bölüm altında ele alınmıştır. İbadet bölümünde ilk olarak tahâretle ilgili konular işlenmiş sonrasında ise, abdest ve namaz meseleleri açıklanmıştır. Namaz bölümünün sonunda kefaretle ilgili bilgilere yer vermiştir. Eserde sade bir dil kullanmıştır.

Müellif, bu ilmihalde Şâfiî mezhebine mensup olan bireylerin namaz ile ilgili hükümleri kolay bir şekilde öğrenebilmeleri için konuları detaya girmeden kısa ve öz bir şekilde açıklamıştır. Namazın nasıl kılınacağı, abdestin nasıl alınacağı gibi meseleleri ayrıntılı olarak işlemiştir. Namaz bölümünde ilk olarak namazın faziletine değinmiştir. Namazın farz olması ile ilgili tartışmaların bulunduğunu ifade etmiş ve bunları delillerle birlikte açıklamıştır.¹²⁸

Genel itibari ile delillere yer vermiş ve mezhep imamların görüşlerine, zaman zamanda İmam Şâfiî'nin kavli kadim görüşüne atıflarda bulunmuştur.¹²⁹ Cemaatle namaz kılma bahsinde, her iki mezhebe mensup bireylerin birbirlerine imam olabileceğini belirtmiştir.¹³⁰ Cenaze namazı ve onunla ilgili hükümler bahsinde yazar, hayız ve nifas halindeki kadınların ölüm döşeğinde olan bir kişinin yanına gitmelerinin mekruh olduğunu belirtmiştir.¹³¹

2.7. Tam Şâfiî İlmihali-Ali Arslan

2.7.1. Müellif

Arslan, 1931 yılında Ağrı'nın Eleşkirt ilçesinde dünyaya gelmiştir. On sekiz yıl boyunca sarf, nahiv, mantık, adâb, akâid, fıkıh, fıkıh usûlü, hadis, hadis usûlü, tefsir ve lûgat gibi şer'î ilimleri tahsil etmiş ve Şeyh Taha Efendi'den (Şarlı Hoca) icâzet almıştır. 1956 yılında Diyanet İşleri Başkanlığınca açılan vaizlik ve müftülük sınavında başarılı olmuş, ancak görev almak yerine özel olarak öğrenci yetiştirmeyi tercih etmiştir. 1961-1965 yılları arasında medresesinde ders vermiştir. 1966 yılına kadar Çankırı Merkez Vaizliği görevini, 1970 yılına kadar ise Tekirdağ

¹²⁷ Halil Günenç, *Şâfiîler İçin Namaz Kitabı* (İstanbul: Emel Yayıncılık), 5.

¹²⁸ Günenç, *Şâfiîler İçin Namaz Kitabı*, 83.

¹²⁹ Günenç, *Şâfiîler İçin Namaz Kitabı*, 140-142-143,

¹³⁰ Günenç, *Şâfiîler İçin Namaz Kitabı*, 149-150.

¹³¹ Günenç, *Şâfiîler İçin Namaz Kitabı*, 215.

Müftülüğünü yürütmüştür. Daha sonra iki yıl boyunca İstanbul Merkez Vaizliği görevinde bulunmuş, ardından kendi isteğiyle bu görevden ayrılmıştır.¹³²

Müellifin yaklaşık kırk üç tercüme ve telif eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn ve Kimyâ-yı Saâdet* (Gazzâlî), *İslâm Dünya Görüşü* (Seyyid Kutub), *Basîratü's-Sâlikîn, Erenlerin Kalp Gözü* (Medineli ve Beykozlu Hacı Osman Akfırat), *Âdâbü'z-Zifâf fi's-Sünneti'l-Mutahhara-Hadislere Göre Evlenme Âdâbı* (Nâsırüddîn el-Elbânî), *Kadınlara Hitap, Kudûrî Tercümesi, Büyük Kur'an Tefsiri ve Tam Şâfiî İlmihali*.

2.7.2. İlmihalin tanıtımı

İlmihal 144 sayfadan oluşmakta olup, 1980 yılında basılmıştır.¹³³ Eser; önsöz, İmam Şâfiî'nin hayatı, Şâfiî fıkında kullanılan bazı ıstılahlar, ahkam ve ibadet bölümlerinden oluşmaktadır. Eserde akaid bölümüne yer verilmemiş, ibadet bölümünde ise tahâret, namaz, zekât, oruç, hac, kurban ve nikâh konuları işlenmiştir.

Müellif, önsözünde eserin kaleme alınma amacına dikkat çekmiş, bu ilmihalin, Şâfiî fıkıh kitaplarından biri olan İmam Nevevî'nin *Minhâcü't-Tâlibîn* adlı eserinin bir tür tercümesi olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Şâfiî mezhebi ile ilgili Türkçe kaleme alınmış ilmihaller arasında en kapsamlı çalışma olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴ Yazar bu şekilde belirtmiş olsa da ondan önce Halil Güneç tarafından telif edilen *Büyük Şâfiî İlmihali* bu esere göre daha kapsamlıdır. Müellif, İmam Şâfiî'nin hayatına kısaca değinmiş ve Şâfiî fıkına dair bazı ıstılahların tanımlarını yapmıştır. Buna ek olarak, ahkâm bahsi başlığı altında mezhep içi kullanılan terimlerin açıklamalarını sunmuştur.¹³⁵

Eserin genelinde, okuyucunun anlamakta zorlanabileceği ağır ve karmaşık bir üslup hâkimdir. Bunun temel nedeni, Arapça kelimelerin yoğun biçimde kullanılmasıdır. Ayrıca müellifin konuları kısa ve bölünmüş cümlelerle ele alması, okuyucunun metni net bir şekilde kavramasını güçleştirmekte ve konunun bütünlüğünü bozarak konuya hâkimiyeti zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, eserin bazı bölümlerinde konular maddeler hâlinde sıralanmış ve bu yöntem, anlatımın yer yer daha anlaşılır hâle gelmesini sağlamıştır.

¹³² Hızır Yağcı, “Cumhuriyetten Günümüze Tekirdağ Müftüleri”, *Tekirdağ'da Dini ve Kültürel Hayat*, ed. Hasan Keskin, Özken Öztürk (Tekirdağ: Tekirdağ Kültür, Tarih, Sanat Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2022), 704-705.

¹³³ Eserin ilk baskısı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

¹³⁴ Ali Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Arslan Yayınları, 1980), 11-12.

¹³⁵ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 8-9-10.

Eserde konular bölümlere ayrılmamış, her konu ana başlık ve alt başlık şeklinde açıklanmıştır. İlk olarak meselelerin farziyeti hakkında bilgi verilmiş, daha sonra Kur'ân ve sünnetten deliller sunulmuş, kısa tanımlarla birlikte açıklamalar yapılmıştır.¹³⁶ Müellif, bazı konuların açıklamasında ilk olarak usulî kâideleri zikretmiş ve açıklamaları bu kâideler çerçevesinde yapmıştır.¹³⁷ Bazı yerlerde ise meseleler, örneklerle desteklenerek açıklanmıştır. Müellif ibadetlerin hükümlerini belirtmek ile yetinmemiş, aynı zamanda faziletleri, ne şekilde eda edileceği, niyet gerektiren bir ibadet ise niyetin nasıl getirileceğine dair detaylı bir bilgi sunmuştur.¹³⁸ Eser bu yönüyle, ilmihallerin yazılma amacını ortaya koymaktadır. Nitekim ilmihallerin yazılma amacı; avama dinî bilgileri ve ibadetleri öz bir biçimde aktarabilmektir.

Eserde her konuya geniş yer verilmemekle birlikte, namaz gibi toplumun genelini ilgilendiren konular ayrıntılı bir şekilde ele alınarak kapsamlı bir biçimde açıklanmıştır. Müellif, ibadetlerin faziletleri üzerinde dururken, en faziletli ibadetlerden başlamış, özellikle sabah namazının sünnetinin faziletine vurgu yapmış, bu namazda okunması faziletli olan sûreleri belirtmiştir. Ayrıca farz namazını kılmadan veya kıldıktan sonra kişinin kabirde yatırıldığı şekilde yattığı gibi yani sağ kol üzerinde uzanıp yatmasının sünnet olabileceği şeklinde hükümler belirtmiştir.¹³⁹

Konular açıklanırken, ilgili meselelerin hemen tamamı hükümleriyle birlikte zikredilmiş; ancak yer yer asıl konudan bağımsız meselelerin de ele alınması, konular arasında kopukluğa yol açmıştır. Buna örnek olarak cenaze namazı bahsinde, kefenleme konusunu ele aldıktan sonra tedavi olma meselesi sonrasında ise cenaze nakli konusu ele alınarak bu kısım bitirilmiştir.¹⁴⁰ Benzer olarak korku namazından sonra kıyafet konusuna değinilmiş sonrasında ise bayram namazı konusu ele alınmıştır.¹⁴¹ Bir diğer örnek ise kadınların özel durumunda yapılması haram olan şeylere değinmiştir. Müellif, bu durumda olan bir kadının Kur'ân'ı ellemesinin haram olduğunu belirttikten sonra konudan bağımsız bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm'i taşıma âdâbına da değinerek konuyu bitirmiştir.¹⁴²

¹³⁶ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 24.

¹³⁷ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 16.

¹³⁸ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 30-32-35.

¹³⁹ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 32-33.

¹⁴⁰ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 77.

¹⁴¹ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 64-65.

¹⁴² Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 29.

Hükümlerin yanı sıra namazın içinde ve dışında okunması faziletli olan sûreleri, duaları Türkçe okunuşları ve anlamları ile vermiştir. Müellif bunun yanı sıra Fatiha sûresini bilmeyen kişinin durumuna değinmiş ve Şâfiî mezhebine göre kişi namazda Fatiha ve diğer sûreleri Arapça okuyamıyor veya öğrenmede zorluk çekiyorsa bildiği ayetleri, zikri okuması veya Fatiha sûresi müddetinde beklemesi gerekir şeklinde açıklamıştır.¹⁴³

Zaman zaman açıklamaların sonunda “Bir Mesele” başlığı altında konular hakkında ek bilgi vermiştir. Mesela, sünnet olan namazlar konusunda teravih namazı hakkında bilgi verdikten sonra Medine halkı için bu namazın 36 rekât olduğunu; Mekke halkının her dört rekâtta bir tavaf yaptığını, Medinelilerin ise tavaf yapamadıkları için kendi ictihadları ile her bir tavafın yerine dört rekât eklemesinden dolayı olduğunu ifade etmiştir. “Bir Fetva” başlığı altında ise konularla alakalı görüşleri kaynaklarıyla beraber belirtmiştir.¹⁴⁴

Müellif, ilmi halde kaynaklara müstakil bir bölüm ayırmamış, konuların içinde ya da dipnotlarda da kaynaklara işaret etmemiştir. Eserde genel olarak mezhep içi görüşlere yer verilmiş; özellikle İmam Şâfiî’nin kavli-i kadîm ve kavli-i cedîd görüşleri sıkça zikredilmiştir.¹⁴⁵ Her meselede olmasa da çoğu zaman ilgili delillere değinilmiş, ancak bu delillerin kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Müellif, meseleleri aktarırken sık sık “ezhar görüş”, “başka bir görüşe göre” gibi ifadeler kullanmış, mezhep imamlarının farklı görüşlerine yer vererek birden fazla görüş bulunduğuna dikkat çekmiştir. Bunun yanında, bazı noktalarda bu görüşler arasında tercihte bulunmuştur. Diğer mezheplere ait görüşlere genellikle yer verilmemekle birlikte, değinilen kısımlarda bu görüşler parantez içerisinde kısaca belirtilmiştir. Tekrara düşmekten kaçınan müellif, bazı meselelerde ayrıntılı hükümler zikretmiştir. Ayrıca namaz bölümü, diğer konulara kıyasla daha geniş ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu durum, namaza dair meselelerin fıkıhta daha ayrıntılı hükümler içermesinden kaynaklanmış olabilir.

Helal olan yiyecekler bölümünde müellif, kişi açlıktan ölme ve yiyecek bulamama durumunda ölü kişinin etini yiyebileceğine değinen müellif, bu durumda, mürted olan bir kişiyi öldürüp onun etini yiyebileceğine dair görüş bildirmiştir.¹⁴⁶ Müellif bu görüşünün kaynağını belirtmemiş ve Şâfiî kaynaklarda ise böyle bir görüşe yer verilmediği tespit edilmiştir.

¹⁴³ bkz. Nevevî, *el-Mecmû’*, 3/389; bkz. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed el-Mevcud (Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1994), 2/432; Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 39-40.

¹⁴⁴ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 29-70.

¹⁴⁵ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 97.

¹⁴⁶ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 119.

Nikâh bahsinde nikâh ile ilgili konuları kısaca izah etmiştir. Talak konusunu ise özel bir başlıkla ele almamış, “kafirin nikâhı, eşitlik” gibi konuların içerisinde kısaca değinmiştir. İddet dönemi hakkında bilgi vermemiş sadece kadın ve koca boşandıkları taktirde iddet dönemi bitmişse kadının kocaya helal olmadığını ancak başka biriyle evlendikten sonra helal olacağını ifade etmiştir. Toplumunu ilgilendiren ve hakkında toplumun yeterli bilgi sahibi olmadığı süt kardeşliği meselesini özet olarak ele alarak bu bölümü bitirmiştir.¹⁴⁷

Müellif, Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenmesi meselesinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) peygamberliğinden sonra Hristiyanlığa geçenler ile Hz. İsa’nın zuhurundan sonra Yahudiliğe girenlerle evlenilemeyeceğini belirtmiştir. Bu durumun tespitinin ise son dönem âlimlerine göre adil bir delile dayanması gerektiğini, ancak böyle bir tespitin oldukça güç olduğunu ifade ederek günümüzde ehl-i kitapla evlenmenin zor olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca ebeveynlerden birinin ehl-i kitap, diğerinin ise putperest olması durumunda onlardan doğan bir kadınla evlenilemeyeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Müslüman bir erkeğin nikâhında bulunan Yahudi veya Hristiyan bir kadının din değiştirerek diğerine geçmesi hâlinde nikâhın bozulacağını, tekrar İslâm’a veya önceki dinine dönmesi hâlinde ise nikâhın devam edeceğini ifade etmiştir. Müellif, din değiştiren kimselerin mürted kabul edileceğini de özellikle vurgulamıştır.¹⁴⁸

2.8. Büyük Şâfî İlmihali-Haydar Hatipoğlu

2.8.1. Müellif

Müellif, 1929 yılında Diyarbakır’ın Hazro ilçesinde dünyaya gelmiştir. Aile köklerinin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve Hz. Ömer’e dayandığı ifade edilmektedir. İlk İslâmî eğitimini babasından almış, ardından Abdülfettah Yazıcı ve Siirtli Molla Muhammed Said Yargıcı’dan dersler almıştır. Hatipoğlu bir süre Diyarbakır Belediyesinde görev yapmış, 1945 yılında ise Diyarbakır İmam Hatip Lisesi’nde Arapça öğretmenliği görevine başlamıştır. Bununla birlikte Diyarbakır Paşa Camii’nde vaizlik yapmış ve öğrenci yetiştirmiştir. 1954 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının açtığı bölge vaizlik sınavında başarılı olarak Diyarbakır’da vaizlik görevine başlamıştır. 1963–1987 yılları arasında başta Siirt olmak üzere çeşitli illerde müftülük

¹⁴⁷ Arslan, *Tam Şâfî İlmihali*, 141.

¹⁴⁸ Arslan, *Tam Şâfî İlmihali*, 132-133.

yapmıştır. 1990 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğine atanmış, 23 Mayıs 1995 tarihinde fetva yetkilisi olarak hac ibadeti için gittiği Medine-i Münevvere’de vefat etmiştir.¹⁴⁹

Müellifin akaid, kelâm, fıkıh, hadis, tefsir ve tasavvuf alanlarında kaleme aldığı ve tercüme ettiği pek çok eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Ölümden Sonraki Hayat, Nereye Gidiyoruz?, İslâm’da Evlilik ve Mut’a*. Ayrıca fıkıh tarihi alanında, Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî el-Hudârî’nin (1872–1927) *Târîhu’t-Teşrî’i l-İslâmî* adlı eserini İslâm Hukuk Tarihi adıyla Türkçeye kazandırarak bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Hadis literatürüne kazandırdığı en önemli eser ise şüphesiz *Sünen-i İbn Mâce*’nin tercüme ve şerhidir.

2.8.2. İlmihalin tanıtımı

İlmihalin ilk baskısı 1986 yılında, ikinci baskısı ise 1991 yılında yapılmış olup eser toplamda 272 sayfadan oluşmaktadır. İlmihalde akaid, ibadet, nikâh ve muâmelât konuları ele alınmıştır. Yazıldığı dönemde eser, özellikle mezhep mensuplarının ilgisini çekmiştir. Hatipoğlu, eserin önsözünde ilmihalin telif edilme gerekçesini açıklarken, Türkiye’deki Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunun Hanefî mezhebine mensup olduğunu, bununla birlikte birkaç milyon kişinin ise Şâfiî mezhebine bağlı bulunduğunu ifade etmiştir. Şâfiîlerin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğun olarak yaşadığını belirten müellif, son yıllarda İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde de önemli sayıda Şâfiî nüfusun ikamet ettiğini vurgulamıştır. Müellif, kitabın yazılış amacını ise şu şekilde açıklamaktadır;

Hanefî mezhebine ait müteaddit ilmihal kitabı yazıldığı gibi birkaç fıkıh kitabı da dilimize çevrilmiştir. Ancak bu mezhebe ait herhangi bir kitaba rastlamadım değerli meslektaşlarım tarafından kaleme alındığını bilirim. Onların mesaisini şükranla karşılarım. Bazı çevrelerin ve bir kısım meslektaşlarının istek ve talepleri üzerine bu ilmihal kitabını yazmaya karar verdim.”¹⁵⁰

Devamında ise eserde iman, ibadet ve muamelat konularında her Müslümanın bilmesi gereken önemli bilgilere yer verildiğini, detaylara girmeden namaz, hac ve diğer bazı ibadetlerle ilgili olan duaların Arapça, Türkçe ve anlamlarıyla birlikte zikredildiğini, bunlarla beraber eserde ele alınan konuların herkes tarafından kolay anlaşılması için sade bir dil kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁵¹

Hatipoğlu eserinde sade, anlaşılır ve açık bir üslup kullanmıştır. Meselelerin hükümlerinden önce konular hakkında bilgiler vermiştir. Mesela; ibadetin önemine, âdâbına, faziletine ve ne

¹⁴⁹ Muhammed Sait Hatipoğlu, “Cumhuriyet Dönemi âlimlerinden Haydar Hatipoğlu ve Eserleri”, GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 3/2 (Kasım 2022), 133-135-136.

¹⁵⁰ Haydar Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali* (Ankara: Mesaj Yayın, 1991), 5.

¹⁵¹ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 5.

zaman farz olduğuna dair bilgilere yer vermiştir.¹⁵² İlmihalde konu tekrarına gidilmemiş, konun daha önce geçtiğini veya ilgili meselenin daha sonra açıklanacağını belirtmiştir.¹⁵³ Mezhep içi görüşlere ve yer yer Hanefî mezhebine ait hükümlere değinmiştir.¹⁵⁴ Müellif, her konuda olmasa da bazı meselelerde delil zikretmiştir.¹⁵⁵ Hatipoğlu, eserin hazırlanışında yararlanılan kaynakları topluca belirtmemiş; bazen de cümle içinde veya sonunda ilgili meselelerin geçtiği kaynaklara atıfta bulunmuştur.¹⁵⁶ Namaz sırasında okunması gerekli olan dua ve zikirleri, ilgili bölümde sistematik bir biçimde sunmuştur. Yazar, meselelerin açıklamasının öncesinde veya sonrasında “Şu önemli noktayı da belirtiyim.”, “Bu konuda da şu noktayı belirtiyim.” vb. ifadelerle konular hakkında ek bilgiler vermiştir.¹⁵⁷ Yazar, genel olarak ihtilaflı konulardan kaçınmış; şayet iki farklı görüşü aktarsa da kendi görüşünü veya tercih ettiği görüşü belirtmemiştir. Dipnotlarda konulara ilişkin açıklamalara yer verilmiş; ayrıca, zaman zaman dipnotlarda veya meselelerin sonunda, konuyu daha ayrıntılı incelemek isteyenlerin ilgili kaynaklara başvurmaları gerektiği belirtmiştir.¹⁵⁸ İlmihalin son kısmında, “Cemaati İçinde Hanefî Bulunması Muhtemel Şâfiî İmamın Dikkat Etmesi Gereken Hususlar” ile “Cemaati İçinde Şâfiî Bulunması Muhtemel Hanefî İmamın Gereken Hususlar” başlıkları altında bu meseleleri açıklamıştır.¹⁵⁹

Müellif, dört büyük mezhep arasında ihtilaflı olan meselelerde, özellikle ibadetlerle ilgili konularda, kişinin yalnızca kendi mezhebinin görüşleriyle yetinmeyip diğer mezheplerin görüşlerine de müracaat etmesini; ibadetlerini mümkün olduğunca bütün mezheplerin esaslarına uygun biçimde yerine getirmeye gayret göstermesini, fıkıh âlimlerince tavsiye edilen en ihtiyatlı yol olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple, söz konusu eserin yalnızca Şâfiîlere değil, Hanefîlere de faydalı olduğunu; özellikle Şâfiîlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde görev yapan Hanefî din görevlileri için pratik bir el kitabı niteliği taşıdığını ifade etmiştir.¹⁶⁰

¹⁵² Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 72-105.

¹⁵³ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 92-108-123-205.

¹⁵⁴ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali* 155-164-181.

¹⁵⁵ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 72-114.

¹⁵⁶ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 126-199-214.

¹⁵⁷ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 55.

¹⁵⁸ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 114-126.

¹⁵⁹ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 261-262.

¹⁶⁰ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 6.

Hatipoğlu akaid kısmında sadece itikadi konuları ele almamış, mezhep imamlarından İmam Ebu Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed İbn Hanbel'in hayatlarına dair kısa bilgiler vermiştir. İmam Eş'arî' ve Mâtürîdî'nin itikadî mezheplerin imamı olduğunu belirtmiş ve bu iki itikadi mezhepleri kısaca tanıtmıştır.¹⁶¹ Müellif, hak mezhepler ve imamı başlığı altında ilk olarak Eş'ariyye, Mâtürîdiyye ve dört büyük fıkıh mezhebi hakkında kısa bilgi vermiştir. Taklid, taklidin şartları ve telif konularını açıklamıştır.¹⁶²

Yazar, “Peygamberler, Melekler ve Müminlerin Fazilet Sıralaması” başlığı altında sahâbe efendilerimizin önemine değinmiştir. Onlar hakkında herhangi bir olumsuz ve saygısız bir düşüncenin olmaması hakkında uyarmıştır. Bu söylemini de Ahmed bin Hanbel'in *el-Müsned*'inde rivayet ettiği لا تسبوا أصحابي فعليه لعنة الله و الملكة و الناس أجمعين لا يقبل (Benim sahâbelerime sövmeyin. Kim benim sahâbelerime söver ise Allah'ın, meleklerin ve insanların hepsinin laneti üzerine onun üzerine olsun. Allah onun ne nafîle ne de farz ibadetini kabul edecek.)¹⁶³ hadisiyle delillendirerek meselenin önemine vurgu yapmıştır.¹⁶⁴

Akaid bölümünün son kısmında ise “Mürted Olma (Dinden Çıkma)yı Gerektiren Haller” başlığı altında şu başlıkları ele almıştır: Dinden Çıkma Nasıl Oluşur, Dinden Çıkma Kısımları (İtikad ve İnançla İlgili Olanlar, Fiil, Durum ve Davranışla İlgili Olanlar, Sözlerle İlgili Olanlar), ve Dinden Çıkma Suçunu İşleyen Bir Kimse Ne Yapmalı.¹⁶⁵ Müellifin günümüzde de önemini koruyan bu konuya yer vermesi, ilmi hallerin Müslüman bireylerin dinî sorularına yanıt verme işlevini desteklemesi açısından esere dikkate değer bir nitelik kazandırmaktadır. Aynı şekilde günümüzde tartışma konularından biri olan Türkiye'nin Dârülharp olup olmadığıyla ilgili tartışmaya yer vererek, Şâfiî ve Hanefî mezheplerindeki delilleri zikrederek Türkiye'nin Dârülharp olmadığını, Dârülslâm olduğunu dile getirmiştir.¹⁶⁶

2.9. Şâfiî'ler İçin Namaz İlmihali-Muacet Korkmaz

2.9.1. Müellif

Müellif, 1969 yılında Diyarbakır'ın Kulp (Pasur) ilçesine bağlı İslâmköy'de dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini doğduğu köyde, ortaöğrenimini ise ekonomik sebeplerle farklı yerlerde

¹⁶¹ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihâli*, 39-40-41.

¹⁶² Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihâli*, 44. Üçüncü bölümde Taklid başlığı altında detaylı olarak ele alınmıştır.

¹⁶³ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl* (Beyrut: er-Risale, 1985), 11/543. (32545)

¹⁶⁴ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihâli*, 27.

¹⁶⁵ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihâli*, 45-48.

¹⁶⁶ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihâli*, 126-127. Üçüncü bölümde Dârülharp başlığı altında açıklanmıştır.

tamamlamıştır. Sekiz yıl boyunca babasından Şâfiî fikhî eğitimi almıştır. Müellifin, *Şâfiîler İçin Namaz Kitabı* ve *Yaşanmış Öyküler: İslâmköy'e Ağıt* olmak üzere iki eseri bulunmaktadır.¹⁶⁷

2.9.2. İlmihalin tanıtımı

Eser 1997 yılında telif edilmiş ve 100 sayfadan oluşmaktadır.¹⁶⁸ İlmihalde sadece tahâret ve namaz konuları işlenmiş olup akaid konularına yer verilmemiştir. Müellif, kitabın önsözünde, eserin yazılış amacını Şâfiî mezhebine mensupları dikkate alarak, ulvî bir ibadet olan namazın eksiksiz biçimde eda edilmesine ve ilgili hususların daha kolay anlaşılmasına katkı sağlamak olarak belirtmiştir. Eserde sade ve anlaşılır bir üslup kullanılmış, istifade edilen kaynaklar belirtilmemiştir.

Genel itibariyle ilmihalde deliller birkaç yerin dışında zikredilmemiştir. Eserde mezhep imamlarının görüşlerine ve diğer mezheplere ait görüşlere yer verilmemiştir. Yazar, namaz bölümünün sonunda erkek ve kadınların namaz ibadetini nasıl gerçekleştireceğini görsellerle açıklamıştır. Konular hem yazılı hem de görsel olarak sunulmuş; örneğin abdestin alınışı ve namazın kılınışı, cinsiyete göre detaylandırılmıştır.¹⁶⁹ Müellifin ibadetleri görsellerle destekleyerek anlatması, özellikle bu konuları yeni öğrenen okuyucuların konuları daha kolay ve doğru bir şekilde kavramasını sağlamaktadır. Namaz içi dua ve sûreleri zikretmiş, bazı ibadetlerden sonra okunması faziletli olan duaların ise sadece anlamlarına yer vermiştir.

2.10. Şâfiî Namaz Hocası-Ahmet Bayer

İlmihalin birinci baskısı 1994, üçüncü baskısı ise 1997 yılında yapılmış olup eser 157 sayfadan oluşmaktadır. İki bölümden oluşan bu eserin birinci bölümü akaid, ikinci bölümü ise ibadet konularından meydana gelmektedir.¹⁷⁰ Her ne kadar eserin adı *Şâfiî Namaz Hocası* olsa da müellif, namazın yanı sıra akaid ve ibadet konularından zekât, oruç, hac ve kurban meselelerini de ele almıştır. Bu yönüyle eser, yalnızca bir namaz ilmihali olma özelliğinin ötesine geçmektedir. Yazar meselelerin hükümlerini açıklamadan önce İmam Şâfiî'nin hayatına kısaca yer vermiş, ilmihalin son kısmında ise şer'î hükümler başlığı altında farz, mekruh gibi fikhî

¹⁶⁷ Muacet Korkmaz, *Yaşanmış Öyküler: İslâmköy'e Ağıt* (İstanbul: Fıtrat Yayınları, 1998), 8.

¹⁶⁸ Eserin ilk baskısı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁶⁹ Muacet Korkmaz, *Şâfiî'ler İçin Namaz İlmihali* (İstanbul: Dinî Neşriyat Kitabevi, 1997), 57-91.

¹⁷⁰ Yapılan araştırmalar sonucu müellifin hayatına ilişkin kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak müellifin iki eser kaleme aldığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri incelemeye konu olan *Şâfiî Namaz Hocası*, diğeri ise *Minberden Mü'minlere Hutbeler* adlı çalışmadır.

kavramları açıklamıştır.¹⁷¹ Müellifin, namaz ilmihali başlığı altında diğer meselelere de yer vermesinin sebebi, Müslüman olan herkesin İslâm'ın beş şartını bilmesi gerektiği düşüncesiyle açıklanabilir.

Bayer, ilmihalin yazılış amacını önsözde açıklamış ve eserin, Şâfiî mezhebine mensup ortaöğretim öğrencileri ile düzenli bir din eğitimi almamış yaşlı, genç, kadın ve erkeklere yönelik olduğunu belirtmiştir.¹⁷² Müellif, akaid konularını vaaz ve nasihat üslubuyla, ibadet konularını ise daha sade ve anlaşılır bir dille açıklamıştır. İlmihalde meseleler ele alınırken ayrıntıya girilmemiş, farklı konulara yönelmekten kaçınılmıştır. Yazar, ibadetlerin hükümlerini açıklarken öncelikle özendirici bir üslup kullanmış; onların önemine, faziletine ve toplumsal yönlerine değinmiştir. Zaman zaman bazı ibadetlerin nasıl yerine getirileceğini de açıklamış, namaz içindeki dua ve sûreleri aktarmıştır. Delil olarak zikrettiği bazı hadislerin ise “Hadisten Nasıl İstifade Ederiz?” başlığı altında açıklamalarını yapmış, böylece okuyucuların delilleri daha iyi kavramasına katkıda bulunmuştur.¹⁷³

Bayer, eserde ne mezhep içi görüşlere ne de diğer mezheplere ait görüşlere yer vermemiştir. Bununla birlikte yararlanılan kaynaklar doğrudan belirtilmemiş, ancak dipnotlarda ve cümle içerisinde konuya ilişkin bazı eserlerden bahsedilmiştir. Akaid bölümünde Mevdûdî'nin (v.1979) *Kur'an'a Göre Dört Terim* ve *Tefhîmü'l-Kur'an* adlı eserleri ile Beşir İslamoğlu'nun *Kur'an'da Müminlerin Özellikleri* adlı çalışmasından yararlanıldığı görülmektedir. İbadet bölümünde ise A. Fikri Yavuz'un *İslam İlmihali*, Halil Günenç'in *Büyük Şâfiî İlmihali*, Ali Arslan'ın *Tam Şâfiî İlmihali* ve İmam Gazzâlî'nin (v.505/1111) *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* adlı eserlerinden istifade edildiği anlaşılmaktadır.

Akaid bölümünde “Kulluk ve İtaat Açısından İbadet” başlığı altında tağut ve şirk konularına, “Ulûhiyet ve Rubûbiyyet Olarak Allah'ı Tanımak” başlığı altında ise tevhit meselesine değinmiştir.¹⁷⁴ Yazarın böyle bir konuya eserinde yer vermesi o dönemin tartışma konularına ilmihalinde dikkat çekmek istemesi amacıyla olabilir. Müellif, namazla ilgili konuları açıklamadan önce ibadetlerin yanı sıra ibadethanelerin (mescitlerin) yalnızca namaz kılma yerleri olmadığını; aynı zamanda birer ilim meclisi niteliği taşıdığını, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin pekişmesine katkı sağladığını ifade ederek mescitlerin toplumdaki yerine

¹⁷¹ Ahmet Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası* (Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1997), 15-156.

¹⁷² Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası*, 13.

¹⁷³ Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası*, 84-113.

¹⁷⁴ Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası*, 18-22.

dikkat çekmiştir.¹⁷⁵ Müellif, cuma namazı bahsinde Müslüman bir ülkede yaşamamıza rağmen cuma gününün resmî tatil ilan edilmemiş olmasını eleştirmiştir. Onun bu türden eleştirileri, hem dönemin sosyal-dinî şartlarına ışık tutması hem de İslâmî kuralların uygulanmasındaki aksaklıklara dikkat çekmesi bakımından önem arz etmektedir.¹⁷⁶

2.11. Temel Şâfiî İlmihali-Siraceddin Önlüer

2.11.1. Müellif

Yazar 1972 yılında Adıyaman’da dünyaya gelmiştir. Henüz okula başlamadan İslâmî ilimler eğitimi aldı. Klasik usul Arap dili ve edebiyatı, hadis, tefsir, fıkıh gibi ilimleri tahsil etmiş ve icâzetini almıştır. İlköğretim ve liseyi memleketinde tamamlamış, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programından mezun olmuştur. Müellif, yaklaşık 6 yıl çeşitli İslâmî ilimlerde eğitim görmüştür. Halen Semerkand Yayınları ve Araştırma Merkezi’nde telif ve tercüme çalışmalarına devam etmekte olup aynı zamanda Semerkand TV ve Semerkand Radyo’da program sunmaktadır.¹⁷⁷ Yazarın başlıca eserleri: *Edep Ya hu* (1,2), *Kalp Âlemi*, *Kalbin Hastalıkları*, *Rahmet Kapısı*, *Temel Şâfiî İlmihali*, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*.

2.11.2. İlmihalin tanıtımı

190 sayfadan oluşan bu ilmihalin ilk baskısı 2005 yılında, 23. ve son baskısı ise 2023 yılında yapılmıştır. Eser, Şâfiî mezhebine mensup kişilerce bilinen bir eser olma özelliğini taşımaktadır. İlmihalde akaid konularının yanı sıra, ibadet konularından abdest, namaz, oruç, zekât, hac ve kurban işlenmiştir.

Müellif, eserde anlaşılır ve sade bir üslup tercih etmiştir. Konuları bir bütün olarak ele almış ve detaylara girmeden kısa ve net olarak açıklamıştır. Ancak bazı yerlerde meselelere özet şeklinde yer vermiştir. Mesela ezan bölümünde “namazdan başka yerlerde ezan okunması, cuma gününün âdâbı, bayram günlerinin âdâbı ve sünnetleri” gibi.¹⁷⁸ Mezhep içi görüşleri, diğer mezheplere ait hükümleri ve delilleri zikretmemiştir. Namaz, oruç, zekât ve hac ibadetlerinin ne zaman farz olduğuna, bu ibadetlerin faziletine ve önemine kısaca değinmiştir. Genel olarak meseleleri ele almadan önce fikhî terimleri açıklamıştır.

¹⁷⁵ Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası*, 75-80.

¹⁷⁶ Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası*, 120.

¹⁷⁷ Siraceddin Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Semerkand, 2023), 4.

¹⁷⁸ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 75-130-116.

Müellif, eserin önsözünde ilmihalin temel amacını, her Müslüman'ın dinî görevlerini yerine getirebilecek düzeyde bilgi sahibi olması gerektiği düşüncesiyle açıklamaktadır. İbadetler ve günlük hayatta karşılaşılabilecek önemli meseleleri kapsayan bu ilmihalin, Müslüman bireyin helâl ve haramı, hak ve bâtılı ayırt edebilmesine yardımcı olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "İlim öğrenmek her Müslüman erkek ve kadına farzdır." hadisine atıfla,¹⁷⁹ dinî bilgi edinmenin bireysel bir sorumluluk olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca eserde dinin en temel konularının ele alındığını ve Şâfiî mezhebinin esas görüşlerine, delil ve detaylara girilmeden ve ihtilaflı konulara yer verilmediğini belirtmiştir.¹⁸⁰

Önlüer, akaid bölümünde İslâm'ın altı iman esasını kısa ve öz bir şekilde açıklamıştır. Bununla birlikte "din" ve "İslâm" kavramları çerçevesinde "İslâm" ve "Müslümanlık" terimlerine açıklık getirmiştir.¹⁸¹ Ayrıca "İslâm Açısından İnsanlar" başlığı altında mümin, kâfir, müşrik, münafık ve fâsık kavramlarının tanımlarını yapmıştır.¹⁸² İman bahsinde ise öncelikle "iman" ve "mümin" kavramlarını ele almış; ardından "nebi", "resûl", "mucize", "keramet" ve "istidrâc" terimlerini tanımlamıştır.¹⁸³ Mükellefiyet konusunu işlerken "Mükellefin Amelleri" başlığı altında farz, vacip, rükün, şart, sünnet (müstehap, mendup, tatavvu ve nafil), mubah, haram, mekruh, müfsid, eda, kaza ve iade kavramlarını özetle açıklamıştır.¹⁸⁴ Müellifin bu kavramları açıklaması, okuyucunun konuları daha doğru ve net bir şekilde kavramasına imkân sağlamıştır.

Müellif namaz bölümünde namazla alakalı konuları bir düzen içerisinde detaya girmeden, sade ve anlaşılır bir şekilde açıklamıştır. Yazar, namazın kılınış şeklini ayrıntılı olarak açıklamış; ayrıca, namazların birinci ve ikinci rekâtlarında farz ve sünnetlerin eda biçimlerini özetleyen tablolarla konuyu desteklemiştir.¹⁸⁵ Nafil namazlar kısmında nafil namazların kazalarına değinmiş ve farzlara bağlı nafileler, kuşluk ve bayram namazı gibi namazların vakitlerinde kılınmadığı taktirde kaza edilmelerinin mendup olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁶ Namazda kadının erkeğe muhalefet ettiği yerleri kısaca açıklamıştır. Böylelikle namaz ibadetinde erkek ve kadının ayrıldığı hususlara dikkat çekmiştir. Cuma namazı ile ilgili hükümleri kısa ve öz bir

¹⁷⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, "Mukaddime" 17, (No.224).

¹⁸⁰ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 14-15.

¹⁸¹ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 17-19.

¹⁸² Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 17-19.

¹⁸³ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 32-33.

¹⁸⁴ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 36-39.

¹⁸⁵ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 104-109.

¹⁸⁶ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 120.

şekilde açıklamıştır.¹⁸⁷ Müellif hasta bir kimsenin hangi durumlarda namazını ne şekilde eda edeceğine kısaca değinmiştir. Mesela ayakta durmaya gücü yetmeyen bir kimsenin oturarak, oturmak zorlanan bir kimsenin yatarak namaz kılabileceğini ifade etmiştir.¹⁸⁸

Cenaze bölümünde cenazeyle alakalı hükümlere yer vermiştir. Ölüm anında kişiye ne şekilde davranılması, ölünün nasıl yıkanması ve kefenlenmesi, cenazenin nasıl defnedilmesi ve cenaze namazının nasıl kılınması gerektiğine dair bilgileri özet bir şekilde izah etmiştir.¹⁸⁹ Taziye ve kabir ziyareti adaplarına da kısaca değinmiş ve kabir ziyareti esnasında yapılması mekruh ve haram olan davranışları özetlemiştir. Örneğin; kabrin başında kurban kesilmemesi gerektiğini, kabirlerin üzerine mum dikmenin ve yakmanın câiz olmadığı gibi.¹⁹⁰

Zekât konusunda zekâtla alakalı meseleleri kısa ve öz olarak ele almıştır. Yazar, bu bölümde zekât vermenin şartları, zekâta tabi olan mallar, zekâtın verileceği ve verilmesi haram olan kişileri ve sadaka-i fitr konularını açıklamıştır.¹⁹¹ Oruç bölümünde ise detaya girmeden sade ve öz olarak oruçla ilgili meseleleri ele almıştır.¹⁹² Yazar, oruç tutulması mekruh olan günler konusunda kadının kocasından izinsiz nâfile oruç tutmasının mekruh olduğunu belirtmiştir.¹⁹³ Önlüer, hac konusunu ise kısa ve öz bir şekilde ele almıştır.¹⁹⁴ Sonuç itibarıyla ilmihal, mezhebe bağlı olan kimselerin mezheple ilgili pratik bilgilere ulaşmasını sağlamıştır.

2.12. Muhtasar Şâfi İlmihali-Molla Reşit Aslan

2.12.1. Müellif

Süleymanoğlu Reşit Aslan 1936 yılında Siirt'in Kalender köyünde dünyaya gelmiştir. Yazar çocukluğunu bu köyde geçirmiş ve 1946-1958 yıllarında dönemin hocalarından başta Kur'ân-ı Kerîm ve Arapça olmak üzere İslamî ilimler derslerini almıştır. Aslan, devam eden ilmi hayatıyla birlikte belli bir süre imamlık yapmıştır. 1994 yılında imamlık mesleğinden emekli olmuştur. Yazarın sadece incelediğimiz *Muhtasar Şâfi İlmihali* adlı eseri bulunmaktadır.¹⁹⁵

¹⁸⁷ Önlüer, *Temel Şâfi İlmihali*, 127.

¹⁸⁸ Önlüer, *Temel Şâfi İlmihali*, 136,137.

¹⁸⁹ Önlüer, *Temel Şâfi İlmihali*, 139-141-144.

¹⁹⁰ Önlüer, *Temel Şâfi İlmihali*, 148.

¹⁹¹ Önlüer, *Temel Şâfi İlmihali*, 148-161.

¹⁹² Önlüer, *Temel Şâfi İlmihali*, 161-171.

¹⁹³ Önlüer, *Temel Şâfi İlmihali*, 169.

¹⁹⁴ Önlüer, *Temel Şâfi İlmihali*, 171.

¹⁹⁵ Molla Reşit Aslan, *Muhtasar Şâfi İlmihali* (İstanbul: Bera Kitap, 2014), 4.

2.12.2. İlmihalin tanıtımı

İlmihal 191 sayfadan oluşmakta olup ilk baskısı 2014 yılında yayımlanmıştır. Eser, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde akaid konularını, ikinci bölümde ise “Şâfiî Mezhebinde İbadet ve Öncüleri” başlığı altında abdest, namaz, oruç, zekât, hac, kurban konularını işlemiştir. Yazar eserin giriş kısmında ilmihalin telif edilme sebebini şu şekilde ifade etmiştir:

Benden Şâfiî fikhından gayet kısa ve derli toplu başlangıç seviyesindekilere temel teşkil edecek bir çalışma yapmamı istediler. Ben de Allah’u Teâla’ya sığınıp sevabını ondan bekleyerek, bu işe başladım. Bu sahada söz sahibi olanların kesinkes doğru bulduğu (şeyleri) meseleleri kitabımda zikrettim ve Şâfiî ilmihali ile adlandırdım. Allah’tan dilediğim o ki, insanlar bu kitaptan her zaman fayda ve yararlansınlar. Vesselâm¹⁹⁶

Müellif ilmihalde sade bir dil kullanmış ve meselelerin tekrarına gitmemiştir. Ancak konuları belli bir düzende ele almamış, bu da meseleler arası kopukluk meydana getirmiştir. Mesela, sehiv secdesi mevzunu açıklayan müellif, aynı paragraf içerisinde şükür secdesini de izah etmiştir. Aynı şekilde cem’-i takdîm konusunda hasta birinin cem’-i takdîm ve cem’-i te’hîr yapabileceğini belirtmiş ve ardından hasta bir kişinin namaz kılmasıyla ilgili durumları açıklamıştır.¹⁹⁷ Yazarın aynı paragraf içerisinde bir konudan diğer bir konuya geçmesi ve konular arası bir bağlantının olmaması okuyucu için meselelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Yazar sadece zekât bölümünde meseleleri izahında örnekler vermiş bu konunun dışındaki hükümlerin veya meselelerin açıklanmasında örneklendirme yapmamıştır.¹⁹⁸

Birinci bölümde akaid konularını ele alan müellif, bu bölümde din, İslâm ve iman konularına değinmiş, iman başlığı altında ilk olarak imanın derecelerini kısa bir şekilde açıklamıştır.¹⁹⁹ Bu konu içerisinde sırasıyla imanın altı şartı olan Allah’a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlerine iman, ahiret gününe iman ve kadere iman meselelerini işlemiştir. Peygamberlere iman konusunda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hakkında kısa bilgi vermiştir. Ahiret gününe iman meselesinde ise kıyametin alametleri ve Peygamber Efendimizin (s.a.v.) şefaati konusuna değinmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁶ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 12.

¹⁹⁷ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 80-100.

¹⁹⁸ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 120-134.

¹⁹⁹ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 15.

²⁰⁰ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 26-27.

İkinci bölümde, “Şâfiî Mezhebinde İbadet ve Öncüleri” başlığı altında öncelikle İmam Şâfiî’nin hayatına dair özet niteliğinde bilgiler sunmuştur.²⁰¹ “İbadetlerin Öncüsü Tahâret” başlığı altında necâset terimini açıklamış ve sular konusuna dair kısa bilgiler vermiştir.²⁰²

İlmihalde çok olmasa da yer yer Şâfiî mezhep imamlarının görüşlerine değinmiştir.²⁰³ Hanefi mezhebi dışında diğer mezheplerin imamlarına ait görüşlere değinmemiş ancak cuma namazı bahsinde bugünün önemine vurgu yapmak için Ahmed b. Hanbel’e göre cuma gününün bütün günlerin en şerefli olduğu ifade etmiştir.²⁰⁴ Eserde delilleri ve duaları zikretmiş, namaz sûrelerine yer vermemiştir. Eserin yazımında istifade edilen kaynakları belirtmemiştir. Ayrıca yazar meselelerin hükümlerini açıklarken zekât ve fitır sadakası gibi toplum ile bağlantılı olan konuların hükümlerinin yanı sıra hikmetlerine ve toplum açısından önemine dikkat çekmiştir.²⁰⁵

Namaz konusunda namazın vakitlerini diğer ilmiyelerdeki gibi başlıklar altında açıklamamış sadece özet mahiyetinde ifade etmiştir. Kaza namazlarına bu mesele içerisinde yer veren müellif, namazın bir rekât veya daha fazlasının kendi vakti içerisinde kılınmasının daha faziletli olduğunu, şayet bir rekâtta daha az kılınma durumunda namazın kaza olduğunu belirtmiştir. Eğer kişinin kaza namazları var ise yemek, içmek, uyumak ve ticaret dışında vaktini kaza namazlarına ayırması gerektiğini, bu durumda kişinin teravih, vitir, bayram ve cenaze namazlarının kılmasının haram olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁶ Ayrıca “Geçmiş Namazların Kazası” başlığı altında bu konuya kısaca değinmiştir.²⁰⁷ Müellifin kaza namazı ile ilgili hükümleri belirtmesindeki amaç, namazların önemine vurgu yapmak ve namazların vaktinde kılınmasına dikkat çekmektir.

Namazın sıhhat şartlarında, namazın haricinde cariye olsun veya hür olsun el ve yüz dahil kadının bütün bedeninin avret sayıldığını ve bu yerlerin örtülmeden dışarı çıkılmasının veya bakılmasının haram olduğunu belirtmiştir. Sadece muayene esnasında, durumunu izah etmek için hâkimin karşısında veya alışveriş gibi zaruri durumlarda kadının yüzünü açmasında bir beis olmadığını ifade etmiştir.²⁰⁸ Yazar, namaz kılmayan kişinin hükmüne de değinmiş ve meseleyi

²⁰¹ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 31-32.

²⁰² Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 33.

²⁰³ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 100.

²⁰⁴ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 85.

²⁰⁵ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 119-134.

²⁰⁶ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 60.

²⁰⁷ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 103.

²⁰⁸ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 66.

Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre kısaca açıklamıştır.²⁰⁹ Buna göre Hanefî mezhebine göre namazı terk eden kimsenin cezası hapis iken, Şâfiî mezhebine göre kişi pişmanlık gösterip namaza başlamazsa cezasının ölüm olduğu ifade edilmiştir.²¹⁰

Müellif cemaatle namaz kılma meselesinde imama uyma şartlarından biri olan “imama uyma niyetini getirmek” şartında kişinin cuma namazında niyetinin iftitah tekbiri ile beraber olmasının şart olduğunu ancak diğer namazlarda niyetin Tekbîrâtü'l-ihram'la birlikte veya sonrasında getirilebileceğini açıklamıştır. Yazar, cuma namazına ilişkin hükümleri açıklamış ve İmam İsnevî'ye (v.772/1330) göre eğer bir cezaevinde yerli kırk kişi tutuklu bulunuyorsa, bunlar her ne kadar hürriyetlerinden mahrum olsalar da cuma namazını kılmakla mükellef olduklarını, zira tutuklu olmalarının onları köle konumuna düşürmediğini, dolayısıyla hür kişiler olarak kabul edildiklerini belirtmiştir.²¹¹ Müellif bu görüşü aktarmış olmakla birlikte, *Tuhfetü'l-muhtâc*'ta geçen bilgiye göre İmam Sübkî'nin (v.756/1355) görüşü tercih edilmiştir. İmam Sübkî'ye göre, hapiste kırk kişi bir araya gelseler dahi onlara cuma namazı farz değildir; hatta hapiste cuma kılmaları caiz de görülmemektedir. Zira hapiste bulunmaları, cuma namazını düşüren bir özür olarak kabul edilmektedir. İmam Sübkî bu görüşünü şu şekilde delillendirmiştir: Tarihte hiçbir dönemde hapisanede cuma namazı kılındığına dair bir rivayet bulunmamaktadır. Hâlbuki Haccâc'ın zindanlarında birçok âlimin ve başka kimselerin toplandığı bilinmektedir. İmam Heytemî İmam İsnevî'nin görüşünü şu şekilde açıklamıştır: “İsnevî'nin ‘Kıyas gereği, onlara cuma namazı farz olur; zira topluca bir araya gelmenin zor olduğu durumlarda birden fazla yerde cuma kılınmasına cevaz verilmiştir. O hâlde hapiste bu daha evlâdır’ şeklindeki sözüne gelince; bu görüş üzerinde ayrıca düşünülmesi gerekir. Çünkü hapis, cuma namazını düşüren bir özürdür. Dolayısıyla onun, ‘Buna göre imamın, onlar için cuma namazını kıldırarak birini görevlendirmesi gerekir.’ şeklindeki sözü de bu özür sebebiyle geçersiz olmaktadır.”²¹²

Müellif namaz bahsinde namazın kısaltılmasının câiz olduğu meseleyi izah ederken kısaltmanın veya cem' etmenin câiz olabilmesi için yol mesafesinin ne kadar olması gerektiğini belirtmemiştir. Ancak oruç bölümünde “Oruç Tutmamayı Câiz Eden Öürler” başlığı altında

²⁰⁹ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 101-102.

²¹⁰ Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dârü'l Fikr, 1966), 4/67; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/16.

²¹¹ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 87.

²¹² bkz. Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 2/412.

Ramazan ayında oruçlu olan bir kişi en az iki konak bir yola çıkmışsa oruç tutmayabilir şeklinde ifade etmiştir.²¹³ Yazarın namaz konusunda bu bilgiyi vermemesi ve oruç meselesinde mesafenin iki konak bir yol olması gerektiğini belirtmesi ve günümüzde bu mesafenin kaç km'ye tekabül ettiği hakkında bilgi vermemesi okuyucu tarafından konuların anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Çünkü bu ilmihal yakın dönemde kaleme alınmış olup bu zamanda kullanılan ibarelerin kullanılması okuyucular için daha faydalı olacaktır.

2.13. Şâfiî İlmihali-Hasip Asutay

2.13.1. Müellif

Müellif, 1947 yılında Bingöl'ün Genç ilçesine bağlı Çaytepe beldesinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini tamamladıktan sonra ortaöğrenimini Diyarbakır İmam Hatip Lisesi'nde bitirmiş, 1972 yılında ise İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Ayrıca yedi yıl boyunca çeşitli medreselerde İslâmî ilimler tahsiline devam etmiştir. Müellif, Hanefî ve Şâfiî fikhını iyi bilmesinin yanında Malikî ve Hanbelî fikhına da vakıftır. İyi derecede Arapça bilen Asutay 30 yıl müftülük görevini yapmış ve 2005 yılında emekliye ayrılmıştır.²¹⁴

Yazarın başlıca eserleri: *Akaid Risalesi, Namaz Risalesi, Hac ve Umre, Oruç Risalesi, Zekât Risalesi, Nikâh ve Boşanma, Kadınlara Özel Haller, Öşür Risalesi, Hanefî ve Şâfiî Arasındaki İhtilaflı Meseleler ve Kadınlara İlgili Fıkıh Meseleleri.*

2.13.2. İlmihalin tanıtımı

Eserin ilk baskısı 2010 yılında yapılmış, 4. ve son baskısı ise daha sonraki yıllarda yayımlanmıştır. İlmihal; önsöz, İmam Şâfiî'nin hayatı ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde akaid, ikinci bölümde ibadetler, üçüncü bölümde muamelat, dördüncü bölümde ise helaller ve haramlar ele alınmıştır.

Müellif, eserin önsözünde ilmihalin telif edilme gerekçesini, bu alanda yapılmış çalışmaların azlığı ve Şâfiî mezhebine mensup kimselerin böyle bir eserin hazırlanmasına yönelik talepleri olarak beyan etmiştir. Ayrıca bu çalışmanın bu mezhebe mensup kişilerin istifadesinin yanı sıra

²¹³ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 143.

²¹⁴ Hasip Asutay, *Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2015), 4.

araştırmacıların ve din görevlilerinin (imam hatip) yararlanacağı bir eser olduğunu ifade etmiştir.²¹⁵ Akaid konularından önce İmam Şâfiî'nin hayatına kısaca değinmiştir.²¹⁶

Birinci bölümde akaidle alakalı konuları ele almıştır. Bu kısımda Akaidin Tanımı, Akaidin Konusu, Akaidin Gayesi, Akaidin Konumu ve Akaidin Metodu başlıkları altında akaid ile ilgili kısa bilgiler vermiştir. Yazar, din konusunu ele alırken dinin tanımına, insanın dine duyduğu ihtiyaçlara ve dinlerin tasnifine yer vermiştir.²¹⁷ Ayrıca itikadî, amelî ve ahlâkî hükümler olmak üzere dinî hüküm türlerini açıklamıştır. “İslâm Dininin Kaynakları” başlığı altında kitap, sünnet, icmâ ve kıyas kavramlarını tanımlamıştır.²¹⁸ Ayrıca “farz, vacip, sünnet, mübah, haram, mekruh ve müfsit” terimleri kısaca açıklamıştır. İman meselesinde, ilk olarak imanın tanımı, kısımları, iman yönünden insanlar ve küfür ve çeşitleri hakkında bilgi vermiştir.²¹⁹ İman esasları bölümünde ise “Allah’a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahiret gününe iman ve kadere iman” konularını genel çerçevede işlemiştir.²²⁰ Peygamberlere iman kısmında Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hayatına kısaca değinmiştir.²²¹ Yazar konuları detaylara girmeden kısa ve öz olarak izah etmiştir.

Müellif, İbadet bölümünde, namazla ilgili hükümleri kısaca ele almıştır. Namaz vakitleri konusunda “vakitlerin oluşmadığı yerlerde namaz” meselesine değinmiş ve o yerlerde namaz vakitlerinin o konumlara yakın bölgelerin namaz vakitlerine göre belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu durumun oruç ve zekât için de geçerli olduğunu belirtmiştir.²²² Namaz bölümünün sonunda “Namazla İlgili Meseleler” başlığı altında soru cevap yöntemiyle namazla ilgili sorulara cevap verilmiştir.²²³

Yazar, zekât bölümünde ilk olarak zekâtın faydalarına değinmiştir. Burada sadece dinî açıdan değil, bu ibadetin sosyal ve toplumsal açıdan olumlu yönlerine de dikkat çekmiştir.²²⁴ Zekâtın farz olduğuna dair kitap ve sünnetten delil getirmiştir. Müellif, zekâtın sahih olmasının

²¹⁵ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 25.

²¹⁶ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 27-28.

²¹⁷ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 33-34.

²¹⁸ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 37-41.

²¹⁹ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 42-45.

²²⁰ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 46-89.

²²¹ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 71-74.

²²² Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 115.

²²³ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 161.

²²⁴ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 168.

şartlarından biri olan temlik şartında, “Fakir öğrencileri barındıran yöneticilere zekât verilmesi” konusuna değinmiş ve söz konusu yöneticilere zekât vermekle temlik şartının yerine gelmeyeceğini, ancak yöneticilerin zekâtı ayrı bir fonda toplayıp o şekilde ihtiyaç sahibi öğrencilere vermeleri veya vekalet alma yoluyla temliğin yerine geleceğini ifade etmiştir. Ayrıca günümüzde bazı âlimlere göre ise yöneticiler ihtiyaç sahibi öğrencilerin vekilleri sayıldıkları için kendilerine zekât vermekle de temlik şartının yerine geldiği görüşünde olduklarını belirtmiştir.²²⁵ Zekâta tabi olan mallar meselesinde bilindik zekât mallarının dışında “asli ihtiyaç biriktirilen paranın zekâtı, hisse senetleri, tahvil ve hazine bonoların zekâtı, şirketlerin zekâtı ve arsanın zekâtı” gibi günümüzle alakalı olan konulara da kısaca değinmiştir.²²⁶ Verginin zekât yerine geçmediğini ifade etmiş ve konuların sonunda “Zekâtla İlgili Çeşitli Meseleler” başlığı altında zekâtla alakalı konuları soru cevap şeklinde kısaca açıklamıştır.²²⁷ Mesela, “Rehin malı zekâta tabi midir, kişi bunu vermekle zekâtını ödemiş sayılır mı, Türk Hava Kurumu ve benzeri hayır kurumlarına zekât verilebilir mi?”.

Üçüncü bölüm muamelatla alakalı bilgiler içermektedir. Bu kısımda hibe, rehin, emanet ve âriyet konularına değinmiştir. Faiz, satış akdi ve alışveriş çeşitlerine yer vermemiştir.²²⁸ Nikâh bahsinde ise nikâhın tanımı, evlenmenin amacı, nişanlanma, nişanın bozulması, nikâhla ilgili meseleler (evlenilmesi haram olan kadınlar), mehir konularını ele almıştır.²²⁹ Müellif, mehir bahsinde başlık parası meselesine de değinmiş ve kadının mehrinin dışında velisinin başlık parası adıyla herhangi bir mal veya para almasının câiz olmadığını belirtmiştir. Onun bu konuyu ele alması, Şâfiî mezhebinin yaygın olduğu bölgelerde başlık parası uygulamasının yaygınlık kazanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece müellif, örfî uygulamaların İslâm’ın bir hükmüymüş gibi algılanmasının önüne geçerek meseleyi açıklığa kavuşturmuştur.²³⁰ Müellif, erkeğin dört kadınla evlenmesinin câiz kılınmasının gerekçesine değinmiş, buna karşılık kadının birden fazla erkekle evlenmesinin yasaklanmasının hikmetini açıklamıştır. Böylelikle müellif, günümüzde de tartışma konusu olmaya devam eden bu meselelere temas ederek okuyucuya netlik kazandırmıştır.²³¹

²²⁵ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 170.

²²⁶ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 172-173.

²²⁷ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 180-183.

²²⁸ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 270-274.

²²⁹ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 274-288.

²³⁰ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 283.

²³¹ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 284.

Asutay, “Günümüzde yaşanan tartışmalardan biri olan resmi nikâh dinî nikâhın yerine geçer mi?” sorusunu cevaplandırmıştır. Ayrıca şaka yoluyla kıyılan nikâhın geçerli olduğunu belirtmiştir. Bu konuyu şu örnekle açıklamıştır: “Şaka yoluyla yapılan nikâh geçerlidir. Örneğin, velinin şaka yolu ile bir erkeğe ‘filancayı seninle evlendirdim’ icabında erkeğin de ‘filancanın evlenmesini kendime kabul ettim’ demesi durumunda nikâh gerçekleşmiş olur.”²³² Rol (temsil) gereği yapılan nikâh, dilsizin nikâhı, telefonla nikâh gibi meseleleri de kısaca izah etmiştir.²³³ Müellif, bölümün sonunda “Nikâh ile İlgili Meseleler” başlığı altında kısa soru-cevaplara yer vermiştir. Bu kısımda, “Zina eden kadınla evlenmek câiz midir?”, “Mehir ile sadak arasında fark var mıdır?” ve “Hangi hamile kadının nikâhı kıyılabilir?” gibi sorular bulunmaktadır.²³⁴ Müellif, boşanma konusunu ele almış ve bu meselede cinsel ilişkiden önce boşama, tek sözle boşama, telefonla boşama, kalpten boşama ve şaka yoluyla boşama gibi bazı boşanma çeşitlerine kısaca değinmiştir.²³⁵

Dördüncü bölümde Helaller ve Haramlar başlığı altında müellif, birçok konuyu ana hatlarıyla açıklamıştır. İlk olarak helal ve haram hakkında genel kaideleri zikretmiştir. Haramın çeşitlerini ve zaruret halini kısaca izah etmiştir. Yazar, bu bahiste sadece bilindik haram ve helalleri açıklamamış, günümüzde yaygın olan meseleleri de belirtmiştir. Hangi hayvanın etinin yenmesi câiz (Etinin yenmesi câiz olan hayvanlar), eşler arası ilişki durumu, doğal olmayan yollarla hamile kalma, çocuk aldırma, bedene yapılan müdahaleler, eş cinsellik, muamelat, hayvan beslemek, sihir ve fal gibi toplumu ilgilendiren birçok meseleye değinmiştir. Mesela; ilk olarak kara ve deniz hayvanlarının hükümleri hakkında bilgi vermiştir. Sonrasında ise alkol, uyuşturucu, dövme yaptırmak, kaş aldırma, estetik ameliyat olmak, spiral taktırmak, çocuk aldırma, tüp bebek, tüpleri bağlatmak, rüşvet, homoseksüellik, organ nakli gibi birçok konunun hükmünü açıklamıştır.²³⁶ Bazı meselelerde hükümlerin yanı sıra o konunun zararına da dikkat çekmiştir. Müellifin, ilmi halde bu gibi önemli konulara az da olsa yer vermesi, okuyucuların bu meseleler hakkında detaylı bilgi edinmemiş olsalar bile en azından temel düzeyde farkındalık kazanmalarını sağlamaktadır. Zira günümüzde bazı haramların toplumda normalleştiği gözlemlenmektedir. Bu yönüyle ilmi halin bu son kısmı bir fetva kitabı görevi görmektedir.

²³² Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 285.

²³³ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 286.

²³⁴ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 288.

²³⁵ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 298.

²³⁶ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 314.

2.14. Muhtasar Şâfi İlmihali-Ömer Faruk Hilmi

2.14.1. Müellif

Müellif, 1964 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde dünyaya gelmiştir. Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü ile İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. Ahmet Yesevî Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ile Yerel Yönetimler alanlarında yüksek lisans yapmıştır. American Metropolitan University'de *İslam Âleminin Siyasal Sorunları ve İslâmî Kaynaklar Çözüm Önerileri* başlıklı teziyle doktora derecesini tamamlamıştır. Bunun yanı sıra Mısır'daki el-Câmiatu'l-İslâmiyye el-Meftûha Üniversitesi'nde Tefsir alanında yazdığı *Havvâsü'l-Kur'an* başlıklı doktora çalışmasıyla mezun olmuştur.²³⁷

2.14.2. İlmihalin tanıtımı

Eserin ilk baskı tarihi bilinmemekle birlikte ikinci baskısı 2012 yılında yapılmış ve 197 sayfadan oluşmaktadır. İlmihalde şu konular yer almaktadır: Önsöz, din, İslâm, İman, Peygamber Efendimiz (s.a.v.), İslâm'ın şartları, namaz, oruç, zekât, hac, kurban, cihad, bazı dualar, Salavat-ı şerifeler, yemek duası, hatim duası, 50 farz, 54 farz ve Müslüman çocuğuna bazı dinî sualler.

Ömer Faruk Hilmi önsöz kısmında ilmihal kavramını şu şekilde açıklamıştır; “İlmihal, Müslümanların itikad, amel ve ibadet ile ilgili öğrenmelerini icap eden hususları bildiren bir ilimdir.”²³⁸ Yazar, ilmihal bilgisini öğrenmenin her Müslüman erkek ve kadının üzerine farz-ı ayn olduğunu, bundan ötürü Şâfi mezhebine mensup olan kişilerin itikadî ve fikhî bilgileri muhtasar bir şekilde öğrenmeleri için *Muhtasar Şâfi İlmihali*'ni hazırladığını belirtmiştir.²³⁹ İlmihalde konular bablara, bölümlere veya kısımlara ayrılmamış ve konu tasnifine gidilmemiştir. Her mesele kendi başlığı altında incelenmiştir. Yazar ilmihali telif ederken; *Muhtasar Şâfi İlmihali* adlı kitabı esas kaynak olarak aldığını, bunun yanında şu kaynaklardan da istifade ettiğini bildirmiştir: *İhyâ-u Ulûmiddin*, *Bidâyetü'l-Hidâye*, *Tenvîrü'l-kulûb*, *Cevheretü't-Tevhîd*, *Mihâcut-Tâlibîn*, *Gâyetü'l-ihtişâr Mukddimetü'l-Hadramiyye* ve *Büyük Şâfi İlmihali*. Sade bir üslup kullanan müellif, eserin dilini ve konularını *Muhtasar İlmihal* adlı kitaba göre hazırladığını belirtmiş, yalnız eser ve müellifi hakkında daha fazla bilgi

²³⁷ Biyografya, “Ömer Faruk Hilmi” (Erişim 01 Eylül 2025).

²³⁸ Ömer Faruk Hilmi, *Muhtasar Şâfi İlmihali* (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 2012), 3.

²³⁹ Hilmi, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 3.

vermemiştir. Bu yüzden bu eserin tespiti yapılamamıştır.²⁴⁰ Ancak şunu belirtmek gerekir ki ilmihalin konu dizimi diğer ilmi hallere göre daha karışıktır. Çünkü konular belli bir düzen içerisinde ele alınmamıştır. Mesela yazar, abdest konusunu açıklamış, ardından belli başlı namaz sûrelerine yer vermiş sonrasında ise gusül konusunu izah etmiştir.²⁴¹ Böylelikle, konular arasında bütünlük sağlanamamıştır. Delilleri zikretmemiş, mezhep içi görüşlere ve diğer mezheplere ait hükümlere yer vermemiştir.

Müellif, akaid konusunda ilk olarak “Dinimiz” başlığı altında din, şariat ve iman kavramlarını kısaca açıklamıştır.²⁴² Ardından imanın şartlarını ele almış, ilk şart olan Allah’a iman konusunu Allah’ın sıfatları üzerinden açıklamıştır. Bu bağlamda sıfatları sıfât-ı selbiyye, sıfât-ı meânî ve sıfât-ı esmâ olmak üzere üç grupta değerlendirmiştir.²⁴³ Peygamberlere iman bölümünde ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hayatına ana hatlarıyla değinmiştir.²⁴⁴ Müellif, akaid konularının yanı sıra ensar, muhacir, ecel, tenasüh, kabir, ba’s ve mahşer gibi kavramların da tanımlarını yapmıştır.²⁴⁵

İbadet konularına geçmeden önce mezhepler meselesine temas eden yazar, mezhep kavramını açıklamış; itikadî ve amelî mezhepler hakkında kısa bilgiler vermiştir.²⁴⁶ Aynı şekilde “Sahâbe Devrinde Mezhep” başlığı altında mezheplerin ortaya çıkışı ve günümüze kadar ulaşma sürecinden bahsetmiştir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken Müslümanların her türlü meselelerini doğrudan kendisine sorduklarını, onun vefatından sonra ise sahâbe büyüklerinden öğrenmeye devam ettiklerini belirtmiştir. Mezhep imamlarının da dinî meselelerde sahâbelere başvurduklarını, cevap bulunamayan durumlarda ise Kur’ân ve sünnet ışığında kendi ichtihadlarıyla hüküm verdiklerini ifade etmiştir.²⁴⁷

İbadet ile ilgili konuları İslâm’ın şartları başlığı altında ele almıştır. İlk olarak kelime-i şahadet meselesini açıklamıştır. Bu meselenin içerisinde ef’âl-i mükellefin konusuna da değinmiştir.²⁴⁸

²⁴⁰ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 3.

²⁴¹ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 37-48.

²⁴² Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 4.

²⁴³ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 6-7.

²⁴⁴ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 13.

²⁴⁵ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 19.

²⁴⁶ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 32.

²⁴⁷ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 33.

²⁴⁸ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 35-36.

İlmihalde ibadetlerle ilgili meseleler bir düzen halinde ele alınmamıştır. Sırası ile necâsetten tahâret, sular bahsi, abdest, namaz şeklinde olması gerekirken konular arası kopukluk meydana gelmiştir. Eserde ilk olarak namaz konusunu ele alan müellif, namazın kimlere farz olduğunu, namazın dışındaki ve içindeki şartları ve namazın rükünlerini açıklamış, sonrasında ise hadesten tahâret ve abdesti açıklamıştır. Abdest konusunda; abdestsiz olan kişiye yasak olan şeyler, abdestin şartları, abdestin farzları, abdestin sünnetleri, abdestin mekruhları ve abdesti bozan meseleleri ele almıştır.²⁴⁹

Müellif, hayız, nifas ve istihâze konularını ele aldıktan sonra tahâret bahsine geçmiştir. Oysa bu konu, klasik fıkıh eserlerinde genellikle abdest ve sular bahsinden önce yer almaktadır. Bu bölümde, namazın şartlarından ikincisi olan tahâret meselesini ele almış; istincâ, istibrâ, setr-i avret ve istikbâl-i kible hususlarını kısaca açıklamıştır. Ardından, “Namazın Farz Olduğuna İnanmak ve Namazın Nasıl Kılınacağını Bilmek” başlığı altında kerahet vakitleri ve geçmiş namazların kazası konularına değinmiştir. Devamında, ezan ve kâmet bahsinden sonra namazın rükünlerini ele almış, ilk dört rükünü açıkladıktan sonra namazda okunacak sûre ve dualara, okunuşları ve anlamlarıyla birlikte yer vermiştir. Daha sonra, kalan rükünleri, namazın sünnetleri, âdâbı, mekruhları ve namazı bozan durumları özetlemiştir. Bu açıklamaların ardından, beş vakit namazın ve sünnetlerinin nasıl kılınacağını izah etmiş; akabinde sehiv secdesi ve cuma namazı konularını detaylandırmıştır.

Müellif, zekât bölümünde zekât ile ilgili konuları kısaca açıklamış ve öşrü “Arazi mahsullerinin zekâtı olup elde edilen mahsulün onda birinin verilmesidir.” şeklinde tanımlamıştır.²⁵⁰ Toprak mahsullerinin zekât nisabını ise 653 kg olarak belirtmiştir. Ayrıca, zekâtın düştüğü mahsullerin yanı sıra Türkiye’deki arazi mahsulleri hakkında da açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle pamuk örneğini vererek, günümüzde pamuk ürününün artık temel bir tarımsal ürün hâline geldiğini, hatta evlerde kullanılan yağların büyük ölçüde pamuktan elde edildiğini ifade etmiş; bu sebeple pamuğun da zekâta tabi olduğunu dile getirmiştir.²⁵¹

Müellif, kurban konusunu açıkladıktan sonra “Günah Nedir ve Başlıca Günahlar” başlığı altında günah kavramını ele almış, tövbenin önemine değinmiş ve bazı tövbe dualarına yer vermiştir. Ardından cihad meselesini işlemiş, devamında ise “Müslümanların Cemiyet İçindeki Vazifeleri” başlığı altında bu konuyu kısaca açıklamıştır. Sonrasında ise “Bazı Dualar” başlığı

²⁴⁹ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 44.

²⁵⁰ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 143.

²⁵¹ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 144.

altında çeşitli duaları zikretmiştir.²⁵² Eserin son kısmında ise “Altmış Farz”, “Elli Dört Farz” ve “Müslüman Çocuğuna Bazı Dinî Sualler” başlıkları altında bu meseleleri izah etmiştir. Müellifin, kitabın sonunda ilmihalde ele alınan konuları maddeler hâlinde özetlemesi, temel bilgilerin daha kolay ezberlenmesine imkân sağlamıştır.²⁵³

2.15. Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)-Necmettin Salihoğlu

2.15.1. Müellif

Yazarın asıl adı Mustafa Kasadar olup eserlerinde “Necmettin Salihoğlu” mahlasını kullanmaktadır. 1965 yılında Erzurum’da dünyaya gelen Kasadar, 1988 yılında Erzurum İlahiyat Fakültesi’nden mezun olmuştur. Bunun yanı sıra, İsmailağa Camii’nde Ömer Keleş Hoca’dan dört yıl boyunca medrese usulü Arapça eğitimi almıştır. Dokuz yıl öğretmenlik yaptıktan sonra, kitaplara olan ilgisi sebebiyle 1989 yılında görevinden ayrılarak Ravza Yayıncılık’ı kurmuştur. Özellikle gençlere yönelik yayıncılık faaliyetleriyle öne çıkan Kasadar, uzun yıllar Milli Gençlik Vakfı’nda yöneticilik ve Anadolu Gençlik Derneği’nde öğreticilik görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca Ehl-i Sünnet Âlimler Birliği (ESAB), Uluslararası Müslüman Âlimler Birliği Derneği (UMAD), Dünya Müslüman Âlimler Birliği ve Din Görevlileri Birliği Derneği gibi çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlarda üyeliği bulunmaktadır.

Kasadar, hâlen yayıncılık faaliyetlerini sürdürmektedir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Gülümün Açtığı Sabah, Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali* (Sadık Akkiraz ile birlikte), *Aradığım Mutluluk – İman, Hicab: Örtünmenin Dini Ölçüleri* (2020) ve *Zâhidlerin İmamı Hasan el-Basrî*.²⁵⁴

2.15.2. İlmihalin tanıtımı

İlmihal 319 sayfadan oluşmakta olup, ilk baskısı 2012 yılında yapılmıştır. İki kısımdan meydana gelen bu eserde bölümler kitap olarak isimlendirilmiştir: Birinci kitap akaid, ikinci kitap ise ibadet konularına ayrılmıştır. İbadet bölümü dokuz ana başlık altında ele alınmıştır. Birinci bölüm abdest, ikinci bölüm namaz, dördüncü bölüm zekât, beşinci bölüm oruç, altıncı

²⁵² Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 160.

²⁵³ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 166-183.

²⁵⁴ Biyografya, “Mustafa Kasadar” (Erişim 1 Eylül 2025).

bölüm hac, yedinci bölüm evlilikle ilgili hükümler, sekizinci bölüm davet, cihad ve av, dokuzuncu bölüm ise helal ve haram olan yiyecekler ve içeceklerden oluşmaktadır.

Eserin önsözünde müellif, çalışmanın esas olarak İslâm'ın ibadet konularını anlatmak amacıyla hazırlandığını ve ilmihalin telifinde ana kaynak olarak Şâfiî fıkına dair yazılmış *Kifâyetü'l-aḥyâr* adlı eseri esas aldığını ifade etmiştir.²⁵⁵ Meselelerin ele alınışında genellikle Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine ve hadis-i şeriflere yer verildiğini belirtmiştir. Yazar ilmihalin bugünün okuyucusuna, özellikle de genç nesillere daha faydalı olması için eserin ilk kısmına akaid bölümünü eklediğini ve böylece kitaba, İslâm dinini yeni öğrenen ve öğrenmek için azim gösteren kişiler için ilk başvuru kaynağı olma özelliği kazandırıldığını ifade etmiştir.²⁵⁶

İlmihalde akıcı bir dil kullanılmıştır. Okuyucunun konuları daha iyi anlaması açısından hem akaid bölümde hem de ibadet bölümünde konularla alakalı olan terimler açıklanmıştır. Mezhep içi ihtilaflara, Hanefî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine yer verilmiş, mezhepte görüş farklılığı olan imamların isimleri ve konuların geçtiği kaynaklar belirtilmiştir.²⁵⁷ Zaman zaman ihtilaflı olan konuları “Allah daha iyi bilir.” cümlesi ile bitirilmiştir.²⁵⁸ Genel olarak meselelerin izahını zikretmiş olduğu delillerle güçlendirmiştir. Zaman zaman yer verdiği hadisleri açıklamıştır. Salihoğlu, meseleler hakkındaki hükümleri “en sahih görüşlere göre”, “râcih görüşe göre”, “en zahir görüşe göre”, “cedid görüşe göre”, “kadim görüşe göre” gibi ifadelerle belirtmiştir.²⁵⁹ Müellif, bazı konuların açıklamalarının daha önce yapıldığını ifade ederek, ilgili bilgilere müracaat edilmesi için atıflarda bulunmuştur. Bazen önceki konulara ve delillere referans vermiş, ayrıca kimi zaman görüşlerin kaynaklarını metin içerisinde belirtmiştir. Yazar meselelerin sadece hükümlerini zikretmemiş, evlilik gibi toplumu yakından ilgilendiren konuların önemine değinmiştir.

Yazar, eserinde konuları işledikten sonra “belki”, “derim ki” ifadelerini kullanarak kaynak olarak kullanmış olduğu eserden daha geniş açıklamalarda bulunmuştur. Zaman zaman esas

²⁵⁵ Bu eser, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî el-Hisnî (v. 829/1426) tarafından, Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin Şâfiî fıkına dair el-Muḥtaşar, Gâyetü'l-iḥtişâr ve et-Takrîb adlarıyla bilinen eserinin şerhi olarak kaleme alınmıştır. (Detaylı bilgi için bkz. cengiz Kallek, “Hisnî”, *Temel İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1998), 17/400-401.)

²⁵⁶ Necmettin Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2012), 9.

²⁵⁷ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 176-177-178.

²⁵⁸ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 218.

²⁵⁹ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 131-133.

olarak aldığı eserin yazarına “Şeyhte şu şekilde görüş belirtmiştir.” ifadesini zikrederek esas olarak aldığı kitabın müellifine atıfta bulunmuştur.²⁶⁰

Yazar, akaid bölümünde imanın şartlarını açıklamıştır. Allah’ın varlığının delilleri konusunu şu üç başlık altında açıklamıştır: Fıtrî delil, aklî delil ve ser’î delil. Fıtrî delil konusunu yalnızca ayet ve hadisler çerçevesinde ele almakla yetinmemiş, aynı zamanda meseleyi psikolojik açıdan da değerlendirmiş; bu bağlamda, psikologların ve filozofların konuya ilişkin görüşlerine yer vermiştir.²⁶¹ Aklî delil konusunu ise sunduğu deliller doğrultusunda açıklamıştır.²⁶² Kur’ân’ın hayatımızdaki önemine, peygamberlerin mucize ve kerametlerine değinmiş, bununla birlikte günümüzde insanların kendilerine evliya olarak gördüklerine ve bu durumun getirdiği tehlikelere dikkat çekmiştir. Ayrıca yaşadığımız dönemde yaygın olan inançları da belirtmiştir.²⁶³

İlmihal bölümünde giriş mahiyetinde mükellefin tanımını ve mükellefle ilgili hükümleri ele almıştır. Bu hükümler; farz, vacip, rükün, şart, sünnet, müstehap, mübah, haram, mekruh, eda, kaza, iade ve müfsit konularından oluşmaktadır.²⁶⁴ İbadetle ilgili konuları bir düzen içerisinde aktarmış, böylelikle konular arasındaki anlam bütünlüğü korunmuştur. Namaz bölümünde cuma namazı konusunda kadınların cuma namazına gitme konusunu ele almış ve âlimlerin bu konu hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.²⁶⁵ Müellifin bu konuya yer vermesinin sebebi kadınların camiye gitme meselesinin günümüzde de tartışma konusu olmasıdır. Müellif, dokuzuncu bölüm olan helaller ve haramlar konusunda denizde yaşayan hayvanlar, karada yaşayan hayvanlar, haram ve helal olan yiyecekler, haram ve helal olan içecekler hakkında kısaca bilgi vermiştir.²⁶⁶ Bu meselelerin dışında tartışmalı olan estetik, dövme, taksitle alışveriş, tüp bebek gibi güncel konulara yer vermemiştir.

²⁶⁰ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 177.

²⁶¹ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 16.

²⁶² Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 17-18.

²⁶³ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 43-51.

²⁶⁴ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 59-62.

²⁶⁵ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 176-177-178.

²⁶⁶ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 313-319.

2.16. Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali-Soner Duman

2.16.1. Müellif

Yazar, 1975 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1993 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girmiş, 1998 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl İslâm Hukuku alanında yüksek lisans eğitimine başlamış ve 2000 yılında *Cessâs'ın el-Fusûl fi'l-Usûl Adlı Eserinde İllet Kavramı* isimli yüksek lisans tezini tamamlamıştır. Ardından doktora eğitimine devam eden yazar, 2007 yılında *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı* başlıklı doktora tezini hazırlamıştır. 2000-2011 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli liselerde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenisi olarak görev yapmış, 2011 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı'na Dr. Öğretim Üyesi olarak atanmıştır. Hâlen aynı görevine devam etmektedir.²⁶⁷

Yazarın telif ve tercüme alanında önemli çalışmaları bulunmaktadır. Telif eserleri arasında *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı*²⁶⁸ ve *İlk Dönem Hanefî Usûlünde İllet Tartışmaları*²⁶⁹ yer almaktadır. Ayrıca, Şâfiî mezhebinde itibar edilen ve önemli bir yere sahip olan Hatîb eş-Şîrbînî'nin (v.977/1570) 11 ciltlik *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*²⁷⁰ isimli eserini Türkçeye kazandırmıştır. Bunun yanında, İmam Gazzâlî'nin (v.505/1111) *Öğütler*²⁷¹ adlı kitabı, İzzeddîn b. Abdüsselâm'ın *İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri* (*Kavâ'idü'l-kübrâ*, iki cilt),²⁷² Esad Muhammed Said es-Sağircî'nin *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*²⁷³ gibi önemli eserleri tercüme ederek ilim dünyasına kazandırmıştır.

2.16.2. İlmihalin tanıtımı

İlmihalin ilk baskısı 2013 yılında basılmış olup 814 sayfadan oluşmaktadır. Müellif, eserde akaid bölümüne yer vermemiş ve ilmihalde şu konuları işlemiştir: İlmihâlimize dair, Şâfiî mezhebi, İslâm'da ilmin önemi, ibadetler, İslâm'da ibadet kavramı, bazı fikhî terimler, ibadet

²⁶⁷ Soner Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali* (İstanbul: Mirac Yayınları, 2013), 4.

²⁶⁸ Soner Duman, *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Vakfı, İSAM), 2009.

²⁶⁹ Soner Duman, *İlk Dönem Hanefî Usûlünde İllet Tartışmaları* (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2010)

²⁷⁰ Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, çev. Soner Duman (İstanbul: Mirac Yayınları, 2009).

²⁷¹ İzzeddîn b. Abdüsselâm, *İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri*, çev. Soner Duman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006).

²⁷² Gazzâlî, *Öğütler*, çev. Soner Duman (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2008).

²⁷³ Esad Muhammed Said, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, çev. Soner Duman (İstanbul: Polen Yayınları, 2009).

konularında, abdest, namaz, zekât, oruç, hac ve umre, kurban, helâl ve haramlar, ibadetlere ilişkin pratik bilgiler, ibadetlere ilişkin maddeli bilgiler, ibadetlere arası benzerlik ve farklılıklar.

Soner Duman, eserinde sade, akıcı ve anlaşılır bir üslup tercih etmiştir. Müellif, ele aldığı meselelerde tanımlara, delillere ve dua metinlerine yer vererek konuların hem fikhî hem de uygulamaya dönük yönlerini okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Eserde, Şâfiî mezhebi içindeki ihtilafî görüşlere ve Hanefî mezhebine ait alternatif yorumlara sınırlı düzeyde yer verilmiş; ağırlıklı olarak Şâfiî mezhebinin temel görüşü esas alınmıştır. Bununla birlikte, bazı meselelerde okuyucunun konuyu daha iyi kavrayabilmesi amacıyla örneklendirme yöntemine başvurulmuş, bu da eserin öğretici yönünü güçlendirmiştir. İlmihalin yazımında yararlanılan kaynakları eserin son bölümünde “Yararlanılan Kaynaklar” başlığı altında vermiştir.²⁷⁴

Müellif, giriş kısmında, hükmün itikadî, ahlâkî ve amelî olmak üzere üç başlık altında ele alındığını ifade etmiş, ardından amelî hükümlerin alt kısımlarına temas ederek bu alanda birçok fıkıh eserinin kaleme alındığını belirtmiştir. Zamanla her bölüm için müstakil eserlerin telif edildiğini ve “ilmihal” adı verilen eserlerin fıkıh ilminin sadece ibadet bölümünü kapsayan eserler olarak ortaya çıktığını ve ileriki zamanlarda ihtiyaca binaen “aile ilmihali”, “ticaret ilmihali” gibi müstakil alanlarda çalışmaların başlandığına değinmiştir. İlmihal adlı eserlerin içeriğinden de bahsetmiştir.²⁷⁵

Duman, eserinde Türkiye’de ilmihal literatürünün Osmanlı döneminde başladığını ve bu tür eserlerin halkın dinî bilgiye doğrudan erişimini sağlama açısından önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Müellif, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali* adlı eserini kaleme alma gerekçesini açıklarken, Türkiye’de Hanefî mezhebinden sonra en yaygın ikinci mezhebin Şâfiî mezhebi olduğunu; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bu mezhebe mensup geniş bir kitlenin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak bu toplumsal gerçekliğe rağmen, Şâfiî mezhebine dair temel ilmihal bilgilerini içeren yeterli sayıda ve nitelikte eserin bulunmadığını, mevcut kaynakların ise halkın ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Bu bağlamda Duman, halkın dinî ihtiyaçlarını karşılamayı ve Şâfiî mezhebine dair bilgileri açık ve anlaşılır bir şekilde sunmayı amaçladığını ifade etmiştir.²⁷⁶

²⁷⁴ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 814.

²⁷⁵ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 39-45.

²⁷⁶ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 41.

İlmihalin özelliklerine değinen müellif ana başlıkta; delillere yer verildiğini, üslubunun anlaşılır olduğunu, sistematik bir şekilde telif edildiğini ve hükümlerin hikmeti teşrinin açıklandığını aktarmıştır. Eserin yazımında Şâfiî mezhebinin muteber kaynaklarından biri olan *Muğni'l-muhtâc*'tan istifade ettiğini açıklamıştır.²⁷⁷

Duman, ilmihalinde ibadet konularından önce İmam Şâfiî'nin hayatı, eserleri ve yöntemi hakkında kısaca bilgi vermiştir. Şâfiî mezhebinin tarihsel gelişimi, Şâfiî fıkhnın ortaya çıktığı ve nakledildiği dönem, Şâfiî mezhebinin ortaya çıkışı ve yerleştiği dönem, mezhebin 1. ve 2. Ayıklama dönemi, Şâfiî mezhebinde fetva yöntemi, eserler ve Şâfiî eserlerinde kullanılan kavramlar açıklanmıştır. Müellifin mezhep hakkında geniş bilgi vermesi, bu mezhebe mensup kişilerin hükümlerden önce, mezhebi tanımlarına vesile olmuştur. İslâm'da ilmin önemi bölümünde kısaca İslâm'da övülen ilmin mahiyeti, Kur'ân ve sünnette ilmin ele alınışı, fıkıh ilminin ve ilmihal bilgisinin önemine değinmiştir.²⁷⁸

Müellif, ibadet bölümünde şu konuları ele almıştır: İslâm'da ibadet kavramı, mükelleflerin fiillerine ilişkin fikhî terimler, tahâret, namaz, zekât, fitre, oruç, itikâf, hac ve umre, hayvan kesimi, kurban, yeminler, adaklar, helaller ve haramlar ve ibadete ilişkin pratik bilgiler. Yazar, “İslâm'da İbadet” başlığı altında ibadetin mahiyeti, dinî hayattaki yeri, ibadetle ilgili temel kurallar ve ibadet çeşitleri hakkında genel çerçevede bilgi vermiştir.²⁷⁹ Duman, “Bazı Fikhî Terimler” başlığı altında ef'âl-i mükellefîn'e dair farz, vâcip, sünnet, müstehap, mübah, haram ve mekruh kavramlarını açıklamıştır.²⁸⁰ “İbadetlere ve Tasarruflara İlişkin Fikhî Terimler” başlığı altında ise sahih, bâtıl, fâsid, rükün, şart, sebep, mâni', azîmet, ruhsat, eda, iâde ve kazâ terimlerine yer vermiştir.²⁸¹

İbadet bölümünü kısaca ele alan müellif, kadınların özel durumları konusunda hayız (adet), nifas (lohusa) ve istihâzeyle ilgili hükümleri açıklamış ve konuların sonunda günümüzde kadınların özel hallerinde ibadet yapıp yapmayacağı ile ilgili tartışmaların bulunduğunu belirtmiş ve konuya dair Diyanet İşleri'ne bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 22.01.1998 tarihli kararını açıklamıştır.²⁸²

²⁷⁷ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 44.

²⁷⁸ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 46-68-77.

²⁷⁹ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 77-82- 87.

²⁸⁰ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 92.

²⁸¹ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 94.

²⁸² Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 207-208-209.

Müellif, namaz konusunu iki ana başlık altında ele almıştır. İlk bölümde, namaza dair genel hükümlere yer verilmiş; namaz vakitleri, ezan ve kâmet, namazın şartları, rükünleri, mekruhları, namazı bozan durumlar, namazın kılınış şekli, cemaatle namaz, cami ve mescitlere ilişkin hükümler bu kısımda işlenmiştir. İkinci bölümde ise, namazla ilgili özel hükümlere yer verilmiştir. Bu bölümde; cuma namazı, nâfile namazlar, bayram namazları, yolculukta namaz, korku namazı, güneş ve ay tutulması namazları, yağmur duası, secdeler ve cenazeye dair hükümler ele alınmıştır. Müellif, “Namazın Mahiyeti ve Önemi” başlığı altında, “insanlık tarihinde namazın yeri, İslâm’da namazın hükmü, hikmeti ve yükümlülüğü” konularını açıklayarak giriş yapmıştır. Namazın şartları ve rükünleri ayrıntılı biçimde ele alınmış; ilgili meselelere dair tamamlayıcı açıklamalarla konular desteklenmiştir.²⁸³

Cemaatle namaz bölümünde, cemaatle namaz kılmanın hükmü, cemaatle kılınan bir namazın tekrar edilmesi gibi konular üzerinde durulmuş; ayrıca “Arkasında Namaz Kılınabilecek ve Kılınamayacak Kişiler” başlığı altında farklı mezheplerden imama uymanın hükmünü ele alınmıştır.²⁸⁴

Müellif, zekât bölümünde zekâtla ilgili konuları açıklamış ve bazı konularda ek bilgiler vermiştir. Mesela “altın ve gümüşün nisabı” konusunda nisab miktarı ile bazı meseleleri ele almış ve bu meselelerden biri olan kadının ziynetine zekâtın düşüp düşmeyeceği hakkında, kadınların sahip oldukları ve kullanmaları helal olan altın ve gümüş takılara zekâtın düşmeyeceğini belirtmiştir.²⁸⁵ Erkeklerin altın diş yaptırtmasının câiz olduğunu ve bu dişe zekâtın düşmeyeceğini ifade etmiştir. Duman, bu konu içerisinde kadın ve erkeğin hangi durumlarda altın ve gümüş kullanmasının câiz olup olmadığını açıklamıştır.²⁸⁶

Yazar, orucun farziyeti, oruç tutmanın ve Ramazan ayının fazileti, orucun hikmetleri ve Ramazan ayının başlangıcının tespiti ve bitişi konularına dair bilgiler vermiştir.²⁸⁷ Müellif, bu meselede “ihtilâf-ı metâli” konusuna da değinmiştir.²⁸⁸ Ayrıca bu bahiste “orucun rükünleri” konusunda orucu bozan şeylerden uzak durma şartında “Oruç ve Tedavi” başlığı altında hangi

²⁸³ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 214-244.

²⁸⁴ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 344-345.

²⁸⁵ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 566.

²⁸⁶ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 566-567.

²⁸⁷ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 594-600.

²⁸⁸ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 600-601.

hastalıklarda tedavi amaçlı uygulamaların orucu bozup bozmayacağı hakkında bilgi vermiştir.²⁸⁹

Duman, helaller ve haramlar bölümünde şu konuları işlemiştir: Ev eşyalarına ilişkin hükümler, insan vücudu üzerindeki tasarrufları, giyim ile ilgili meseleler ve Kur’ân-ı Kerîm’in okunmasına dair. Yazar, insan vücudu üzerindeki tasarrufları konusunda “dövme yaptırmak, peruk takmak ve eşinin izin vermesi halinde câiz, aksi taktirde haram olan şeyler” konularını kısaca açıklamıştır.²⁹⁰

Müellif, ilmihalin sonunda “İbadetlere İlişkin Pratik Bilgiler”, “İbadetle İlişkin Maddeli Bilgiler”, “İbadetler Arası Benzerlik ve Farklılık” bölümlerine yer vermiştir. “İbadetlere İlişkin Pratik Bilgiler” başlığı altında “ibadetlere etki eden durumlar”²⁹¹ konusunda; unutkanlık, erkek ve kadının ibadetlerde farklı olduğu hükümler, çift cinsiyetli kişilerin ibadetlerine has hükümler, ibadetlerin zamanla ilişkisi meselelerini işlemiştir. Ayrıca ilmihalde detaylı olarak ele aldığı ibadet konularını “İbadetlere İlişkin Maddeli Bilgiler” bölümünde özetlemiştir.²⁹² “İbadetler Arası Benzerlik ve Farklılık” kısmında ise abdest ve gusûl arasındaki farklılık, ayağı yıkamak ve mesh arasındaki farklılık gibi genel olarak ibadetler arasındaki farklılıklara değinmiştir.²⁹³

2.17. Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali-Molla Fahrettin Şeker

2.17.1. Müellif

1954 yılında Erzurum’un Tekman ilçesine bağlı Çukuryayla köyünde dünyaya gelmiştir. Kur’ân-ı Kerîm eğitimini babası Molla Sıddık ve halası Vesile Hanım’dan, medrese eğitimini de memleketinde bulunan muhtelif âlimlerden almıştır. Başta İstanbul ve Erzurum olmak üzere farklı yerlerde müderrislik ve İmam-Hatip görevlerini icra etmiştir. Yazar halen Erzurum’da ilmî faaliyetler yürütmektedir.²⁹⁴

²⁸⁹ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 609-615.

²⁹⁰ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 781-782.

²⁹¹ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 790.

²⁹² Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 800.

²⁹³ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 809.

²⁹⁴ Molla Fahrettin Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali* (İstanbul: Buruc Yayınları, 2013), 4.

Müellifin başlıca eserleri: *Kur'an Işığında İnsanın Temel Hak ve Hürriyetleri*, *Kur'an Işığında Dini Anlama Rehberi*, *Kur'an İlimleri ve Surelerin Özeti*, *Ahir Zamanda Meselelerin Fetvaları*, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali* ve *Yaşayan Fıkıh*.

2.17.2. İlmihalin tanıtımı

Eserin ilk baskısı 2013 yılında yapılmış olup eser 672 sayfadan oluşmaktadır. Yazar, ilmihalinde “İmam Şâfiî’nin hayatı, akaid, ibadet, muamelat, nikâh ve çağdaş meselelere” yer vermiştir. Şeker, ilmihalin önsözünde bu eseri telif etme sebebinin Türkiye’de Şâfiî mezhebine dair yazılmış ilmihallerin yok denecek kadar az olması ve bu mezhebin neredeyse unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalması olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca müellif Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde halkın büyük çoğunluğunun Şâfiî mezhebine müntesip olduğunu ancak bu mezhebe bağlı olan İmam-Hatip öğrencilerinin Hanefî mezhebine ait dersleri aldıklarını, bunun dışında Din Kültürü derslerinin Hanefî fıkına göre işlendiğini, İlahiyat fakültelerinde Şâfiî öğrencilere Hanefî eserler okutulduğunu, akaid derslerinde ise sadece Mâtürîdî akaid ilminin verildiğini belirtmiş ve bunun bir özgürlük kısıtlaması olduğunu ifade etmiştir. Şeker, sadece okullardaki eğitimi eleştirmemiş, Diyanet’in halkı Şâfiî olan bölgelere Hanefî imam ve vaiz atadığını, Şâfiîlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde vazifelendirilmiş kişilerin Hanefî mezhebine göre fetva verdiğini, Şâfiî bir ölüye Hanefî muamelesi yapıldığını, imamdan başka cemaatin hepsinin Şâfiî olduğu camide Hanefî mezhebine göre uygulama yapıldığını belirterek Diyanet’i ve eğitim sistemini eleştirmiştir. Yazar bu ilmihali yazarken Müslümanların günlük hayatına girmiş olan önemli konularda mezhep taassubu yapmadığını ve diğer mezheplere ait görüşlere yer verdiğini belirtmiştir. Müellif kitapta işlenen tüm meselelerin hüküm ve delillerini açıklamış, bazı konuların sonunda “Bana göre bu görüş daha isabetlidir.” diyerek tercihini de ortaya koymuştur.²⁹⁵

Müellif, eserde sade ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Ancak zaman zaman eleştirel ve sert üsluba da rastlanmaktadır. Eserde konuları bir düzen içerisinde ele almış ve her konuyu detaylı olarak izah etmiştir. İlmihalde, okuyucuların meseleleri daha iyi kavrayabilmesi amacıyla ilgili hükümlerin ardından örneklere yer verilmiştir. Mezhep içi görüşleri ve Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerini zikretmiştir. Bununla birlikte bazı meselelerin hükümleri hakkında günümüz iftâ meclislerinin vermiş oldukları fetvalara yer vermiştir.²⁹⁶ Şeker, bazı konularda Şâfiî mezhebinin delillerini yetersiz görüp başka mezhepleri tercih ettiğini

²⁹⁵ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 12.

²⁹⁶ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 425.

açıklamıştır.²⁹⁷ Kaynaklarını hem dipnotlarda hem de eserin sonunda yer alan kaynakçada göstermiştir. Diğer ilmihallerden farklı olarak eserinde güncel meseleleri de işlemiştir. Örneğin, “telefonla alışveriş yapmanın hükmü, kredi kartı ile alışveriş yapmanın ve faizli krediye kefil olmanın hükmü, belediye nikâhının hükmü, kurban etinin tartılarak satılması, kurbanın modern mezbahalarda kesilmesinin hükmü” gibi konuları ele almıştır.²⁹⁸

İlmihal giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm din, ikinci bölüm akaid, üçüncü bölüm imanla ilgili konular, dördüncü bölüm ibadetle ilgili konular, beşinci bölüm evlilik, altıncı ve son bölüm ise çağdaş konulardan oluşmaktadır. Müellif her konuyu ayrı bölümler içinde ele alarak ilmihalde bir bütün oluşturmuştur.

Giriş bölümünde İmam Şâfiî’nin hayatı, eserleri ve Şâfiî mezhebinin usulü hakkında bilgiler vermiştir. Bu da okuyucunun hem mezhep imamı hakkında hem de mezhebe dair bilgi edinmesine katkıda bulunmuştur. Müellif, İmam Şâfiî’nin hayatından sonra ölçüler tablosu başlığı altında eserde geçen ölçülerin günümüz karşılığını vermiştir.²⁹⁹

Şeker, akaid bölümünde diğer ilmihallerden farklı olarak kalamî konulara ve mezheplere yer vermiştir.³⁰⁰ Bununla birlikte bid‘at, mevlid, keramet, Mehdî, Hızır, Deccal, tasavvuf ve muska gibi konuları da açıklamıştır.³⁰¹ Müellif bu bölümde ictihad meselesine değinmiş ve “Zamanımızda İctihad Gerekli Mi” başlığı altında bu meseleyi kısaca açıklamıştır. Şeker, ictihad kapısının kapanmasına dair Kur’ân-ı Kerîm’de ya da sünnette herhangi bir delilin bulunmadığını, ictihad kapısının bu dinin gelişiyile açıldığını ve bu din devam ettiği müddetçe ictihadın da devam edeceğini ifade etmiştir.³⁰² Müellif, kendi görüşünü belirttikten sonra ictihad kapısı hakkında Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve diğer mezheplerin görüşlerini aktarmıştır.³⁰³ Ayrıca sahâbeler zamanında yapılan ictihadlara yer vermiştir.³⁰⁴ Bu konunun sonunda “Vâhid Haberle İlgili Müctehidler’in İzledikleri Yol” başlığı altında Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî imamlarının

²⁹⁷ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 276.

²⁹⁸ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 425-452- 453-595.

²⁹⁹ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 17-20.

³⁰⁰ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 67-89.

³⁰¹ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 142-166.

³⁰² Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 85.

³⁰³ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 85-86.

³⁰⁴ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 86.

izledikleri yol ve yöntemleri kısaca izah etmiştir.³⁰⁵ Sonrasında ise taklid ve taklidin şartlarına değinmiştir.³⁰⁶

İbadet bölümünde ibadetle alakalı meseleleri geniş bir şekilde izah etmiştir. Necâsetin çeşitlerinden biri olan “necâset-i gâlîza” (ağır necâset) konusunu ele alan müellif, domuz ve köpeğin temas ettiği yerlerin su ve toprakla temizlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak Şâfiî mezhebinin ikinci ve sahih kabul edilen görüşüne göre, mikrop giderici özelliğe sahip sabun gibi temizlik maddelerinin de toprak yerine kullanılabileceğini ifade etmiştir. Müellif bu hükmü şu şekilde açıklamıştır:

Şâfiîlerin ikinci ve sahih kavline göre sabun gibi mikrobu kaldırıcı olan temizlik ürünleri toprak yerine geçebilir. Hızla gelişen dünyamızda çok etkili sabun ve deterjanlar bulunmaktadır ve toprağın yok edemediği necâsetleri giderici güce sahip olan bol çeşitli deterjan ürünleri uzmanlarca yeterli görülmektedir. Dolayısıyla toprağın bulunmadığı şehir gibi merkezi yerlerde toprak kullanmak yerine temiz deterjan çeşitlerini kullanmak kâfi gelebilir kanaatindeyim.³⁰⁷

Müellif bu konuda kendi görüşünü belirtmiştir. Ancak Şâfiî mezhebinde tercih edilen (râcih) görüş, necâsetin giderilmesinde toprakla yıkamanın esas olduğudur. Bu bağlamda en faziletli olan, toprağın yedinci yıkama dışında kullanılmasıdır. Zira ardından yapılan yıkamalar, temizliği tamamlayıcı nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte, toprağın hangi yıkamada kullanıldığına bakılmaksızın, her durumda geçerli olduğu kabul edilmiştir.³⁰⁸ Bu hususta hadisin genel ifadesi delil olarak gösterilmektedir.³⁰⁹

Şeker, kadınların özel durumlarına ilişkin meseleleri açıklamış ve özellikle hayız konusunda, kadının İslâm’daki konumunu ele almıştır.³¹⁰ Müellif, “hayız esnasındaki temizlik günlerinin hükmü” meselesini iki farklı görüş çerçevesinde açıklamıştır. Birinci görüşe göre ki bu, Hanefî mezhebi ile Şâfiî mezhebinin cedid görüşüdür hayız süresi içerisinde yer alan ve kanın görülmediği günler de hayız kabul edilmektedir. Ancak müellif, bu görüşün sadece hayız için geçerli olduğunu, nifas hâlindeki kadınlar için uygulanamayacağını belirtmiştir. İkinci görüş ise, hayız müddeti içinde kanın gelmediği günlerin temizlik (tuhûr) olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Müellif, bu ikinci görüşü daha isabetli bulduğunu ifade etmiş ve bu kanaatini “ilahi adalet” ilkesiyle temellendirmiştir. Buna göre, kadının sorumluluğu zahirî duruma bağlıdır; kanın görüldüğü günler hayız kabul edilip bazı ibadet ve muamelelerin

³⁰⁵ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 87-88.

³⁰⁶ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 88-90.

³⁰⁷ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 172.

³⁰⁸ Nevevî, *el-Mecmu*, 2/582, 583.

³⁰⁹ Müslim, “Taharet”, 279.

³¹⁰ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 193-194.

yasaklanması, buna karşılık kanın görülmediği günlerin temizlik sayılarak bazı yükümlülüklerin yeniden devreye girmesi ilahi adaletin gereğidir. Müellif bu bağlamda, “Kan hayza delalet ettiği gibi, temizlik de temizlik haline delalet etmelidir.” diyerek görüşünü desteklemiştir.³¹¹ Yazar, hayızlı kadının oruç tutma meselesine değinmiş ve konuyu âlimlerin görüşlerine göre açıklamıştır.³¹²

Şeker, namaz konusunda, namazın rükünleri meselesinde Fatiha’nın başka bir dilde okunmasının hükmünü ele almış ve bu konuyu Hanefî ile Şâfiî mezheplerine göre açıklamıştır. (değerlendirmiştir).³¹³ Şâfiî mezhebine göre Fâtiha sûresinin namazda Arapça dışında başka bir dilde okunması câiz değildir. Şayet kişi Fâtiha’yı bilmiyorsa, onun yerine Kur’ân’dan yedi âyet okuması gerekir. Eğer âyet de bilmiyorsa zikirle iktifa etmesi, zikri de bilmediği takdirde ise Fâtiha sûresi kadar süreyle sükût etmesi gerektiği belirtilmiştir.³¹⁴ Hanefî mezhebinde ise İmam Ebû Hanîfe’ye göre namazda Farsça okumak caiz olmakla birlikte mekruhtur. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre ise kişi Arapça okuyabiliyorsa başka bir dilde kıraat caiz değildir, ancak Arapça bilmiyorsa caizdir. İmam Ebû Yûsuf bu görüşünü, nassın yani Kur’ân’daki Arapça lafızların korunması gerektiği esasına dayandırmıştır. İmam Muhammed ise şöyle bir ayırım yapmıştır: Arapçanın diğer dillerde bulunmayan bir fazileti vardır. Dolayısıyla Arapça bir kelimenin eş anlamlısıyla ifade edilmesi caiz görülse de Farsçaya çevrilmesi caiz değildir. İmam Şâfiî’ye göre ise hiçbir şekilde Kur’ân’ın Arapça dışındaki bir dille okunması caiz değildir. Eğer kişi Arapça bilmiyorsa veya ümmî ise, bu durumda kıraatsiz olarak namazını eda eder.³¹⁵

Cemaatle namaza dair bölümde “Kadınların cemaatle namaz kılmak için camilere gitmeleri câiz midir?” sorusunu ele almıştır.³¹⁶ Yolculukta namazın hükmüne değinmiş ve kişinin yolculuk esnasında namazını kısaltması veya cem’ edebilmesi için gereken mesafeyi belirtmiştir.³¹⁷ Cuma namazı konusunda ise zuhru’l-âhir konusunu detaylıca izah etmiştir.³¹⁸

³¹¹ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 195.

³¹² Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 197-198. Üçüncü bölümde “Kadınların Özel Durumda İbadet Etmesi” başlığı altında açıklanmıştır.

³¹³ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 225-226.

³¹⁴ bkz. Nevevî, *el-Mecmû’*, 3/389; bkz. Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-Minhâc*, 2/432.

³¹⁵ bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/36-37.

³¹⁶ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 251.

³¹⁷ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 262-263-267. Üçüncü bölümde “Kasr ve Cem” başlığı altında detaylı olarak açıklanmıştır.

³¹⁸ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 273.

Yazar evlilikle alakalı kısımda sadece nikâh ve boşanmanın hükümlerine yer vermemiştir. Bu bölümde kadının eğitimi, tesettürü ve giyimi ile ilgili hükümleri ve eski kültür ve medeniyetlerde kadının durumunu açıklamıştır. Tesettür konusunda kadının giyim kuşamda gayri müslime benzemek, örf ve gelenekte başörtüsü, Müslüman kadının başını açarak okumasının hükmü, peruk ve başörtüsü üzerine peruk takmanın hükmü gibi konuları ele almıştır.³¹⁹

Altıncı ve son bölüm çağdaş konulardan oluşmakta olup bu bahiste; doğum kontrolü, tüp bebek, sunî bekaret, hayvanlar için sunî aşı, estetik, organ nakli, organ satmanın hükmü, yumurtalık nakli, karşı cinslerin birbirlerini muayene etmesinin hükmü ve sigorta meselelerini işlemiştir.³²⁰

Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali isimli eser, yalnızca klasik ilmihal konularını değil; aynı zamanda belediye nikâhı, kredi kartı ile alışveriş yapmanın hükmü, başörtüsü üzerine peruk takmanın hükmü, kadının devlet dairelerinde çalışması gibi meseleleri de ele alması sebebiyle güncel konulara yer verme özelliği taşımaktadır. Ancak ilmihallerin amacı halka temel dinî bilgileri pratik bir şekilde sunmaktır. Bu eserde birçok görüş, birçok konu olması sebebiyle ve yer yer hükümlerin cumhura göre zikredilmesi nedeniyle okuyucu açısından Şâfiî mezhebinin temel konularının öğrenilmesi zorlaşmaktadır.

2.18. Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler-Mithat Acat

2.18.1. Müellif

Yazar, 1952 yılında Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Bağlarbaşı köyünde doğmuştur. Babası ve bazı hocalardan dinî ilimler dersini alan yazar, 1965-1975 yılları arasında ilk ve ortaöğretim imam-hatip eğitimini Diyarbakır ve Mardin'de almıştır. 1980 yılında Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olmuştur ve bu yıldan itibaren başta Şanlıurfa olmak üzere çeşitli illerde müftülük vazifesi yapmıştır. 2000-2017 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Teşkilatı'nda görev yapmış ve 2017 yılında emekli olmuştur.³²¹ Yazarın birçok telif ve tercüme eserleri bulunmaktadır.

³¹⁹ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 607-617.

³²⁰ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 653-669.

³²¹ İbn Hacer el-Askâlanî, *Dünya ve Ahirette Yaşama Adabı*, çev. Mithat Acat (İstanbul: Deha Kitap, 2020), 4.

2.18.2.İlmihalin tanıtımı

Eser, 2013 yılında yayımlanmış olup 157 sayfadan oluşmaktadır. Ancak baskı sayısına ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde akaid, ikinci bölümünde ise ibadet konuları ele alınmıştır. Normal şartlarda muâmelât konuları arasında tasnif edilen nikâh meseleleri, bu eserde ibadet bölümü içerisinde incelenmiştir. İbadet bölümünde Abdest, Namaz, Zekât, Oruç, Hac ve Kurban başlıkları yer almakta; nikâh bölümünde ise nikâh akdi, nikâh çeşitleri ve talâk meseleleri ele alınmaktadır. Eserin son kısmında ise vakıf, lukata (kayıp mal), lakît (kayıp çocuk), trafik kazaları, hayvanların sebep olduğu kazalar, ev ve çevre bakımı ile haklar ve şahitlikte sayı meselelerine değinilmiştir.

Yazar eserin önsöz kısmında ilmihali telif etme sebebini şu şekilde açıklamıştır:

İlmihal bilgilerini yani, derhal öğrenmesi gereken dini bilgileri öğrenmek, her Müslüman için farzı ayındır. Abdest, gusül, namaz, oruç, hac ve nikâh ahkâmını öğrenmek gibi. Ülkemizde gençler için Şâfiî mezhebine dair temel dini bilgileri içeren eserler yok denecek kadar azdır. *Şâfiî'ler İçin Temel Dini Bilgiler (Namaz Hocası)* adını verdiğim bu kitap, gençlere yönelik olmakla birlikte özellikle herkesin bilmesi gereken bilgileri ihtiva etmektedir. Kitapta imanın altı şartı ve İslam'ın beş şartı ile yemin, kefare, adak, kurban ve avcılık konularını özetle işledim. Bu konulara ek olarak faydalı olacağına inandığım nikâh konusu ile birkaç konuyu da ek olarak kitabın sonunda aldım.³²²

Acat, önsöz bölümünde eserde yararlanılan kaynaklara değinmemiş, bunlara yalnızca eserin son kısmında yer alan kaynakça bölümünde yer vermiştir. Kaynakçada ise birçok önemli Şâfiî klasiğinden istifade edildiği görülmektedir. Bu eserler arasında özellikle el-Ğazî'nin *Şerhu İbn Kâsım*, Heytemî'nin *Tuhfetü'l-Muhtâc*, Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* ve el-İzâh (fî menâsiki'l-hac) ile Şirbînî'nin *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* adlı eserleri dikkat çekmektedir.

Müellif, ilmihalinde sade ve anlaşılır bir üslup tercih etmiştir. Konuların işlenişinde, öncelikle ilgili kavramların sözlük ve terim anlamlarına yer vermiş, ardından meseleleri detaya girmeden kısa ve öz bir şekilde açıklamıştır. Bununla birlikte, eser boyunca meselelerle ilgili deliller zikredilmemiş; müellif sadece bir yerde Şâfiî mezhep imamlarından birinin görüşünü zikretmiş ve mezhep içi ihtilaflı görüşlere ve diğer mezheplerin görüşlerine yer vermemiştir.³²³

Acat, akaid bölümünde detaylara girmeden kısa ve öz bir anlatım tercih etmiştir. Bu bölümde imanın şartlarını kısaca açıklamış, ayrıca konuların izahı sırasında “akaid, din, İslâm, mümin, münafık, kâfir, vacip, haram, sünnet, mekruh, mübah, mucize, irhâs, maûnât, istidrac, ihanet, sıdk, emanet, ismet, hesap günü, amel defteri” gibi kavramlara yer vererek bunların anlamlarını

³²² Mithat Acat, *Şâfiîler İçin Temel Dini Bilgiler* (İstanbul: Yeryüzü Yayıncılık, 2013), 19.

³²³ Acat, *Şâfiîler İçin Temel Dini Bilgiler*, 76.

özetlemiştir.³²⁴ Peygamberlere iman başlığı altında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatına kısaca değinmiş, bölümü ise kadere iman konusuyla tamamlamıştır.³²⁵

İbadet bölümünde ilgili konuları detay vermeden kısaca izah etmiş ve abdest ve namaz gibi ibadetlerin nasıl yapılacağını açıklamıştır. Namaz bölümünde namazla ilgili konuların yanında farz namazları oturarak veya ima yoluyla kılmanın hükmünü, geçmiş namazların kazası konusunda ise İbn Hacer el-Heytemî'nin (v.974/1567) zahir görüşe göre kişinin uyku veya nafaka temini gibi muhtaç olduğu işler için harcadığı zaman haricinde tüm zamanını kaza namazlarına ayırması gerektiğini ve kaza namazı olan kişinin nafile namazı kılmasının caiz olmadığını ifade etmiştir. İslam dinine giren kişinin durumu hakkında ise geçmiş namazları kaza gerektirmediğini ancak mürted olan ve tekrar İslam'a dönen kişi için geçmiş namazlarının kazasının gerektiğini açıklamıştır.³²⁶

Acat normalde hac ve umre bahsinde işlenen kurban, adak ve yemin konusunu "Ek Bilgiler (Değişik Bazı Konular)" başlığı altında işlemiştir.³²⁷ Nikâh bölümünde ise ilgili konuları özet şeklinde ele almış bu konuların hemen sonrasında ise vakıf, lukata (kayıp mal), lakî (kayıp çocuk), trafik kazaları, hayvanların sebep olduğu kazalar, ev ve çevre bakımı ile haklar ve şahitlikte sayı meselelerini açıklamıştır.³²⁸ Müellifin, nikâh konusunun ardından herhangi bir geçiş unsuru veya fasıla kullanmaksızın doğrudan diğer meselelere yer vermesi, konuların sanki önceki bölümün devamıymış gibi algılanmasına yol açmaktadır. Bu durum, özellikle okuyucular açısından konu bütünlüğünün sağlanmasını zorlaştırmakta ve metnin anlaşılabilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

2.19. Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler-Mithat Acat

Eserin ilk baskısı 2014 yılında yapılmış olup 192 sayfadan oluşmaktadır. Bu yönüyle, alanda yazılmış ilk ilmi hal olma özelliğini taşımaktadır. Kitap iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde akaid ile ilgili konulara, ikinci bölümde ise abdest, namaz, zekât, oruç, hac, kurban ve evlilik gibi ibadet konularına yer verilmiştir. Ayrıca ibadet konularının sonunda,

³²⁴ Acat, *Şâfiîler İçin Temel Dini Bilgiler*, 25-26-32-35-39.

³²⁵ Acat, *Şâfiîler İçin Temel Dini Bilgiler*, 35-36.

³²⁶ bkz. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1983), 1/447; Acat, *Şâfiîler İçin Temel Dini Bilgiler*, 76.

³²⁷ Acat, *Şâfiîler İçin Temel Dini Bilgiler*, 127-133.

³²⁸ Acat, *Şâfiîler İçin Temel Dini Bilgiler*, 133-143.

“Kadın-Toplum İlişkisi”, “Kadın ve Süs”, “Kadın ve Tıp”, “Kadın ve Siyaset” başlıkları altında kadınla ilgili meselelere kısaca değinilmiştir.³²⁹

Müellif, eserin önsözünde, ülkemizde Şâfiî kadınlara yönelik temel dinî bilgileri içeren eserlerin yok denecek kadar az olması sebebiyle bu ilmihali telif ettiğini ifade etmiştir. Yazar, söz konusu eserde imanın şartları, İslâm’ın şartları ve özellikle kadınların bilmesi gereken meselelere ağırlık verdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, kadın ve erkek için ortak olan konulara ve her Müslüman kadının mümkün mertebe öğrenmesi gereken hususlara da değindiğini ifade etmiştir.³³⁰

Yazar, ilmihalde sade ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Müellif, ilmihalin yazımında yararlanılan kaynakları doğrudan vermemiş eserin sonunda kaynakça kısmında on sekiz kaynak ismi belirtmiştir. Bunlardan bazıları el-Heytemî’nin *Tuḥfetü’l-muḥtâc*, Nevevî’nin *Minhâcü’l-Tâlibin* eserleridir. Eserde delillere, yer yer mezhep içi görüşlere ve Hanefî mezhebine ait hükümlere de yer vermiştir. Konuları açıklamadan önce meselelerle alakalı fikhî kavramların kısaca tanımlarını zikretmiş daha sonra açıklamalarda bulunmuştur.³³¹ Bu eser, alanda yazılmış ilk kadın Şâfiî ilmihali olmasına rağmen, ele alınan konular derinlemesine işlenmemiş, yüzeysel bir biçimde sunulmuştur. Özellikle kadınların özel halleri, kadınların tek başına yolculuk yapmaları, camiye gitmeleri, kadın sağlığına dair fikhî ve tıbbî sorular gibi günümüzde tartışmalı olan meseleler yeterince kapsamlı biçimde ele alınmamıştır. Bu yönüyle ilmihal, birçok meselenin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır.

Günümüzde özellikle kadınların kendi özel durumlarıyla alakalı yeterince bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Eserin kadın ilmihali özelliği taşımasından dolayı kadınları ilgilendiren hususları daha detaylı ele alması beklenirken yazar, eserde konuları daha yüzeysel işlemiştir. Mesela hayızlı kadının ibadet edip etmemesi, kadının tek başına yolculuk etmesi veya kadının karma eğitimi hakkındaki konulara yer vermemiştir.

Akaid bölümde giriş mahiyetinde “akaid” kavramını açıklamıştır. Sonrasında sırasıyla din, iman, imanın artması ve eksilmesi, iman açısından insanlar, ef’âl-i mükellefîn (vacip, haram, sünnet, mekruh ve mübah), İslâm ve iman esasları meselelerini, ölen eceliyle ölür, rızık, salâh-

³²⁹ Bu eser Mithat Acat tarafından telif edilmiştir.

³³⁰ Mithat Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler* (Ankara: Seyda Yayınları, 2014), 13.

³³¹ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 41-48-66.

aslah, dua ve hükümleri, ölüye dua etmek, tenâsüh ve hulûl (reenkarnasyon) meselelerini ele almıştır. Müellif detayına girmeden konuları izah etmiştir.³³²

Müellif, ikinci bölümde ibadet konularından ilk olarak tahâretle ilgili olan meseleleri özet şeklinde açıklamıştır. Bu bölümün sonunda yer alan “Kadın ve İbadet” başlığı altında kadının itikad ve ibadet açısından bütün hükümlerden sorumlu olduğunu, ancak fiziki yapısı nedeniyle bazı hükümlerde kendisi için ruhsat olduğunu belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak, kadının özel hâllerinde namaz kılmamasını ve bu namazları sonradan kaza etmesinin gerekmemesini, ancak aynı durumda tutmadığı oruçları daha sonra kaza etmesi gerektiğini zikretmiştir. Ayrıca, oruç tutmanın kendisine veya bebeğine zarar vermesi hâlinde oruç tutmama ruhsatına sahip olduğunu, kocasının izni olmadan nafile oruç tutamayacağını ve nafile hac ibadetini yerine getiremeyeceğini ifade etmiştir.³³³ Fakat yazarın temizlikle ilgili konulardan sonra bu konuyu ele alması ve sonrasında tuvalet âdâbı meselesini işlemesi konular arası kopukluk meydana getirmiştir.

İbadet bölümünde, “Guslün Yapılışı” başlığı altında kadının guslünü nasıl alması gerektiği açıklanmıştır. Müellif, kadının saç örgülü ise ve su örgüye ulaşabiliyorsa örgünün açılmasına gerek olmadığını; saç kaplayan boya veya tırnaktaki ojenin ise çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, gusül esnasında kadının üzerinde bulunan küpe veya hızmanın durumu ile vücudun farz olan herhangi bir bölümünde delik bulunması hâlindeki hükümlere değinmemiştir. Örneğin, kulağı, burnu veya kaşı delik olan bir kişinin guslünü nasıl alması gerektiği belirtilmemiştir.³³⁴

Kadınların özel durumları bahsinde, “Kadının Adet Hali İçin İlaç Alması” başlığı altında kadının Ramazan ayında farz olan orucunu tutmak ve hac zamanında hac ibadetini eda etmek için sağlığı açısından bir zararı yoksa adet geciktirici ilaç kullanmasının câiz olduğunu ifade etmiştir.³³⁵ Ancak müellif, kadınlar için önemli olan bu konuyu detaylandırmamış, sadece yüzeysel bir açıklama ile yetinmiştir.

Namaz bölümünde cemaatle namaz bölümünde “Kadın ve İmamlık” başlığı altında Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre kısaca hükümleri belirtmiş, Şâfiî mezhebine göre kadının imamlık yapmasının caiz olduğunu Hanefî mezhebine göre ise mekruh olduğunu ifade etmiştir. Acat,

³³² Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 15-36.

³³³ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 45.

³³⁴ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 56.

³³⁵ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 65.

sadece yüzeysel açıklamış ve devamında imama tabi olmanın şartlarını özetlemiştir.³³⁶ Kadınların camide namaz kılmaları ve kadınların cuma namazı kılmaları konusunda müellif, cuma namazının kadınlara farz olmaması sebebiyle bu konuya ilmihalinde yer vermediğini belirtmiştir.³³⁷ Ancak, bu ibadetin kadınlara farz olmaması, onların cuma namazı kılmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, müellifin söz konusu ibadet hakkında da bilgi sunması beklenirdi. Nitekim, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kadınlar camilere gitmekte ve cuma namazına katılmaktadır.³³⁸ Ancak bayram, husuf, kûsuf ve yağmur namazı gibi ibadetlerin hükümleri hakkında bilgi vermiştir.³³⁹ Bununla birlikte bu nafîle ibadetler kadınlar açısından farz niteliği taşımamaktadır. Müellifin söz konusu namazları açıklama gereği duyması, bu namazların münferit olarak da eda edilebilmesiyle ilgili olabilir.

Acat, zekât bölümünde zengin olan kadının, zekâtını fakir kocasına veya çocuklarına vermesinin câiz olduğunu belirtmiştir.³⁴⁰ Müellif bu bölümde bazı önemli meselelere detaylı yer vermemiştir. Mesela kadının ziyneti hakkında sadece “İsrafa kaçmamak şartıyla kadının süs eşyası zekâta tabii değildir.” şeklinde açıklamada bulunmuş, örfe göre durumundan bahsetmemiştir.³⁴¹

Yazar, hac konusunda “İhramlı Kişilere Haram Olan Şeyler” başlığında kadınlara yasak olan durumları zikretmemiştir. Sadece erkeklere haram olan durumları zikretmiştir. Bu durumlarda erkeklere haram bazı şeyler kadınlara haram değildir. Örneğin dikişli elbise giymenin veya kadının yüzünü kapatmasının câiz olmadığı belirtilmemiştir.³⁴²

Nikâh bölümünde, zarurî olarak kadının erkeğe, erkeğin de kadına bakması durumlarını açıklamıştır. Evlilik için her iki tarafın da birbirlerine bakmasının câiz olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun dışında ise ilim, muamele, şahitlik gibi durumlarda şehvet hissi olmadan göbek ve diz arasına bakılmasının mübah olduğunu, aynı şekilde kadının erkeğe şehvet olmadan bakmasının câiz olduğunu belirtmiştir.³⁴³

³³⁶ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 82-83.

³³⁷ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 86.

³³⁸ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 86.

³³⁹ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 90-91.

³⁴⁰ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 119.

³⁴¹ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 115.

³⁴² Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 136.

³⁴³ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 153.

Acat, “Kadınlarla İlgili Değişik Hükümler” bölümünde ise şu konuları ele almıştır: Kadın-toplum ilişkisi, kadın ve süs, kadın ve tıp, kadın ve siyaset.³⁴⁴ Her başlığı kendi içerisinde konulara ayırarak genel hatlarıyla açıklamalarda bulunmuştur. Ancak, birçok konunun birer paragrafla izah edilmesi, konuların detaylıca işlenmemiş olması ve sebeplere değinilmemesi bu açıklamaları bir kadın ilmi hali için yetersiz ve eksik kılmaktadır.

“Kadınlarla İlgili Değişik Hükümler” bölümünde ilk olarak kadın-toplum ilişkisine değinmiştir. Bu kısımda kadının erkeğe selam vermesi, kadınla tokalaşmanın hükmü, kadın ve halvet konularını işlemiştir. Kadın ve süs konusunda, süslenmenin kadının fitratında olduğunu ve süslenmekten menetmenin kadının fitratına ters düştüğünü ifade etmiştir.³⁴⁵ Yazar, bu bölümde kısaca dövme yaptırma, küpe takma, göze sürme çekme, hızma takma, peruk takma, saç boyası gibi meselelerin hükümleri hakkında özet açıklamalarda bulunmuştur. Kadın ve tıp konusunda ise doğum kontrolü, kürtaj, tüp bebek gibi meselelere yüzeysel olarak temas etmiştir.³⁴⁶ Yazar ilmi hali, kadın ve siyaset konusu ile bitirmiş ve bu kısımda kadının seçme ve seçilme hakkına, kadının hâkim olması ve kadının çalışmasının hükmüne kısaca değinmiştir.³⁴⁷ Son kısımda ele alınan meselelerin birçoğu günümüzde hâlâ toplumda tartışma konusu olmaktadır. Özellikle, ülkemizde başörtüsüyle okumanın veya çalışmanın yasak olduğu dönemlerde peruk takmanın hükmü ya da kadının çalışması konularına dair tartışmalar olmuştur. Ancak, eserde bu konular yüzeysel olarak ele alınmış ve meseleler hakkında gerekli açıklamalarda bulunulmamıştır.

2.20. İbadet Rehberi-Alaaddin Güneş

2.20.1. Müellif

Güneş, 1953 yılında Mardin’in Gercüş ilçesine bağlı Ulaş (Zelî) köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlardan itibaren babasından Kur’ân-ı Kerîm ve İslâmî ilimler eğitimi almaya başlamıştır. Daha sonra bölgedeki âlimlerden ders almış, 1973 yılında ise Molla İbrahim Kelhokî’nin yanında medrese usulü İslâmî ilim tahsilini tamamlayarak ondan icazet almıştır. 1999 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyal Bilimler Bölümü’nden mezun olmuştur. Müellif, Mardin’de fahri imamlık, müezzinlik ve imamlık görevlerinde bulunmuş; bu

³⁴⁴ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 173-187.

³⁴⁵ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 175.

³⁴⁶ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 176-182.

³⁴⁷ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 187-188.

görevleri esnasında vaaz ve irşad faaliyetleri yürütmüş, ayrıca hac ve umre görevlerinde de hizmet etmiştir.³⁴⁸

2.20.2. İlmihalin tanıtımı

Eser, Şâfiî mezhebine ait hükümlerin ele alındığı bir ilmihal olup, önsöz ve ibadet konularından oluşmaktadır. On bölümden oluşan ilmihalde, akaid konularına yer verilmemiş ve ibadetle ilgili konular bölüm başlıkları altında açıklanmıştır. Güneş, ilmihalde konuları şu başlıklar altında incelemiştir: Önsöz, Tahâret, Abdest, Gusül, Teyemmüm, Mestler Üzerine Mesh Etmek, Necâsetler (Pislikler), Namaz, Zekât, Oruç, Hac ve Umre. Eserin son bölümünde sözlük kısmına yer verilmiştir.

Müellif, eserin önsöz bölümünde ilmihali telif etme sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

Bu kitabı hazırlamaktaki gayem; herhangi bir mezhep tefrikası veya üstünlük davası değil, sadece İslâmiyet'in hak mezheplerinden birisi olan ve imamı Şâfiî mezhebinin ibadetle ilgili hükümlerini kaynağı ile bildirmektir. İbadetini nasıl yapılacağını, doğru ve yeterli bilgiye sahip olmak bütün Müslümanların başta gelen görevidir. İnsanın Allah'a karşı vazifesi Allah'a iman, sonra ibadetlerini eksiz bir şekilde yerine getirmesidir. Bu nedenle, bu ihtiyacı gidermek için bir nebze bile olsa bir eser yazmayı arzu ettim.³⁴⁹

Yazar, ilmihalin yazımında istifade ettiği Kur'ân-ı Kerîm, hadis ve fıkıh alanındaki eserleri belirtmiştir. Hadis alanında *Sahîh-i Buhârî*, *Şahîh-i Müslim*, *Sünen-i Ebû Dâvud*, *Sünen-i İbn Mâce* vb.; fıkıhta *Muğni'l-muhtâc*, *Minhâci't-tâlibîn*, *İânetü't-tâlibîn*, *Tenvîrü'l-kulûb*, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc* vb. eserlerden yararlanmış. Türkçe eserlerden ise Mustafa el-Hin, Mustafa el-Bûğa ve Ali eş-Şerbecî'nin yazmış olduğu *Büyük Şâfiî Fıkıhı* isimli eserden faydalanmıştır.³⁵⁰

Müellif, ilmihalde sade ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Bütün konuların hikmetlerini, önemlerini, faydalarını ve hükümlerini belirtirken bunlarla alakalı bütün delilleri zikretmiştir. Bazen mezhep içi görüşlere yer vermiştir. Diğer mezheplere ait görüşlerde ise yalnızca Hanbelî mezhebine ilişkin bazı değerlendirmelere yer verilmiş; Hanefî mezhebine dair herhangi bir görüş aktarılmamıştır.³⁵¹ Ancak ülkemizin büyük çoğunluğunun Hanefî mezhebine mensup olduğu ve Şâfiî mezhebine bağlı bireylerin genellikle Hanefîlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde görev yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, Hanefî mezhebine ait görüşlerin de

³⁴⁸ Alaaddin Güneş, *İbadet Rehberi* (İstanbul: Seyda Yayınları, 2015), 5.

³⁴⁹ Güneş, *İbadet Rehberi* 3-4.

³⁵⁰ Güneş, *İbadet Rehberi*, 4.

³⁵¹ Güneş, *İbadet Rehberi*, 27.

karşılaştırmalı olarak eserde yer alması gerektiği söylenebilir. Yazar, konuları genel olarak belirli bir düzen çerçevesinde ele almış olmakla birlikte, bazı bölümlerde konu tekrarına gitmiş ve yer yer konular arasında bütünlüğü zedeleyen geçişler olmuştur. Eserde, her bir meselenin hükmüne geçmeden önce ilgili kavramların tanımlarına yer verilmiş; ayrıca bazı ibadetlerin nasıl yerine getirileceği detaylandırılmış, niyet gerektiren ibadetlerde niyetin şekli açıklanmıştır. Bunun yanı sıra, bazı meselelerin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla açıklayıcı örnekler kullanılmıştır.

Yazar, abdest bölümünde abdestle ilgili hükümleri genel olarak hikmetleriyle beraber izah etmiştir. Ayrıca müellif, “Hz. Peygamber’in Farzlarını ve Sünnetlerini Gözeterek Aldığı Abdestin Şekli, Fazileti ve Bu Şekilde Kılınan Namazın Fazileti” başlığı altında sünnete göre abdestin ne şekilde alınacağını açıklamıştır.³⁵²

Güneş, namaz bölümünde konuları detaylı bir şekilde ele almıştır. Müellif, bu bölümde namazın hikmetleri, namazın farz kılınma tarihi, namazın meşrutiyeti hakkında deliller, namazın dindeki yeri, namazı terk etmenin hükmü, farz namazlarını iade ve kaza etme meselelerine değinmiştir. Yazar, ezan ve kâmet konusunu namazın sünnetleri kısmında namaza başlamadan önce yapılacak sünnetler içerisinde ele almıştır. Müellif, namazın sıhhat şartları ile rükünlerini ayrıntılı biçimde açıklamıştır.³⁵³

Zekât bölümünde ilk olarak “İslâm Dini Yardımlaşma ve Dayanışma Dini” başlığı altında İslâm dininin kapsayıcı olduğuna ve zekâtın amacına vurgu yapılmıştır. Müellif, bu bölümde konuları detaylı olarak ele almıştır. Yazar, fıtır sadakası konusunda “Fıtır Sadakasının Cinsi ve Miktarı” başlığı altında fıtır sadakasının en çok yenilen gıdalardan verilmesi gerektiğini ancak günümüzde Hanefî mezhebini taklid etmede bir sakınca olmadığını ve ihtiyaç sahiplerine gıda yerine kıymetinin verilmesinin daha faydalı olacağını ifade etmiştir.³⁵⁴ Fıtır sadakasının başka bir beldeye gönderilmesinin ise câiz olmadığını belirtmiştir.³⁵⁵

Müellif, orucun ne zaman teşrîf kılındığına dair delillere, orucun hikmetlerine, sırlarına ve faydalarına, Ramazan ayının tespit edilmesine ve orucu terk etmenin hükmüne değinmiştir.³⁵⁶

Güneş, “oruç tutmamayı mübah kılan özürler” meselesinde kişinin yolculukta oruç tutmama

³⁵² Güneş, *İbadet Rehberi*, 28.

³⁵³ Güneş, *İbadet Rehberi*, 173-175. Üçüncü bölümde Kasr ve Cem’ başlıkları altında açıklanmıştır.

³⁵⁴ Güneş, *İbadet Rehberi*, 261.

³⁵⁵ Güneş, *İbadet Rehberi*, 262.

³⁵⁶ Güneş, *İbadet Rehberi*, 264.

ruhsatı için mesafenin 95 km'den fazla olması ve yolcuğun bütün gün sürmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁵⁷

Hac ve umre bölümünde müellif, “Hz. Peygamber’in Haccı” başlığı altında, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) haccı nasıl eda ettiğini Hz. Câbir’in rivayet ettiği hadislerle açıklamıştır.³⁵⁸ Ayrıca, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) mescidini ve kabrini ziyaret etmenin önemi, âdâbı ve delilleri üzerinde durmuştur. Bölümün sonunda, haccın nasıl yapılacağı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Müellifin ibadetlerin ifa şekillerini bu şekilde açıklaması, fıkıh ilminin başlangıç seviyesindeki kişiler için bir rehber niteliği taşımaktadır.³⁵⁹

Müellifin bu ilmihali dışında genişletilmiş iki ayrı eseri daha bulunmaktadır. Bunlar: *Delilleriyle Şâfiî İlmihali (İtikat, İbadet, Muamelat)*³⁶⁰ (1 cilt) ve *Fıkhü’l Müdellel Delileriyle Şâfiî İlmihali (İtikat, İbadet, Muamelat)* (3 cilt)³⁶¹.

2.21. Şâfiî Fıkıhı-Mehmet Keskin

2.21.1. Müellif

Müellif, 1953 yılında Şanlıurfa’da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini burada tamamlamış, bu süreçte Arapça ve hafızlık eğitimi de almıştır. 1972 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nde öğrenimine başlamış, 1976 yılında buradan mezun olarak Muş’ta ilk görevine atanmıştır. Daha sonra Şanlıurfa İl Müftü Yardımcılığı görevinde bulunmuş, 1995 yılında ise Bingöl İl Müftüsü olarak görevlendirilmiştir. 2001 ve 2008 yıllarında Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğine seçilmiş, 2018 yılında emekliye ayrılmıştır.³⁶²

Müellifin çok sayıda basılı eseri bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi ile İslâmî İlimler Ansiklopedisi’nde kaleme aldığı maddelerin yanı sıra çeşitli telif ve tercüme eserleri de mevcuttur.

³⁵⁷ Güneş, *İbadet Rehberi*, 268.

³⁵⁸ Müslim, “Hac”, 10 (No. 1218).

³⁵⁹ Güneş, *İbadet Rehberi*, 337.

³⁶⁰ Alaaddin Güneş, *Delilleriyle Şâfiî İlmihali (İtikat, İbadet, Muamelat)* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2024).

³⁶¹ Alaaddin Güneş, *Fıkhü’l Müdellel-Delileriyle Şâfiî İlmihali (İtikat, İbadet, Muamelat)* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016), 1,2,3.

³⁶² Diyanet haber, “Diyanet Şâfiî Yazarı Mehmet Keskin Emekli Oldu” (1 Eylül 2025)

2.21.2. İlmihalin tanıtımı

İlmihalin ilk baskısı 2015 yılında, üçüncü baskısı ise 2018 yılında yapılmıştır. Eser iki cilt hâlinde hazırlanmış olup toplam beş bölümden oluşmaktadır. Birinci ciltte akaid ve ibadet konularından abdest, namaz, oruç, zekât, hac ve kurban konuları yer almaktadır. İkinci cilt ise helaller ve haramlar, nikâh ve muamelatla ilgili konuları içermektedir.

Müellif, eserin önsözünde ilmihalin Şâfiî fıkına göre hazırlandığını ve zaman zaman Hanefî mezhebine ait görüşlere de yer verildiğini belirtmiştir. Akaid bölümü ise, Şâfiîler arasında yaygın olan Eş'arî anlayışa göre hazırlanmış; ayrıca yer yer Mâtürîdî görüşlere de değinilmiştir.³⁶³ Eserin genelinde sade, anlaşılır ve akademik bir üslup benimsenmiştir. Keskin, ele aldığı konuların dayandığı delillere yer vermiş, genellikle asıl hükmü aktarmış ve zaman zaman mezhep içi farklı görüşlere de değinmiştir. Ön sözde de ifade edildiği üzere, meselelerin Hanefî mezhebine dair hükümlerini zikretmiş; bazı konularda ise Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine ait görüşleri de belirtmiştir.³⁶⁴ Hanefî görüşlerini çoğunlukla Şâfiî mezhebinin hükümlerini aktardıktan sonra ayrı bir paragrafta veya dipnotlarda açıklamıştır. Konuları bir bütünlük içerisinde ele aldığı için meseleler arasında kopukluk meydana gelmemiş, ayrıca bazı konuların okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması amacıyla örneklere yer verilmiştir. Müellif, ilmihalde giriş bölümünde İmam Şâfiî'nin hayatı, fıkıh ilmi, fıkıh ilmini öğrenmenin hükmü ve fıkıh ilminin tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgi vermiştir.³⁶⁵ Müellifin ibadet konulardan önce böyle bir açıklamaya yer vermesi okuyucunun mezhep imamını tanımasına ve fıkıh ilmi hakkında bilgi almasına vesile olmuştur.

İlmihalde birinci bölüm akaid konularından oluşmaktadır. Müellif, “iman-amel ilişkisi” konusunda “Büyük günah işleyen kişilerin dinden çıkar mı?” meselesini ele almış ve kişinin, büyük günah işlese, ısrar etse ve hatta bu günahından dolayı tövbe etmese dahi dinden çıkmadığını belirtmiştir. Bununla ilgili delilleri açıklamalarıyla birlikte zikretmiştir.³⁶⁶ Bu konu içerisinde “Tasdik ve İnkâr Bakımından İnsanlar” başlığı altında “mümin, münafık, kafir, müşrik ve tekfir” kavramlarını kısaca açıklamıştır.³⁶⁷ Yazar, kitaplara iman bahsinde kutsal kitaplar hakkında kısaca bilgi vermiş, Kur'ân-ı Kerîm hakkında diğerlerine göre daha detaylı

³⁶³ Mehmet Keskin, *Şâfiî Fıkıhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 1/22.

³⁶⁴ Keskin, *Şâfiî Fıkıhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/660.

³⁶⁵ Keskin, *Şâfiî Fıkıhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/23-33.

³⁶⁶ Keskin, *Şâfiî Fıkıhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/40.

³⁶⁷ Keskin, *Şâfiî Fıkıhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/41-44.

izahatta bulunmuştur. Ahirete iman konusunda “büyük günah işleyenlerin durumu” ve “müşriklerin çocuklarının ahiretteki durumu” hakkında mutezile ve haricilerin de görüşlerine yer vererek açıklamıştır.³⁶⁸ Bununla birlikte cennette Allah’ın görülmesi ve Allah’ın cennette mümin kullarına hitabı meselelerine kısaca değinmiştir.³⁶⁹

İkinci bölüm ibadetle alakalı konulardan oluşmaktadır. Yazar bu bölümde konuları detaylı olarak açıklamış, abdesti bozan durumlar meselesinde kadınlarda beyaz akıntı meselesine değinmiş ve âlimler arasındaki ittifaka göre ön ve arka organlardan gelen bütün akıntılarının abdesti bozduğunu belirtmiştir. Ancak bu beyaz akıntının ön ve arka organlar dışında üçüncü bir organdan gelmesinin tıp uzmanları tarafından açıklandığını bu sebepten akıntının abdesti bozmaması gerektiğini ifade etmiştir. Yazar bu konuyla alakalı Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvasına göre akıntının abdesti bozmayacağını da belirtmiştir.³⁷⁰

Müellif, namaz bahsinde namazla ilgili hükümlerin yanı sıra namazın hükmü ve namaz kılmayan kişinin hükmüne değinmiştir. Yazar, namaz kılmayan kişinin hükmü meselesinde şayet kişi kendisine farz olduğu halde namazını mazeretsiz olarak kılmıyor ve farziyetini inkâr ediyorsa bu kişinin mürted olarak öldürüleceğini, eğer kişi tembellikten dolayı namaz kılmıyor ise ceza olarak öldürüleceğini ifade etmiştir. Ancak İmam Müzenî’ye (v.264/878) göre tembellikten kılmayan kişinin öldürülmemesi, kendisinden tövbe etmesini istenmesi gerektiği şayet hâlâ kılmamakta ısrar ediyorsa o zaman cezalandırılacağını ifade etmiştir.³⁷¹ Yazar, “namazın rükünleri” konusunda “kıyam” şartında sandalyede namaz kılma meselesine değinmiş ve bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığının yayımlamış olduğu fetvayı belirtmiştir.³⁷² Müellif, oruç konusunda ise “Oruç ve Tedavi” başlığı altında hangi tedavilerin orucu bozmayacağını açıklamıştır. Meselelerin yanı sıra orucun tanımı ve hükmüne de yer vermiştir.³⁷³ Zekât meselesinde günümüzde olan bina, fabrika gibi yapıların zekât malına girip girmediği, kişinin işinden aldığı maaştan dolayı zekât vermesinin gerekip gerekmediği ve verginin zekâtın yerine geçip geçmeyeceği konusunda açıklamalarda bulunmuştur.³⁷⁴

³⁶⁸ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/88-91.

³⁶⁹ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/92-93.

³⁷⁰ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/151.

³⁷¹ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/194-195.

³⁷² Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/242-243.

³⁷³ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/500-501-502.

³⁷⁴ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/ 564.

Üçüncü bölüm helaller ve haramlarla alakalı konuları içermektedir. Müellif, bu bölümde helal ve haram kavramlarını açıklamıştır. Ardından ilk olarak yiyeceklerde helal ve haram, kıyafetlerde helal ve haram, sanatta helal ve haram ve kazançta helal ve haram meselelerini ele almıştır. Yazar, yiyeceklerin helal ve haram konusunun yanı sıra sigara ve kolonya kullanmanın hükümlerini kısaca açıklamıştır.³⁷⁵ Giyim ve ziynet konusunda altın ve gümüşün kullanılması, tesettür, dövme yaptırma, estetik, sünnet olma, saçın siyaha boyanması, kadınlarla tokalaşma, resim ve heykel gibi konuların hükümleri hakkında bilgi vermiştir.³⁷⁶ Kazançta helal ve haram meselesinde, rüşvet ve kumarın hükümlerini belirtmiş ve hikmetlerine değinmiştir.³⁷⁷ Oyun ve eğlence kısmında oyun ve eğlencenin tanımı ve hükmünün yanı sıra, halk arasında yaygın olan satranç, tavla ve iskambil gibi bazı oyunların hükümlerine de kısaca değinmiştir.³⁷⁸

Dördüncü bölüm nikâhla alakalı konulardan oluşmakta olup her konu detaylıca ele alınmıştır. Yazar, bu bahiste hem evliliğin önemine hem de İslâm'ın kadına verdiği değere değinmiştir.³⁷⁹ Müellif bu meselede doğum kontrolü ve evlat edinme konularına kısaca temas etmiştir.³⁸⁰ Talak konusunda kocası kaybolan kadının durumunu dört mezhebe göre açıklamıştır. Miras konusunda “Ferâizde Kırk Hâl Cetveli” başlığı altında meseleyi tablo üzerinden izah etmiştir.³⁸¹

Eserin beşinci bölümünde muâmelât ve ukûbât konuları ele alınmış; alışveriş, borç, şirket, sulh, havale, vekâlet, rehin, ikrah, gasp, âriyet, emanet, vakıf, mefkûd, lakît, lûkağa, davalar ve beyyineler, ikrar, trafik kazaları, irtidat, iflas, cinayetler ve cezalar gibi birçok mesele ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.³⁸² Müellif, ayrıca hava parası, kredi kartı ile alışveriş, banka promosyonları, leasing, teminat mektubu, yarışmalarda kazanılan ödüller, sigorta, organ nakli, tüp bebek, kürtaj ve ötenazi gibi günümüzde önem arz eden ve tartışma konusu olan meselelere de yer vermiştir. Keskin, bu güncel meselelere ilişkin hükümleri ise günümüz fetva meclislerinin kararları doğrultusunda açıklamıştır.³⁸³

³⁷⁵ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/41- 42-43.

³⁷⁶ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/44.

³⁷⁷ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/61-62-63.

³⁷⁸ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/64.

³⁷⁹ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/97.

³⁸⁰ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/199-200.

³⁸¹ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/196- 197-198-199.

³⁸² Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/203.

³⁸³ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/584-593.

Müellifin bu çalışması dışında kaleme aldığı *Büyük Şâfiî İlmihali*³⁸⁴ ve *Muhtasar Şâfiî İlmihali*³⁸⁵ adlı eserleri de bulunmaktadır. Ancak söz konusu eserlerde, burada incelenen ilmihale kıyasla konular daha öz ve kısa biçimde ele alınmış; bazı meselelere ise yer verilmemiştir.

2.22. Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali-Heyet

İlmihal 175 sayfadan oluşmakta olup, ilk baskı yılına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak eserin sekizinci baskısı 2018 yılında yapılmıştır.³⁸⁶ Eserde akaid ve ibadet konularından abdest, namaz, oruç, zekât, hac ve kurban meselelerine yer verilmiştir. Ayrıca “60 Farz”, “Günah Nedir?”, “Başlıca Günahlar”, “Bazı Dualar”, “Müslümanların Cemiyet İçindeki Vazifeleri” ve “Sual-Cevaplı İlmihal” gibi konular da müstakil başlıklar altında incelenmiştir.³⁸⁷

İlmihalde sade ve anlaşılır bir üslup tercih edilmiştir. Eserde mezhep içi görüşlere ve diğer mezheplere ait hükümlere yer verilmediği gibi, konularla ilgili deliller de zikredilmemiştir. Namaz sûreleri ve dualarının yanı sıra, namaz dışında okunması faziletli görülen bazı dualara da yer verilmiştir. Bununla birlikte, ilmihalde konu bütünlüğünün tam olarak sağlanamadığı görülmektedir. Örneğin, İslâm’ın şartlarının ardından doğrudan “helâ âdâbı” ve “misvak” konularına geçilmiş, akabinde ise abdest bahsi ele alınmıştır.³⁸⁸ Benzer şekilde, “Namazı bozan durumlar” başlığının sonunda, kişinin farz namazları ayakta kılamayacak durumda olması halinde oturarak veya uzanarak namaz kılabileceğine dair bir bilgiye yer verilmiştir.³⁸⁹ Ancak bu açıklamanın, zikredildiği başlıkla doğrudan bir irtibatı bulunmamaktadır.

Eserin önsöz bölümünde, müellifler Peygamber Efendimizin (s.a.v.) “İlim öğrenmek her Müslüman kadın ve erkeğin üzerine farzdır.”³⁹⁰ hadisine binaen her Müslümanın farz-ı ayn olarak öğrenmekle sorumlu olduğu ilimin “ilmihal” olduğunu belirtmişlerdir. Eserin ibadet kısmının yazımında Şâfiî mezhebinin muteber ve meşhur kaynaklarından biri olan Kâdî Ebû

³⁸⁴ Mehmet Keskin, *Büyük Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011).

³⁸⁵ Mehmet Keskin, *Şâfiî İlmihali; İman ve İbadetler* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2014).

³⁸⁶ İlmihal heyet tarafından hazırlanmış olup ancak yapılan araştırmalar sonucunda yazarlar hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³⁸⁷ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2018), 138-160-162.

³⁸⁸ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 35.

³⁸⁹ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 88.

³⁹⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Mukaddime” 17, (No.224).

Şucâ'ın (v.593/1196) *Ğāyetü'l-ihtisâr* adlı eserinden; akaid kısmının yazımında ise Erzurumlu İbrahim Hakkı tarafından kaleme alınan *Akâdetü'l-İmân* adlı eserden istifade edildiği ifade edilmiştir.³⁹¹

Akaid bölümünde konular özet bir şekilde açıklanmıştır. imanın şartları, konusu kısaca açıklanmış bu şartlardan biri olan peygamberlik şartın Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) nesebi hakkında kısaca bilgi verilmiş ve sahâbe kavramına da değinilmiştir. Ayrıca mezhepler konusuna değinilmiş, mezhebin tanımı, itikadî ve ameli mezhepler zikredilmiştir.³⁹² Son olarak Ef'al-i Mükellefin başlığı altında “vucûb, nedb, haram, kerahet, ibâha, sıhhat ve fesâd kavramları açıklanmıştır.³⁹³

İbadet bölümünde genel olarak konular kısa olarak ele alınmıştır. Abdest konusunda “Abdestin Resimli Anlatımı” başlığı altında resimlere açıklamalarıyla birlikte yer verilerek abdestin alınış şekli açıklanmıştır.³⁹⁴ Aynı şekilde namaz konusunda “Resimlerle Namaz Nasıl Kılınır” başlığı altında hem erkek hem de kadın görsellerine açıklamalarıyla birlikte yer verilerek izah edilmiştir.³⁹⁵

İlmihalde her Şâfi Müslümanın bilmesi gereken 60 farz olduğu belirtilmiş ve “60 Farz” konu başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında akaid ve ibadet konularının özet ve maddeli olarak yer verilmiştir.³⁹⁶ Ayrıca eserde âdâb-ı muâşeret konusuna değinilmiş ve Müslümanların cemiyet içindeki vazifeleri başlığı altında komşu hakkına riayet, misafire karşı vazifelerimiz gibi sosyal konular ele alınmıştır.³⁹⁷ Eserin son kısmında “Sualli-Cevaplı İlmihal” adı altında itikadî, amelî konulara ve Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hayatı ile alakalı soru cevap şeklinde bir bölüme yer verilmiştir.³⁹⁸ Müellifler, bu bahsi hazırlayarak her Müslümanın İslâm diniyle ilgili temel ve pratik bilgilere kolaylıkla ulaşmasını hedeflemişlerdir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği şekilde hem abdestin hem de namazın rükünleri hakkında bilgisi olmayan kişiler için görsellerle açıklanması, konuların daha kolay öğrenilmesini sağlamıştır.

³⁹¹ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfi İlmihali*, 9.

³⁹² Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfi İlmihali*, 20-31.

³⁹³ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfi İlmihali*, 32-33.

³⁹⁴ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfi İlmihali*, 40.

³⁹⁵ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfi İlmihali*, 89-109.

³⁹⁶ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfi İlmihali*, 138.

³⁹⁷ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfi İlmihali*, 160.

³⁹⁸ Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfi İlmihali*, 162.

2.23. Şâfiî İlmihali-Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler-Abdullah Karakuş

İlmihal, 2018 yılında yayımlanmış olup 318 sayfadan oluşmaktadır.³⁹⁹ Eserde akaid ve ibadetle alakalı konulardan abdest, namaz, oruç, zekât, hac, kurban konuları işlenmiş; kitabın sonunda ise namaz sûrelerine ve dualara yer verilmiştir. İlmihalde konular bölümlere ayrılmamış, her mesele kendi başlığı altında incelenmiştir.⁴⁰⁰

Yazar, eserinde sade ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Konuları bir bütün olarak ele almış, konular arası bir kopukluk meydana gelmemiştir. Her meselede olmasa da bazı yerlerde konularla alakalı delilleri zikretmiştir.⁴⁰¹ Zaman zaman mezhep içi görüşlere ve Hanefî mezhebine ait hükümlere yer vermiştir.⁴⁰²

Karakuş, eserin önsözünde ilmihal kavramını tanımlamaktadır. Ona göre, âlimler Kur’ân-ı Kerîm’in açıklamalarından ve hadis-i şeriflerden derledikleri bilgilerle müminlerin buluşa erdikten sonra yerine getirmeleri gereken dinî vazifeleri açıklayan eserler kaleme almış, bu tür eserlere “ilmihal” adı verilmiştir. Müellif, ardından eserin yazılış gerekçesine değinmiştir. Türkiye’de Hanefî mezhebi yaygın olmakla birlikte, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğun bir Şâfiî nüfusun bulunduğunu belirtmiştir. Devletin dinî eğitim kurumlarında genellikle Hanefî mezhebine göre öğretim yapılması sebebiyle, büyük şehirlerde yaşayan Şâfiîlerin dinî ihtiyaçlarının tam olarak karşılanamadığını vurgulamış ve bu ilmihali yazma amacını bu gerekçeyle açıklamıştır. Ayrıca, Hanefî mezhebine mensup din görevlilerinin Şâfiî cemaatin abdest ve namaz konularındaki farklılıklarını dikkate almalarının önemini vurgulamıştır.⁴⁰³

Eserin hazırlanmasında Ali Arslan’ın tercüme ettiği *el-Fıkhu’l-Münhecî alâ Mezhebi’l-İmâm eş-Şâfiî* adlı çalışmadan büyük ölçüde faydalandığı, bunun yanı sıra Halil Günenç’in ilmihali ve eserin sonunda yer verilen kaynakça kısmında çeşitli Şâfiî kaynaklarından da yararlandığı ifade edilmiştir. Müellif, eserini kaleme alırken muteber görüşleri esas aldığını, ancak yine de eksiklik ve hataların bulunabileceğini, yapılacak yapıcı eleştirilerin kendileri için bir kazanç olacağını da özellikle belirtmiştir.⁴⁰⁴

³⁹⁹ Yazar hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

⁴⁰⁰ Ancak eserin kaçınıcı baskı olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

⁴⁰¹ Abdullah Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2018), 179.

⁴⁰² Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 50-207-208.

⁴⁰³ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 3-4.

⁴⁰⁴ Karakuş, *Şâfiî İlmihali namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 4.

Yazar, akaid ile ilgili konuları ayrıntıya girmeden özlü biçimde açıklamıştır. Bu bölümün sonunda ise “İslâm Fıkhnın Kaynakları” başlığı altında kitap, sünnet, icmâ ve kıyas kavramlarına değinmiştir. Benzer şekilde, “Bazı Fıkhî Terimler” başlığı altında farz, vâcib, farz-ı ayn, farz-ı kifâye, rükün, şart, mendup, mübah, haram, mekruh, eda, kazâ ve iade gibi terimlerin anlamlarını kısaca tanıtmıştır.⁴⁰⁵ Müellifin kavramların tanımlarını açıklaması, okuyucunun konuyu daha iyi anlamasına yardımcı olmaktadır.

Yazar, ibadet konularından ilki olan tahâret meselesinde önce temizliğin önemine ve temizliğin hikmetlerine değinmiştir. Ardından, tahâretin çeşitleri arasında yer alan necâsetten tahâret ve hadesten tahâret konularını kısaca açıklamıştır. Müellif, sular bahsinde kullenin büyük su küplerine verilen ad olduğunu belirtmiş ve kulleteyn miktarını açıklamıştır. Yazar, abdestle ilgili konuları ayrıntıya girmeden özlü biçimde ele almıştır. Normalde kadınlarla ilgili meseleler ayrı bir başlık altında incelenir; ancak Karakuş, kadınlara özgü özel halleri ayrı bir ana başlık altında ele almamış, bunun yerine gusûl (boy abdesti) bahsinde guslû gerektiren durumlar arasında zikretmiştir.⁴⁰⁶

Karakuş, namaz konusunda ilk olarak namazın önemine ve faziletine değinmiştir.⁴⁰⁷ Yazar, namazla alakalı konuları genel hatlarıyla sunmuş, bazı meselelerde detaya gitmiştir. Farz, nafîle ve cuma namazlarının nasıl kılınacağını detaylı bir şekilde açıklamıştır.⁴⁰⁸ Ayrıca farz, cuma ve bayram namazlarının kılınışlarının sözlü anlatımına ek olarak rekâtlarıyla birlikte tablolar üzerinden açıklamıştır.⁴⁰⁹ Müellif, cemaatle namaz kılma meselesinde, cemaatle namaz kılmanın önemi ve faziletine değinmiştir. Yazar, bayram, husuf, kûsuf ve teravîh namazlarını nafîle namazların içerisinde ele almamış, cemaatle kılınması sünnet olan namazlar başlığı altında açıklamıştır.⁴¹⁰

Zekât bölümünde müellif, hükümlere geçmeden önce zekâtın hükmü ile onun hikmet ve faydalarına değinmiştir. Ardından zekâtın farz olmasının şartlarını, çocuk ve akıl hastasının sahip olduğu malda zekâtın bulunup bulunmadığını ve zekâta tabi olan malları açıklamıştır. Altın ve gümüşün zekâtı konusunda ise, kadınların altın ve gümüş takılarının israfa kaçmamak

⁴⁰⁵ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 22-25.

⁴⁰⁶ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 44-66-69.

⁴⁰⁷ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 67-68.

⁴⁰⁸ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 81-82

⁴⁰⁹ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 139-143.

⁴¹⁰ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 184. Üçüncü bölümde Kasr ve Cem' başlıkları altında açıklanmıştır.

şartıyla zekâta tabi olmadığını belirtmiştir. Karakuş, “Mal Yerine Onun Değerinin Zekât Olarak Verilmesi” başlığı altında da bu meseleyi ele almıştır.⁴¹¹

Oruç bölümünde yazar, ilgili konuları ele almış ve ayrıca orucun hikmet ve faziletlerine değinmiştir. Hac kısmında ise, hükümlerden önce hac ve umrenin faydalarına, önemine ve faziletlerine temas ederek bu ibadetin değerini vurgulamıştır. Hac ile ilgili meseleleri açıkladıktan sonra, “Hac Nasıl Yapılmalıdır” başlığı altında ibadetin uygulanışını ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir.⁴¹²

2.24. Şâfiî’ler İçin Dini Bilgiler-Fazlıoğlu Sedat

Eser ilk 2019 yılında basılmış olup 213 sayfadan oluşmaktadır.⁴¹³ Üç bölümden oluşan ilmihalin; birinci bölümde akaid, ikinci bölümde ibadet ve âdâb-ı muâşeret, üçüncü bölümde ise dualar ve kısa hadisler işlenmiştir. *Şâfiîler İçin Dinî Bilgiler* adlı eser, ilmihal literatürü çerçevesinde değerlendirildiğinde kapsam bakımından sınırlı bir mahiyet arz etmektedir. Zira eserde akaid, abdest, namaz, âdâb-ı muâşeret kuralları ve bazı sûrelerin açıklamaları gibi temel konulara yer verilmiş olsa da ilmihal kitaplarında genellikle ele alınan oruç, zekât, hac ve kurban gibi ibadetlere ilişkin bölümlerin bulunmadığı görülmektedir. Bu yönüyle eser, klasik ilmihal anlayışından farklı olarak, daha çok Şâfiîler için asgari düzeyde gerekli görülen dinî bilgilerin derlendiği bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Müellif, ilmihalin telif edilme amacını; Şâfiî fıkına dair Türkçe kaynakların yetersizliği ve mezhebe mensup kimselerin bu yöndeki talepleri olarak ifade etmiştir. Eserin önsözünde, ilmihalin her Müslüman için gerekli olan Şâfiî mezhebine ait temel dinî bilgileri içermesi bakımından ansiklopedik bir nitelik taşıdığı belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmanın, mezhebe mensup bireyler, araştırmacılar, din görevlileri ve Kur’ân kursu öğrencileri açısından büyük bir önem arz ettiği vurgulanmıştır.⁴¹⁴ İtikat ve ibadet konularından önce İmam Şâfiî’nin hayatına dair kısa bilgiler verilmiştir.⁴¹⁵ İlmihalde sade ve kolay anlaşılır bir üslup kullanılmıştır. Deliller sadece meselelerin faziletlerinde zikredilmiştir. Mezhep içi görüşlere, diğer mezheplerin görüşlerine ve kaynakçaya yer verilmemiştir. Bazı fikhî kavramlar kısaca tanımlanmıştır. İbadet

⁴¹¹ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dinî Bilgiler*, 220-225. Üçüncü bölümde Fıtır Sadakası başlığı altında açıklanmıştır.

⁴¹² Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dinî Bilgiler*, 278.

⁴¹³ Araştırmalar sonucunda yazar hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁴¹⁴ Fazlıoğlu Sedat, *Şâfiîler İçin Dinî Bilgiler* (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2019), 13.

⁴¹⁵ Sedat, *Şâfiîler İçin Dinî Bilgiler*, 15-16.

bölümünde konular detaylandırılmadan kısa ve öz bilgiler vererek açıklanmıştır. Oruç, zekât, hac ve kurban gibi temel konular ele alınmamıştır.

Akaid bölümünde, din kavramı ve başlıca dinler hakkında kısa bilgiler verilmiş olup, bu konu içerisinde hükümlerin tasnifi, edille şer'iyeye'nin kısımları ve tanımları kısaca izah edilmiştir. Bununla birlikte bu bölümde imanın şartları özetlenerek açıklanmış ve kitaplara iman konusunda, Kur'ân-ı Kerîm'in fazileti hakkındaki hadisler ve Kur'ân-ı Kerîm'e karşı vazifelerimiz hakkında bilgilere değinmiştir.⁴¹⁶ Müellif, "Mezhepler" başlığı altında mezhebin tanımını, mezheplerin çıkış sebeplerini; "Hak Bir Mezhebe Uymak Gerekli Midir" başlığı altında mukallid durumda olan her Müslüman'ın hak mezheplerden birine bağlı olması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca mukallidinin kendi mezhep müctehidlerine muhalefet etmesinin câiz olmadığını vurgulamıştır. Bu bölümü İslâm'ın şartları ile bitirmiştir.⁴¹⁷

İbadet bölümüne tahâret konusu ile başlamıştır. Bu mesele içerisinde necâset ve çeşitlerine değinmiş ve necâsetlerin ne şekilde giderilmesi gerektiğini açıklamıştır. Necâset-i galîza meselesini kısaca açıklayan müellif, temizliğin sadece toprak ve su ile yapılabileceğini ve bu temizlikte sabun ve benzerlerinin toprağın yerini tutamayacağını belirtmiştir.⁴¹⁸

Eserde namaz bahsine giriş yapılırken, öncelikle namaz ibadetinin önemini ortaya koymak amacıyla Kur'ân-ı Kerîm'den ayetler ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinden örnekler zikredilmiştir. Ardından, geçmiş ümmetlerdeki namaz ibadeti hakkında kısa açıklamalara yer verilmiştir. Müellif, "Neden Namaz Kılmalıyız?" ana başlığı altında konuyu sistematik bir biçimde ele almış; "Namaz Rabbimizin Emridir", "Namaz İnsanı Allah'a Yaklaştırır", "Namaz Teslimiyetin Zirvesidir" ve "Namaz İnsan Psikolojisini Düzenler" gibi alt başlıklar kullanarak namazın önemini izah etmiştir. Bu bağlamda yer yer delillere ve örneklere başvurulmuş, okuyucunun namazın bireysel ve toplumsal hayattaki değerini kavraması hedeflenmiştir.⁴¹⁹ Bu açıklamaların ardından müellif, namaz ibadetiyle ilgili temel hükümlere kısaca yer vererek konuyu tamamlamıştır.⁴²⁰

Müellif, namaz konusunu tamamladıktan sonra âdâb-ı muâşeret kurallarına değinmiştir. Bu bölümde konuları ayrı başlıklar altında ele alarak kısaca açıklamıştır. Başlıklar arasında "Allah

⁴¹⁶ Sedat, *Şâfiî'ler İçin Dini Bilgiler*, 19-35.

⁴¹⁷ Sedat, *Şâfiî'ler İçin Dini Bilgiler*, 36-40.

⁴¹⁸ Sedat, *Şâfiî'ler İçin Dini Bilgiler*, 44.

⁴¹⁹ Sedat, *Şâfiî'ler İçin Dini Bilgiler*, 69-80.

⁴²⁰ Sedat, *Şâfiî'ler İçin Dini Bilgiler*, 81-111.

Teâlâ'ya Kul Olma Âdâbı", "Peygamber Efendimize Tâbi Olma Âdâbı", "Medresede Bulunma Âdâbı", "Hocaya Karşı Uyulması Gereken Âdâb", "Yemek Âdâbı", "Anne Babaya Saygı Âdâbı" gibi konular yer almaktadır. Müellif, açıklamaları sırasında zaman zaman ilgili dualara da atıfta bulunmuştur. Eserde ibadetle ilgili konular 68 sayfa, âdâb ile ilgili meseleler ise 45 sayfa boyunca ele alınmıştır. İlmihalin üçüncü bölümü ise yalnızca sûreler, dualar ve kısa hadislerden oluşmaktadır.⁴²¹

2.25. Muhtasar Şâfiî İlmihali-Abdurrahman Candan

2.25.1. Müellif

Yazar, 1974 yılında Batman'da doğmuştur. Ortaokul ve lise öğrenimini doğduğu şehirde tamamlamış, eğitim hayatı boyunca Arap dili üzerine de eğitim görmüştür. 1996 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından Diyanet İşleri Başkanlığı Konya Selçuklu Eğitim İhtisas Merkezi'nde eğitim almış, sonrasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 2005 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı'nda hazırladığı *İslam Hukukunda İllet Tespit Yöntemleri* adlı teziyle doktora unvanını kazanmıştır.⁴²²

2.25.2. İlmihalin tanıtımı

İlmihalin 2. baskısı 2021 yılında basılmış olup 431 sayfadan oluşmaktadır. Müellif eserde akaid, ibadet, helaller ve haramlar konularını işlemiştir. Yazar, eserinde sade, anlaşılır ve akademik bir üslup kullanmıştır. Konuların hükümlerini açıklamadan önce giriş mahiyetinde meseleler hakkında bilgi vermiş; faziletlerine, hikmetlerine, amaçlarına ve önemlerine değinmiş ve fıkhi kavramların anlamlarını açıklamıştır. Meselelerde mezhep içi görümlere yer vermemiş, yer yer Hanefî mezhebine ait hükümleri belirtmiştir.⁴²³ Müellif, ele aldığı hükümlerin dayandığı delilleri zikretmiş, ayrıca eserin telifinde yararlanılan kaynaklara dair bilgilere dipnotlarda ve kaynakça bölümünde yer vermiştir. Eserde konu tekrarına gidilmediği gibi, konular arasında da herhangi bir kopukluk bulunmamaktadır.

Müellif, eserin önsöz bölümünde eserin telif sebebine değinmemiş; ancak "ilmihal" kavramının tanımı, kapsamı, amacı ve önemi üzerinde durmuştur. Candan, ilmihal terimini ilk kullanan

⁴²¹ Sedat, *Şâfiî'ler İçin Dini Bilgiler*, 111-157-161.

⁴²² Ummah Platform, Prof. Dr. Abdurrahman Candan (Erişim 1 Eylül 2025).

⁴²³ Abdurrahman Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 214-216.

kişinin İmam Muhammed eş-Şeybânî olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Osmanlı döneminde “ilmihal” ismini taşıyan ilk eserin *Mızraklı İlmihal* olduğunu, Şâfiî mezhebine mensup kimseler için bu alanda telif edilen ilk eserin ise Yusuf b. İbrahim el-Erbîlî’ye (v.779/1377) ait *el-Envâr li a‘mâli ‘l-ebrâr* olduğunu belirtmiştir. Müellif, bu süreçten itibaren Şâfiî mezhebine dair çeşitli ilmihallerin kaleme alındığını da vurgulamaktadır. Ancak söz konusu eserler Arapça kaleme alınmış olup Türkçe değildir. Burada vurgulanmak istenen husus, ilmihal türündeki eserlerin uzun süre Arapça olarak yazıldığı, Türkçe ilmihallerin ise ancak Cumhuriyet’in ilanından sonra telif edilmeye başlandığıdır.

Eserin telif sürecinde müellifin, Şâfiî fıkhnın önde gelen âlimlerinden İmrânî’nin (v.558/1162) *el-Beyân*, İmam Nevevî’nin (v.676/1277) *el-Mecmû‘*, *Muğnî’l-Muhtâc*, *Ravzatü’l-ı-tâlibîn* ve *Umdetü’l-Müftî* adlı eserlerinden yararlandığı belirtilmiştir. Eserde genellikle mezhep içerisinde görüş birliği bulunan meselelere yer verilmiş; ihtilaflı konular söz konusu olduğunda ise müellifin tercihini İmam Nevevî’nin görüşlerinden yana kullandığı ifade edilmiştir.⁴²⁴

Candan, akaid bölümünde; İslâm, tevhid, iman, iman amel ilişkisi, imanın sahih olmasının şartları, taklîdî iman, tahkîkî iman, tasdik ve inkâr bakımından insanlar ve imanın esasları konularını işlemiştir. Müellif, “tasdik ve inkâr bakımından insanlar” meselesinde mümin, kâfir, münafık ve müşrik kavramlarını açıklamıştır.⁴²⁵ “İmanın esasları” kısmında ise; Allaha inanmak, meleklerle inanmak, kitaplarına inanmak, ahiret gününe inanmak, kadere, hayır ve şerrin Allah’tan geldiğine inanmak konularını genel çerçevede izah etmiştir.⁴²⁶

Müellif, ibadet bölümünde ilk olarak ibadetin önemine, amacına ve insanın ibadetine ihtiyacı meselelerine değinmiştir.⁴²⁷ Temel kavramlar konusunda “Ef‘âl-i Mükellefin (Mükellefin Davranışları)”⁴²⁸ başlığı altında farz, vacip, mendup, mubah, mekruh ve haram; “İbadetin Yerine Getirilmesi ile İlgili Kavramlar”⁴²⁹ başlığı altında eda, iâde ve kazâ; “İbadetlerin Yapısı ile İlgili Kavramlar”⁴³⁰ başlığı altında ise rükün, şart, sebep ve mâni‘ ve “İbadetlerin Konuluşu

⁴²⁴ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 20-21.

⁴²⁵ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 32-33-34.

⁴²⁶ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 34-72.

⁴²⁷ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 76-78.

⁴²⁸ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 80-81-82.

⁴²⁹ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 82-83.

⁴³⁰ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 83-84.

ve Kolaylaştırılması ile İlgili Kavramlar” başlığı altında azîmet ve ruhsat kavramlarını açıklamıştır.⁴³¹

Müellif, ibadet bölümüne geçmeden önce her bir ibadetin önemi, hikmeti ve faziletine değinmiş; ardından abdest, namaz, oruç, zekât, hac ve kurban gibi temel ibadetlerin hüküm ve uygulamalarını sistematik bir şekilde açıklamıştır. Bununla birlikte güncel meseleleri de ele alarak, vajinal akıntı, hayızlı kadının Kur’ân okuması⁴³² ve “ihtilâfu’l-metâli”⁴³³ gibi konularda klasik kaynakların görüşlerini aktarmış; aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu’nun fetvalarına da atıfta bulunmuştur.⁴³⁴

Oruç bahsinde “Ramazan Ayının Başlangıcının ve Bitişinin Tespiti” meselesini ele almış; rü’yet-i hilâl ve ihtilâfu’l-metâli konusunda hem cumhurun görüşlerini hem de Diyanet’in yaklaşımını açıklamıştır. Aynı bölümde yolculuk ruhsatına temas ederek, sefer mesafesini 90 km ve üzeri olarak belirtmiştir. “Sağlık ve Tedavi ile İlgili Konular” başlığında ise hangi ilaç ve tedavi yöntemlerinin orucu bozup bozmayacağı hususunda Din İşleri Yüksek Kurulu’nun fetvalarını aktarmıştır.⁴³⁵

Candan, zekâta tabi olan mallar konusunda, “gümüş ve banknotların zekâtı” bahsinde kadının ziyneti meselesinde, aşırıya kaçmamak şartıyla kadınların sahip oldukları altın ve gümüşün zekâta tabi olmadığını ancak âlimlerin israfa kaçma kaydının 200 miskal (801,8 g) olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde erkekler tarafından kullanılması câiz görülme de kullanmaları durumunda 80,18 g’yi aştığı takdirde zekâta tabi olacağına değinmiştir. Candan burada Hanefî mezhebine değinmiş ve miktarının 20 miskal (80,18 g) olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁶

Müellif, “helaller ve haramlar” bahsinde konuları alt başlıklara ayırarak ele almıştır. İlk olarak helal ve haram kavramlarının tanımını yapmış, ardından bu hususlarla ilgili genel kuralları zikretmiştir. Yiyecekler bağlamında eti yenen ve yenmeyen hayvanları açıklamış, “Hayvan Etleri ile İlgili Bazı Meseleler” başlığı altında ise cellâle meselesine temas etmiştir.⁴³⁷

⁴³¹ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 84.

⁴³² Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 105-120.

⁴³³ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 256-257-258.

⁴³⁴ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 105.

⁴³⁵ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 261-264.

⁴³⁶ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 287.

⁴³⁷ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 396.

Bunun yanında “Spor, Sanat ve Eğlence” başlığı altında sanat, heykel, resim, müzik ve sporun dinî hükümlerini değerlendirmiştir.⁴³⁸ “Haram Kazanç” bahsinde ise kumar, rüşvet, karaborsa ve faiz gibi konuları işlemiştir.⁴³⁹ “Günlük Hayat” başlığı altında bid‘at ve hurafeler, gayb bilgisi, falcılık, cincilik, sihir ve büyü gibi meseleleri ele almıştır. Müellifin bu konulara yer vermesi, günümüzde bazı kimselerin söz konusu uygulamalara yönelme eğilimine karşı okuyucuyu bilinçlendirme ve bu tür yanlış inanç ve pratiklerden sakındırma amacını taşımaktadır.⁴⁴⁰ Ayrıca estetik operasyonlar, dövme, tesettür, ipek elbise ve kumaş kullanımı, altın ve gümüş takı ve eşya kullanımı, sigara ile saç ve sakalın boyanması gibi güncel konulara da yer vermiş ve bunların hükümlerini kısaca açıklamıştır.⁴⁴¹

2.26. Muhtasar Şâfi İlmihali-M. Halil Çiçek

2.26.1. Müellif

Yazar, 1961 yılında Mardin’in Midyat ilçesinde doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Şırnak, Elazığ ve Mardin’de tamamlamıştır. 1986 yılında Erzurum İlahiyat Fakültesi’nden mezun olmuş, 1992 yılında Selçuk Üniversitesi’nde doktora eğitimini tamamlamıştır. 1993 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne Yrd. Doç. Dr. olarak atanmıştır. 1978-1993 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1999-2002 yılları arasında Suudi Arabistan İmam Muhammed Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yapmış, 2011-2014 yılları arasında ise Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin kurucu dekanlığı görevini üstlenmiştir. Müellif, hâlen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir.⁴⁴²

2.26.2. İlmihalin tanıtımı

İlmihal 2022 yılında basılmış olup kaçınıcı baskı olduğu bilgisine yer verilmemiştir. 268 sayfadan oluşan eserde, ibadet konuları arasından yalnızca abdest, namaz, zekât, oruç, hac ve kurban; muâmelât konuları arasından ise hibe ve lukata meseleleri ele alınmıştır. Ancak eserde

⁴³⁸ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 406.

⁴³⁹ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 412.

⁴⁴⁰ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 418.

⁴⁴¹ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 405.

⁴⁴² M. Halil Çiçek, *Muhtasar Şâfi İlmihali* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2022), 2.

akaid bölümüne yer verilmemiştir. Konular belirli bölümlere ayrılmaksızın, her biri kendi başlığı altında müstakil olarak işlenmiştir. Eserin son kısmında ise kaynaklar verilmiştir.

Müellif, eserin önsözünde Şâfiî mezhebine mensup kişilerin karşılaştıkları dinî meselelerde genellikle bulundukları bölgedeki âlimlere danıştıklarını ya da o bölgedeki medreselerde fıkıh derslerine katılarak gerekli bilgileri edindiklerini belirtmiştir. Bu sayede halkın günlük ibadetlerini ayrıntılı bir şekilde öğrendiğini ifade etmiştir. Öyle ki o zamanlar medreselere gidip orada eğitim gören kişilerin şimdiki ilahiyat mezunu kişilerden çok daha ileri düzeyde günlük fikhî bilgilere sahip olduklarına vurgu yapmıştır. Müellif, Şâfiî ilmihallerine duyulan ihtiyacın sebebini; medreselerin azalması, seküler/laik kültürün toplumda yaygınlaşması ve bunun neticesinde Şâfiî mezhebine mensup bireylerin temel dinî hükümleri dahi bilmeyen bir konuma gelmesi olarak ifade etmiştir. Müellif, ilmihalin telifinde en çok İmam Nevevî'nin *Minhâc* ve Hadremî'nin *Mukaddime* adlı eserlerinden yararlandığını belirtmiştir. Eserde genel olarak İmam Nevevî'nin tercih ettiği görüşlere yer verildiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Nevevî'nin eserlerinde bulunmayan bazı konuların diğer güvenilir Şâfiî kaynaklardan alındığı bildirilmiştir. Ayrıca, eserin Şâfiî mezhebine yönelik bir ilmihal olması sebebiyle Hanefî âlimlerin görüşlerine fazla yer verilmediğine değinilmiştir.⁴⁴³

Müellif, eserin genelinde vaaz üslubunu benimsemiş; okuyucuya hitap eden, nasihat ve öğüt içeren bir dil kullanmıştır. Bununla birlikte yer yer eleştirel bir üslup kullanıldığı da gözlemlenmektedir. Delilleri ibadetlerin önemine, faziletine, sosyal ve toplumsal yönlerine değindiğinde zikretmiştir. Konuları genel olarak belirli bir tertibe göre düzenlemiş olmasına rağmen, kimi meseleleri farklı bir sırayla işlemiştir. Mesela normalde giysilerle alakalı hükümler necâset bahsinde ele alınır fakat müellif bu meseleyi abdest konusunun sonunda, kadınlara ait özel durumlardan önce açıklamış veya yemin ve adak konusu genellikle kurban bahsinden sonra ele alınır ancak müellif bu meseleyi hac konusundan sonra açıklamıştır.⁴⁴⁴ Meselelerin izahından önce önemine, faziletine veya sebebi hikmetine değinmiştir. Meselelerin bu şekilde ele alınması, okuyucuya konuya dair hükümlere geçmeden önce ön bilgi sunmaktadır. Abdestle alakalı konuların sonunda “Önemli Bazı Sorular ve Cevapları veya Önemli Bir Soru ve Cevap” başlığı altında o meseleyle alakalı okuyucunun aklına gelmesi muhtemel soru ve cevaplara yer vermiştir. Örneğin, abdest konusunda “Bir şahıs, evden çıktığında kesin abdest aldığını hatırlıyor, ancak daha sonra abdestini bozup bozmadığında

⁴⁴³ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 13-14-15.

⁴⁴⁴ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 245-248-251.

şüphe ediyorsa abdestli midir, değil midir?”, “Teyemmümle kaç namaz kılınabilir?” veya “Misvak hangi madde ile yapıldı?”. Namaz kısmında ise namaz ile ilgili meselelerin sonunda “Önemli Bazı Bilgiler” veya “Önemli Bir Bilgi” başlıkları altında konulara dair ek bilgiler vermiştir.⁴⁴⁵ İbadetlerin ne şekilde yapılacağına dair bilgiler vermiştir. Mesela abdest konusunda, sünnete uygun bir şekilde nasıl abdest alınacağını, mesh yapılacağını ve gusül alınacağını açıklamıştır.⁴⁴⁶ Müellifin ibadetleri sünnet çerçevesinde ele alması, ibadetlerde sünnetin ne kadar önemli bir yere sahip olduğuna dair vurgu yapmaktadır. Müellif yer yer yönlendirme veya tekliflerde bulunmuştur. Mesela namaz bahsinde namazın önemine dair bilgiler vermiş ve burada hocaların zaman zaman namazın önemine değindiklerini ancak bunun yetersiz olduğunu, namazın önemine daha çok vurgu yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴⁷ Namazda ve namaz sonrasında okunması faziletli olan duaları zikretmiştir. Bazen konular hakkında mezhep imamlarının görüşlerine ve hükümlerin geçtiği kaynaklara cümle içerisinde yer vermiştir.⁴⁴⁸ Bazı ihtilaflı konular dışında Hanefî mezhebine ait görüşleri genel anlamda zikretmemiştir.⁴⁴⁹ İbadetlerin sosyal yönüne değinmiştir. Ayrıca mükelleflerin davranışlarının örnek teşkil ettiğini belirtmiş, bundan dolayı her Müslüman’ın davranışlarına dikkat etmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁵⁰

Eserde ilk olarak tahâret konusuna yer verilmiştir. Müellif, bunun sebebini ibadetlerin kulu Allah’a yakınlaştıran bir vasıta olmasıyla ve ibadetlerin belirli bir disiplin içerisinde yerine getirilmesi gerekliliğiyle açıklamıştır. İbadetlerin disiplinini simgeleyen en temel unsurlardan biri olan temizlik konusunun fıkıh eserlerinde ilk sırada ele alınmasının nedenini bu şekilde izah etmiş ve ilmihalde de bu nedenle tahâret konusuna öncelik verildiğini ifade etmiştir.⁴⁵¹

Müellif, tahâret bölümünde sularla alakalı hükümlerde detaya girmeden sadece suyun kısımlarını belirtmiştir. Meselâ kulleteyn miktarı veya güneşte ısınmış suyun hükmüne dair bilgi vermemiştir. Müellif, necis maddeler bağlamında kolonyaya da değinmiş ve Hanefî ile Şâfiî hocalara göre kolonyanın ya temiz ya da ma‘fuvvun anı (necâset olmakla birlikte bazı gerekçelerle kullanılmasına izin verilen) kabul edildiğini aktarmıştır. Ancak o, bu iki yaklaşımı

⁴⁴⁵ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 46.

⁴⁴⁶ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 42-43.

⁴⁴⁷ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 71-72.

⁴⁴⁸ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 166-167-195-205.

⁴⁴⁹ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 205.

⁴⁵⁰ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 175-179.

⁴⁵¹ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 20.

da isabetli bulmadığını belirtmiştir. Çiçek, her iki mezhep hocasının görüşlerini ele almış; Hanefilere göre alkolün uçucu olması sebebiyle necis sayılmadığını, Şâfiîlere göre ise kolonyanın üretiminde alkol kullanımının zaruret oluşturduğunu ve bu nedenle af kapsamında değerlendirildiğini aktarmıştır. Bununla birlikte müellif, Hanefilerin “uçuculuk” gerekçesini ikna edici bulmadığını, zira bütün sıvıların az veya çok uçucu özelliğe sahip olduğunu, bu mantıkla idrarın da aynı kapsamda değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca o, Şâfiîlerin “zaruret” gerekçesini de yetersiz görmüş; zira kolonyada alkolün kullanılmasının asıl sebebinin zaruret değil, doğrudan alkolün kendisi olduğunu vurgulamıştır. Çiçek, kendi görüşüne göre kolonyanın hem Hanefî hem de Şâfiî mezhebine göre necis olduğunu ve kullanılmaması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵² Müellif her ne kadar kolonyanın Hanefî mezhebinde caiz olmadığını vurgulasa da el-Mebsût’ta yer alan bilgilere göre Hanefî mezhebinde şaraptan başka sarhoşluk verici alkollü maddelerin içilmesi haram olmakla birlikte bunların tıpkı şarap gibi necis olup olmadıkları hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İmam Ebû Hanîfe, şarap ve üzümden yapılanların dışındaki alkollü içkilerin bir dirhemden (ıslattığı yer avuç içi kadar) fazlası elbiseye bulaşsa dahi namaza engel olmayacağını söylemiştir.⁴⁵³ Şâfiî mezhebine göre ise her türlü alkollü madde haramdır. Buna binaen Şâfiî müctehidler alkol içeren kolonya, parfüm gibi sıvı maddeleri necis olarak kabul etmişlerdir.⁴⁵⁴

Yazar, namaz kısmında giriş mahiyetinde namazın önemini, namazların neden beş vakit olduğunu ve neden tayin edilen vakitlerde kılındığını açıklamıştır.⁴⁵⁵ Namazın sıhhat şartları konusunda bütün şartları ayrıntılı olarak hikmetleriyle birlikte izah etmiştir. Çiçek, namazın sıhhat şartları meselesinde “vaktin girdiğini bilmek” şartında günümüzde saatlerin doğru çalıştığı taktirde vaktin tayininde ümmet âlimlerinin takriri veya sükûtî icmâ ile belirleyici olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁶

Müellif, oruç bölümüne giriş niteliğinde orucun faziletine ve sosyal boyutuna değinmiştir. Oruç tutan kişinin dilini yalandan, küfürden, dedikodudan ve kırıcı sözlerden sakındırması gerektiğini vurgulamış; aynı şekilde diğer organların da haramdan korunması gerektiğini ifade etmiştir. Sosyal açıdan ise bu hassasiyetlerin, toplumun ıslahında ve bireylerin ahlâkî

⁴⁵² Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 27.

⁴⁵³ Konu ile ilgili bilgi için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 2/14-15

⁴⁵⁴ Detaylı bilgi için bkz. Şirbînî, *Muğnî’l muhtaç*, 1/255.

⁴⁵⁵ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 71,74.

⁴⁵⁶ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 80.

gelişiminde olumlu etkiler oluşturduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda oruç hem bireysel hem de toplumsal ıslahın önemli bir unsuru olarak ele alınmıştır.⁴⁵⁷

Yazar, “Oruçla İlgili Diğer Bilgiler” başlığı altında orucun bazı sünnet, mekruh ve ruhsatlarına değinmiş, ancak bu konuları ayrı başlıklar altında detaylandırmamıştır. Mesela bu kısımda, sahur geciktirmenin ve iftarı acele yapmanın sünnet olduğuna, oruçlu kişinin fecirden önce cünüpse yıkanmasının sünnet kabul edildiğine ve dualara yer vermiştir. Ayrıca, oruçluyken hacamat yaptırmak, yemeğin tadına bakmak ve sakız çiğnemek gibi durumların mekruh olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁸ Zekât bölümünde zekâtla alakalı konuları açıklayan yazar, hayvanların zekâtı konusunda ülkemizde deve bulunmadığı için develerin zekât nisabı hakkında bilgi vermeyeceğini bildirmiştir.⁴⁵⁹ Yazar, haccı yerine getirmenin şartları meselesinde, özgür olma şartında devlet memurlarının çalıştığı kurumlardan izin alamadıkları müddetçe haccın onlara farz olmadığını belirtmiştir.⁴⁶⁰

Müellif, ilmihalde son olarak şu meseleleri kısaca ele almıştır: Yeminlerin hükmü, adak adama (nezir), yiyecek ve içeceklerin hükmü, kurban ve akika, buluntu eşya (lakita), hibe (bağış). Genel olarak yazar, meseleleri bir düzen içinde ele almıştır. Ancak ilmihalin genelinde bazı konuların açıklanma sırasında değişiklik gözlenmiştir. Mesela; genellikle hac konusundan sonra kurban meselesi ele alınır fakat yazar hac konusundan sonra yemin, adak, yiyecek ve içeceklerin hükmünü kısaca açıkladıktan sonra kurban meselesini ele almıştır.

2.27. Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum-Siraceddin Önlüer

İlmihal, akaid ve ibadet olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Akaid bölümünde, din, İslâm, iman ve imanın şartları ele alınmıştır. İbadet bahsinde ise abdest, namaz, zekât, oruç, hac ve kurban konuları işlenmiştir.⁴⁶¹

Akaid bölümünde ilk olarak din, İslâm ve iman kavramları açıklanmıştır. Ayrıca “İman Açısından İnşalar” başlığı altında; mümin, kâfir, müşrik, münafık ve fâsık kavramlarının kısaca tanımları yapılmıştır. Müellif bu kısımda detaylara girmemiş, konuları özet şeklinde açıklamıştır. Örneğin “Peygamberlere iman” meselesinde peygamberlere inanmanın

⁴⁵⁷ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 191-192.

⁴⁵⁸ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 199-200.

⁴⁵⁹ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 212.

⁴⁶⁰ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 225.

⁴⁶¹ Bu eser Siraceddin Önlüer tarafından telif edilmiştir. Yazar ile ilgili bilgilere *Temel Şâfiî İlmihali* başlığı altında yer verilmiştir.

farziyetine, önemine ve sıfatlarına değinmiş, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hayatı hakkında bilgi vermemiştir.⁴⁶²

İbadet bölümünde giriş mahiyetinde mükellefin tanımını yapmıştır. Sonrasında “Mükellefin Amelleri” başlığı altında şu kavramları kısaca açıklamıştır: Farz, farz-ı ayn, farz-ı kifâye, vâcib, rükün, şart, sünnet (müstehap, mendup, tatavvu ve nâfile), mubah, haram, mekruh, müfsid, eda, kaza ve iade.⁴⁶³

Önlüer, ilmihalinde her konuya yer vermemiştir. Temizlikle alakalı meselelerde sadece tahâret, suyun çeşitleri, istincâ ve istibrâ, tuvalet âdâbı konularını ele almıştır. Necâset ve necâsetin çeşitleri, tabaklama, altın ve gümüş kapların hükmü ve misvak konularına değinmemiştir. Abdest kısmında müellif, abdestin farzlarını açıklamalarıyla birlikte zikretmiştir. Mesela “yüzü yıkamak” maddesinde yüzün sınırlarının yıkanması, “kolları dirseklerle beraber yıkamak” maddesinde eğer el çatlak varsa onların yıkanması veya parmak uçlarını örtecek kadar uzun bir tırnak var ise içinin yıkanması gibi eklemelerde bulunmuştur.⁴⁶⁴

Müellif, abdest bölümünde abdestin ne şekilde alınacağını görsellerle açıklamış ve her görselin altında görselle alakalı duaya yer vermiştir. Mesela ağza su alırken okunması gereken dua, yüz yıkama esnasında okunması faziletli olan dualar gibi.⁴⁶⁵ Yazar bu bölümde mestler üzerine mesh, teyemmüm, gusül ve kadınlara mahsus durumlar konularını detaylara girmeden kısaca ele almıştır.

Namaz konusunda giriş mahiyetinde namazın faziletini ele almıştır.⁴⁶⁶ Sonrasında ezan ve kâmet ile alakalı bilgilere yer vermiştir.⁴⁶⁷ Önlüer, cemaatle namaz kılma meselesini ve onunla bağlantılı olan imamlıkla alakalı hükümleri işlememiş, cenazeyle ilgili hükümlerde sadece cenaze namazının kılınışını ve rükünlerini zikretmiştir. Ölüünün kefenlenmesi ve taziye ile ilgili konuları açıklamamıştır. Müellif, iki rekatlık bir namazın kılınışını açıklamış, sonrasında ise resimlerle ve tablolarla bu açıklamasını detaylandırmıştır. Bu bağlamda ilmihal, temel ve pratik bilgilere ulaşmada yeni öğrenenler için kolaylık sağlamıştır.⁴⁶⁸

⁴⁶² Siraceddin Önlüer, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum* (İstanbul: Hacegân, 2022), 26-27.

⁴⁶³ Önlüer, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*, 30-34.

⁴⁶⁴ Önlüer, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*, 44.

⁴⁶⁵ Önlüer, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*, 49.

⁴⁶⁶ Önlüer, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*, 83.

⁴⁶⁷ Önlüer, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*, 79.

⁴⁶⁸ Önlüer, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*, 115-135-137.

Sonuç olarak el kitabı şeklinde hazırlanan bu ilmihalin ilk hedefi, detaylara girmeden temel ve pratik bilgiler vermek olmuştur. Okuyucunun gerekli bilgilere kolaylıkla ulaşmasını amaçlamıştır. Müellif, ilmihalde akıcı bir üslup kullanmıştır, kavramların tanımlarına yer vermiştir. İlmihalde konu bütünlüğü vardır. Mezhep içi görüşlere ve diğer mezheplere ait hükümlerden bahsedilmemiş yalnızca ilgili hükmü açıklamıştır. Meselelerle alakalı delilleri zikretmemiştir. Sürelere yer verilmemiş, sadece abdest alırken okunması gereken dualar ve namaz sonrası yapılması sünnet olan dualar belirtilmiştir.

2.28. Kaynaklı Şâfiî İlmihali-Mehmet Can

2.28.1. Müellif

Yazar, 1965 yılında Şırnak merkeze bağlı Karageçit (Spivyan) köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokul öğrenimini burada tamamladıktan sonra babası Molla Reşid'den başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Şâfiî fikhî, temel Arapça ve Osmanlıca dersleri almıştır. 1978 yılında köyünden ayrılarak bölgede tanınan bazı âlimlerden Arapça ve İslâmî ilimler eğitimi görmüştür. 1984 yılında Siirt'te bulunan Molla Bedreddin et-Tillovî'den İslâmî ilimler icazeti almıştır.

Müellif, İslâmî ilimlerin yanı sıra lise ve İlahiyat Meslek Yüksekokulu öğrenimini de dışarıdan tamamlamıştır. 1987 yılında İstanbul'da çeşitli yayınevleri, gazete ve dergilerde editör ve mütercim olarak görev yapmıştır. 2020 yılında Arapça-Türkçe yayın faaliyeti yürüten Şefkat Yayıncılık'ı kurmuştur. Hâlen bu görevini sürdürmekte ve Milat Gazetesi'nde köşe yazarlığı yapmaktadır.

Müellifin Arapçadan tercüme ve Türkçe telif olmak üzere birçok eseri bulunmaktadır. Telif eserlerinden bazıları şunlardır: *Peygamberimizden Evrensel Öğütler*, *İslâm Akâidi*, *İslâm Ahlâkı*, *İslâm Tasavvufu*. Arapçadan tercüme ettiği eserler arasında ise *Bir Âlimin Gençlere Hediyesi* ve Tirmizî'nin *Şemâilü'l-Muhammediyye* adlı çalışması yer almaktadır.⁴⁶⁹

2.28.2. İlmihalin tanıtımı

Eser 255 sayfadan oluşmakta olup 2024 yılında 12. baskısı yapılmıştır, ancak ilk baskısının tarihi bilinmemektedir. İlmihal akaid, ibadet, muamelat, ahlâk ve siyer konularından oluşmaktadır. Eserin son bölümünde müellif, mezhepler hakkında genel bilgilere, İmam Şâfiî ve İmam Eş'arî'nin hayatlarına, eserin telifinde yararlanılan kaynaklara, dinî terimler sözlüğüne ve dua ile sûrelere yer vermiştir.

⁴⁶⁹ Yazarın özgeçmişine ilişkin bilgiler, kendisi tarafından 21.09.25 tarihinde mesaj yoluyla aktarılmıştır.

Yazar, önsöz bölümünde eserin, Şâfiî mezhebine mensup her Müslümanın bilmesi gereken temel bilgileri ihtiva ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca ilmihalde ele alınan konuların ve bölümlerin hazırlanmasında yararlanılan kaynakları zikretmiş, kitapta yer verilen dua ve sûrelerin neden Arapça olarak verildiğini de kısaca açıklamıştır.⁴⁷⁰ Eserde genel olarak sade ve anlaşılır bir üslup hâkimdir. Yazar, ifadelerinde yalın cümleler tercih etmiş ve her bölümde fikhî terimleri kısaca açıklamıştır. Bunun yanı sıra eserin son bölümünde “Dini Terimler Sözlüğü” başlığı altında kavramları alfabetik olarak sıralaması, okuyucuların ihtiyaç duydukları terimlere ulaşmalarını kolaylaştırmıştır.⁴⁷¹ Bununla birlikte, müellif konuları belirli bir sistematik yapı içinde sunmamıştır. Özellikle namaz bölümünde konu tertibine riayet edilmediği görülmektedir. Nitekim abdest bahsinde tahâret, necâset, gusûl, helâ âdâbı ve kadınlarla ilgili hükümlere yer verildikten sonra abdest konularına geçilmiştir. Namaz bölümünde ise namaz vakitlerinden sonra ezan ve kâmet, namazın vücûb şartları, sıhhat şartları, rükünleri, baz ve heyet sünnetleri, mekruhları, kadın ve erkek için farklı uygulamalar, namazı bozan durumlar, namazın kılınışı şekli, namaz sonrası zikir ve dua, beş vakit namaz ve sünnetleri, ardından da mekruh vakitler ele alınmıştır. Hac ve umre konularının işlenmesinin ardından helâl-haram meselelerine, daha sonra ise muâmelât başlığına geçilmiştir. Yemin ve nezre ilişkin konuların nikâh bahsinden sonra işlenmesi de bu tertip eksikliğinin bir başka örneğini teşkil etmektedir.

Müellif, konu tekrarına girmekten kaçınmış, ilgili meselelerde dipnot yoluyla önceki bölümlere atıfta bulunarak yönlendirmeler yapmıştır. Bununla birlikte, mezhep içi görüş farklılıklarına ve diğer mezheplere, özellikle Hanefî mezhebine ait hükümlere eser boyunca genel olarak yer verilmemiş, sadece bir meselede istisna yapılmıştır.⁴⁷²

Müellif, ilmihalde konu başlıklarını zaman zaman soru kalıbında veya doğrudan konunun hükmünü belirten bir üslupta sunmuştur. Örneğin, “Arş Nedir?”, “Necâset Nasıl Temizlenir?”, “Gusûl Nedir?” ve “Ribâ (Faiz) Haramdır” gibi başlıklar kullanmıştır.⁴⁷³ Mezheplerle alakalı bölümde, mezheplerin önemini vurgulamak için âlimlerin görüşlerine yer vermiştir.⁴⁷⁴ Meseleleri detaylara girmeden, sade ve anlaşılır bir şekilde açıklamıştır. Ancak bazen konularla alakalı dipnotlarda veya açıklamanın sonunda ek bilgiler vermiştir. Mesela zekât bahsinde ticaret malının zekâtı meselesini açıkladıktan sonra “Bazı Önemli Notlar” başlığı altında

⁴⁷⁰ Mehmet Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali* (İstanbul: Şefkat Yayıncılık, 2024) 16.

⁴⁷¹ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 221.

⁴⁷² Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 113.

⁴⁷³ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 44-60-156.

⁴⁷⁴ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 185-186.

konuya dair ek bilgiler vermiştir.⁴⁷⁵ Abdest, mest, teyemmüm ve namaz gibi fiilî ibadetlerin uygulanış biçimlerini detaylandırmış; ayrıca niyet gerektiren ibadetlerde niyetin nasıl yapılacağını da açıklamıştır. Okunması faziletli dualara yer vermiş, kitabın son bölümünü de dualar ve sûrelere ayırmıştır.⁴⁷⁶ Müellif eserde “İslâm Ahlâkı” başlığı altında ahlâka dair önemli bilgiler aktarmıştır. Mesela güzel ahlâkın önemine dikkat çekmiş, kötü huylardan örnekler vererek yalan söylemek, gıybet etmek, haset etmek, cimrilik yapmak, riya yapmak ve kibirli olmak gibi önemli noktalara değinmiştir.⁴⁷⁷ Yazar, ilmihalin telifinde yararlanılan kaynakları ayrı bir bölümde ele almış ve hangi konularda hangi kaynaklardan istifade edildiğini ayrıntılı olarak açıklamıştır. Örneğin, akaid bölümünün yazımında kullanılan kaynaklar ile Şâfiî fıkhrına dair bölümlerin telifinde başvuru kaynakları ayrı ayrı belirtilmiştir.⁴⁷⁸ Müellifin kaynakları bu şekilde açıklaması ve detay vermesi, okuyucuların eserin ilmî dayanaklarını daha net görmesine ve aktarılan bilgilerin güvenilirliğini değerlendirmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca kaynakların açıkça belirtilmesi, araştırmacılar için söz konusu meselelerin aslî kaynaklarına dönülerek karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte, kaynakların aktarımında izlenen yöntem, eserin akademik nitelik taşımakla birlikte daha çok halkın istifadesine yönelik pratik bir ilmihal olma özelliğini koruduğunu da göstermektedir.

Müellif, ilmihalin birinci bölümünde itikadî bilgiler başlığı altında din, iman, iman ve İslâm, İslâm açısından insanlar, ihsan, âmentü ve manası ve imanın rükünlerine kısaca yer vermiştir. İmanın şartları konusunu sırasıyla ele alarak detaylara ve tartışmalara girmeden özetlemiştir. Allah’a iman şartında Allah’ın sıfatlarını sıfat-ı nefsiyye, sıfat-ı selbiyye, sıfat-ı meânî ve sıfat-ı ma’neviyye olmak üzere dört kısma ayırmıştır. Peygamberlere iman konusunda Nebî, Resûl, mucize, isrâ ve mi’rac, ashâb, aşere-i mübeşşere ve tâbiîn kavramlarını kısaca tanımlarını yapmıştır.⁴⁷⁹ Bununla birlikte şu başlıklara da değinmiştir: Ulu’l-azm Peygamberle, Üstünlük Sırası, Kur’ân-ı Kerîm’de İsmi Geçen Peygamberler, Peygamberlik Kesbî Değildir, Peygamber Masumdur, Peygamberlerin Sıfatları, Peygamberimizin Âli, Din İmamları Adildir, Evliya ve Keramet. Ahiret gününe iman şartında ilk olarak kabir azabı ve nimeti, kıyametin kopması,

⁴⁷⁵ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 126-127.

⁴⁷⁶ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 228.

⁴⁷⁷ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 169.

⁴⁷⁸ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 206.

⁴⁷⁹ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 20-30.

kıyametin alametleri ve kıyametin kopmasıyla alakalı şeyler hakkında kısa bilgiler vermiştir.⁴⁸⁰ Sonrasında ise bas, haşır, amel defteri, vezin ve mizan, şefaât, sırat, havuz, kevser, cennet, cehennem, arş, kursî, levh ve kalem terimlerinin anlamlarını vermiştir. Kaza ve kadere iman şartında ise ibadet, cennet, öldürülenin eceli, saîd ve şakî ve çocukların ahiretteki durumu hakkında kısaca bilgi vermiştir.⁴⁸¹ Müellifin bu kavramları açıklaması okuyucunun konuları daha iyi kavramasına yardımcı olmaktadır.

Müellif, ibadet konularına geçmeden önce “Bazı Dinî Soru ve Cevaplar” ile “Altmış Farz” başlıklarına yer vermiştir. Bu bölümlerde okuyucunun temel dinî bilgilere daha pratik ve özet bir biçimde ulaşması amaçlanmıştır. “Bazı Dinî Soru ve Cevaplar” kısmında “Mümin misin, ne zamandan beri müminsiniz, Kâlû belâ ne demektir?” gibi sorulara yanıt verilmiştir.⁴⁸² “Altmış Farz” bölümünde ise akaîd ve ibadete dair temel hükümler madde madde özetlenmiştir.⁴⁸³ Akaîd meseleleri ile alakalı konuları İslâm’ın rükünleri ile bitirmiştir.

Yazar, ibadet bölümünde tahâret konusu ile başlamış, bu meselenin içerisinde necâset kavramına ve necâsetin türlerine değinmiştir. Sonrasında sırasıyla gusûl, tuvalet âdâbı, kadınların özel durumları meselelerini açıkladıktan sonra abdest konusunu ele almıştır. Bu bölümde necâsetin çeşitlerine, suların çeşitlerine, necâsetin giderilmesine, elbiseler, kaplar ve misvak konularına değinmemiştir. Ancak “Helaller ve Haramlar” bölümünde erkek ve kadınların kullanması bakımından elbise, kap ve takılar meselesinin hükmüne kısaca değinmiştir.⁴⁸⁴ Abdest bölümünde, abdestle ilgili konuları ele almıştır.

Müellif, namaz bölümünde ilk olarak namazın önemini vurgulamıştır. Sonrasında namazla ilgili meseleleri detaya girmeden sade ve öz olarak açıklamıştır. Ancak namazla ilgili her konuyu ele almamıştır. Mesela kaza namazları ile ilgili hükümlere sadece mekruh vakitler içerisinde kısaca değinmiştir.⁴⁸⁵ Zekât bölümünde zekâtla ilgili hükümleri örnekler üzerinden açıklamıştır. Bu durum zekât gibi karmaşık olan konunun okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Müellif bazı bölümleri çok kısa bir şekilde ele almıştır. Örneğin, oruç bahsinde ilgili hükümleri özet olarak aktarmıştır. Alış-veriş konusunu da özet bir şekilde ele almıştır. Temel alışveriş

⁴⁸⁰ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 31-39.

⁴⁸¹ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 31-44.

⁴⁸² Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 48.

⁴⁸³ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 52.

⁴⁸⁴ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 151.

⁴⁸⁵ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 97.

bilgisi ve faiz meselesini kısaca açıklamıştır. “Temel Alışveriş Bilgisi” başlığı altında alışverişe dair hükümleri maddeler halinde izah etmiştir. Mesela alıcı, satılan mal, alışveriş esnasında kullanılan sığa gibi. Müellif, ribâ konusunu doğrudan hükmü ifade eden bir başlıkla “Ribâ (Faiz) Haramdır” şeklinde sunmuştur.⁴⁸⁶ Nikâh bahsinde, nikâhın rükünleri, mehir, nikâhlanması haram olan kadınlar, süt akrabalığı, talak (boşanma) ve iddet konularını kısaca belirtmiştir. Mezhepler meselesinde öncelikle mezheplere ve mezhep imamlarına değinmiştir. Bu bölümde müellif ağırlıklı olarak dört büyük mezhebin önemine ve mezheplerin hak olduğuna vurgu yapmıştır. Mezhepler arası taklid etmenin şartları meselesinde müctehid olmayan her Müslümanın, bir müctehidi taklid etmesinin farz olduğunu belirtmiştir. Şayet kişi kendi mezhebinde bir zorlukla karşılaştığı vakit, o zaman başka bir müctehidin mezhebinin taklid edebilir. Ancak taklidin geçerli olabilmesi için belli şartların bulunduğunu belirtmiş ve konuyu örnekler üzerinden açıklamıştır.⁴⁸⁷

Müellif, yalnızca hükümlere yer vermekle kalmayıp, Şâfiî mezhebinin kurucusu İmam Şâfiî ile mezhebin akaidde takip ettiği İmam Eş’arî’nin hayatlarına da değinmiştir. Ayrıca eserin kaynaklar bölümünde, mezhebin temel eserlerine yer verilmesi, okuyucunun hem mezhebin önde gelen isimlerini hem de önemli kaynaklarını tanıması açısından dikkat çekici bir unsurdur. Müellifin *Kaynaklı Şâfiî Namaz Hocası* isimli eseri bulunmaktadır.⁴⁸⁸ Bu eser incelediğimiz ilmihalin namaz bölümünün müstakil olarak yayınlanmış halidir.

⁴⁸⁶ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 156.

⁴⁸⁷ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 185-188.

⁴⁸⁸ Mehmet Can, *Kaynaklı Şâfiî Namaz İlmihali* (İstanbul: Şefkat Yayıncılık, 2001).

3. ŞÂFÎ İLMİHALLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Genel Değerlendirme

3.1.1. Telif amacı

İlmihaller, toplumun günlük hayatta ihtiyaç duyduğu dinî bilgileri pratik bir şekilde öğrenmesini sağlayan eserlerdir. Bu tür eserlerin telif edilmesinin temel nedeni, dinî ilimlerle meşgul olma imkânı bulunmayan halkın, temel ibadet ve muamelat bilgilerine kolayca ulaşmasını sağlamaktır.

Ülkemizde halkın büyük bir çoğunluğu Hanefî mezhebine mensup olup, bu durum ilmihal yazımına da yansımıştır. Osmanlı'dan günümüze kadar Hanefî mezhebine dair birçok ilmihal kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun Şâfiî mezhebine mensup olduğu bilinmektedir. Ancak, Şâfiî mezhebine dair Türkçe ilmihal sayısının Hanefî ilmihallerine kıyasla oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Nitekim Hanefî mezhebine dair ilmihal sayısı 100'ün üzerinde iken, Şâfiî mezhebine dair ilmihallerin sayısı yaklaşık 45 eserle sınırlı kalmaktadır.

İncelenen ilmihallerin büyük bir kısmında müellifler, eserlerini telif etme gerekçesi olarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan Şâfiî mezhebine mensup bireylerin ihtiyaçlarına uygun bir ilmihalin mevcut olmamasını belirtmişlerdir. Belirttikleri eksikliği gidermek amacıyla bu ilmihalleri yazdıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bazı müellifler, eserlerinde telif gerekçelerine ilişkin herhangi bir açıklamaya yer vermemiştir.

Osmanlı döneminde yazılmış ilk Şâfiî ilmihal olan *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl* adlı eserde, müellif eserini kaleme alma gerekçesini, Şâfiî mezhebine dair Türkçe bir ilmihalin bulunmaması ve bu mezhebe mensup kişilerin temel dinî bilgilerden yoksun kalmaları şeklinde ifade etmiştir.⁴⁸⁹

Cumhuriyet sonrasında Molla Sait Özdemir tarafından kaleme alınan ilk Şâfiî ilmihalinin önsözünde, Türkiye'de Şâfiî mezhebine mensup yaklaşık 5–6 milyon kişinin bulunduğu, ancak uzun süredir bu mezhebe dair herhangi bir eserin yazılmadığı belirtilmiş ve bu eksiklik sebebiyle söz konusu ilmihalin telif edildiği ifade edilmiştir.⁴⁹⁰ Benzer şekilde, erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ahmet Serdaroğlu ile Yakup İskender tarafından hazırlanan *Şâfiî İlmihali*'nin önsözünde de ibadet konularına dair Hanefî mezhebine göre Türkçe yazılmış pek

⁴⁸⁹ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 2.

⁴⁹⁰ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 3.

çok eserin bulunduğu, buna karşılık Şâfiîler için yazılan ilmihalin baskısının kalmadığı dile getirilmiş; bu ihtiyaç doğrultusunda kısa, sade ve öz bir ilmihalin hazırlanması için Diyanet İşleri Başkanlığının telif teklifinde bulunduğu belirtilmiştir.⁴⁹¹

Haydar Hatipoğlu da eserinin önsözünde, Hanefî mezhebine dair çok sayıda Türkçe ilmihal ve tercüme eser bulunduğunu, buna karşılık Şâfiîlerle ilgili ilmihal ve kaynakların son derece sınırlı olduğunu vurgulamış, bu sebeple eserini kaleme aldığını ifade etmiştir.⁴⁹² Molla Fahrettin Şeker ise telif gerekçesini, Şâfiî mezhebine göre yazılmış veya tercüme edilmiş eserlerin yok denecek kadar az olması ve bu mezhebin Türkiye’de unutulma tehlikesiyle karşı karşıya bulunması şeklinde açıklamıştır. Şeker ayrıca, halkının büyük kısmını Şâfiîlerin oluşturduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde İmam-Hatip liselerinde Hanefî fıkhnın okutulduğunu, Din Kültürü derslerinin Hanefî mezhebine göre işlendiğini, ilahiyat fakültelerinde ise Şâfiî öğrencilere Nevevî’nin *Minhac* eseri yerine *el-İhtiyar*’ın okutulduğunu, akaid derslerinde yalnızca Mâtürîdî akaidinin işlendiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda, ülkede özgürlük, eşitlik ve adaletten söz edilip edilemeyeceğini sorgulamıştır. Yine Şâfiî nüfusun yoğun olduğu köylere Hanefî imamların atandığını, cenaze ve diğer ibadetlerin Hanefî mezhebine göre icra edildiğini, hatta cemaatin tamamı Şâfiî olsa bile Hanefî uygulamaların sürdürüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca bu bölgelerde görev yapan imamların çoğunun halkın dilini, mezhebini, kültürünü ve toplumsal yapısını bilmemelerini eleştirmiş; bu nedenle hükümetten önce Diyanet’in acilen bir düzenleme yapması ve dinler arası diyalogdan önce meşru mezhepler arasında diyalog tesis etmesi gerektiğini sert ifadelerle vurgulamıştır.⁴⁹³

Bazı ilmihallerde ise telif amacının özellikle İmam-Hatip öğrencileri ve Şâfiî gençlere yönelik olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹⁴ Ayrıca Molla Sait Özdemir, Abdurrahman Candan, Soner Duman, Mehmet Keskin ve M. Fahrettin Şeker gibi müellifler, eserlerinde Diyanet İşleri Yüksek Kurulu’nun fetvalarına, İslam İş Birliği Teşkilatı’na bağlı Fıkıh Kurulu’nun ve Ezher Üniversitesi’nin görüşlerine de yer vermişlerdir.⁴⁹⁵

⁴⁹¹ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 4.

⁴⁹² Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 5.

⁴⁹³ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 13.

⁴⁹⁴ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali* 5; Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali*, 9.

⁴⁹⁵ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 425; Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İlmihali*, 207-209; Keskin, *Şâfiî Fıkıhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 393-385-587-588-589-591; Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 183.

3.1.2. Üslup

İlmihallerin yazılma sebeplerinin başında, doğrudan toplumun dinî yönden bilgilenmesini amaçlayan eserler olmaları gelmektedir. Bu nedenle ilmihallerde kullanılan dil ve üslup, metinlerin anlaşılabilirliğini doğrudan etkileyen en önemli unsurlardır. İncelenen 28 ilmihalde dikkat çeken temel özelliklerden biri, genellikle sade ve anlaşılır bir dilin tercih edilmiş olmasıdır.

İlk Şâfiî ilmihali olma özelliğine sahip olan *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, Osmanlıca kaleme alınmış olmasına rağmen, anlaşılır bir üslupla yazılmıştır. Cumhuriyet sonrasında Molla Sait Özdemir tarafından kaleme alınan *Şâfiî İlmihali* ise üslup bakımından günümüz ilmihallerine kıyasla daha ağır ve klasik bir dile sahiptir. Özellikle eserde yer alan Arapça kelimeler, metnin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bu durum Ali Arslan'ın ilmihali için de geçerlidir.

Yakup İskender ve Ahmet Serdaroğlu tarafından telif edilen ilmihal, ilk eserlerden biri olmasına rağmen oldukça sade ve açık bir üslupla kaleme alınmıştır. Benzer şekilde, Haydar Hatipoğlu da ilmihalinde sade bir dil kullanmakla birlikte, yer verdiği fikhî terimlerin açıklamalarını parantez içinde sunarak okuyucunun konuyu daha iyi kavramasını sağlamıştır. Bazı ilmihallerde ise müellifin yaşadığı coğrafi bölgenin dili ve lehçesinin eserin üslubuna yansıdığı gözlemlenmektedir. Halil Çiçek'in eserinde yer yer vaaz üslubuna rastlanmakta, Molla Fahrettin Şeker ve Necmeddin Salihoğlu'nun ilmihallerinde ise daha eleştirel ve sert bir anlatım benimsenmektedir. Soner Duman, Mehmet Keskin ve Abdurrahman Candan'ın ilmihallerinde ise daha çok akademik bir üslubun hâkim olduğu görülmektedir.

İlmihallerin yazım amaçlarından biri de dinî bilgilerin halka pratik olarak sunulmasıdır. İncelenen ilmihallerde yalın bir anlatım hâkim olup ilmihallerin genelinde tanımlara yer verilmiştir. Bazı ilmihallerde tanımlar lügat ve ıstılah olarak verilmiş bazıları ise Molla Sait Özdemir'in ilmihalinde olduğu gibi sadece ıstılah tanımı zikredilmiş, Yakup İskender-Ahmet Serdaroğlu, Muacet Korkmaz gibi bazı müellifler ise tanımlara yer vermemiştir. Fazlıoğlu Sedat, sadece ıstılah tanımlarını açıklarken Soner Duman, Ali Arslan, Abdurrahman Candan, Mehmet Keskin gibi müellifler lügat ve ıstılah tanımlarını izah etmiştir.

Yakup İskender-Ahmet Serdaroğlu, Muacet Korkmaz ve Heyet tarafından hazırlanan *Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali* gibi küçük hacimli ilmihallerde detaylara girilmeden sade ve kısa bir anlatım tercihi edilmiştir. *Şâfiî Fıkhi*, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali* ve *Muhtasar Şâfiî İlmihali* gibi geniş hacimli ilmihallerde konular

detaylı olarak ele alınmıştır. İlmihallerin büyük çoğunluğunda konuların girişinde bahsi geçen ibadetlerin önemine vurgu yapılmıştır.

Genel olarak müellifler toplumun daha iyi anlaması için konuları örnekler üzerinden açıklamışlardır. Molla Reşit Aslan sadece zekât bölümünde örneklerle yer verirken, Yakup İskender-Ahmet Serdaroğlu, Muacet Korkmaz gibi müellifler örnek zikretmemişlerdir. Haydar Hatipoğlu, Molla Fahrettin Şeker ve Alaaddin Güneş ise örneklerin yanı sıra kulleteyn ve mesafe meselelerinde konuyu işlem üzerinden de açıklamışlardır.

İlmihallerin genelinde fiilî ibadetlerden abdest ve namazın hükümlerinin yanı sıra bu ibadetlerin ne şekilde yapılacağı açıklanmış olup, bazı ilmihallerde sünnete göre abdest veya sünnete göre namaz şeklinde sünnet kelimesi vurgulanmıştır.⁴⁹⁶ Küçük hacimli ilmihallerin dışında, hemen hemen bütün ilmihallerde ibadetlerin önemine, hikmetlerine ve faziletlerine değinilmiştir. Müelliflerin, hükümlerden önce namaz, zekât ve oruç gibi her Müslümanın üzerine farz olan ibadetlerin önemine, faziletine ve hikmetlerine vurgu yapmaları, okuyucuyu bu ibadetler karşısında daha titiz davranmaya sevk etmektedir. Bu yönüyle ilmihaller okuyucuya sadece ibadetlerin hükümlerini değil, ibadet bilincini de aktarmaktadır.

Dağıstanî, Molla Said Ramazan, Haydar Hatipoğlu, Ali Arslan ve M. Halil Çiçek gibi yazarlar konuların sonunda “Fâide, Tenbih, Bir Soru Bir Cevap, Fetva” gibi başlıklar altında meseleye dair ek bilgiler vermişlerdir.⁴⁹⁷ Müellifler ilmihallerde genel olarak mezhepteki kesin hükümleri zikretmişlerdir. M. Fahrettin Şeker ve bazı diğer müellifler yer yer konuların sonunda hangi görüşü tercih ettiğini de belirtmiştir.⁴⁹⁸

3.1.3. Tasnif ve muhteva

Genel olarak ilmihal eserlerinde kullanılan başlıklandırma sistemi ve konu tasnifi, eserin sistematik bir bütünlük içinde ele alınmasında ve okuyucunun aradığı bilgilere kolay bir şekilde ulaşmasında önemli bir etkindir.

Yazılan ilk ilmihallere bakıldığında, başlıkların Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hadisi şeriflerine göre oluşturulduğu ve konuların da buna göre tasnif edildiği anlaşılmaktadır. Şâfiî ilmihallerine bakıldığında Osmanlı döneminde yazılan Şâfiî ilmihali *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*'in akaid bölümünde iman-İslâm-ihsan üçlemesinin ve ibadet konularının yer aldığı

⁴⁹⁶ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 46.

⁴⁹⁷ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 120.

⁴⁹⁸ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 276.

görülmektedir. Risale şeklinde olan bu eserde konuların ana başlıkları “Kitap”, alt başlıkları ise “Fasl” olarak verilmiştir. Bu ilmihalde klasik fıkıh kitaplarında olan başlıklandırma örneği gözlemlenmiştir. Ancak Cumhuriyet sonrası kaleme alınmış Şâfiî ilmihallerinde böyle bir sıralamaya rastlanmamaktadır. Genel olarak ilmihallerde konular ya sadece ana başlıklarla ele alınmış ya da bazı ilmihallerde konular bölümlere ayrılarak açıklanmıştır. Halil Günenç, Haydar Hatipoğlu, Mehmet Keskin, Abdurrahman Candan, Fazlıoğlu Sedat gibi müellifler eserlerinde, konuları bölümlere ayrılarak ele almışlardır. Ancak Siraceddin Önlüer ve bazı müellifler, konuları sistematik bir başlıklandırma ile sunmamışlardır. Örneğin, yeni bir mesele önceki konunun hemen ardından, herhangi bir fasıla ya da ayraç kullanılmadan verilmiştir. Bu durum, özellikle okuyucunun konular arasındaki geçişi fark etmesini zorlaştırmış ve içerik bütünlüğünü takip etmede güçlük yaşamasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu yöntem, metnin okunabilirliğini ve anlaşılabilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

Ahmet Bayer ve M. Halil Çiçek gibi müellifler, her ne kadar konuları bölümlere ayırmamış olsalar da konular arası geçişlerde bütünlüğü korumayı sağlamışlardır. Genel olarak incelenen Şâfiî ilmihallerinde klasik başlıklandırma yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Bu başlıklandırma biçimi, “tahâret, abdest, gusûl, namaz” gibi fikhî konuların geleneksel sıralamasına dayanmaktadır. Ancak bazı ilmihallerde klasik başlık yapısının yanı sıra, meselelerin alt başlıklarında farklı anlatım biçimlerine de rastlanmaktadır. Örneğin Halil Çiçek, ilmihalinde bazı alt başlıkları soru cümleleri şeklinde formüle etmiştir. Eserinde “Gusûl Nasıl Yapılır?”, “Sünnete Uygun Bir Gusûl Nasıl Alınmalıdır?” veya “Kimler İmam Olmalı?” gibi başlıklarla konuya giriş yapmıştır.⁴⁹⁹ Benzer şekilde, Molla Fahrettin Şeker de eserinde konuların alt başlıklarını çoğunlukla soru cümleleriyle veya açıklayıcı cümle yapısıyla kaleme almıştır. Örnek olarak “Borç Zekâtın Vücûbunu Kaldırır Mı?”, “Alacağı Zekâta Saymak”, “Vergi Zekâtın Yerine Geçer Mi?” ve “Oruç Tutmamayı Mübah Kılan Özurler Şunlardır” gibi başlıklar verilebilir.⁵⁰⁰

Şâfiî mezhebine ait ilmihallerde genel olarak konu tasnifi “akaid” ve “ibadet” olmak üzere iki ana konudan oluşmaktadır. Bu konulara ek olarak bazı ilmihallerde “muamelat, nikâh, ukûbat, çağdaş meseleler, helaller ve haramlar” gibi meselelere de yer verilmiştir. Cumhuriyet sonrası ilmihal telif eden Halil Günenç ve Haydar Hatipoğlu eserlerinde muamelat ve nikâh

⁴⁹⁹ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 46-102-103.

⁵⁰⁰ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 332.

meselelerini yüzeysel olarak ele almıştır.⁵⁰¹ Ali Arslan ise eserinde ibadet konularına ek olarak nikâh meselesini kısaca açıklamıştır. Şâfiî ilmiyhallerinde bu konuların daha geniş ve detaylı olarak ele alınması günümüze yakın ilmiyhallerde görülmektedir.⁵⁰² Hasip Asutay ve M. Fahrettin Şeker, klasik konuların yanı sıra ilmiyhallerinde “başörtüsü meselesi, belediye nikâhı ve kadının çalışması” gibi dönemin sorunlarına ilişkin güncel meselelere de yer vermişlerdir. Bu tür konuların ele alınması, ilmiyhallerin güncel meselelerden tamamen uzak olmadığını ve dönemin sorularına kısmen de olsa cevap verme niteliği taşıdığını göstermektedir.

Akaid bölümünde genellikle din, İslâm, iman, imanın şartları ve İslâm’ın şartları gibi temel inanç esasları ele alınmaktadır.⁵⁰³ Buna ek olarak bazı ilmiyhallerde peygamberlere iman konusunda kısaca Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hayatına değinilmiş, ahirete iman konusunda ise kıyamet, cennet, cehennem ve kabir sorgusu gibi meseleler açıklanmıştır. Ayrıca her ilmihalde yer almamakla birlikte bazı eserlerde akaid konularına ek olarak edille-i Şeriyye, itikadî mezhepler, amelî mezheplerden Şâfiî mezhebi ile diğer mezhepler, İmam Şâfiî ve mezhep imamı hakkında bilgilere de yer verilmiştir.⁵⁰⁴ Bu yönüyle ilmiyhaller, yalnızca pratik dinî bilgiye yer vermemekle kalmayıp, okuyucuda mezhep aidiyetini güçlendirmeye yönelik bir eğilim oluşturduğunu göstermektedir. Bazı ilmiyhallerde akaid ve ibadet konularına ek olarak altmış farz ve bazı dinî soru cevap bölümleri de eklenmiştir.⁵⁰⁵ Soner Duman gibi bazı müellifler, ilmiyhallerinde akaid bölümüne ele almamışlardır. Ancak Duman, bu bölüm yerine telif edilen esere ve mezhebe dair daha geniş bilgi vermiştir. Bu noktada Şâfiî mezhebine yönelik diğer ilmihallere göre daha detaylı bilgiye yer verildiği görülmektedir.⁵⁰⁶

İncelenen bütün ilmiyhallerde konuların tasnifinin genel olarak sistematik bir biçimde yapıldığı gözlenmiştir. Bununla birlikte bazı ilmiyhallerde, ana başlıkların alt kısımlarında veya meselelerin açıklamalarında yer yer farklı konulara değinen müellifler de bulunmaktadır. Ancak konu tasnifine yeterince dikkat etmeyen bazı müellifler de olmuştur. Nitekim Ömer Faruk Hilmi, eserinde konu tasnifini sistematik bir biçimde ortaya koymamıştır. Örneğin, ibadet

⁵⁰¹ Halil Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali* eserinin yeni baskısında daha geniş konulara yer vermiştir. bkz. Namaz bölümü.

⁵⁰² Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, Keskin, *Şâfiî Fıkhu (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, Asutay, *Şâfiî İlmihali*. Detaylı bilgi için söz konusu eserlerin akaid bölümlerine bakınız.

⁵⁰³ Yakup İskender-Ahmet Serdaroglu, Siraceddin Önlüer, M. Halil Çiçek, Alaaddin Güneş ve Soner Duman gibi bazı müellifler eserlerinde akaid bölümüne yer vermemişlerdir.

⁵⁰⁴ M. Fahrettin Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali* isimli akaid bölümünde farklı bir tasnife başlamıştır.

⁵⁰⁵ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 52-55.

⁵⁰⁶ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İlmihali*, 39-67.

bölümünde ilk olarak namaz konusunu ele alan müellif, daha sonra hadesten tahâret, gusül, teyemmüm, mest, kadınların özel durumları, necâsetten tahâret, setr-i avret, kıbleye yönelme, vaktin girdiğini bilme, namaz sûre ve duaları, cuma namazı, bayram namazı, kaza namazı ve cenaze bahsi gibi konulara yer vermiştir.⁵⁰⁷ Müellifin ilmihali bu şekilde tasnif etmesi, okuyucuların hem tüm bilgileri bir arada görmesini zorlaştırmakta hem de konular arasındaki kopukluk sebebiyle bilgide bütünlük sağlayamamalarına neden olmaktadır.

3.1.4. Delillendirme ve kaynak kullanımı

İlk dönem Şâfiî ilmihallerinde genellikle delillere yer verilmediği görülmektedir. Nitekim Dağıstanî'nin *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl* adlı eserinde yalnızca iki yerde delil zikredilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme alınan ilk Şâfiî ilmihallerinden biri olan Molla Sait Ramazan'ın eserinde ise sadece bazı hükümlerin farz olduğuna dair sınırlı bir delillendirme yapılmıştır. Küçük hacimli ilmihallerde de benzer şekilde delillere genellikle yer verilmediği dikkat çekmektedir. Buna karşılık, Cumhuriyet sonrası dönemde telif edilen ilk Şâfiî ilmihalleri arasında önemli bir yere sahip olan Güneç'in *Büyük Şâfiî İlmihali* adlı eserinde ise delillere yer verilmiştir.

Genel olarak günümüze yakın olan ilmihallerde delillere yer verildiği görülmektedir. İlk Şâfiî müdellel ilmihal Soner Duman tarafından yazılan *Ayet ve Sünnetler Işığında Şâfiî İlmihali* isimli eserdir. Sonrasında ise Alaaddin Güneş, kalem aldığı *Şâfiî İbadet Rehberi* isimli eserini genişleterek bu konuda biri üç ciltlik olmak üzere iki eser telif etmiştir.⁵⁰⁸ Mehmet Keskin, Abdurrahman Candan, M. Fahrettin Şeker, Abdullah Karakuş, Necmettin Salihoğlu, Mehmet Çiçek gibi müellifler eserlerinde zikrettikleri delillerin kaynaklarını dipnotlarda belirtmişlerdir. Bunun yanında Ahmet Bayer, Molla Reşit Aslan başta olmak üzere bazı müellifler zikredilen delillerin yanına parantez içerisinde “hadis” veya “Buhari, Müslim”, “Bakara 144” şeklinde hadisin ve ayetin kaynağını belirtmişlerdir.⁵⁰⁹ Ancak bahsedilen hadislerin geçtiği babları veya kitapları belirtmemişlerdir.

Şâfiî ilmihallerin genelinde müellifler hem önsöz kısmında hem de kaynakça bölümünde eserlerin telifinde esas aldıkları kaynakları belirtmişlerdir.⁵¹⁰ Bazı müellifler ise sadece

⁵⁰⁷ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 37-39-48.

⁵⁰⁸ Alaaddin Güneş, *Fıkhu'l Müdellel-Delileriyle Şâfiî İlmihali (İtikat, İbadet, Muamelat)* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016) 1,2,3; Alaaddin Güneş, *Delilleriyle Şâfiî İlmihali (İtikat, İbadet, Muamelat)* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2024).

⁵⁰⁹ bkz. Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası*, 28-30; Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 28-39.

⁵¹⁰ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İlmihali*, 44; Karakuş, *Temel Şâfiî İlmihali*, 4.

yararlandıkları eserleri kaynakça bölümünde vermişlerdir. Ancak Ahmet Bayer gibi bazı müellifler istifade ettikleri kaynakları dipnotlarda zikretmişlerdir. Bayer, dipnotlarda belirttiği kaynaklara göre günümüz yazarlarından Halil Güneş ve Ali Arslan'dan yararlandığı görülmektedir.⁵¹¹ Karakuş, ilmihalinin önsözünde büyük ölçüde *Fikhü'l-Menhecî* adlı eserden yararlandığını ve Halil Güneş'in *Büyük Şâfiî İlmihali*'nden de istifade ettiğini belirtmiştir. Ayrıca kaynakça kısmında yer verdiği Şâfiî eserlerin yanı sıra, Hanefî mezhebine ait ilmihallerden Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslâm İlmihali*'nden de faydalandığı görülmektedir.⁵¹² Necmettin Salihoğlu, önsöz kısmında eserin telifinde ana kaynak olarak *Kifâyetü'l Ehyâr* isimli temel Şâfiî fıkıh kitabını esas aldığını belirtmiştir. Hatipoğlu ise hem eserin önsöz kısımdan hem de son kısmında herhangi bir kaynak zikretmemiş ancak meselelerle ilgili hükümlerle beraber aktarmıştır.⁵¹³ Alaaddin Güneş ve Heyet, eserlerinin önsöz bölümünde fikhî, kelamî, ilmî alanlarda daha detaylı kaynaklandırma yapmışlardır.⁵¹⁴ Fazlıoğlu Sedat ise dipnotlarda meselelerde zikrettiği delillerin kaynaklarını belirtmiş, ancak konularda esas aldığı kaynaklara dair bilgiye yer vermemiştir.

Şâfiî ilmihallerde müelliflerin genelinde esas olarak İmam Nevevî'nin *Minhâci't-tâlibîn*, Muhammed Erbîlî'nin, Hatip eş-Şîrbîni'nin *Mugni'l-muhtâc* isimli eserleri esas aldıklarını belirtmişlerdir. Bazı müellifler eserlerinin Şâfiî mezhebinin esas kaynaklarından olan *Minhâci't-tâlibîn* eserinin küçük tercümesi olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin Ali Arslan, eserin önsöz kısmında eserin *Minhâci't-tâlibîn* eserinin bir nevi tercümesi olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁵

3.1.5. Mezhep içi görüşlere yer verme

İlmihallerin amacı, okuyucuya tartışmalı konulardan ziyade mezhepteki esas görüşü aktarmaktır. Kimi Şâfiî ilmihalleri mezhep içi görüşlere ve diğer mezheplere ait hükümlere yer verirken kimisi vermemiştir. Bazıları ise bu görüşlerin yanı sıra Diyanet Din İşleri Yüksek Kurulunun, Ezher Üniversitesi'nin veya İslâm İş Birliği Teşkilatı'na bağlı Fıkıh Kurulu gibi fetva kurumlarının aldıkları kararları da aktarmıştır.⁵¹⁶ İlk telif edilen Şâfiî ilmihallerinde

⁵¹¹ Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası*, 86-87.

⁵¹² Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 4.

⁵¹³ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 126.

⁵¹⁴ Güneş, *İbadet Rehberi*, 4; Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 9.

⁵¹⁵ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 12.

⁵¹⁶ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İlmihali*, 207-609; Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 425; Keskin, *Şâfiî Fıkıhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 586.

mezhep içi görüşlere çok fazla değinilmediği görülmektedir. Hatta Necmeddin Salihoğlu gibi bazı müellifler eserin önsöz veya giriş bölümlerinde mümkün mertebe ihtilaflı konulardan bahsetmemiş, net ve kesin hükümlerin kitapta yer aldığını belirtmişlerdir.⁵¹⁷ Yakup İskender-Ahmet Serdaroğlu, Siraceddin Önlüer, Fazlıoğlu Sedat gibi müellifler mezhep içi görüşlere yer vermemişlerdir.

Molla Fahrettin Şeker eserinde mezhep içi görüşlere sıkça değinmiştir.⁵¹⁸ Ancak ilmihal türü eserlerde aynı konuya ilişkin çok sayıda görüşün aktarılması, okuyucu açısından anlam karışıklığına yol açabilmektedir. Diğer mezheplere ait görüşlere ise her ilmihalde rastlanmamaktadır. Türkiye’de çoğunluğu oluşturan Hanefî mezhebine mensubiyet sebebiyle, söz konusu mezhebin görüşleri daha geniş biçimde ele alınmıştır. Örneğin İskender-Serdaroğlu ve Keskin, hemen her konuda Hanefî mezhebine ilişkin görüşleri eserlerine dâhil etmişlerdir. İskender-Serdaroğlu bu görüşleri dipnotlarda belirtirken, Keskin konuların sonunda aktarmıştır. Bazı ilmihallerde ise sadece konunun sonunda parantez içerisinde kısaca değinilmiştir. Alaaddin Güneş ise Şâfiî mezhebi dışında Hanbelî mezhebine dair görüşlere yer vermiş, Hanefî mezhebi ve diğer mezheplere ait görüşleri zikretmemiştir.

3.2. İlmihallerde Yer Alan Meseleler

İlmihal literatürü, Müslüman bireyin günlük yaşantısını dinî esaslara uygun bir biçimde düzenlemesini hedefleyen pratik fıkıh kitaplarından oluşmaktadır. Bu eserler, özellikle ibadet, muamelat, akaid ve ahlâk gibi temel alanlarda sade ve anlaşılır bir dille bilgi sunarak, halkın dinî bilgiye doğrudan ulaşmasını sağlamaktadır. Türkiye’de ise ilmihal kitaplarının büyük bir kısmı Hanefî mezhebine göre hazırlanmış olup, Şâfiî mezhebine yönelik ilmihallerin sayıca daha sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Şâfiî nüfusun yoğunluğu, bu mezhebe yönelik ilmihal eserlerinin hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu bölümde, Cumhuriyet Dönemi başta olmak üzere farklı dönemlerde kaleme alınmış olan yirmi sekiz Şâfiî ilmihali içerik ve yöntem açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme kapsamında ibadetle alakalı konuların ilmihallerde nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bu yönden, “Kulleteyn”, “Yolculuk Mesafesi”, “Mezhepler Arası Taklid”, “Kadınların Camiye Gitmesi”, gibi başlıklar altında ilmihallerin içeriği

⁵¹⁷ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 9.

⁵¹⁸ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 276-425-442-443.

incelenmiş; müelliflerin delil kullanımı, mezhebe bağlılık düzeyi, çağdaş meselelere yaklaşımı ve dil-üslup tercihleri incelenmiştir.

3.3. İbadet Konuları

3.3.1. Kulleteyn meselesi

Şâfiî fıkıh literatüründe ibadetlerin en temel şartlarından biri olan tahâret (temizlik) konusu ayrıntılı şekilde ele alınmakta; bu bağlamda özellikle “Sular” veya “Suyun Çeşitleri” başlığı altında geçen kulleteyn meselesi, önemli bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Su iki kulle olduğunda pislik taşımaz.”⁵¹⁹ hadisine dayanılarak suların necis olup olmadığını belirlemede kullanılan kulleteyn miktarı, Şâfiî mezhebinin ayırt edici hükümlerinden biri kabul edilmektedir. Bu ölçü hem teorik düzeyde hem de uygulama düzeyinde önem arz etmektedir. Nitekim Şâfiî mezhebine göre kulleteyn miktarından az olan suya necâset düştüğünde, o suyun rengi, kokusu veya tadında herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen necis sayılırken, kulleteyn miktarını aşan sulara bu değişiklik şartı aranır. Bu hüküm, özellikle necâsetin izalesi, abdest ve gusül gibi fiilî ibadetlerin sıhhat şartlarını doğrudan etkilemektedir.

İlmihal literatürü içerisinde merkezi bir öneme sahip olmasına rağmen, Şâfiî mezhebine göre kaleme alınmış ilmi hallerin bir kısmında kulleteyn meselesine yer verilmemiştir. Bu durum, ilgili ilmihalin hedef kitlesi, yazım amacı veya muhtevasıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Nitekim çalışmamız kapsamında incelediğimiz 28 ilmihalden yalnızca 17’sinde kulleteyn meselesine açıkça yer verilmiştir. Bazı müellifler bu konuyu yalnızca birkaç cümleyle açıklamakla yetinmişlerken bazıları ise farklı ölçü sistemlerine göre (örneğin rıtıl, batman, litre veya hacim ölçüleri) detaylı tanımlamalar yapmıştır. Ayrıca kimi ilmihaller kulleteynin geometrik hacmini verirken, kimileri de kilogram ya da litre cinsinden yaklaşık miktarı ifade etmeyi yeterli görmüştür.

Kulleteyn meselesi bu bağlamda değerlendirildiğinde, hem Şâfiî mezhebinin tahâret anlayışındaki özgünlüğü ortaya koymakta hem de farklı ilmihallerin bu konuyu nasıl ele aldıklarına dair karşılaştırmalı bir değerlendirme yapma imkânı sunmaktadır. Bu nedenle ibadetle ilgili konuların değerlendirilmesine kulleteyn başlığıyla başlanması, konunun önemine ve mezhebe özgü ayrıntılara dikkat çekmek açısından daha yerinde olacaktır. Bu konu her ilmihalde “Sular” başlığı altında ele alınmamış, bazılarında tahâret konusunda “Necâsetin

⁵¹⁹ İbn Mace, *es-Sünen*, “Taharet”, 75 (No. 517).

Giderilmesi” başlığı altında verilmiş, bazı ilmiyelerde de dipnotlarda sadece kulleteyn miktarı zikredilmiştir. Bazı ilmiyelerde kulleteyn meselesinde aynı miktar olma konusunda görüş birliği vardır.

İncelenen ilmiyeler arasında Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Dönemi’nde Mehmet Tahir Dağıstanî tarafından kaleme alınan *Zübdetü’l-Makâl Fî İlmi’l-hâl* adlı eser, kulleteyn konusuna hacim ölçüleri bağlamında yaklaşan ilk metinlerden biridir. Müellif, kulleteyn miktarını kuyunun veya havuzun hacmine göre değerlendirmiştir. Buna göre, eğer su birikintisi dört köşeli bir yapıya sahipse, uzunluğu, genişliği ve derinliğinin ikişer kat olması gerektiğini; şayet kuyu şeklinde yuvarlak bir formdaysa genişliğinin iki, derinliğinin ise beş kat olması gerektiğini belirtmiştir ancak meselenin geçtiği kaynağı zikretmemiştir.⁵²⁰ Cumhuriyet Dönemi sonrası kaleme alınan ilk Şâfiî ilmiyel örneklerinden biri olan Molla Sait Özdemir’in *Şâfiî İlmihali* adlı eserinde ise tahâret konusunun “Sular” başlığı altında kulleteyn meselesine daha ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Müellif, kulleteyn miktarını ağırlık ve hacim ölçüleriyle açıklamış; bu bağlamda, kulleteynin 446 Mısırî rıtlı ya da 500 Bağdat rıtlı olduğunu, bir Mısırî rıtlın ise %3,7 oranında farklılık gösterebildiğini belirtmiştir. Günümüzde kullanılan ölçü birimlerine göre ise kulleteyn miktarının yaklaşık 206 litre veya kilogram olduğunu ifade etmiştir. Bu miktar, eni, boyu ve derinliği 59–60 cm olan küp biçimindeki bir kapla eşdeğer olup yaklaşık olarak 11,5 büyük gaz tenekesi hacmine denk gelmektedir. Yine müellif, çapı 50 cm ve derinliği 59–60 cm olan kuyu biçimindeki bir hacmin de bu miktara tekabül ettiğini belirtmiştir. Özdemir’e göre, kulleteyn miktarından daha az olan sular “az su” (mâ’ü kalîl) hükmüne tabi iken, kulleteyn veya daha fazla hacme sahip sular “çok su” (mâ’ü kesîr) hükmüne tabidir.⁵²¹

Ali Arslan, kulleteyn miktarını Bağdat batmanı ile yaklaşık 500 batman olarak belirlemiştir. Ayrıca hacimsel ölçüleri tarif ederken, kulleteynin uzunluğu, genişliği ve derinliğini “tam bir zirâ ile zirâin dörtte biri” şeklinde ifade etmiştir. Zirâ ise parmak uçlarından dirseğe kadar olan kol mesafesi olarak tanımlamıştır. Tartı hesabıyla, Bağdat batmanının 130 dirhem olduğunu, buna göre kulleteynin toplamda 65.000 dirheme tekabül ettiğini ifade etmiştir. Yazar, bir dirhem’in yaklaşık 3,2 gram olduğunu belirterek, bu hesaplamayı modern ölçü birimlerine dönüştürmüştür.⁵²² Serdaroğlu ve İskender ise kulleteyn miktarını daha sade ve modern

⁵²⁰ Dağıstanî, *Zübdetü’l-Makâl Fî İlmi’l-hâl*, 20.

⁵²¹ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 23.

⁵²² Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 14.

ölçülere dayalı bir yaklaşımla açıklamışlardır. Onlara göre kulleteyn, “iki kulle” yani yaklaşık 206 litre suya yahut 12 büyük teneke hacmine eşdeğerdir.⁵²³

Şâfiî mezhebi literatüründe önemli bir yeri olan Halil Günenç’in *Şâfiî İlmihali* adlı eserinde, kulleteyn meselesi, suyun miktarına ilişkin fikhî ölçüler çerçevesinde ele alınmıştır. Müellif, kulleteyn miktarını kabın hacmi üzerinden değerlendirmiş ve bu kapsamda şu açıklamaya yer vermiştir: “Kulleteyn’in miktarı, hacim bakımından eni, boyu ve derinliği 60’ar santimetre olan bir havuz ya da çapı 48 cm, derinliği 96 cm olan bir küp veya silindir hacmindeki su miktarıdır.” Günenç’e göre, bu ölçülerden daha az olan su miktarı “az su” (mâ’ü kalîl) kabul edilmekte ve buna dair özel fikhî hükümler uygulanmaktadır.⁵²⁴ Muacet Korkmaz’ın *Şâfiîler İçin Namaz İlmihali* adlı eserinde, kulleteyn miktarı “Temizliğin Hükümleri” başlığı altında, sular bahsinde kısaca ele alınmıştır. Müellif, zikrettiği bir hadise dayanarak kulleteyn miktarının 162 kilogram olduğunu ifade etmiştir. Ancak söz konusu hadisin kaynağına eserde açık bir şekilde yer verilmemiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, zikredilen bu rivayete doğrudan ulaşmak mümkün olmamıştır.⁵²⁵ Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.v.), “Su iki kulle olduğunda pislik taşımaz.” hadisinde herhangi bir ağırlık ölçüsü zikredilmemektedir.⁵²⁶ Bu nedenle, müellifin iki kulleyi 162 kg olarak ifade etmesi, doğrudan hadisin lafzına değil, hadisin muhtevasını yorumlamaya ve sonraki âlimlerin hesaplamalarına dayalıdır. Dolayısıyla, söz konusu miktar hadisten çıkarılmış sabit bir ölçü olmayıp, rivayete dayanarak yapılan ilmî bir tahmin ve değerlendirmedir. Siraceddin Önlüer ve Mehmet Keskin tarafından kaleme alınan ilmihallerde, kulleteyn meselesi “Suların Çeşitleri” başlığı altında ele alınmıştır. Her iki müellif de kulleteyn miktarını şu şekilde tanımlamaktadır: “Hacim bakımından; eni, boyu ve derinliği 60 cm olan bir havuz; ya da çapı 48 cm, derinliği 96 cm olan bir küp veya silindir şeklindeki bir havuz ya da şekli ne olursa olsun, toplam hacmi 216 litre olan bir su kütlesidir.” Bu tanım, Halil Günenç’in *Büyük Şâfiî İlmihali* adlı eserinde yer alan açıklamayla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.⁵²⁷

Şâfiî ilmihalleri arasında ilk müdellel ilmihal olma özelliğini taşıyan *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali* adlı eserinde Soner Duman, sular bahsi çerçevesinde kulleteyn meselesine yer vermiştir. Müellif, kulleteyn miktarını yaklaşık 192 kilogram olarak ifade etmiş ve konuyu

⁵²³ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 8.

⁵²⁴ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 30.

⁵²⁵ Korkmaz, *Şâfiîler İçin Namaz İlmihali*, 7.

⁵²⁶ İbn Mace, *es-Sünen*, “Taharet”, 75 (No. 517).

⁵²⁷ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 43; Keskin, *Şâfiî Fıkhi (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/119.

şu şekilde açıklamıştır: “Kulle, büyük su küpüne verilen bir isim olup iki kullenin miktarı yaklaşık 192 kilogramdır. Bundan fazla olan su, ‘çok su’ (mâ’ü kesîr) hükmündedir.”⁵²⁸ Benzer şekilde, Molla Fahrettin Şeker de sular bahsinde kulleteyn miktarına değinmiş ve bu miktarın yaklaşık 200 kilografa tekabül ettiğini belirtmiştir.⁵²⁹ Alaaddin Güneş, *İbadet Rehberi* adlı eserinde kulleteyn miktarını klasik ölçü birimlerine göre açıklamış ve şu ifadeleri kullanmıştır:

İki külle, Bağdat batmanıya 500 batman sudur. Bugünkü ölçülerle bu miktar yaklaşık 192,857 kilogramdır. Uzunluğu, eni ve derinliği tam bir zirâ ve bir zirânın dörtte biri kadar olan bir kap, normal yapılı bir kimsenin karışıyla yaklaşık iki karışa denk gelir. Bu da takriben 60 cm’dir.⁵³⁰

Ancak günümüzde yazılmış ilmiyelerde bu tür klasik ölçü birimlerinin kullanılması, okuyucular açısından anlamada zorluklara sebep olabilmektedir. Bu nedenle, modern ölçü birimlerinin tercih edilmesi, bilgilerin daha anlaşılır ve erişilebilir hâle gelmesi açısından önem arz etmektedir. Ahmet Bayer, kulleteyn miktarını Halil Günenç’in açıklamalarını esas alarak aktarmış, bunun dışında herhangi bir ek bilgiye yer vermemiştir.⁵³¹

Abdullah Karakuş ve Abdurrahman Candan, kulleteyn miktarını birbirine yakın değerlerle açıklamışlardır. Karakuş, sular bahsinde “kulle’nin” büyük su küplerine verilen bir isim olduğunu ve kulleteyn miktarının yaklaşık 206 litre olduğunu belirtmiştir.⁵³² Candan ise konuya daha ayrıntılı yaklaşmış ve “necâsetten temizlenme yolları” bağlamında sular konusunu işlerken kulleteyn miktarını 206 litre olarak ifade etmiştir. Ayrıca bir dipnotla bu miktarın hesaplanma yöntemine açıklık getirmiştir: “Bir ‘kulle’ yaklaşık olarak içine 103 litre su alan kaplar için kullanılır. İki kulle ile 206 litreden fazla olan sular kastedilmektedir. Bu miktardan 3–4 litre az veya fazla ölçümler de yapılmıştır.”⁵³³ Mithat Acat ve Hasip Asutay, kulleteyn konusunu detaylandırmaksızın yalnızca hacim ölçüsüne atıfla açıklamışlardır. Her iki müellif de kulleteynin eni, boyu ve derinliğinin 60’ar santimetre olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Asutay, bu bilgiyi eserinde dipnot aracılığıyla sunmuştur.⁵³⁴

Necmeddin Salihoğlu ise kulleteyn meselesine farklı bir perspektiften yaklaşmıştır. Müellife göre, “Kulleteyn (iki tuluk) en sahih görüşe göre Irak ölçeğiyle yaklaşık 500 rıtlı (batman) kadardır.”. 500 rıtlının kesin bir ölçü olduğunu savunanlar, bu miktardan az olması durumunda,

⁵²⁸ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 106.

⁵²⁹ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 174.

⁵³⁰ Güneş, *İbadet Rehberi*, 13.

⁵³¹ Bayer, *Şâfiî Namaz Hocası*, 53.

⁵³² Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 44.

⁵³³ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 93.

⁵³⁴ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 92; Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 42.

nisap miktarında olduğu gibi zekâtın geçerliliği açısından sakınca doğacağını belirtmişlerdir. Bazı görüşlerde ise iki ya da üç batmanlık eksikliğin sorun teşkil etmeyeceği ifade edilmiştir. Salihoğlu, kulleteynin şekline göre farklı ölçümler vererek bu ayrımı detaylandırmıştır:

Eğer kulleteyn dörtgen biçiminde ise, uzunluğu, genişliği ve derinliği birer arşın ve arşının dörtte biri kadar olmalıdır. Kuyu şeklinde, yani yuvarlak ağızlı bir formdaysa genişliği bir arşın, derinliği ise iki buçuk arşın olmalıdır. Üçgen biçimli olması durumunda ise genişliği ve uzunluğu bir buçuk, derinliği ise iki arşın olarak belirlenmiştir.⁵³⁵

Molla Reşit Aslan, Alaaddin Güneş'in açıklamalarına benzer şekilde, kulleteyn miktarını hacim açısından değerlendirmiştir. Müellif, kulleteynin eni, boyu ve derinliği 60'ar santimetre olan bir havuz veya küp olduğunu belirtmiş ve bu miktardan az olan suların “az su” sayıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, kulleteyn miktarının 500 Bağdat rıtlına karşılık geldiğini, bir rıtlın ördek yumurtası büyüklüğünde bir demirin ağırlığına eşit olduğunu ve bu miktarın modern ölçülerle yaklaşık 116 kg olduğunu eklemiştir. Aslan, İmam Nevevî'ye atıfla bir rıtlın 128 dirhem ve yedide dört dirhem olduğunu da belirtmiştir.⁵³⁶

Sonuç olarak, Şâfiî mezhebine dair kaleme alınan ilmihallerde kulleteyn miktarı konusunda müelliflerin farklı ölçü birimleri ve açıklama yöntemleri kullanmakla birlikte, çoğunlukla 500 rıtlı ya da 60x60x60 cm ölçülerinde bir hacim etrafında görüş birliği içinde oldukları gözlemlenmiştir.

3.3.2. Yolculuk mesafesi

Fakihler, yolculuk hâlinde kişilere tanınan ruhsatların hikmetini genellikle “meşakkat” ya da “meşakkatin ortadan kaldırılması” şeklinde açıklamışlardır. Bununla birlikte yolculuğu, ruhsatların illeti olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda, şer‘an yolcu sayılan bir kimse, sefer hâlinde ister meşakkatle karşılaşsın ister karşılaşmasın, bu ruhsatlardan yararlanabilir. Fıkıhçıların çoğunluğu ise yolculuğu “uzun” ve “kısa” olmak üzere ikiye ayırmış, söz konusu ruhsatların yalnızca uzun yolculuklarda geçerli olduğunu belirtmişlerdir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre hem kara hem de deniz yolculuklarında namazın kısaltılması ve orucun ertelenmesi gibi ibadetlere dair ruhsatların geçerli olabilmesi için yolculuk mesafesinin dört berîd (yaklaşık 80–90 km) olması gerekmektedir.⁵³⁷ Şâfiî mezhebine göre yolculuk esnasında namazların kısaltılmasının yanı sıra namazların cem‘ edilmesine de ruhsat

⁵³⁵ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 64-65.

⁵³⁶ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 34.

⁵³⁷ Fahrettin Attar, “Sefer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 295-296.

verilmiştir. İncelenen ilmiyelerin tamamında bu konuya yer verilmiştir. Ancak yolculuk mesafesinde tek bir görüşte ittifak edilmemiştir.

İncelenen 28 ilmiyalin büyük çoğunluğunda sefer mesafesi asgari 80 ile 144 km arasında farklı değerlerle ifade edilmiştir. Dağıstanî *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl* adlı eserinde, yolcunun namazlarını kısaltabilmesi için iki günlük helal bir yolculuk yapma şartını koştur.⁵³⁸ Özdemir,⁵³⁹ Çiçek,⁵⁴⁰ Can⁵⁴¹ ve Heyet⁵⁴² yolculuktaki ruhsat için mesafenin 80 km 640 m olması gerektiğini belirtmişlerdir. Çiçek, kasr mesafesinin Vehbe ez-Zuhaylî'nin (1932/2015) görüşüne göre 88 km 704 m olduğunu, Iraklı âlim Abdülkerim Müderris'in (v.1323/1905) tespitine göre ise 80 km 640 m olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴³ Ancak Müellif, bu konu hakkında şu detaya yer vermiştir:

Kişinin yolculuğu Şâfiîlerin ön gördüğü mesafede ise -Hanefîlerin ihtilafından dolayı- namazları tam kılmak yani dörde tamamlamak daha uygundur. Eğer Hanefîlerin takdir ettikleri mesafe kadar veya daha fazla ise namazı kasr etmesi daha uygundur. Hanefîlerin cem' hususunda ihtilafı olduğu için her namazı vaktinde kılmak daha faziletlidir.

Müellifin bu açıklamasında Hanefî ve Şâfiî arasındaki ihtilafa dikkat çektiği ve Şâfiî mezhebinde seferde kasr mesafesinde ihtiyata binaen Hanefî'ye göre hareket ettiği anlaşılmaktadır. Müellif müderrisin görüşünün daha isabetli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁴ Fazlıoğlu Sedat yolculuk mesafesinin 81 km ve daha fazla olması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴⁵ Ömer Faruk Hilmi, yolculuğun uzun olması şartıyla seferilik hükümlerinin uygulanabileceğini dile getirmiştir. Müellife göre, iki konaklık bir mesafe yaklaşık 85 kilometreye, üç konaklık bir mesafe ise yaklaşık 145 kilometreye karşılık gelmektedir. Buna bağlı olarak Ömer Faruk Hilmi, yolculuk mesafesi iki konaklık bir uzunluğa ulaştığında, kişinin namazlarını kısaltarak (kasr)

⁵³⁸ Dağıstanî, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl*, 36.

⁵³⁹ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 122-124.

⁵⁴⁰ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 166-167.

⁵⁴¹ Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 112.

⁵⁴² Heyet, *Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 111.

⁵⁴³ Iraklı âlim Abdülkerim Müderris, *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsirinde yolculuk mesafesini 80 km 640 m şekilde belirtmiştir. Halil Çiçek ise bu görüşün daha sağlıklı olduğunu ifade etmiştir. bkz. *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2014), 3/31.

⁵⁴⁴ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 166-167.

⁵⁴⁵ Sedat, *Şâfiîler İçin Dini Bilgiler*, 107.

ve cem‘ ederek kılabileceğini ifade etmiştir. Üç konaklık mesafeye çıkılması hâlinde ise namazların kısaltılması daha faziletli bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴⁶

Yolculuk mesafesinin 90 kilometre olması gerektiği görüşünü benimseyen bazı Şâfiî ilmihal yazarları, bu konuda ortak bir ölçü birimi etrafında değerlendirmede bulunmuşlardır. Arslan, yolculuk mesafesini Hâşimî miline göre 48 mil, yani on altı fersah olarak belirtmiş; bu mesafenin, yüklü binek hayvanlarının mutedil yürüyüşüyle yaklaşık iki günlük süreye karşılık geldiğini ifade etmiştir. Müellife göre bu mesafe, günümüz ölçü birimleriyle yaklaşık 90 kilometreye tekabül etmektedir.⁵⁴⁷ Benzer şekilde Candan da kişinin şer‘î olarak yolcu sayılabilmesi için iki konaklık bir mesafeye çıkması gerektiğini belirtmiş ve bu mesafenin günümüz şartlarında yaklaşık 90 kilometreye karşılık geldiğini dile getirmiştir.⁵⁴⁸ Karakuş ve Asutay da kişinin seferî sayılması için kat ettiği mesafenin en az 90 kilometre olması gerektiği kanaatindedir.⁵⁴⁹ Soner Duman, namazların kısaltılması (kasr) ve cem‘ edilmesi konularını ele aldığı bölümde, uzun yolculuk mesafesinin yaklaşık olarak 90 km kabul edildiğini, ancak bu mesafenin aslında yaklaşık 88 km’ye tekabül ettiğini ifade etmiştir. Müellif, bu bilgiyi dipnotta şu şekilde açıklamıştır:

Mezhep kitaplarında bu mesafe iki konak olarak belirtilmektedir. Bunun günümüzdeki ölçü birimiyle ne kadara tekabül ettiği konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte bu görüşler içinde genel kabul gören yaklaşık 90 km’dir. Şöyle ki bir konak 8 fersah, iki konak ise 16 fersahdır. 16 fersah, 48 mil olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yolculuk mesafesi klasik ölçülere göre 4 berîddir. 1 berîd 4 fersah, 4 berîd ise 16 fersahdır. Bu da 48 mil eder ve 48 mil günümüz ölçüleriyle yaklaşık 88 km’ye denk gelmektedir. Bununla birlikte bu mesafenin 77 km veya 144 km olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır.⁵⁵⁰

Duman ayrıca, seferîlikte namazların tam mı yoksa kısaltılarak mı kılınmasının daha faziletli olduğu konusuna da temas etmiş; yaklaşık 130 km ve üzerindeki mesafelerde namazların kısaltılarak kılınmasının daha faziletli olduğunu dile getirmiştir. Buna karşılık, 90 km ile 130 km arasındaki yolculuklarda namazların tam olarak eda edilmesinin daha faziletli görüldüğünü belirtmiştir.⁵⁵¹

Güneş, mesafenin 90 km veya daha fazla olması gerektiğini, *Muğni’l-muhtâc*’a göre ise 144 km olduğunu ifade etmiştir. Eğer yolculuk mesafesi 90 km’den az olursa şer‘an sefer

⁵⁴⁶ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 124.

⁵⁴⁷ Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 56.

⁵⁴⁸ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 214.

⁵⁴⁹ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 147; Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 163.

⁵⁵⁰ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 439.

⁵⁵¹ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 439.

sayılmayacağını belirtmiştir. Bu konuyla alakalı hükümleri *Muğni'l-muhtâc*⁵⁵² ve *Tenvîrî'l-kulûb*⁵⁵³ adlı eserlerden hareketle şu şekilde açıklamıştır:

Yolcunun gideceği yerin yüklü hayvanların yürüyüşüyle iki merhale veya daha fazla bir mesafede olmasıdır. İki merhalelik mesafe, on altı fersah'tır. *Tenvîrî'l-kulûb* on altı fersahı şöyle açıklıyor; “On altı fersah kırk sekiz mil eder. Bir mil, İbn-u Abdi'l-Berr'in tahkikine göre üç bin beş yüz zirâdır”. Bir zirâ ise, günümüzde bilinen metrenin elli santimidir. Buna göre; $48 \times 3500 = 168000$ zirâ, $168000 \times 50 = 8.400.000$ cm eder. Bu da 84 km'dir. *Muğni'l-muhtâc* 'ta ise, on altı fersahı şöyle açıklıyor; “Bir fersah üç mil, bir mil dört bin adım, bir adım üç ayak”, bir ayak ortalama 25 cm'dir. Buna göre; $3 \times 25 = 75$ cm $75 \times 4.000 = 300.000$ cm $3 \times 300.000 = 900.000$ cm $16 \times 900.000 = 14.000.000$ cm eder. Bu da 144 km'dir. Kişi bu mesafeyi bir anda da katetse yine misafir sayılır.⁵⁵⁴

Hatipoğlu, yolculuk mesafesinin 80-90 km olduğunu dile getirmiştir. Bunu ise matematik işlemine göre açıklamış ve *Fıkhü'l Mezâhibü'l Erbaa* kitabının müellifi ile Ömer Nasuhi Bilmen'in de bu görüşte olduğunu ifade etmiştir. Müellif, bu meseleyi şu şekilde açıklamıştır:

Yolculuğun yüklü deve veya katırın mutedil yürüyüşü ile iki günlük veya iki gecelik mesafeye yapılmasıdır. Yemek, namaz ve dinlenme molaları bu süreye dahildir. İki günlük mesafe 4 berid'dir. Berid 4 fersah'tır. Fersah da 3 mildir. Bu hesaba göre anılan mesafe 48 mildir. Bilindiği gibi Mekke ile Cidde arasındaki mesafe de 80 kilometre civarındadır. Mil ile hesaplamaya gelince 1 mil 4000 insan adımındır. Normal bir yürüyüşle atılan bir adım 42-45 cm'dir: $42 \times 4000 = 168.000$ m eder. $1680 \text{ m} \times 48 \text{ mil} = 80.640 \text{ m}$ eder. Yani 80 küsur kilometre eder. *Fıkhü'l Mezâhibü'l Erbaa* sahibi⁵⁵⁵ ve merhum Ömer Nasuhi Bilmen⁵⁵⁶, *Büyük İslâm İlmihâli*'nde aynı sonuca varmışlar. İnsan adımını 45 cm kabul edersek $45 \text{ cm} \times 4000 \text{ adım} = 180.000 \text{ m}$ eder. $1800 \text{ m} \times 48 \text{ mil} = 86.400 \text{ m}$ eder. Yani 86 kilometre eder. Fıkıh kitapları 4000 adımın 6000 zirâ tekabül ettiğini belirtirler. Bir insan adımı yaklaşık olarak 42 cm kabul edilirse bir zirâ, yani el arşını 28 cm eder. Bir adım 45 cm kabul edilirse bir zirâ; 30 cm olur. Esasen yemek, namaz ve dinlenme molaları dahil, yüklü deve veya katırın mutedil yürüyüşü ile günlük veya iki gecelik mesafe takriben 80-90 km dolaylarında olur. Deniz yolculuğu kara yolculuğu gibidir.⁵⁵⁷

Önlüer ise mesafenin 48 mil veya daha fazla olması gerektiğini bunun ise yaklaşık 90 km tekabül ettiğini belirtmiştir.⁵⁵⁸ Serdaroğlu ve İskender, yolculuk mesafesinin altı fersah bunun da takriben 96 km'ye karşılık geldiğini dile getirmişlerdir.⁵⁵⁹

Şeker, yolculukta namazı kısaltma, orucu bozma ve cem' etme şartı için mesafenin iki günlük bir yol olduğunu; bunun da 90 km'ye tekabül ettiğini ifade etmiştir. İmam Şâfiî'nin cedid kavline göre ise yolculuğun mesafesinin 4 berid veya 48 mil, 48 milin de 1848 m=88.704 km olduğunu belirtmiştir. Şâfiî mezhebinde bu mesafenin sınırlayıcı olduğunu, bundan az mesafelerde seferilik hükmünün geçerli olmadığını vurgulamıştır. Müellif kendi

⁵⁵² bkz. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 400-401.

⁵⁵³ bkz. Muhammed Emin Erbilî, *Tenvîrî'l-kulûb*, thk. Macid el-Hamavi (Beyrut: Dar İbn Hazm, 2014), 185-186.

⁵⁵⁴ Güneş, *İbadet Rehberi*, 173-175.

⁵⁵⁵ bkz. Abdurrahman b. Muhammed Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a* (Beyrut: Dârü'l Kutubu'l İlmiyye, 2003), 1/429.

⁵⁵⁶ bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015), 93.

⁵⁵⁷ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 114-115.

⁵⁵⁸ Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 134; Önlüer, *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*, 165.

⁵⁵⁹ Serdaroğlu-İskender, *Şâfiî İlmihali*, 53.

araştırmalarının sonucunda mesafenin yaklaşık 89 km olduğuna kanaat getirdiğini izah etmiştir.⁵⁶⁰

Halil Günenç, seferilik konusunda yolculuk mesafesini eserin eski ve yeni baskılarında farklı şekillerde ele almıştır. Eski basım olan *Büyük Şâfi İlmihali* 'nde, sefer mesafesini 127 kilometre veya daha fazla olarak belirlemiş ve bu mesafeye ulaşan kişinin yolculuk ruhsatlarından istifade edebileceğini ifade etmiştir. İlmihalin yeni basımında ise yolculuk mesafesini yaklaşık 144 kilometre olarak belirtmiş, bu durumda kişinin oruç tutma veya tutmama konusunda muhayyer olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca müellif, eğer 216 kilometreden az bir mesafe söz konusuysa dört rekatlık namazların tam olarak kılınmasının, 216 kilometre ve üzeri mesafelerde ise namazların kısaltılarak kılınmasının daha faziletli olduğunu dile getirmiştir. Yazar, *Şâfiiler İçin Namaz Kitabı* adlı eserinde mesafeyi 144 km olarak zikretmiştir.⁵⁶¹ Mithat Acat, yolculukta namazların kısaltılması için gerekli mesafenin yaklaşık 90 km olduğunu ifade etmiş, bununla birlikte bazı fakihlerin bu mesafeyi 144 kilometre olarak değerlendirdiğini de belirtmiştir.⁵⁶² Aynı şekilde Necmeddin Salihoğlu, Molla Reşit Aslan ve Ahmet Bayer de sefer mesafesinin 144 kilometre olarak kabul edilmesi gerektiğine dikkat çeken müellifler arasındadır.⁵⁶³

3.3.3. Cem' meselesi

Cem'; öğle ile ikindi veya akşam ile yatsı gibi iki namazı birleştirerek beraber kılma anlamına gelmektedir. İki namazı birinci namazın vaktinde birleştirerek kılmaya cem'-i takdîm, ikinci namazın vaktinde birleştirerek kılmaya cem'-i te'hîr denilmektedir.⁵⁶⁴ Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerde kişi yolculuk esnasında namazlarını birleştirerek kılabilir.⁵⁶⁵ Hanefî mezhebine göre Arafat ve Müzdelife dışında namazları cem' ederek kılmak caiz değildir.⁵⁶⁶ İncelenen ilmihallerin hepsinde bu konuya yer verilmiştir.

⁵⁶⁰ Şeker, *Şâfi Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 262-263.

⁵⁶¹ Günenç, *Büyük Şâfi İlmihali*, 138; Günenç, *Büyük Şâfi İlmihali*, 202; Günenç, *Şâfiiler İçin Namaz Kitabı*, 196.

⁵⁶² Acat, *Şâfi Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 95.

⁵⁶³ Salihoğlu, *Temel Şâfi İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 169; Bayer, *Şâfi Namaz Hocası*, 128-129; Aslan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 97.

⁵⁶⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, thk. Züheyir eş-Şâviş (Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1991), 1/395.

⁵⁶⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/382; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 1/370; İbn Kudâme ebu'l Ferec, *el-Mugni*, thk. Taha Zeyni, Mahmud Abdulvehab Fayad (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1969), 2/201.

⁵⁶⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/382.

Yirmi sekiz ilmihalde cem‘-i takdîm ve cem‘-i te’hîr yapılması için gerekli olan şartları aynı şekilde belirtmişlerdir. Kişinin cem‘-i takdîm yapabilmesi için; namaza birinci namazla başlaması, iki vakit namazı birleştirerek kılmaya niyet etmesi, kılınan namazların arasında ara vermemesi, ikinci namaza başlayıncaya kadar yolculuğunun devam etmesi; cem‘-i te’hîr için ise ilk namazın vakti çıkmadan namazları tehir etmeye niyet etmesi ve her iki namazı kılıncaya kadar yolculuğunun devam etmesi gerekmektedir.⁵⁶⁷

Bazı müellifler, namazların yalnızca yolculuk hâlinde değil; yağmur, hastalık ve korku gibi durumlarda da cem‘ edilebileceğini belirtmişlerdir. Bu konu İmam Nevevî’nin, *Ravzatü’-Tâlibîn* adlı eserinde geçmektedir. İmam Nevevî, *Ravzatü’-Tâlibîn* adlı eserinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarının yağmur sebebiyle cem‘ edilerek kılınmasının câiz olduğunu dile getirmiştir. Kar ve dolunun hükmüne ilişkin olarak ise, eridikleri takdirde yağmur hükmünde değerlendirileceklerini, erimiyorlarsa bu hükme dâhil olmayacaklarını ifade etmiştir. Nevevî’ye göre bu ruhsat, özellikle uzak mesafeden gelip yağmur sebebiyle mescide ulaşmada zorluk çeken kimseler için geçerlidir. Buna karşılık, namazını evinde bireysel veya cemaatle kılan kimseler, mescide giderken üzeri kapalı bir yoldan yürüyenler, mescidi evinin bitişiğinde olanlar için ve kadınların evlerinde cemaatle kılmaları ya da erkeklerin mescitte hazır bulunup namazı bireysel olarak eda etmeleri durumunda cem‘ etmenin, sahih olan görüşe göre câiz olmadığı belirtilmiştir.⁵⁶⁸

Hastalık halinde cem‘ konusunda ise İmam Nevevî, Şâfiî mezhebinde bilinen görüşün; hastalık, korku ve çamur sebebiyle namazların cem‘ edilmesinin câiz olmadığı yönünde olduğunu ifade etmiştir. Ancak mezhep âlimlerinden Ebû Süleyman el-Hattâbî, Kâdî Hüseyin ve Rüyânî gibi bazıları, özellikle hastalık ve çamur sebebiyle cem‘in câiz olduğunu dile getirmişlerdir. Bu görüşü benimseyenlere göre, kişinin kendi lehine kolay olanı gözetmesi müstehap kabul edilmiştir. Örneğin, bir kimsenin hastalığının şiddeti ikinci vaktin içinde artıyorsa, namazını şartlarına riayet ederek birinci vakitte eda etmesi; eğer hastalığı ikinci vakitte daha ağırlaşacaksa, namazını ikinci vakte tehir etmesi uygun görülmüştür. Nevevî, farklı görüşleri aktardıktan sonra, hastalık sebebiyle cem‘ etmenin câiz olduğunun açık ve tercih edilen görüş (el-kavl el-muhtâr) olduğunu vurgulamıştır. Bu görüşün delili olarak ise Şahîh-i Müslim’de

⁵⁶⁷ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1/529.

⁵⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz. Nevevî, *Ravzatü’-Tâlibîn*, 1/399.

rivayet edilen, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'de, korku ve yağmur olmamasına rağmen namazları cem' ettiği hadisi zikretmiştir.⁵⁶⁹

M. Sait Özdemir, Yakup İskender-Ahmet Serdaroğlu, Ali Arslan, Haydar Hatipoğlu, Halil Günenç, M. Reşit Aslan, Alaaddin Güneş, Soner Duman, Abdullah Karakuş, Mehmet Keskin ve Abdurrahman Candan Şâfiî mezhebine göre eğer kişinin hastalığı ağır ise namazların cem' ederek kılınabileceğini belirtmişlerdir.⁵⁷⁰

3.3.4. Hilalin tespiti

Ramazan ayının başlangıcı, İslâm fıkında hilalin görülmesine (ru'yet-i hilâl) bağlanmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Hilali görünce oruç tutun, tekrar görünce bayram edin."⁵⁷¹ hadisine binaen, Ramazan orucunun başlangıcı kamerî ayın yeni ay evresinin çıplak gözle görülmesiyle tespit edilmektedir. Ancak modern dönemde astronomi biliminin gelişmesiyle birlikte, hilalin çıplak gözle görülmesine gerek kalmaksızın bilimsel yöntemlerle önceden belirlenmesi mümkün hâle gelmiş, bu durum klasik fikhî yaklaşımlar ile çağdaş görüşler arasında birtakım tartışmalara yol açmıştır.

Geleneksel yaklaşımı benimseyen fakihler, hilalin gözle görülmesini şart koşarken, bazı çağdaş âlimler astronomik verilerin dinin maksatları doğrultusunda kullanılabileceğini savunmaktadır. Ayrıca, ihtilâf-ı metâlî' (farklı coğrafi bölgelerde hilalin farklı zamanlarda görülmesi) konusu da bu bağlamda önem kazanmaktadır. Astronomik hesaplamaların esas alınıp alınamayacağı meselesi hem Türkiye'de hem de İslâm dünyasında hâlen güncelliğini koruyan bir tartışma konusudur. Nitekim bazı birey ve topluluklar, hilalin çıplak gözle görülmediği durumlarda oruca başlamamayı tercih etmekte, bazıları ise Suudi Arabistan gibi hilali gözlemleyerek açıklayan ülkelerin verilerini esas almaktadır.

Bu bağlamda, Şâfiî mezhebine ait ilmiyelerde Ramazan hilalinin tespiti meselesinin nasıl ele alındığı hem klasik fikhî miras hem de çağdaş yorumlar açısından önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Ancak yapılan incelemeler göstermektedir ki, Şâfiî mezhebine dair kaleme alınan ilmiyelerin önemli bir kısmında bu konuya doğrudan yer verilmemiştir. Bu çalışma

⁵⁶⁹ bkz. Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 1/40.

⁵⁷⁰ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 126; İskender-Serdaroğlu, *Şâfiî İlmihali*, 154; Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 59; Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 142; Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 118; Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 100; Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 267; Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 443; Karakuş, *Şâfiî İlmihali*, 167; Keskin, *Şâfiî Fıkı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 375; Güneş, *İbadet Rehberi*, 176-177; Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 218.

⁵⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (Beyrut: Daru'l-ibn Kesîr, 2002), "savm", 11.

kapsamında, söz konusu meseleye yer veren ilmihaller tespit edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Halil Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali* adlı eserinde Ramazan ayının başlangıcının tespitinde iki yöntemin geçerli olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki, Şâban ayının otuz güne tamamlanması; ikincisi ise Ramazan hilalinin herhangi bir araç (teleskop, dürbün vb.) kullanılmaksızın çıplak gözle görülmesidir. Müellif, Ramazan orucunun bu iki yoldan biriyle sabit olması durumunda vacip hale geleceğini ifade etmektedir.⁵⁷² Bu görüşünü, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisine dayandırmaktadır: “صُومُوا لِرُؤْيَيْهِ وَأَفْطَرُوا لِرُؤْيَيْهِ، فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا” “Hilali gördüğünüzde oruç tutun, tekrar gördüğünüzde bayram edin. Eğer (hava) kapalı olursa Şâban ayını otuz güne tamamlayınız.”⁵⁷³ İlmihalin yeni basımında Günenç, bu geleneksel görüşe ek olarak çağımızdaki teknolojik gelişmelere de değinmiştir. Özellikle ayın hangi gecede, hangi ülkede ve hangi istikamette doğacağını artık ilmen tespit edilebildiğini ifade etmiş; ancak bu tür hesaplamalara dayanarak oruca başlanmasının dinî açıdan geçerli olmadığını vurgulamıştır. Zira İslâm'ın bu konuda açık bir şekilde hilalin görülmesini esas aldığını, bunun dışında başka bir yöntemi öngörmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, mevcut teknolojik imkânlardan istifade etmenin mümkün olduğunu da kabul eden Günenç, bu aletlerle ayın konumunun tespit edilmesinin ardından hilalin çıplak gözle aranması gerektiğini dile getirmiştir. Böylelikle teknolojik verilerin yardımcı bir araç olarak değerlendirilebileceğini, ancak asıl bağlayıcılığın gözle tespitte olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷⁴ Günenç'in bu görüşüne Abdullah Karakuş da katılmakta ve aynı esaslar doğrultusunda Ramazan ayının başlangıcının belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır.⁵⁷⁵

Haydar Hatipoğlu, Ramazan ayının başlangıcının belirlenmesi hususunda Halil Günenç'e yakın bir görüş benimsemiştir. Müellif, rasathane uzmanlarının veya astronomların yaptığı hesaplamaların dinî bağlayıcılığa sahip olmadığını açıkça ifade etmiştir. Ancak bu hesaplamalara güvenen kişilerin, oruç tutma ve bayram yapma konusunda bu verilere dayanarak hareket edebileceklerini belirtmiştir. Bununla birlikte, Hatipoğlu'na göre en kuvvetli ve esas alınması gereken görüş, hilalin çıplak gözle görülmesi ya da Şâban ayının otuz güne tamamlanmasıdır. Bu doğrultuda, hesaplamalara dayanarak oruca başlamanın dinî açıdan geçerli olmadığını savunmuştur. Hatipoğlu, konuyla ilgili daha geniş bilgi edinmek isteyen

⁵⁷² Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 192.

⁵⁷³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhih*, “Savm”, 11.

⁵⁷⁴ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 277.

⁵⁷⁵ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 237.

okuyuculara, Sünen-i İbn Mâce’de yer alan 1655 numaralı hadise⁵⁷⁶ başvurmalarını tavsiye etmiştir. Bu yaklaşımıyla müellif, geleneksel fikhî yöntemi esas alırken modern tekniklerin sınırlı rolünü de göz önünde bulundurmuştur.⁵⁷⁷

Soner Duman, Ramazan hilalinin tespiti meselesine dair değerlendirmesinde, önceki dönemlerde bilimsel ve teknolojik imkânların yeterince gelişmemiş olmasına dikkat çekmiş, bu bağlamda müneccimlerin hilalin görüldüğüne dair haber vermesinin dinen caiz sayılmadığını ve bu bilgiye dayanarak oruca başlamanın uygun bulunmadığını belirtmiştir. Ancak günümüzde astronomi ve gözlem teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde, ay ve güneşin doğuş-batış zamanları ile tutulma anlarının sıfıra yakın bir hata payıyla hesaplanabildiğini ifade etmiştir. Duman, teknolojik gelişmelere rağmen hilalin gözle tespitinin hükmüyle ilgili tartışmaların devam ettiğini belirtmiş; bazı âlimlerin, hilalin sadece çıplak gözle görülmesini esas alarak, uydu ve rasathane verilerinin sadece sınırlı bir uzman grubu tarafından erişilebilir olmasını İslâm’ın evrenselliği ilkesiyle bağdaştıramadıklarını ve bu nedenle bu yöntemlere itibar edilmemesi gerektiğini savunduklarını aktarmıştır. Bununla birlikte, hilalin astronomik hesaplamalar yoluyla tespit edilmesini savunan görüşlerin de olduğunu belirten Duman, bu görüşün savunucularının, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin sağlanması, hata payının en aza indirilmesi, tüm İslâm dünyasında Ramazan orucuna aynı gün başlanması, bayramın ortak bir tarihte kutlanması ve hac ile kurban ibadetlerinin aynı vakitte gerçekleştirilmesi gibi gerekçelerle astronomik verilerin dikkate alınmasını desteklediklerini ifade etmiştir. Son olarak müellif, hilalin çıplak gözle gözlemlenmesini esas alan görüş çerçevesinde, havanın açık ya da kapalı olması fark etmeksizin, güvenilir bir kimsenin “Hilali gördüm.” şeklindeki beyanının, hilalin görülmesinin sabit olması için yeterli kabul edildiğini belirtmiştir.⁵⁷⁸

Hasip Asutay, Ramazan ayının tespitine dair görüşlerini “Hilalin Belirlenmesi” başlığı altında ele almıştır. Müellif, Ramazan hilalinin tespiti için adil bir erkeğin, Şevval ayının başlangıcının belirlenmesi için ise adil iki erkeğin şahitliğinin yeterli olacağını ifade etmiştir. Bu bağlamda, hilalin görülmesinde havanın açık veya kapalı olmasının hükmü etkilemeyeceğini dile getirmiştir.

Asutay, günümüzde astronomik verilerin kesinlik kazanmış olması sebebiyle, bu veriler esas alınarak Ramazan orucuna başlanabileceğini ve bayramın da buna göre belirlenebileceğini

⁵⁷⁶ İbn Mace, *es-Sünen*, “Savm”, 8, 286.

⁵⁷⁷ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 171.

⁵⁷⁸ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 600-601.

savunmuştur. Bu çerçevede, hilalin yalnızca çıplak gözle görülmesine dayanan geleneksel yaklaşımın, modern astronomi verileri karşısında gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Müellif ayrıca, bu konunun zaman zaman toplumsal tartışmalara neden olduğunu, özellikle astronomi verilerine itibar etmeyen bazı kişilerin, hilalin görüldüğü gerekçesiyle Suudi Arabistan'a göre oruç tuttıklarını ve bayram yaptıklarını ifade etmiştir. Bu durumun değerlendirmesini ise “Suudi Arabistan’da Ayın Görülmesi” başlıklı bölümde ele almıştır. Asutay, Suudi Arabistan’da hilalin görülmesinin Türkiye’deki Müslümanları bağlamadığını belirtmiş; bu kanaatini her iki ülkenin coğrafi konumları dolayısıyla hilalin doğuş yerlerinin farklı olmasıyla delillendirmiştir.⁵⁷⁹

Mehmet Çiçek, “Ramazan Ayının Girişi Nasıl Tespit Edilir?” başlığı altında Ramazan ayının başlangıcına dair klasik ve modern yaklaşımları bir arada değerlendirmiştir. Müellif, Ramazan ayının ya Şaban ayının sonunda hilalin görülmesiyle ya da hava şartları sebebiyle hilal görülememişe Şaban’ın otuz güne tamamlanması yoluyla tespit edileceğini ve bu durumun orucun farz olması için yeterli olacağını belirtmiştir.

Astronomik hesaplamalarla hilalin belirlenmesi meselesinde ise Çiçek, Muhammed Erbilî’nin görüşlerine yer vererek, gök cisimlerinin hareketleriyle meşgul olan kişilerin Ramazan ayının girdiğine kesin olarak kanaat getirmeleri durumunda oruç tutmalarının vacip olduğunu ifade etmiştir. Yine, bu hesaplara dayalı olarak ayın girdiğini söyleyen kişilere güvenen kimselerin de oruca başlamalarının dinen gerekli olduğunu aktarmıştır.⁵⁸⁰ Müellif ayrıca günümüzde kullanılan takvimlerin doğruluğuna inananların da aynı şekilde bu takvimler doğrultusunda oruca başlamalarının meşru olacağını vurgulamıştır.⁵⁸¹

Abdurrahman Candan, “Rü’yet-i Hilâl” başlığı altında Ramazan ayının başlangıç ve bitişinin hilalin tespitiyle belirlendiğini ifade etmiş, bu uygulamanın İslâm geleneğinde “rü’yet-i hilâl” olarak adlandırıldığını belirtmiştir. Müellif, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Ramazan ayının tespitiyle ilgili hadisinin⁵⁸², izlenmesi gereken genel yönteme işaret ettiğini vurgulamıştır. Candan’a göre bu hadis zahirinden yalnızca çıplak gözle hilalin görülmesinin geçerli olduğu anlaşılmakla birlikte, konuya ilişkin diğer rivayetlerle birlikte değerlendirildiğinde bu hükmün bağlayıcılığı kalmamaktadır ve asıl amaç Ramazan ayının girişini en sağlıklı ve isabetli şekilde

⁵⁷⁹ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 191.

⁵⁸⁰ Detaylı bilgi için bkz. Erbilî, *Tenvîrü’l-kulûb*, 246.

⁵⁸¹ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 193-194.

⁵⁸² Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-şâhih*, “Savm”11.

tespit edebilmektir. Müellif, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çıplak gözle hilali tespit etmeyi o dönemin imkânları içinde en güvenilir yöntem olarak önerdiğini, bunun mutlak bir şart olarak değerlendirilmemesi gerektiğini savunmaktadır.⁵⁸³

Candan, günümüzde teknolojik gelişmelerin astronomik gözlem ve hesaplama imkânlarını oldukça geliştirdiğini, ayın hareketlerinin en ince ayrıntısına kadar izlenebildiğini ve bu verilerle yıllara yayılmış namaz vakitlerinin dahi belirlenebildiğini dile getirmiştir. Bu çerçevede, alanında uzman kişilerce yapılan bilimsel tespitlerin bireysel gözlemlerden daha sağlıklı olduğu kanaatindedir. Müellife göre, günümüz şartlarında kamerî ayların başlangıcının hesaplanması, en doğru ve uygulanabilir yöntem olarak değerlendirilmelidir. Güvenilir bilimsel verilere göre hareket edilmesi Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğe daha fazla hizmet edecektir.⁵⁸⁴

Candan ayrıca, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Oruç, oruç tuttuğunuz gündür; bayram da bayram yaptığınız gündür.”⁵⁸⁵ hadisinin, Müslüman toplumun birlikte verdiği kararların her hâlükârda bağlayıcılığını vurguladığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, bireylerin yaşadıkları toplumdan kopuk şekilde kişisel tespitlerle oruca başlamalarının ve bayram yapmalarının uygun sonuçlar doğurmayacağını belirtmiştir. Son olarak, Diyanet İşleri Başkanlığının bu alandaki bilimsel ve titiz çalışmalarının takip edilmesi gerektiğini, böylece uygulama birliğinin ve toplumsal dayanışmanın sağlanabileceğini savunmuştur.⁵⁸⁶

Sonuç olarak müellifler günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte imkânların daha iyi olduğunu, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin sağlanmasının önem arz ettiğini ve bu nedenle hilalin tespiti için yapılan teknolojik hesaplara itibar edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

3.3.5. Dârülharp-Dârüislâm

Modern dönemde Türkiye'nin Dârülharp olarak kabul edilip edilemeyeceği meselesi hem akademik hem de dinî çevrelerde zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Bu çerçevede bazı kimseler, Türkiye'yi Dârülharp olarak nitelendirerek cuma namazının farz olmadığını, hatta faizli muamelelerin meşru görülebileceğini ileri sürmüşlerdir.

⁵⁸³ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 254-255.

⁵⁸⁴ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 254-255.

⁵⁸⁵ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Kahire: Daru't Tasîl, 1437/2016), “savm”11.

⁵⁸⁶ Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali*, 254-255.

Ne var ki, bu derece önemli ve güncel bir meseleye Şâfiî mezhebine ait ilmihal literatüründe yeterince yer verilmediği görülmektedir. İncelenen eserler içerisinde yalnızca Haydar Hatipoğlu *Büyük Şâfiî İlmihali* adlı eserinde doğrudan bu konuya temas etmiş ve Türkiye'nin Dârülharp olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır. Müellif, böyle bir nitelendirmenin hem ibadetlerin terkiye hem de haramların meşrulaştırılmasına zemin hazırladığına dikkat çekmiş, bu yaklaşımı eleştirel bir dille reddetmiştir. Bunun dışında, M. Fahrettin Şeker faiz meselesini genel anlamda Dârülharp'te faizin hükmü bağlamında ele almış, ancak Türkiye özelinde doğrudan bir değerlendirmeye yer vermemiştir. Benzer şekilde, Halil Günenç ise ilmihalinde sadece Dârülslâm ve Dârülharp kavramlarının klasik anlamlarına temas etmiş, çağdaş yansımaları üzerinde durmamıştır.⁵⁸⁷

Molla Fahrettin Şeker, “Dârülharp'te Faizin Hükmü” başlığı altında söz konusu meseleye temas etmiş; ancak konuyu Türkiye özelinde değil, klasik fıkıh literatürü çerçevesinde ele almıştır. Bu meseleyle ilgili olarak çeşitli makale ve tez çalışmalarının da kaleme alındığı görülmektedir. Müellif, İslâm hukukunda Dârülslâm'ı, “Müslümanların fethettiği veya halkının kendi isteğiyle İslâm'ı kabul ettiği topraklar” olarak tanımlamaktadır.⁵⁸⁸ Bir ülkenin Dârülslâm mı yoksa Dârülharp mi sayılacağı noktasında müctehid imamlar arasında farklı görüşlerin bulunduğunu ifade eden müellif, Hanefî mezhebine göre bir İslâm ülkesinin Dârülharp'e dönüşebileceğini, Mâlikî, Hanbelî ve İmameyn'e göre ise İslâm ülkesi sayılan bir belde şer'î hükümlerin tatbik edilmemesi durumunda, o ülkenin Dârülharp'e dönüşeceğini aktarmaktadır.⁵⁸⁹ Şeker, İmam Ebû Hanîfe'nin bu konudaki yaklaşımına da yer vererek, bir İslâm ülkesinin Dârülharp statüsü kazanabilmesi için üç şartın birlikte gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir: (1) İslâm hükümleri yerine küfür hükümlerinin uygulanması, (2) Müslümanlara yönelik güvenliğin ortadan kalkması, (3) söz konusu ülkenin Dârülharp olan bir ülkeye bitişik olması. Müellife göre, bu üç şarttan yalnızca biri eksik olsa dahi ülkenin Dârülslâm vasfı devam eder.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 126; Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 443, Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 528.

⁵⁸⁸ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 442-443-44. Bu meseleyle ilgili olarak çeşitli makale ve tez çalışmalarının da kaleme alındığı görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Fatiha Bozbaş, “İslâm Hukukunda Dârülharp'te Faiz Tartışmaları”, *İslâm Hukuk Araştırmalar Dergisi*, 23, (2014), 173-198.

⁵⁸⁹ Konuyla ilgili Hanefî mezhebinin görüşü için detaylı bilgi için bkz. Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr* (Beyrut: Daru'l Fikir), 2/188; Şemseddin İbnü'l Müflih, *el-Âdâbü's-şer'iyye*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: er-Risale, 2015), 1/190.

⁵⁹⁰ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûr* (Beyrut: Daru'l Marife, 1989), 10/114; İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr*, 4/175; Heyet, *el-fetava Hindiyye*, 2/232.

Şâfiî mezhebine göre ise bir ülke, bir kez İslâm toprakları hâline geldikten sonra, gayrimüslimlerin istilasına uğrasa dahi Dârülharp'e dönüşmez. Bu görüş, İslâm hâkimiyetinin bir toprak parçası üzerindeki hukukî hükmünün kalıcı olduğu esasına dayanır.⁵⁹¹ Şeker, Hanefî mezhebine mensup fakihlerin ise Dârülslâm veya Dârülharp olma durumunu fiziksel sınırlarla değil, uygulanan hukuki rejimle ilişkilendirdiklerini belirtmiştir.⁵⁹²

Molla Fahrettin Şeker, Dârülharp'te faizin hükmü konusunu ele alırken, İmam Ebû Hanîfe ve talebesi İmam Muhammed'e göre Dârülharp statüsündeki bir ülkede cuma ve bayram namazları, had cezaları ve faizin haramlığı gibi bazı fikhî hükümlerin tatbik edilmediğini ifade etmiştir. Bu görüşe göre, Müslüman ile harbî (savaş hâlindeki gayrimüslim) ya da iki Müslüman arasında Dârülharp sınırları içerisinde gerçekleşen faizli işlemler câizdir. Delil olarak, Mekhûl'den rivayet edilen ve "Dârülharpte Müslüman ile harbî arasında faiz yoktur." anlamına gelen hadis zikredilmektedir.⁵⁹³ Ayrıca İmam Ebû Hanîfe'ye göre, eman (güvenlik izni/pasaport) ile bir Dârülharp ülkesine giriş yapan Müslümanın, o ülkede bir dirhemi iki dirheme satması, yani faizli muamelede bulunması câizdir. Aynı şekilde, domuz eti, kan gibi normal şartlarda ticareti câiz olmayan unsurların alım satımı da mümkün görülmektedir. Bununla birlikte, bu tür işlemlerin Müslüman'ın lehine sonuçlar doğurması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır.⁵⁹⁴

Ancak bu yaklaşım, fukahânın çoğunluğu (cumhur) yani Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî, İmam Ebû Yûsuf ve Zâhirîler tarafından kabul görmemektedir. Cumhurun yaklaşımına göre, İslâm'ın haram kıldığı hususlar, coğrafi ya da siyasî statüye bağlı olarak değişmez; dolayısıyla faiz, her yerde haramdır. Şeker'in aktardığına göre, cumhur bu görüşün temel dayanağı olan hadisi zayıf ve mürsel kabul etmekte, bu derece önemli bir meselede bu tür rivayetlerle amel edilemeyeceğini ifade etmektedir. Hanefî fakihlerinden ez-Zeylaî de söz konusu hadisin "garîb" olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde, İmam Evzâî de bu tür uygulamaların sahâbe döneminde örneğinin bulunmadığını ifade ederek, Ebû Hanîfe'nin bu konudaki fetvasını eleştirmiştir. Buna göre, harbînin malı ancak ganimet yoluyla helâl olabilir.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ bkz. el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 9/269.

⁵⁹² bkz. Heyet, *el-Fetâvâ Hindiyye*, 2/232.

⁵⁹³ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr*, thk: Abdulmu'ti Emin Kal'acî (Kahire: Daru'l Vefa, 1991), "Kitâbü's-Siyer" 18154.

⁵⁹⁴ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 8/115-116-117.

⁵⁹⁵ bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 14/56-57; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir li'l-'âcizi'l-fakîr*, nşr: Mustafa Baba Halebî Matbaası (Beyrut: Daru'l Fikr, 1970), 7/38.

Sonuç olarak müellif, Müslümanların Dârülharp statüsüne dayanarak kolaylaştırıcı fetvalara yönelmeleri yerine, İslâmî yaşantıya riayet ederek helal ve harama dikkat etme bilincini korumalarının daha isabetli olacağını belirtmiştir. Faizli işlemleri câiz görmek ve cuma namazını terk etmek gibi uygulamaların Dârülharp fikhî çerçevesinde meşrulaştırılmasını doğru bulmayan müellif, Müslümanların dinin esaslarını yeniden hâkim kılmaları ve bu doğrultuda toplumsal sorumluluk üstlenmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁹⁶

Haydar Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali* adlı eserinde son dönemlerde bazı kimselerin Türkiye’yi “Dârülharp” olarak gördüklerini ve bu nedenle cuma namazını terk ettiklerini belirtmiştir. Müellif, bu düşüncenin yanlışlığına dikkat çekmek amacıyla konuyu ele alacağını ve okuyucularını bu tür söylemlere karşı uyarmayı amaçladığını ifade etmiştir.

Hatipoğlu, Şâfiî mezhebine ait klasik kaynaklara atıfta bulunarak meseleye açıklık getirmiştir. Özellikle *Mînhâcû’t-Tâlibîn Şerhi Tuhfetü’l-muhtâc* adlı eserin “Emanü’l-Küffâr” başlığı altında yer alan bilgilere dayanarak Şâfiî âlimlerinin görüşlerini aktarmıştır. Buna göre, Râfiî ve mezhep mensuplarının beyanına göre Dârülslâm üç kısma ayrılmaktadır: Müslümanların fiilen ikamet ettikleri yerler, Müslümanların fethettiği ve halkının cizye karşılığında orada iskan ettiği yerler ve Müslümanların bir zamanlar yaşadığı, ancak sonradan gayrimüslimler tarafından işgal edilen topraklar. Hatipoğlu, bu tasnife dayanarak, bir bölgenin Dârülslâm hükmünü taşıması için daha önce Müslümanlar tarafından fethedilmiş olmasının yeterli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹⁷ Müellif, bu çerçevede bir yerin Dârülslâm olarak nitelendirildikten sonra gayrimüslimler tarafından işgal edilmesinin, oranın hükmünü değiştirmeyeceğini, işgal sonrası gayrimüslimlerin orada yaşamaya devam etmesi durumunda dahi o bölgenin Dârülslâm olmaya devam edeceğini vurgulamıştır. Bu görüş, *el-Envâr*’ın haşiyesi *el-Hac İbrâhîm*’de, ayrıca *Haşiyetü’l-Cemel alâ Şerhi’l-Menhec* adlı eserde de benzer şekilde ifade edilmiştir.⁵⁹⁸

Hatipoğlu, Hanefî mezhebinin bu konu hakkındaki görüşlerini de belirtmiştir. Ebû Hanîfe, bir bölgenin Dârülharp sayılabilmesi için şu üç şartın birlikte gerçekleşmesini gerekli görmektedir: (1) Söz konusu beldenin Dârülharp ile sınırdaş olması, (2) bölgede küfür hükümlerinin uygulanması ve (3) istiladan önce güvenlik içerisinde yaşayan Müslümanların veya zimmîlerin oradan tamamen ayrılmış olması. Bu üç şartın tamamı gerçekleşmeden, bir İslâm diyarının işgale uğraması, halkının dinden çıkması ya da zimmîlerin isyan ederek yönetime el koyması

⁵⁹⁶ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 444.

⁵⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz. İbn el-Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 9/269.

⁵⁹⁸ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Süleyman b. Ömer b. Mansur el-Cemel el-Uceyli el-Ezherî, *Haşiyetü’l-Cemel alâ Şerhi’l-Menhec* (Beyrut: Daru’l-Fikr), 3/617.

gibi sebeplerle Dârülharp statüsüne dönüşmeyecektir.⁵⁹⁹ İmameyn ise, bu konuda Ebû Hanîfe'den farklı olarak, Dârülharp hükmünün verilebilmesi için yalnızca ilk iki şartın (sınırdasılık ve küfür hükümlerinin tatbiki) yeterli olacağını savunmuşlardır.⁶⁰⁰

Bu değerlendirme doğrultusunda Hatipoğlu, Türkiye'nin Dârülharp değil, Dârülslâm hükmünde olduğunu ve bu konuda ileri sürülen görüşlerin hem Şâfiî hem de Hanefî fıkıh literatürüyle bağdaşmadığını vurgulamaktadır. Halil Günenç, ilmihalinin yeni basımında bu konuya yer vermiş ve yalnızca “Dârülharp ve Dârülslâm” başlığı altında, Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre bu kavramları açıklamıştır.⁶⁰¹

3.3.6. Taklid ve taklidin şartları

Terim olarak taklid “bir şeyi insan veya hayvanın boynuna asmak ya da takmak” anlamlarına gelmektedir. Fıkıh usulü terimi olarak ise kişinin bir âlimin ictihadı bir meseleye dair görüşünü delile dayandırılmadan benimsemesini veya uygulamasını ifade etmektedir.⁶⁰² Aynı şekilde taklid, delilini bilmeksizin sözü hüccet olmayan kişiden başkasının görüşünü alma anlamına gelmektedir.⁶⁰³

Taklid ve taklidin şartları konusuna her Şâfiî ilmihalinde yer verilmemiştir. Bir mezhebin taklid edilmesi konusunu Haydar Hatipoğlu ve Molla Fahrettin Şeker eserlerinde ele almışlardır. Hatipoğlu taklid konusunu daha geniş açıklarken, şeker ise daha yüzeysel olarak işlemiştir.

Hatipoğlu, ilmihalinin akaid bölümünün son kısmında “Taklid, Taklidin Şartları ve Telfik” başlığı altında taklid konusuna yer vermiştir. Hatipoğlu, kişinin mensup olduğu mezhep dışında diğer mezheplerden birisini taklid edebilmesi için belli şartların olduğunu belirtmiş ve bu şartları örneklerle açıklamıştır. Buna göre; (1) mukallidin bir konuda taklid etmek istediği mezhebin o meseledeki şartları ve vacipleri gibi alakalı konuları bilmesi gerektiğini, (2) hükmün sahihliği mezhepler arasında ihtilaflı meselede sahih olduğunu hükmeden mezhebi taklid etmek isteyen kişinin ilk olarak taklid etmesi sonrasında ise o işi yapması gerektiğini, (3) kişinin mezheplerin kolay tarafından dolayı yükümlülüklerden kurtulmak için taklid etmemesi gerektiğini, (4) taklid edilecek kişinin, mezhepte veya fetvada mutlaka müctehid olması

⁵⁹⁹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 10/114.

⁶⁰⁰ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihâli*, 126-127.

⁶⁰¹ Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 528.

⁶⁰² Eyyüp Said Kaya, “Taklid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/461.

⁶⁰³ Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları Fıkıh Usulü* (Beyrut: Dârü'l Kütüb, 1971), 421.

gerektiğini ancak, fetvada müctehid olan imamın alakalı konudaki görüşünün zayıflığı o mezhep âlimleri tarafından ifade edilirse o görüşle amel edilemeyeceğini (5) Telfik'in olmaması ve (6) taklid edilecek olan meselenin hükmünün nas veya icma'ya aykırı olmaması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰⁴

Taklid meselesine yaklaşım bakımından Şeker, Hatipoğlu'na kıyasla daha esnek bir tutum sergilemektedir. Şeker'e göre kişi, ihtiyaç duyduğu herhangi bir konuda diğer mezheplerin görüşlerini taklid edebilir. Şeker, taklid meselesi hakkında şöyle demiştir:

Kişî meşru mezheplerden dilediği birini taklid edebilir. Dilerse bütün konularda başka mezhebe intikal eder, dilerse bazı konularda başka bir mezhebi taklid edebilir. Hicrî 2. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkan taklidin cevazı, 4. yüzyıldan bu yana tartışıl原因miştir. Herhangi bir hak mezhepten birine bağlı hukukçular taklidin cevazına hatta vucûbuna fetva vermiş, Kur'ân ve sünnetten delil getirmişlerdir. Dört imamın dışındaki bir müctehidi taklid etmekte câizdir. Çünkü peygambere uymak da takliddir. Ayrıca din alanında belli bir düzeyde ihtisas görmüş bir kimsenin doğrudan Kur'ân ve sünnete uyarak amel etmesi de icthadın şartıyla, câizdir. İctihad kabiliyetine haiz olan bir kimse için bilinen mezheplerden herhangi birisine uyması ve mezhep imamlarının her dediğini taklid etmesi ne farzdır ne de sünnet. Bazı yazarların 'Belli bir imamı taklid etmek vaciptir.' şeklindeki sözleri ise ancak avam için geçerli olabilir.⁶⁰⁵

Ayrıca Şeker, Hatipoğlu'nun yer verdiği taklidin şartlarında sadece kişinin taklid edeceği meseleyi, o meseleyle alakalı şart ve vacipleri bilmesi gerektiğini ifade etmiş, ikinci şartta ise bazı müctehidlere göre taklidin "kablel amel" olmaması ancak bazılarına göre ise taklidin amelden sonra da yapılabileceğini ve telfik'in olmaması şeklinde belirtmiştir.⁶⁰⁶

3.3.7. Fıtır sadakası

Sözlükte "yaratmak, icat etmek, kesmek ve yarmak" gibi anlamlara gelen ve fatr kökünden türeyen fıtır kelimesi oruca son vermeyi, oruç açmayı ifade eder. Bu sebeple Ramazan Bayramına "îdü'l fıtır" denilmiştir.⁶⁰⁷ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc* adlı eserinde fıtır sadakasının "zekâtü'l-fıtır" olarak adlandırıldığı gibi "sadatü'l-fıtır" şeklinde de isimlendirildiğini belirtmektedir. Müellif, bu ibadeti mâlî bir ibadet olarak değerlendirmiş ve Ramazan orucunun sona erdiği fıtır zamanında verilmesi gerektiği için "fıtır sadakası" olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu ibadete "zekâtü'l-fıtır" denildiğini, burada geçen "fıtır" kelimesinin Allah Teâlâ'nın "Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrat dinine çevir."⁶⁰⁸ ayetinde zikredilen "fıtrat" kavramıyla ilişkili olduğunu

⁶⁰⁴ Hatipoğlu, *Büyük Şâfi İlmihâli*, 42-43-44.

⁶⁰⁵ Şeker, *Şâfi Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 88-89-90.

⁶⁰⁶ Şeker, *Şâfi Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 90.

⁶⁰⁷ Yunus Vehbi Yavuz, "Fitre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/160.

⁶⁰⁸ "er-Rûm", 30/30.

belirtmiştir. Ona göre bu isimlendirme, fitır sadakasının kişinin nefsinı arındırmak, temizlemek ve amelini artırmak maksadıyla farz kılınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Fitır sadakası hicretin ikinci senesinde, Ramazan orucunun farz olduğu sene zekâtın önce meşru kılınmıştır.⁶⁰⁹ Farz olmasının delili ise Hz. İbn Ömer'in belirttiği řu hadistir: “Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Ramazan zekâtını (fitreyi), bir sâ' hurma yahut bir sâ' arpa olarak farz kıldı. Bu, köle, hür, erkek, kadın, küçük, büyük bütün Müslümanlar üzerine vacip kılındı.”⁶¹⁰

Hanefî mezhebinde fitır sadakasının hükmü vacip, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ise hükmü farzdır. Hanefî mezhebine göre fitır sadakası nakit olarak verilir, Şâfiî mezhebine göre ise fitır sadakası hububat olan kuru gıdalardan verilir ve kıymetinin verilmesi câiz değildir.⁶¹¹ Ancak günümüzde şartlar değiştiği için birçok âlim Hanefî mezhebine göre taklid yapılarak kıymetinin verilmesinin câiz olduğunu belirtmişlerdir. Buna rağmen Hanefî mezhebinin taklid edilmesini önermeyen âlimler de vardır. Bu iki görüşün etkisi Şâfiî ilmiyelerinde de görülmüştür.

Ali Arslan⁶¹², Haydar Hatipođlu⁶¹³, M. Halil Çiçek⁶¹⁴, Abdullah Karakuş⁶¹⁵, Alaaddin Güneş⁶¹⁶, Mehmet Keskin⁶¹⁷, Abdurrahman Candan⁶¹⁸, M. Fahrettin Şeker⁶¹⁹, Ömer Faruk Hilmi⁶²⁰ ve Molla Reşit Aslan⁶²¹ ise, günümüz şartlarını ve kişilerin maslahatını dikkate alarak Hanefî mezhebinin taklid edilmesi yoluyla kıymetinin verilmesinin câiz olduğunu ve bu uygulamanın günümüz koşullarında daha elverişli olduğunu belirtmişlerdir. Müelliflerin, bu noktada Hanefî

⁶⁰⁹ Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 2/111; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh* (Dımaşk: Darü'l-Fikir, 1985), 3/2035.

⁶¹⁰ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Münteķa'l-aḥbâr*, 4/212.

⁶¹¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/357; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 3/2037; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/40; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 2/291; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 2/111; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Münteķa'l-aḥbâr*, 4/213; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 2/301.

⁶¹² Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 86.

⁶¹³ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 164.

⁶¹⁴ Çiçek, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 219.

⁶¹⁵ Karakuş, *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*, 229.

⁶¹⁶ Güneş, *İbadet Rehberi*, 261.

⁶¹⁷ Keskin, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/586.

⁶¹⁸ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 312.

⁶¹⁹ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 336.

⁶²⁰ Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 141.

⁶²¹ Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 130.

mezhebinin taklid etme yönünde bir tercihte bulunmaları; bazı hükümlerde, Müslümanların yaşadıkları coğrafya ve sosyal şartlar dikkate alınarak farklı mezheplerin görüşlerinin benimsenmesinin uygun olabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak Candan ve Keskin, Hanefî mezhebinin taklid ederek (kıymetinin) verilmesi gerektiğini direkt olarak belirtmemiş, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu konu hakkındaki fetvasına kısaca değinerek kişilerin her yıl belirlenen fitre miktarını Din İşleri Yüksek Kurulu'nun kararını esas alarak kıymetinin verilebileceğini ifade etmiştir.⁶²² Belirtilen ilmi hallerin dışındaki diğer Şâfiî ilmi hallerinde, fitır sadakasının kıymetinin verilmesinin câiz olmadığı açıkça dile getirilmiş ve sadakanın yalnızca gıda maddelerinden verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bahsi geçen ilmi hallerin dışında kalan diğer Şâfiî ilmi hallerinde ise fitır sadakasının bedelinin (kıymetinin) ödenmesinin câiz olmadığı, bu sadakanın yalnızca temel gıda maddelerinden verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak günümüz şartları dikkate alındığında, buna göre Hanefî mezhebinin görüşü esas alınarak fitır sadakasının kıymetinin verilmesi daha uygun ve faziletli olacaktır.

3.3.8. Cuma namazı ve zuhr-i âhir meselesi

Müslümanlar için en şerefli gün cuma günü ve en faziletli namaz ise cuma namazıdır. Cuma namazı hicretten kısa bir süre önce Mekke'de farz kılınmıştır. Ancak Müslümanlar sayıca az oldukları ve bir araya gelmeleri imkânsız olduğu için cuma namazını kılamamışlardır.⁶²³ Cuma namazının farziyeti; Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ibadete özel olarak tahsis edilmiş bir sûre bulunmaktadır. Allah Teâlâ bu sûrede şöyle buyurmaktadır: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۚ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (9) فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (10) وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا ۚ قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ ۚ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ" "Ey iman edenler cuma günü namaza çağrıldığınız zaman, Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. O namaz kılınıncı da yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) arayın. Allah'ı çok zikredin ki (dünya ve ahirette) umduğunuza kavuşasınız (kurtuluşa eresiniz)."⁶²⁴ Cuma namazının farziyetini ortaya koyan birçok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Biz dünyada sonuncu ümmetiz; buna rağmen ahirette en önde gelen ümmetiz. Bizden önce Yahudilere ve Hristiyanlara kitap verilmişti. Onlara da cuma günü farz kılınmıştı; ancak onlar bu hususta ihtilafa düştüler. Allah

⁶²² Keskin, *Şâfiî Fıkhi (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/586; Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 312.

⁶²³ bkz. Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, 2/1280.

⁶²⁴ *Feyzü'l-Furkân Tefsirli Kurân'ı Kerîm Meali*, çev. Hasan Tahsin Feyizli (İstanbul: Server Yayıncılık, 2014), el-Cuma 62/9-10.

ise bize doğru yolu gösterdi. Böylece insanlar bu konuda bize tâbi oldular. Yahudiler cumadan sonraki günü, Hristiyanlar ise ondan sonraki günü kutsal kabul ettiler.”⁶²⁵ Ayrıca, İslâm âlimleri arasında da icmâ ile cuma namazının farz olduğu kabul edilmiştir.⁶²⁶

Cuma namazının hükmü, diğer mezheplerde farz olduğu gibi Şâfiî mezhebinde de farzdır. İncelenen ilmiyelerin biri hariç hepsinde bu konuya yer verilmiştir.⁶²⁷ Şâfiî ilmiyelerinin bazılarında cuma namazının hükmünün belirtilmesinden önce önemine ve farziyetine değinilmiştir. Bu da okuyucunun bu namaz hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Şâfiî mezhebine göre cuma namazı; Müslüman, hür, akıl sahibi, ergenlik çağına ulaşmış, sağlıklı ve mukim olan her erkek için farzdır. Cuma namazının geçerli olması için; öğle namazı vaktinde, namazın köy veya şehirde eda edilmesi, akıllı, baliğ, sağlıklı, hür, mukim ve erkek olmak üzere 40 kişi tarafından ve tek bir yerde kılınması gerekmektedir. Ancak birden fazla yerde cuma kılınıyorsa, namazın geçerli olması için ilk tekbiri alan yerin cuması geçerli olacağı için diğer camilerde kılınan cumanın geçersiz olduğu dolayısıyla diğer yerlerde öğle namazının kılınması gerektiği belirtilmiştir.⁶²⁸ Bu öğle namazına zuhr-i âhir denilmekte olup günümüzde kılınıp kılınmaması hakkında tez ve fetvalar bulunmaktadır.⁶²⁹ İncelenen ilmiyelerde bu konu hakkında bazı ilmiyeler detaylı bilgi verirken bazıları sadece madde olarak ele almış, bazıları ise bu konuya yer vermemiştir.⁶³⁰

M. Sait Özdemir, Halil Güneç, Haydar Hatipoğlu, Soner Duman, Alaaddin Güneş, M. Halil Çiçek, Mehmet Keskin, Molla Fahrettin Şeker ve Abdurrahman Candan gibi müellifler, zuhr-i âhir konusunu ele almış ve bu bağlamda cuma namazının sıhhat şartlarından biri olan “tek yerde kılınma” meselesine değinmişlerdir. Güneş’e göre, bir şehirde cuma namazı sadece bir yerde kılınmalı; aksi halde ilk kılınan yer geçerli olup, diğer yerlerdeki namazlar geçersiz sayılmakta ve bu durumda öğle namazının kılınması gerekmektedir. Ancak cuma namazının kılındığı yerin tüm halkı alacak kapasitede olmaması veya zorunlu ihtiyaç nedeniyle birden fazla yerde cuma namazı kılınıyorsa, bu namazlar geçerli kabul edilmekte ve ardından öğle namazının tekrar

⁶²⁵ Buhârî, “Cum‘a”, 17 (836).

⁶²⁶ bkz. Şirbînî, *Muğni‘l-muhtâc*, 1/536-537.

⁶²⁷ Mithat Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler* adlı eserinde cuma namazının kadınlara farz olmadığından dolayı bu konuya yer vermediğini belirtmiştir.

⁶²⁸ bkz. Şirbînî, *Muğni‘l-muhtâc*, 1/543-544.

⁶²⁹ Rahmi Küçük, *Cuma namazı ve Zuhr-i âhir Meselesi* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.)

⁶³⁰ Mehmet Tahir Dağıstanî, Yakup İskender-Ahmet Serdaroğlu, Necmettin Salihoğlu ve Heyet bu müellifler ilmiyelerinde bu konuya yer vermemişlerdir.

kılınmasına gerek olmadığı belirtilmektedir.⁶³¹ Güneş, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve Râşid halifeler döneminde cuma namazının tek bir yerde kılınmış olmasını, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin artacağına delil olarak getirmiştir.⁶³² Bazı müellifler, ihtiyaç hâlinde birden fazla yerde cuma namazı kılınmasının câiz olduğunu belirtmişler, ancak bu durumda cuma namazından sonra öğle namazının da kılınmasının sünnet olduğunu ifade etmişlerdir.⁶³³ Buna karşılık, ihtiyaç fazlası yerlerde kılınan cuma namazlarının geçersiz olacağını, bu durumda sadece ilk tekbirin alındığı yerin geçerli sayılacağını ve diğer cemaatlerin öğle namazını farz olarak yeniden kılması gerektiğini savunanlar da vardır. Hangi mescitte ilk tekbirin alındığının bilinmemesi hâlinde ise tedbiren öğle namazı kılınması gerektiği görüşü dile getirilmiştir.⁶³⁴ Bazı müellifler ise, zarureten dolayı farklı yerlerde kılınan cuma namazlarının ardından öğle namazı kılınmasının gerekli olmadığını, hatta bu tür bir uygulamanın “aynı vakitte iki farz namaz” inancına neden olarak yanlış itikadî sonuçlar doğurabileceğini vurgulamışlardır.⁶³⁵ Abdurrahman Candan ve Mehmet Keskin, bu görüşlere ek olarak Diyanet İşleri Yüksek Kurulu’nun 26.03.2002 tarihli kararını aktarmış; bu karara göre cuma namazı geçerli ise ardından zuhr-i âhir namazının kılınmasının gerekli olmadığı, ancak bu namazı kılmak isteyenlere de engel olunmaması gerektiği belirtilmiştir.⁶³⁶

Ali Arslan, cuma namazının ihtiyaç sebebiyle birden fazla yerde kılınmasının caiz olduğunu, ancak bu durumda namazı kılan kişilere ilişkin hangi ölçütlerin dikkate alınacağı konusunda farklı görüşler bulunduğunu ifade etmiştir. Buna bağlı olarak, namazı düzenli olarak kılanların mı, kendisine cuma farz olan her ferdin mi, yoksa cumanın sıhhat şartlarını taşıyan bireylerin mi esas alınacağı konusunda fıkıh âlimleri arasında ihtilaf olduğunu dile getirmiştir. Bir görüşe göre bu kriterlerin tamamının birlikte dikkate alınması gerektiği savunulmuştur. Bu durumda, bir şehirde birden fazla camide cuma namazı kılınıyorsa, öğle namazının ihtiyaten tekrar kılınması daha temkinli bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Ancak şehir, birden fazla köyün birleşmesinden oluşuyorsa, her bir köyde ayrı ayrı cuma namazı kılınabileceği belirtmiştir. Cuma namazının yalnızca bir yerde kılınması gereken şehirlerde ise, iki farklı camide cuma namazı kılınmışsa, ilk kılınan namaz geçerli, sonraki ise bâtil kabul edilmektedir. Bununla

⁶³¹ Detaylı bilgi için bkz. Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1/543-544-545.

⁶³² Güneş, *İbadet Rehberi*, 180.

⁶³³ Güneş, *İbadet Rehberi*, 180.

⁶³⁴ Cuma namazına hangi camide ilk kılındığını belirlemede bakılacak olan şey tekbirin son harfi olan “râ” harfidir. (bkz: eş-Şirbînî *Muğni’l-muhtâc*, 1/544.)

⁶³⁵ Keskin, *Şâfiî Fıkhi (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/396-398.

⁶³⁶ Keskin, *Şâfiî Fıkhi (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 1/398; Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 210.

birlikte, bazı fıkıh âlimleri, ikinci cuma namazını kıldıran kişinin sultan veya onun görevlendirdiği bir hatip olması hâlinde, bu ikinci cumanın geçerli sayılacağını, diğerinin ise geçersiz olacağını ifade etmişlerdir. Zaman önceliğini esas alan görüşe göre ise, ilk tekbir getiren imamın kıldırıldığı cuma namazının geçerli, sonrakilerin ise bâtil olduğunu dile getirmiştir.⁶³⁷

M. Fahrettin Şeker bu konuyu “Cumadan Sonra Öğle Namazının Hükümü ve İmamların Görüşü” başlığı altında ele almıştır. Şeker; Hanefî mezhebine göre, şehir veya belde kılınan bütün cuma namazlarının sahih olduğunu, bu icihadın dayanağının ise zorluğun giderilmesi olduğunu belirtmiştir. Müellif, sahih bir cuma namazından sonra cemaatle öğle namazının kılınmasının tahrimen mekruh olduğunu ancak cumadan sonra öğle namazını zuhr-i âhir olarak yalnız kılmak isteyen kişilere de bir engel olmadığını ifade etmiştir. Devamında ise Müslümanların birliğini korumak amacıyla öğle namazının cemaatle kılınmaması gerektiğini, büyük şehirlerin nüfus yoğunluğunu İslâm’ın ilk dönemlerindeki Medine şehrinin durumu ile kıyaslanmasının uygun olmadığını bildirmiştir. Yazar, ne asr-ı saâdet döneminde ne de sonraki dönemlerde zuhr-i âhir namazından bahsedilmediğini, cumanın birkaç yerde kılınmayacağı şartını ileri sürenlerin delilinin İslâm’ın ilk dönemlerdeki amelî vakıadan ibaret olduğunu belirtmiş ve her ne kadar cumanın tek bir yerde kılınması daha iyi ve faziletli olsa da günümüzde nüfusun artışından, şehirlerin büyümesinden dolayı cumanın tek bir yerde kılınmasının imkânsız olduğunu beyan etmiştir. Şeker, cuma namazının ihtiyaca binaen birden fazla yerde kılınması halinde geçerli olması durumunu, İmam Şâfiî’nin Bağdat’ta bulunduğu vakit cuma namazının iki farklı yerde kılındığını gördüğü halde bu durum hakkında bir şey dememesi olarak açıklamıştır.⁶³⁸ Ayrıca Güneş, eğer cuma namazı şartlara uygun kılınmış ise kimsenin öğle namazını kılmasını gerektirmediğini, kılındığında ise belki kaza yerine belki de sünnet yerine geçebileceğini, sebebinin ise farz namazlarının sayısının belli olduğunu, Allah’u Teâlâ’nın bir günde kullarına 6 vakit namazı farz kılmadığı şeklinde açıklamıştır.⁶³⁹

M. Reşit Aslan, Hasip Asutay, Siraceddin Önlüer, Muacet Korkmaz, Ömer Faruk Hilmi ve Mehmet Can gibi müellifler ise zuhr-i âhir meselesine detaylı biçimde yer vermemiş; yalnızca

⁶³⁷ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1/544-545; Arslan, *Tam Şâfiî İlmihali*, 60.

⁶³⁸ Detaylı bilgi için bkz. Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1/544; Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 278.

⁶³⁹ Güneş, *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, 278-279-280.

cuma namazının kılındığı şehirde, diğer yerlerden önce eda edilmesinin gerektiğini ifade etmekle yetinmişlerdir.⁶⁴⁰

Sonuç olarak, günümüzde nüfusun artması ve şehirlerin büyümesiyle birlikte cuma namazının yalnızca bir yerde kılınması fiilen imkânsız hâle gelmiştir. Bu nedenle, zaruret ve ihtiyaç durumuna binaen birden fazla yerde cuma namazı eda edilmektedir. Bu gerekçelerle, öğle namazının ayrıca kılınmasına gerek olmadığı, ancak ihtiyaten kılmak isteyenlere de engel olunmaması gerektiği yönünde bir kanaat oluşmuştur.

3.3.9. Hanefî veya Şâfiî imama uyma meselesi

Ülkemizde din hizmetlerinin icrasında önemli bir rol üstlenen imamlar, mensup oldukları mezhepler doğrultusunda cemaatlerine rehberlik etmektedirler. Toplumda önemli bir konumda olan imamlık vazifesi; başka bir mezhepten olan imama uymanın hükmü konusunda tarihte ve günümüzde hâlâ bir tartışma konusudur. Âlimler kişinin kendi mezhebine mensup olmayan bir imama uymasını caiz görmüştür. Ancak imamın da kendi cemaatinde farklı mezheplere mensup kişilerin bulunma ihtimaline göre o mezhebe uygun abdest alması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁴¹ Ülkemizde halkın çoğunluğunun mensup olduğu mezhep Hanefî mezhebidir. Bununla birlikte ülkenin doğusunda ise Şâfiî mezhebi çoğunluktadır. Ancak günümüzde Şâfiî mezhebine mensup kişiler sadece Doğu Anadolu Bölgesinde değil, belli şartlardan dolayı artık Hanefîlerin yaşamakta olduğu yerlerde de bulunmaktadır. Bundan dolayı M. Sait Özdemir, Haydar Hatipoğlu ilmihallerinde bu meseleye yer vermişlerdir. Soner Duman ve bazı müellifler sadece cemaatle namaz kılma meselesinde bu konuya kısaca değinmişlerdir.

Molla Sait Özdemir *Şâfiî İlmihali* isimli eserinde akaid ve ibadet konularından önce bu meseleyi “Arkasında Şâfiî Bulunması İhtimali Olan Hanefî İmamın Dikkat Etmesi Lazım Gelen Hususlar” başlığı altında ele almıştır. Özdemir ilmihalinde bu konuya neden yer verdiğini kısaca şu şekilde açıklamaktadır:

Ekserisi mamelektin şark tarafından bulunan Şâfiîlerin bir kısmı geçim ve diğer bazı sebeplerden dolayısıyla bugün memleketin her tarafına yayılmış vaziyettedirler. Sakinleri Hanefî mezhebinde olan yerlerde bile bir miktar Şâfiî'nin bulunması gâlib bir ihtimal haline gelmiştir. Onun içindir ki, arkasında Şâfiî bulunması ihtimali olan Hanefî imamların, hiç olmazsa Şâfiî'nin namazını ifsat edecek şeylerden sakınmaları lazımdır. Hanefî mezhebine ait fıkıh kitaplarında ancak muktedirin mezhebine göre namazın fesadına sebep olacak hususlardan kaçınıp sıhhatine ait hükümlerine riâyet eden Şâfiî imamına iktidanın kerahatsiz caiz olduğu bildirilmektedir. Ve bu iktidanın yalnız kılmaktan efdal olduğuna ve cemaatin

⁶⁴⁰ Korkmaz, *Şâfiî'ler İçin Namaz İlmihali*, 45; Aslan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 86; Önlüer, *Temel Şâfiî İlmihali*, 127; Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 136; Hilmi, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 108; Can, *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*, 104.

⁶⁴¹ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, 2/1199.

sevabını kazanacağına Remlî (v.1081/1671) Kebir de fetva vermiştir.⁶⁴² Diyanet İşleri Reisliği Müşâvere ve Dinî Eserler İnceleme Heyeti'nin 12/10/1950 gün ve 346/7256 sayılı kararında bu husus açıkça şu ifade ile belirtilmiştir: (Hanefî'nin Şâfiî'ye ve Şâfiî'nin Hanefî'ye iktidâsı caiz ise de muktedî'nin iltizam ettiği mezhepte namazın cevazına münafî bir halin imamda bulunmaması şarttır.) Bundan anlaşılacağı veçhile Hanefî mezhebinde olduğu gibi Şâfiî mezhebinde de bu husus aynı şekildedir.⁶⁴³

Özdemir, Hanefî imama tabî olan Şâfiî'nin namazının sahih olması için, imamın cemaatin mensup olduğu Şâfiî mezhebine göre namazın sıhhat ve fesadına ait hükümlere uymasının şart olduğunu belirtmiştir. Eğer imam bilerek şartlara uymaz ise günahkâr olacağını, İslâm ülkeleri ve âlimlerinden uzak yaşamının bilmeme sebebi olabileceğini, ancak ülkemizde bu mazeretin geçerli olmadığını vurgulamıştır. Müellif, arkasında bir Şâfiî'nin bulunması ihtimaline karşı Hanefî imamın kendi mezhebine göre namazı bozmayan ama Şâfiî mezhebine göre namazı bozan durumları maddeler halinde mukayeseli olarak vermiştir. Bu maddelerde; necâset, niyet, ölü hayvan derileri, tertip, kadın ve erkeğinin tenlerinin birbirine temas etmesi, teyemmüm, mest, Fatiha'nın okunması, namaz, cuma namazı ve hutbe gibi konulara kısaca yer vermiştir.⁶⁴⁴

Haydar Hatipoğlu ise bu konuyu *Büyük Şâfiî İlmihali* eserinin sonunda iki başlık olarak yer vermiştir. Birinci başlık “Cemaati İçinde Hanefî Bulunması Muhtemel Şâfiî İmamın Dikkat Etmesi Gerekli Hususlar” ikinci başlık ise “Cemaati İçinde Şâfiî Bulunması Muhtemel Hanefî İmamın Dikkat Etmesi Gerekli Hususlar” şeklinde meseleyi maddeler halinde kısaca açıklamıştır.⁶⁴⁵

Hatipoğlu, Şâfiî bir imamın namazın şartları, rükünleri, sünnetleri, namazı bozan şeyler ve namazın mekruhları hakkında kendi mezhebine uymasıyla birlikte arkasında Hanefî mezhebine mensup kimselerin bulunması muhtemel ise Hanefî mezhebine göre namazın şartları, rükünleri ve namazı bozan şeylerde Hanefî mezhebine uyması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Hanefî mezhebine göre namazın vaciplerine, sünnetlerine riayet etmesi gibi mecburiyetin olmadığını, vacip ve sünnetlere uymadığı takdirde bile Hanefîlerin o imama uymasının caiz olduğunu ve mekruh olmadığını ifade etmiştir. Müellif, Şâfiî mezhebine göre sünnet olup Hanefî mezhebine göre mekruh olan hususlarda imamın kendi mezhebine göre hareket edeceğini belirtmiş ve Hanefî cemaatin namazına bir hâlel gelmeyeceğini vurgulamıştır.⁶⁴⁶

⁶⁴² bkz. Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Riyad: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2003), 302-303.

⁶⁴³ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 5.

⁶⁴⁴ Özdemir, *Şâfiî İlmihali*, 6-14.

⁶⁴⁵ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihâli*, 261-262.

⁶⁴⁶ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihâli*, 261.

Müellif, kişinin namazının batıl olduğunu bildiği veya zannettiği imama uymasının sahih olmadığını, bunun sebebinin ise namazın geçersiz (batıl) olması olduğunu dile getirmiştir. Yazar, Şâfiî mezhebine mensup bir kimsenin, elinin içiyle tenasül organına dokunmuş bir Hanefî imama uyması hâlinde, Şâfiî mezhebine göre imamın abdestsiz sayılacağından dolayı bu namazın geçersiz olacağını belirtmiştir. Buna karşılık, kan aldırıldığı hâlde abdest almadan namaz kıldırılan bir Hanefî imama uyulması durumunda ise, Şâfiî mezhebine göre imamın abdesti bulunduğu kabul edildiğinden, bu namazın geçerli olacağını ifade etmiştir. Yazar, her iki meselede de imamın namazına uyan kişinin itikadı, zannı ve kanaatinin esas alındığını ve bunun muteber sayıldığını vurgulamıştır. Ayrıca Şâfiî bir kimse Hanefî imama uymak istediği zaman Şâfiî mezhebine göre namazın rükün ve şartlarına riayet etmesi konusunda şüphe ve tereddüt etse bile o imama uyabilmektedir. Çünkü mezhepler arası ihtilaflı konularda imamın arkasında bulunan diğer mezhep mensuplarının, mezhebine riayet ettiği konusunda imama karşı zan ve kanaat oluşturmaması, imam hakkında olumsuz bir zanda bulunulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak eğer Şâfiî, Hanefî imamın onun mezhebine riayet etmediğini bilirse ona uyamayacağını belirtmiştir.⁶⁴⁷ Müellif bu görüşlerini Şâfiî Fıkıh âlimi Şemseddin er-Remlî'nin (v.1004/1596) *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* adlı eserinden aktarmıştır.⁶⁴⁸

Soner Duman, Hatipoğlu'nun açıklamalarına benzer açıklamalarda bulunmuştur. Duman, kişinin devlet tarafından görevlendirilen bir imama uysa ve imam ona uyan kişinin farz olduğunu bildiği şeyleri terk etse bile bu uymanın sahih olduğunu, çünkü söz konusu durumda imama uymayı terk etmenin fitneye sebep olacağını bildirmiştir.⁶⁴⁹

Candan ise bu konu hakkında mezhep farklılığının namazda imama uymaya engel olmadığını, bir kimsenin, başka bir mezhepten bir imama uyarak namazını kılabilceğini belirtmiştir. Farklı bir mezhebe mensup olan kişinin, imamın kendi mezhebindeki şartlara aykırı bir davranış olup olmadığı konusunda araştırma yapmasına gerek olmadığını, tabi olduğu imama karşı hüsn-i zan besleyerek tabi olmasında bir engelin bulunmadığını ifade etmiştir.⁶⁵⁰

3.4. Kadınlarla İlgili Konular

İslâm hukukunda kadınlara ilişkin hükümler, ibadet hayatından sosyal yaşama uzanan geniş bir alanı içermektedir. Özellikle temizliğe, kadınların özel durumlarına (hayız, nifas ve istihâze),

⁶⁴⁷ Hatipoğlu, *Büyük Şâfiî İlmihali*, 267.

⁶⁴⁸ bkz. Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 2/165.

⁶⁴⁹ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 345.

⁶⁵⁰ Candan, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, 183.

örtünmesine, aile içindeki konumuna ve ibadetlerle ilgili muafiyet gibi konulara fıkıh kitaplarında geniş yer verilmektedir. Hatta kadınlarla alakalı müstakil fıkıh eserleri yazılmıştır. Ülkemizde Hanefî mezhebinde kadınlarla alakalı birçok ilmihal ele alınmış ve kadınlarla ilgili soruların birçoğuna bu eserlerde cevap verilmiştir. Ancak ülkemizde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki insanların büyük bir kısmının Şâfiî mezhebine bağlı olmasına rağmen hem Şâfiî ilmiyelerinde hem de kadınlara özel olarak yazılan ilmiyelerde kadınlarla ilgili hükümlere yeteri kadar yer verilmemiştir. Şâfiî mezhebinde kadın ilmihaliyle ilgili yazılmış sadece bir eser bulunmaktadır.⁶⁵¹ Bu ilmihal ise ihtiyacı karşılayacak kadar konuları detaylı olarak ele almamıştır. İncelenen ilmiyelerde kadınlarla ilgili konulara sınırlı olarak yer verilmiştir. Kadınlarla ilgili diğer ilmiyelere nazaran daha geniş yer veren Molla Fahrettin Şeker olmuştur.

3.4.1. Kadınların özel hallerinde ibadet etmesinin hükmü

İslâm kadına özel durumlardayken ibadet etmeme kolaylığını sağlamıştır. Ancak günümüzde ülkemizde kadının adetliyken ibadet etmesi konusu önemli tartışma konularından biri olmuştur. İncelenen bütün Şâfiî ilmiyelerinde adetli ve lohusa olan kadınların ibadet etmelerinin haram olduğu belirtilmiştir. Ancak Molla Fahrettin Şeker ve Soner Duman bu meseleyi daha detaylı olarak açıklamışlardır.

Molla Fahrettin Şeker, bu meseleyi, hayızlı ve nifaslı kadına haram olan meselelerde ele almıştır. Müellif, hayızlı ve nifaslı kadınlara namaz kılmanın, Kâbe'yi tavaf etmenin, camiye girmenin ve Kur'ân-ı Kerîm'e el sürmenin cumhura göre haram olduğunu belirtmiştir. Ancak oruç tutma ve Kur'ân-ı Kerîm'i okumanın hükmünde ihtilafın olduğunu ifade etmiştir. Yazar, hayızlı kadının oruç tutma meselesinde iki farklı görüş bulunduğunu belirtmektedir. Cumhura göre hayızlı kadının oruç tutması haramdır.⁶⁵² Bu görüşün delili, Hz. Âişe'nin şu rivayetidir: “Allah Resûlü (s.a.v.) döneminde hayız olurduk; bize orucu kaza etmemiz emredilir, namazı kaza etmemiz emredilmezdi.”⁶⁵³

Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayet ettiği şu hadise dayanarak bazı fakihler farklı bir görüş ileri sürmüşlerdir: Allah Resûlü (s.a.v.) kadınları kastederek, “Ben akıl ve din bakımından sizden daha noksanını görmedim. Çünkü günlerce namaz kılmamanız ve Ramazan'da oruç

⁶⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Mithat Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*.

⁶⁵² bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/354,355; bkz. el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, 1/387,

⁶⁵³ Buhari, “Hayız”, 321.

tutmamanız, dinî bakımdan noksanlığınızın bir göstergesidir.” buyurmuştur. Bu fakihlere göre, hayız halindeki oruç tutma yasağı, hastalık ve yolculukla kıyas edilerek haram kabul edilmiştir. Ayrıca, “Adetli bir kadın oruç tutamaz.” hükmüne dair Kur’ân-ı Kerîm’de ve sahih hadislerde kat’î bir delilin bulunmaması da bu görüşü desteklemektedir. Bu fakihlere göre, hayızlı kadının oruç tutması vaciptir. Zira eğer hayızlı bir kadına oruç tutmak vacip olmasaydı, sonrasında kazası da gerekmezdi. Öte yandan bazı âlimler, “Hayızlı kadın oruç tutamaz.” hükmünün geçerli olmadığını savunmuşlardır. Onlara göre temizlik orucun şartlarından olmadığı gibi, Ebû Saîd el-Hudrî’nin rivayetinde de bu husus açık bir şekilde belirtilmemektedir. Ayrıca Kur’ân ve hadislerde hayızlı kadının hali bir eziyet veya hastalık olarak tanımlanmış, bu durum yolcu ve hastaların haline benzetilmiştir. Dolayısıyla hayızlı kadınların da tıpkı yolcular ve hastalar gibi oruç tutup tutmama konusunda muhayyer oldukları ifade edilmiştir.⁶⁵⁴

Yazar, bu görüşünü İmam Nevevî’nin *el-Mecmû’* adlı eserinden aktarmaktadır. Söz konusu eserde konu şu şekilde ele alınmaktadır:

Kadı Hüseyin, İmamü’l-Harameyn, Gazzâlî (el-Basît’te), Mütevellî, Ruyânî ve diğerleri şu görüşü de nakletmiştir: “Kadına hayız hâlinde de oruç farzdır; sadece edayı geciktirmesine ruhsat verilmiştir. Çünkü eğer oruç o anda farz olmamış olsaydı, sonradan kazası da farz olmazdı. Tıpkı namazda olduğu gibi. İmamü’l-Harameyn şöyle der: ‘Araştırmacı âlimler bu görüşü reddetmişlerdir. Çünkü bir şeyin farz olması, onu yerine getirmenin mümkün olmasına bağlıdır. Fıkıhın hakikatini arayan kimse, bu tür ihtilaflara değer vermez.’ Ben derim ki: Bu görüş, bizim usûl ve kelâm mezhebimizdeki ‘güç yetirilemeyen şeylerle mükellef tutmak câizdir’ kaidesine dayanmaktadır. Gazzâlî el-Basît’te: ‘Bu ihtilafın fikhî bir faydası yoktur’ demiştir. Ben ise derim ki: Bunun ve benzerlerinin faydası, yemin, talâk ve köle azadı gibi meselelerde ortaya çıkar. Mesela bir kimse eşine: ‘Ne zaman sana oruç farz olursa, sen benden boşsun’ derse, işte bu durumda bu ihtilafın etkisi olur. Allah en doğrusunu bilir.’⁶⁵⁵

Bu bağlamda, Said el-Hûrî’nin naklettiği hadis ise *Neylû’l-evâtâr* isimli hadis kitabında şu şekilde açıklanmıştır: Bu hadiste, hayızlı kadının oruç ve namazdan menedilmesinin, o meclisten önce de şer’î bir hükümle sabit olduğuna işaret vardır. Hadis, hayızlı kadına hayız hâlinde oruç ve namazın farz olmadığına delalet etmektedir ki bu da icmâ ile sabittir. Ayrıca aklın artıp eksilmeye, aynı şekilde imanın da artıp eksilmeye elverişli olduğuna delalet etmektedir. Kadınların akıllarının eksikliğinin zikredilmesindeki maksat, onları bundan dolayı kınamak değildir. Çünkü bu, onların iradelerinin dışında olan bir durumdur. Asıl maksat, onlarla fitneye düşmekten sakındırmadır. Dinin eksikliği ise sadece günah doğuran şeylerle sınırlı değildir; bundan daha kapsamlıdır. Nitekim bu, *Fethu’l-Bârî*’de böyle açıklanmış ve Nevevî’den de nakledilmiştir. Çünkü bu izafî (göreceli) bir durumdur. Mesela “kâmil olan kişi”,

⁶⁵⁴ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 198.

⁶⁵⁵ Detaylı bilgi için bkz. Nevevî, *el-Mecmû’*, 2/354-355.

“daha kâmil olana göre” noksandır. Buna örnek olarak hayızlı kadın, hayız zamanında namazını terk etmekle günahkâr olmaz; fakat namaz kılan kişiye göre eksik kabul edilir.⁶⁵⁶

Şeker bu konu hakkındaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “Bana göre bu yaklaşım ve kıyas ihmal edilecek bir yaklaşım olmamakla beraber, dolaylıda olsa hadislerin varid oluşu, sahâbenin icması ve müctehid imamların bu konudaki görüşleri adetli bir kadının oruç tutmayacağını teşkil eder.”⁶⁵⁷

Kur’ân-ı Kerîm’i okuma konusunda, Şâfiî mezhebinin meşhur görüşüne göre hayızlı bir kadının cünüplü olan kişi gibi Kur’ân’ı okumasının haram olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşlerini ise Hz. Ömer’in rivayet ettiği Peygamber Efendimizin (s.a.v.) “Hayızlı olan bir kadın ile cünüplü olan bir kimse Kur’ân’dan bir şey okumasın.” hadisine dayandırmıştır.⁶⁵⁸ Müellif, bu konuda Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde iki görüş olduğunu, bir görüşe göre okunmasının câiz olmadığını, diğer bir görüşe göre ise okunmasının câiz olduğunu bildirmiştir.⁶⁵⁹

Soner Duman ise bu meseleyi nifas konusunda ele almıştır. Müellif, günümüzde kadınların özel hallerinde ibadet edip edemeyeceklerine dair tartışmanın olduğunu belirtmiş, bu meseleye ilişkin Diyanet İşlerine bağlı Din İşleri Yüksek Kurulunun 22.01.1998 tarihli kararına yer vermiştir. Bu karara göre kadınların hayızlı ve nifas halindeyken oruç, namaz ve Kur’ân-ı Kerîm okuma gibi ibadetlerin yapılmasının haram olduğunu getirmiş oldukları deliller çerçevesinde açıklamışlardır.⁶⁶⁰ Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de kesin olarak yasaklanmadığı için, kadınların adet ve nifas halindeyken namazlarını kılabilecekleri ve oruçlarını tutabilecekleri sözlerinin geçerli olmadığını, böyle bir iddianın bu konuda varid olan hadislere ve Peygamber Efendimizden (s.a.v.) günümüze kadar gelmiş olan icmalara aykırı olduğunu vurgulamışlardır.⁶⁶¹

3.4.2. Kadın ve camii

Kadınlar Hz. Peygamber’in (s.a.v.) döneminde aktif olarak mescitlerde bulunuyor ve cemaatle namazlar başta olmak üzere Peygamber Efendimizin (s.a.v.) bütün sohbetlerine katılıyorlardı.

⁶⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Münteke'l-aḥbâr*, thk. İsmeddin es-Sebabiti (Kahire: Daru'l Hadis, 1993), 1/347,348.

⁶⁵⁷ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 197-198.

⁶⁵⁸ İbn Mace, *es-Sünen*, 1/376 (No. 595).

⁶⁵⁹ bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/356; Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 198-199.

⁶⁶⁰ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 207-208-209.

⁶⁶¹ Duman, *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*, 207.

Daha sonraki dönemlerde kadınların camiye gitmeleri hem azalmış hem de kısıtlanmıştır. Kadınların camiye gitmeleri günümüzde de tartışma konularından biridir. Özellikle Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte toplu yapılan ibadetlere bir süre kısıtlama getirilmesiyle, toplumda camii kültürünün yok olması söz konusu olmuştur. Bu konu hem geçmişte hem de günümüzde ilim ehli insanların tartışma konusu olmuştur. İlgili makaleler yazılmış veya sosyal medya platformlarında tartışılmıştır. İncelenen ilmi haller arasında bu konuyu sadece Molla Fahrettin Şeker ve Necmettin Salihoğlu ele almışlardır.

Necmettin Salihoğlu, bu meseleyi cuma namazı bağlamında ele almış ve cuma namazının kimlere farz olduğunu açıklamıştır. Müellif, cuma namazının farz olma şartlarında biri olan “erkek olmak” kaydıyla kadının bu hükmün dışında tutulduğunu belirtmiş ve Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurduğu:

“Cuma namazına gitmek, ergenlik çağına ulaşmış her Müslüman erkeğe farzdır.”⁶⁶² hadisine binaen olduğunu demiş ve sonrasında şu açıklamayı yapmıştır: Çünkü kadınların cuma namazına gitmeleri kendileri için külfet olacağı gibi erkeklere de karışır ve fitneye sebep olmalarından da güven olunmaz. Şu anda fitneleri tahakkuk etmiş bile! Özellikle, Mescid-i Aksa gibi yerlerin kadınların ziyaret edilmesi fitneye sebep olmaktadır. Dolayısıyla da en kutsal olan yerler fesat olan fesat yuvası haline getirilmemesi için bu bozuk asırda kadınların bu gibi yerleri ziyaret etmeleri önlenmelidir.⁶⁶³

Müellif, bayram namazlarının kimlere farz olduğu konusunda mezhebin umumi görüşüne göre münferit, misafir, köle ve kadınların da bu namazı kılmalarının meşru olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebinin ise bu namazlar nafile birer ibadet olduğu için genç kızların ve süslü bir şekilde giyinen kadınların bayram namazlarına gitmelerinin mekruh, yaşlı kadınların ise koku sürmeden ve eski elbiseleri ile gitmelerinin müstehap olduğunu açıklamıştır. Daha sonrasında yazar bu hükmü şu şekilde izah etmiştir:

Derim ki, genç kızlar ile güzel giyinmiş kadınların bayram namazına gitmelerinin haram olduğuna kesin bir şekilde hükmetmek gerekir. Zira fitne çoğalmıştır. Ummu Atıyye'nin rivayet ettiği hadiste,⁶⁶⁴ her ne kadar (Asrı Saadette) kadınların bayram namazına çıktıklarına delalet ediyorsa da ancak asırların asrı olan Asrı Sadetteki şekliyle dine ilgi kalmamıştır. Asrı Saadet'te çıkmalarına müsaade edilmesinin hikmetine gelince, zira o asırda Müslümanların sayısı az idi, Müslümanlar sayıca çok görünsünler diye Rasulüllah Kadınların çıkışlarına izin verirdi. Bu nedenle namaz kılmakla yükümlü olmayan hayızlı kadınların çıkışına da izin verildi.

⁶⁶² Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk: Şuayb Arnavut (Beyrut: Daru'l Risaleti'l İlmiyye, 2009), “taharet” (No.342).

⁶⁶³ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 172.

⁶⁶⁴ أَمْرًا أَنْ نُخْرِجَ الْحَيْضَ يَوْمَ الْعِيدَيْنِ، وَنَوَاتِ الْخُدُورِ، فَيُشْهَدَنَّ جَمَاعَةُ الْمُسْلِمِينَ دَعْوَتَهُمْ، وَيَعْتَزَّلُ الْحَيْضُ عَنْ مُصَلَّاهُنَّ، قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِحْدَانَا لَيْسَ لَهَا جَلْبَابٌ؟ قَالَ: لَتَلْبِسَهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جَلْبَابِهَا. « وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ: حَدَّثَنَا عُمَرَانُ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ: حَدَّثَنَا أُمُّ عَطِيَّةَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ بِهَذَا. Bize, hayızlı kadınları ve evlerinden çıkmayan (bekâr) kadınları bayram gününde (bayram namazına) çıkarmamız emredildi. Onlar Müslümanların cemaatine ve dualarına şahitlik etsinler; ancak hayızlı kadınlar namazgâhtan uzak dursunlar. Bir kadın, ‘Ey Allah’ın Resülü! Bizden birinin (dışarı çıkacak) cılabı yoksa (ne yapalım)?’ dedi. Resülullah(s.a.v.) buyurdu ki: ‘Arkadaşı ona kendi cılabından giydirdi.’ Abdullah b. Recâ dedi ki: “Bize İmrân rivayet etti; bize Muhammed b. Sîrîn rivayet etti; bize Ümmü Atıyye rivayet etti: Ben, Nebî (s.a.v.)’den bunu işittim.” Buhari, “Salah”, 351.

Yazar, bu durumun zamanımızda tam tersi olduğunu, kadınların süslerini yabancı erkeklerle göstermek için dışarı çıktıklarını ve gözlerini harama bakmaktan sakınmadıklarını, aynı şekilde erkeklerinde kendilerini harama bakmaktan korumadıklarını belirtmiştir. Bu söylemlerine delil olarak Hz. Aişe: “Şayet Rasulûllah kadınların yaptıklarını görseydi, İsrailoğulları kadınlarının camilere gitmekten menedildikleri gibi, onları da camilere gitmekten menederdi.” hadisini getirmiştir.⁶⁶⁵ Kadınların camiye gitmemeleri yönünde Hz, Aişe dışında Urve b. Zübeyir, Yahya el-Ensârî, İmam Mâlikî ve Ebû Yusuf gibi âlimlerin görüşlerinin olduğunu, Ebû Hanife’nin ise bu konu hakkında iki görüşünün olduğunu; bir görüşüne göre cevaz verdiği, bir görüşüne göre menettiğini belirtmiştir. Bazı kişilerin Hz. Aişe’nin hadisini yanlış anladığını kadınların camiye gitmelerine müsaade ettiğini ancak zamanımızda kadınların harama dikkat etmediklerinden dolayı mescide gitmelerini yasaklamak yönünde fetva verilmesinin en doğru karar olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶⁶

Molla Fahrettin Şeker ise cemaatle namaz kılma konusunda, “Kadınların Cemaatle Namaz Kılmak İçin Camilere Gitmeleri Câiz Midir?” başlığı altında bu meseleyi izah etmiştir. Şeker, bazı müctehidlere göre yaşlı kadınların cemaatle namaz kılmaları için camiye gitmesini câiz gördüğünü ve hatta yaşlı kadının kocasının onu bu haktan menetmeye hakkının olmadığını belirtmiştir. Yazar, günümüzde genç kızların fitneye sebep olabileceğinden dolayı camiye gitmelerinin mekruh olduğunu açıklamış ve günümüzde kadınların fitneye sebep olmamaları için kendi evlerinde namaz kılmalarının evlâ ve tedbir açısından daha emniyetli olduğunu eklemiştir. Bu görüşünü ise Peygamber Efendimizin (s.a.v.) “Kadınları mescitlere gitmekten alıkoymayın. Evleri ise onlar için daha hayırlıdır.”⁶⁶⁷ hadisi ile desteklemiştir. Müellif, günümüzde kadınların süslenerek dışarı çıkmasının ve mescitlere gidilmesinin sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu mesele hakkında müctehid imamların görüşlerine yer vermiştir. Hanefî ve Mâlikî mezhep müctehidlerine göre genç kızların cemaatle namaz kılmak için camiye gitmelerinin mekruh olduğunu, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise ister yaşlı ister genç olsun güzel ve dikkat çekici olanların camiye gitmelerinin haram olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ Buhari, “Ezan”, 869.

⁶⁶⁶ Salihoğlu, *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*, 178.

⁶⁶⁷ Müslim, “Salah” 134-140.

⁶⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz. Cezîrî, *el-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi’l-erba’a*, 1/349; Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 251-252.

Şâfiî mezhebinde yazılmış ilk ve tek kadın Şâfiî İlmihaliinde bu konu yüzeysel olarak ele alınmıştır. Acat, kadın eski elbiselerini giymiş olsa bile eğer genç ve fitneye sebebiyet verecekse hem cuma namazı hem de diğer vakit namazları için camiye gitmesinin mutlak suretle mekruh olduğunu belirtmiştir. Dayandığı delil ise yukarıda daha önce zikredilen hadislerdir.⁶⁶⁹

3.4.3. Kadın ve yolculuk

Bu konuda Asutay, yanında mahremi olmayan bir kadının yolculuk yapmasının câiz olmadığını belirtmiştir. Bu görüşünü ise Peygamber Efendimizin (s.a.v.) “Allah’a ve ahiret gününe iman eden bir kadının, beraberinde mahremi olmaksızın üç günlük bir yolculuğa çıkması helal değildir.” hadisi ile delillendirmiştir.⁶⁷⁰ Müellif, hadis-i şerifte geçen 3 günlük yol, mesafe olarak fıkıh âlimlerince günde 6 saatten 18 saatlik yaya yürüyüşü olarak kabul edildiğini ve bunun da 90 km yola tekabül ettiğini belirtmiştir. Asutay, eşi veya mahremi olmayan bir kadının güvenilir iki veya daha fazla kadınla ilk hac ve umreye gidebileceğini, yalnız kadınların sayıları ne kadar çok olsa bile nafile hac ve umreye kocası ve mahremi olmadan gidemeyeceğini vurgulamıştır.⁶⁷¹ Yazar, kadının eniştesi ile yolculuk yapma meselesine değinmiş ve kadının namahrem olması sebebiyle kız kardeşinin eşi ile yolculuk yapmasının câiz olmadığını izah etmiştir. Yolculukta kız kardeşinin yanlarında olup olmaması konusunda bir farkın olmadığına da değinmiştir.⁶⁷²

Acat, kadının tek başına veya iki ve daha fazla kadınla yolculuk yapma konusunda, kadının mahremi ve eşi olmadan, zaruret dışı yolculuk yapmasının câiz olmadığını belirtmiştir. Müellif sonrasında, kadının yolculuğu ile ilgili hükümleri şu şekilde özetlemiştir: (1) Mâlikî mezhebine göre kadının zorunlu hallerde özel vasıtalar dışında, otobüs, tren, uçak gibi ulaşım araçlarıyla ve onun karşılayacak biri var ise tek başına yolculuk yapmasının câiz olduğunu belirtmiştir. (2) Kadının, eğitim ve öğretim için yanında bir mahremi olmadan uzak bir yere yolculuk yapmasının câiz olmadığını, bunun sebebinin ise birçok tehlikenin olması olduğunu ifade etmiştir. (3) Kadının kendi nafakasını emin etmesi amacıyla güvenilir bir veya birkaç kadınla başka bir şehre yolculuk yapmasının câiz olduğunu belirtmiştir. (4) Kadının mahremi olmadan

⁶⁶⁹ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 84.

⁶⁷⁰ Tirmzî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Radâ' ", 15.

⁶⁷¹ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 340.

⁶⁷² Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 341.

nafile ibadetler için (hac ve umre) tek başına uzun yolculuğa çıkmasının câiz olmadığını izah etmiştir.⁶⁷³

3.4.4. Kadının eğitimi ve çalışması durumu

a. Kadının Eğitimi:

İslâm dininde her mükellefin kendini geliştirmesi, öğrenmesi farzdır. İslâm'da kadının eğitim hakkı temel bir hak olarak kabul edilmiştir. İslâm dini, kadının eğitim ve öğretim hakkını hiçbir zaman engellememiş, bilâkis bilgi edinmeyi hem erkek hem de kadın için teşvik etmiştir. Bununla birlikte, İslâm kadının eğitim sürecinde, Allah'ın koymuş olduğu sınırların ihlâl edilmemesi gerektiğini de vurgulamıştır. Nitekim hadis şerifte buyrulduğu gibi “İlim öğrenmek her Müslüman kadın ve erkeğe farzdır.”⁶⁷⁴

Cumhuriyet Dönemi'nin belirli bir kesitinde Türkiye'de, kadının İslâm'ın emrettiği şekilde tesettürlü olarak eğitim alması çeşitli yasal ve idari engellere takılmıştır.⁶⁷⁵ Bu durum, bazı kadınları başlarını açarak eğitim almaya zorlamış, bazılarını ise peruk takarak bu süreci tamamlamaya sevk etmiştir. Bu gibi uygulamalar, ilim ehli arasında dinî açıdan tartışmalara konu olmuş ve çeşitli fikhî değerlendirmeleri beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte bazı ilmihallere de konu olmuştur.

İncelenen Şâfiî ilmihallerinde kadının başını açarak veya peruk takarak okumasının hükmünü sadece Molla Fahrettin Şeker ele almıştır. Genel olarak ilmihallerde peruk takmanın genel hükmüne değinilmiş ancak başörtüsünün yasak olması sebebiyle zarureten dolayı takmanın hükmüne değinilmemiştir.⁶⁷⁶ Şeker, bu meseleyi nikâh bölümünde “Kadının Giyim Kuşamı ve Tesettür” başlığı altında ele almıştır. Müellif, “Müslüman bir kadının okumak için başını açması zaruret midir?” sorusu çerçevesinde konuyu incelemiştir. Ona göre zarureten maksat, yasak olan bir fiili işlememek hâlinde kişinin helâk olması veya helâke yaklaşmasıdır. Bu sebeple, kadınların İslâm'a hizmet amacıyla bile olsa mahrem yerlerini açmalarını şart koşan okullarda okumalarının zaruret kapsamında değerlendirilemediğini belirtmiştir. Şeker, bu durumu “mulcî zaruret” olarak niteleyenleri eleştirmiştir. Ona göre akıl sahibi bir Müslümanın söz konusu meseleyi “mulcî zaruret” kapsamında değerlendirmesi, İslâm, fıkıh ve siyaset açısından yanlış

⁶⁷³ Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 130.

⁶⁷⁴ İbn Mâce, “Mukaddime” 17, (No.224).

⁶⁷⁵ Fatma Benli, “1964-2011 Türkiye’de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi” Mazlumder (İstanbul: 2011).

⁶⁷⁶ Duman, *Ayet ve Hadislere Göre Şâfiî İlmihali*, 782; Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 334; Keskin, *Şâfiî Fıkıhı (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*, 2/53. Müellifler Peruk takmanın dinî açıdan haram olduğunu ifade etmişlerdir.

bir tutumdur. Ayrıca müellif, böyle bir düşüncenin Müslümanları, kendi problemlerine İslâmî çözümler aramak yerine dayatmacıların zulümlerine razı olmaya sevk edeceğini vurgulamaktadır. Bunun yanında, bu anlayışın kişiyi korkutacağını ve sorumluluklarını yerine getirmekten alıkoyacağını ifade etmektedir.⁶⁷⁷

M. Fahrettin Şeker, “Devletin Başörtüyü Yasaklaması Mazeret Midir?” başlığı altında bazı dinî kesimlerin baskı sonucunda başörtünün teferruat olduğunu, başörtü yerine okumayı tercih etmelerinin Müslüman kesimi olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Müellif, zamanla değişen hükümlerin örf ve âdet üzerine kurulu olan hükümler olduğunu, nas ile sabit olan hükümlerin değişmediğini ve başörtünün de hükmünün nas ile sabit olduğunu bundan dolayı hükmünün (farziyetinin) değişmeyeceğini kesin olarak ifade etmiştir. Kadınların mutlak bilmesi gereken bilgileri öğreten yerlerin sadece okullar olmadığını, kurs ve medreselerin de bulunduğunu eklemiştir. Bu görüşünü de “Zararları gidermek maslahatları celp etmekten evlâdır.” fıkıh kaidesiyle desteklemiştir.⁶⁷⁸ Müellif, Müslüman kadınların başlarını açıp okuyarak İslâm’ın hükümlerini zorlayacaklarına, Müslüman bir çevrede okumanın çarelerini araştırmaları gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷⁹

Şeker, türban üzerine peruk takmanın hükmüne değinmiş ve başörtünün Allah’ın emri olduğunu ve ilahi emirlerin açık ve serbest yaşanılması gerektiğini, başörtüsü üzerine peruk takmanın ise kişinin kulluğunu gizlemesi anlamına geldiğini dile getirmiştir. Şeker, basit şeylere karşı imanı gizlemek ne kadar tehlikeli ise, başörtünün üzerine peruk takmanın da o kadar tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Yazar, kişinin kendisini geçici bir durum için İslâmî değerlerden soyutlayarak Allah katında suç işlediğini ve Allah’ın önemli bir emrini çiğnediğini belirtmiştir. Türban üzerine peruk takanların “Ben türbanı reddediyorum, sizin istemiş olduğunuz gibi başımı açıyorum.” mesajını verdiklerini ifade etmiştir.⁶⁸⁰

b. Kadının Çalışması Konusu

İslâm hukukunda, kadın ferdî ve toplumsal hayatın aktif öznesi olarak konumlandırılmıştır. Kadına birçok hak tanındığı gibi bazı sorumluluklar da yüklenmiştir. İslâm dininin temel prensipleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, kadının çalışmasının mutlak olarak yasaklanmadığı, yalnız belli başlı ahlâkî ve dinî ilkeler doğrultusunda şekillenmesi gerektiği

⁶⁷⁷ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 613.

⁶⁷⁸ “الضرورات تبيح المحظورات”

⁶⁷⁹ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 613-614.

⁶⁸⁰ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 616.

kabul edilmiştir. Kadının çalışma hayatına katılması, ailevi sorumlulukları aksatmaması, tesettür kurallarına riayet etmesi, meşru ve helal bir işte çalışması gibi şartlara bağlanmıştır. İncelenen Şâfiî ilmiyelerinde kadının çalışma hayatı ile ilgili konulara sınırlı bir şekilde yer verilmiştir.

Bu konuyu Molla Fahrettin Şeker, muamelat bölümünde icâre konusunda “Devlet Dairelerinde ve İş Yerlerinde Kadınların Çalışması Helal Mi?” başlığı altında ele almıştır. Müellif, günümüzde kadınların, devlet dairelerinde, fabrikalarda veya özel sektörlerde çalışabilmelerinin “kadının kendi isteğiyle çalışması, eşinin izni dahilinde çalışması ve çalışma ortamının uygun olması” şartlarıyla câiz olduğunu belirtmiştir. Uygun ortamdaki kasıt ise kadın erkek karışık olmaması, giriş çıkışlarda karışıklığın olmaması, kadın ve erkeğin baş başa kalmaması olduğunu ifade etmiştir. Müellif, zaruret veya ihtiyaç hâllerinde, kadınların da erkekler gibi kendi yetenekleri ve mesleki yeterlilikleri doğrultusunda çalışmasının câiz olduğunu belirtmiştir.⁶⁸¹

Bu meseleyi ele alan bir diğer müellif olan Mithat Acat, “Kadın ve Siyaset” bölümünde, “Kadının Çalışması” başlığı altında ele almıştır. Acat, çalışmanın kadının asli görevi olmadığına ve İslâmî açıdan da istenen bir husus olmadığına dikkat çekmiştir. Çünkü kadın bekar ise nafakasının babasına, evli ise eşine eğer kimsesi yok ise beytül mala ait olduğunu ifade etmiştir. Ancak eğer kadının eşi fakir olup geliri ailesinin ihtiyacını karşılamayacak durumda ise; kadının dinin emrettiği tesettür ve halvet şartlarına uygun olarak çalışmasının câiz olduğunu belirtmiştir. Yazar, kadının doktorluk, hemşirelik ve kız çocuklarına öğretmenlik gibi fitratına uygun işlerde çalışmasının daha uygun olacağını vurgulamıştır.⁶⁸²

Her iki müellifin de ortak olarak değindiği nokta kadının çalışmasının câiz olması için, çalışma ortamının kadının dinî yaşantısına ters düşmemesi ve kadını asıl vazifelerinden mahrum bırakmaması gerektiğidir.

3.4.5. Resmi nikâh

Nikâh, sözlükte “toplamak” ve “bir araya getirmek” anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda kullanılan *tenâkahat el-eşcâr* (ağaçlar birbirine nikâhlandı) ifadesi, ağaçların birbirine

⁶⁸¹ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 491- 492.

⁶⁸² Acat, *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*, 181-182.

meyletmesi ve yaslanması anlamına gelmektedir. Arap dilinde kavram hem “akit” hem de “cinsel ilişki” anlamında kullanılmaktadır.⁶⁸³

Terim olarak nikâh, “nikâhlama (inkâh) veya evlendirme (tezvîc) lafızları yahut bunların tercümeleri aracılığıyla cinsel ilişkinin helal kılınmasını sağlayan bir akit” şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca, şer‘an belirlenen şartlar çerçevesinde, aralarında evlenme engeli bulunmayan kadın ile erkeğin hayatlarını ömür boyu birlikte sürdürmeleri esasına dayalı olarak birleşmelerini sağlayan akdi ve bu akit ile eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade etmektedir.⁶⁸⁴

Ülkemizde, evliliğin resmiyet kazanabilmesi için nikâhın belediye tarafından kısılması yasal bir zorunluluktur. Bu durum, kamuoyunda “Belediye nikâhı ya da resmî nikâh, dinî nikâh yerine geçer mi?” sorusu etrafında çeşitli tartışmalara yol açmıştır. İncelenen Şâfiî ilmi halleri arasında bu meseleye yalnızca M. Fahrettin Şeker ve Hasip Asutay’ın eserlerinde yer verilmiştir.

Şeker, bu meseleyi nikâh bölümünde, “Belediye Nikâhının Hükümü?” başlığı altında ele almıştır. Müellif, günümüzde belediyeler tarafından kısılan nikâhların, nikâh akdi için gerekli olan nitelikleri bulundurması sebebiyle sahih olduğunu belirtmiştir. Ancak Şâfiî mezhebinde, kızın velisinin nikâhta bulunması nikâhın sıhhat şartlarından biri olduğu için belediyeler tarafından kısılan nikâhların İslâmî açıdan geçersiz olduğunu açıklamıştır. Şâfiî mezhebine göre nikâhın rükünlerinden biri, kızın velisinin bulunmasıdır. Mezhep bu görüşünü “Velisiz nikâh olmaz.”⁶⁸⁵ ve “Kadın, kadını evlendiremez; kadın da kendini evlendiremez.”⁶⁸⁶ hadisleriyle temellendirmektedir.⁶⁸⁷ Şeker, bu sebepten dolayı Şâfiî mezhebine mensup kişilerin belediye nikâhından sonra imam nikâhı olarak bilinen dinî nikâhı kıymaları gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁸⁸

Hasip Asutay ise bu konuyu muamelat bölümünde, nikâh konusunda ele almıştır. “Resmi Nikâhtan Önce Kısılan Dinî Nikâh” ve “Resmi Nikâhın Dinî Yerine Geçmemesi” olmak üzere iki başlıkta açıklamıştır. Müellif, resmi nikâhtan önce kısılan dinî nikâhın geçerli olduğunu ancak ülkemizde resmi nikâh kısılmadan sadece dinî nikâhın varlığı günümüz hukuk sisteminde kabul edilmediği için, bu nikâhın yaptırımsız kalacağını ve birçok medeni haklardan

⁶⁸³ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-Minhâc*, 4/200.

⁶⁸⁴ Fahrettin Attar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 112.

⁶⁸⁵ İbn Mace, *es-Sünen*, “Nikah” 15 (No. 1880).

⁶⁸⁶ İbn Mace, *es-Sünen*, “Nikah” 15 (No. 1886).

⁶⁸⁷ bkz. Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-Minhâc*, 4/226-239.

⁶⁸⁸ Şeker, *Şâfiî Mezhebine Göre İslâm İlmihali*, 594.

mahrum kalacağını ifade etmiştir. Bu yüzden dinî nikâhın yanı sıra resmi nikâhın da gerekli olduğunu belirtmiştir. Ancak resmi nikâhın dinî nikâhın yerine geçmediğini, çünkü nikâhın rükünlerinden biri olan velinin icap ve kabulünün resmi nikâhta söz konusu olmadığını dile getirmiştir. Bu yüzden resmi nikâhın yanı sıra dinî nikâhın da kısılması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁸⁹ Şeker bu meselede ilk olarak genel hükmünden bahsetmiş, daha sonra Şâfiî mezhebine göre hükmünü açıklamıştır. Asutay ise direkt Şâfiî mezhebine göre hükmünü beyan etmiştir.

Asutay nikâh meselesinde “rol gereği yapılan nikâhın hükmü” konusuna değinmiş, nikâhın hikayeleştirilmesinden dolayı tiyatro ve sinemalarda rol gereği yapılan nikâhların geçersiz olduğunu açıklamıştır. Müellif, veli, erkek ve şahitler aynı mecliste bulunmadığı için telefonla kısılan nikâhın da geçersiz olduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁰

⁶⁸⁹ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 285.

⁶⁹⁰ Asutay, *Şâfiî İlmihali*, 285, 286.

SONUÇ

İlmihal geleneği, halkın dinî sorumluluklarını öğrenmesini ve bunları doğru bir şekilde uygulamasını sağlamak amacıyla Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren telif edilmiş; bu türden eserler özellikle ergenlik çağına giren çocuklara temel dinî bilgilerin aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Baş ucu kitabı niteliği taşıyan ilmihaller, günümüzde de Müslüman toplumların temel amelî ve fikhî bilgileri öğrendikleri ilk başvuru kaynakları olma özelliğini sürdürmektedir.

Ülkemizde Hanefî mezhebine mensup Müslümanların sayıca diğer mezheplerden daha fazla olması ilmihal literatürünün çoğunlukla Hanefî mezhebine göre kaleme alınmasına yol açmıştır. Söz konusu ilmihaller, Hanefî mezhebine bağlı bireylerin dinî ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılamış ve geniş bir okuyucu kitlesine de ulaşmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğun olarak Şâfiî mezhebine mensup bir nüfus mevcuttur. Buna rağmen, bu mezhebe yönelik ilmihal çalışmalarının uzun süre sınırlı kaldığı görülmektedir. Şâfiî ilmihallerinin Hanefî ilmihallerine kıyasla sayıca azlığı, mezhep mensuplarının temel dinî bilgi edinme ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersizliğe yol açmıştır ki bu, Şâfiî ilmihal literatürünün geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Son yıllarda bu eksikliğin kısmen giderilmeye çalışıldığı görülse de içerik zenginliği, sistematik sunum ve güncel meselelere temas etme bakımından Hanefî ilmihalleriyle aynı düzeye ulaşılamamıştır.

Hanefî ilmihalleri tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahipken, Şâfiî mezhebine ait ilmihaller için aynı durum geçerli değildir. Osmanlı döneminde Şâfiî mezhebine göre kaleme alınmış yalnızca bir ilmihal tespit edilebilmektedir ve bu eser Mehmet Tahir Dağıstanî'nin *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl* adlı eseridir. Cumhuriyet Dönemi'ne bakıldığında da bu durumun değişmediği, uzun yıllar Şâfiî mezhebine yönelik herhangi bir ilmihal kaleme alınmadığı görülmektedir. Nitekim bu alandaki ilk eser Molla Sait Özdemir tarafından 1956 yılında yazılmıştır. Bunu, 1965'te Ahmet Serdaroglu ve Yakup İskender'in ortaklaşa kaleme aldıkları *Şâfiî İlmihali* ile 1975'te Halil Günenç'in yazdığı *Büyük Şâfiî İlmihali* takip etmiştir. Bu bakımdan Şâfiî ilmihal telifi 1990'lı yılların sonuna dek oldukça sınırlı kalmış, ancak 2000'li yıllardan itibaren bu alandaki eserlerde belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu artış yalnızca Türkçe yazılan eserlerle sınırlı kalmamış; Arapça ve Kürtçe gibi farklı dillerde kaleme alınmış Şâfiî ilmihallerinin tercümeleri de Türkçe literatüre kazandırılmıştır. Ayrıca, klasik fıkıh eserlerinin Türkçeye çevrilmesinde de dikkat çekici bir artış yaşanmıştır.

Türkçe yazılmış Şâfiî ilmiyelerin telif edilmesinin en temel nedeni, elbette ki söz konusu mezhebe mensup bireylerin bu eserlere duyduğu ihtiyaçtır. Nitekim bu alanda eser kaleme alan birçok müellif, yazdıkları ilmiyelerin giriş veya önsöz bölümlerinde ülkemizde Şâfiî mezhebine mensup Müslüman bireylerin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte ilmiyel eserlerinin ya hiç bulunmadığı ya da yazılan ilmiyelerin sorular karşısında yetersiz kaldığını, telif sebeplerinin bu ihtiyacı karşılamak olduğunu ifade etmişlerdir.

Şâfiî ilmiyelerine yalnızca bireysel seviyede değil, kurumsal düzeyde de bir ihtiyaç söz konusudur. Bu bağlamda bazı müellifler, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Şâfiî yoğunluklu bölgelerde görevlendirilen imam-hatiplerin bu mezhebe dair yeterli bilgiye sahip olmadıkları, İmam Hatip ortaöğretim kurumları ile ilahiyat fakültelerinde ise Şâfiî fikhına yönelik derslerin yetersiz düzeyde verildiğini ifade etmişlerdir. Hanefî mezhebine mensup imamların arkasında Şâfiî cemaatin bulunması durumunda, imamların Şâfiî mezhebinin hükümlerini uygulamada eksiklik gösterdiklerini de belirtmişlerdir. Bu durumun, mezhep mensubu birçok birey açısından dinî pratiklerde kafa karışıklığına yol açtığı özellikle vurgulanmaktadır. Söz konusu eksikliklere dikkat çeken bazı müellifler, ilmiyelerinde bu sorunlara doğrudan yer vermiştir. Örneğin, Molla Sait Özdemir ilmiyalinin önsöz bölümünün hemen ardından “Arkasında Şâfiî Cemaatin Bulunması Muhtemel Olan Hanefî İmamının Dikkat Etmesi Gereken Hususlar” başlıklı bir bölüme yer vererek bu konuya açıklık getirmiştir. Aynı şekilde, Haydar Hatipoğlu eserinin son bölümünde hem Hanefî hem de Şâfiî imamların, görev yaptıkları cemaatlerdeki mezhepsel farklılıklara dikkat etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Soner Duman da ilmiyalinde benzer meselelere temas etmiş; Molla Fahrettin Şeker ise bu hususta hem Diyanet İşleri Başkanlığı’nı hem de ilgili eğitim kurumlarını doğrudan eleştirmiştir.

Şâfiî ilmiyelerin genelinde, okuyucunun konuları daha kolay kavraması amacıyla sade, açık ve yalın bir üslup tercih edildiği görülmektedir. İlk Türkçe Şâfiî ilmiyel olan *Zübdetü’l-Makâl Fî İlmi’l-hâl*, Osmanlıca kaleme alınmış olmasına rağmen, dönemine göre oldukça sade ve anlaşılır bir dile sahiptir. Cumhuriyet sonrası yazılan ilk Şâfiî ilmiyelerinden Molla Sait Özdemir’in *Şâfiî İlmiyalı*, Halil Günenç’in *Büyük Şâfiî İlmiyalı* ve Ali Arslan’ın ilmiyalı gibi eserlerde ise günümüz ilmiyelerine kıyasla daha ağır bir üslup kullanıldığı ve metinlerde Arapça kelimelere daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Zamanla bu üslubun yerini daha sade ve anlaşılır bir anlatım tarzı almıştır. Bunun örneklerinden biri de Halil Günenç’in ilk basılan *Büyük Şâfiî İlmiyalı* ile günümüzde yapılan tekrar basımıdır ki üslup farkı oldukça barizdir. Günümüzde kaleme alınan Mehmet Keskin, Soner Duman, Abdurrahman Candan ve M. Halil Çiçek’e ait ilmiyelerde ise açık ve anlaşılır ifadelerin yanı sıra akademik bir üslubun

benimsendiği görülmektedir. Bununla birlikte, bazı ilmihaller içerik sunumu ve yöntem bakımından diğerlerinden farklılık göstermektedir. Örneğin, *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl* adlı eserde müellif, Şemsettin er-Remlî'ye ait olduğunu belirttiği hac risâlesini tercüme ederek ilmihale dâhil etmiştir. Bu yönüyle eser, geleneksel ilmihallerden ayrılan özgün bir yapıya sahiptir. Öte yandan, bazı müelliflerin özellikle toplum yararına olan meselelerde Hanefî mezhebine tâbi olunmasını tavsiye ettikleri görülmektedir. Örneğin sadaka-i fitır gibi konularda toplumun genel maslahatını gözeterek Hanefî görüşlerine yönlendirme yapılmıştır. Ayrıca ilmihallerin büyük çoğunluğunda, konuların okuyucu tarafından daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla bazı örneklemelere yer verildiği dikkat çekmektedir. Fıkıhtaki kulleteyn ve kasr gibi teknik meselelerde bazı müelliflerin, miktarları daha net bir biçimde ifade edebilmek için açıklamaları hesaplamalarla desteklemeleri bu durumun örneklerindendir.

Üslup tercihlerinin yanı sıra, müelliflerin ilmihal konularını açıklama ve delillendirme biçimleri de zamanla değişmiştir. Molla Sait Özdemir gibi bazı müellifler ıstılah anlamını kısaca açıklamakla yetinseler de genel olarak müellifler, açıklamalarda kelimelerin lugavî (sözlük) ve ıstılahî (terimsel) anlamlarına yer vermeyi tercih etmişlerdir. Hükümlerin temellendirilmesinde çoğunlukla Kur'ân ve sünnete dayalı deliller kullanılsa da bu uygulama her ilmihal için geçerli olmamıştır. Molla Sait Özdemir yalnızca konuların farz oluşuna dair deliller sunmuş; bunun dışında delillendirmeye yer vermemiştir. Ahmet Serdaroğlu, Yakup İskender, Siraceddin Önlüer ve Muacet Korkmaz gibi müellifler ise eserlerinde delillere hiç yer vermemişlerdir. Bu bakımdan ilk müdellel (delilli) Şâfiî ilmihal Soner Duman tarafından kaleme alınan *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İlmihali* adlı eserdir. Bu eseri Alaaddin Güneş'in yazdığı *Şâfiüler İçin İbadet Rehberi* ve yine aynı müellifin hazırladığı *Delilleriyle Şâfiî İlmihali* takip etmiştir.

İlk dönem Şâfiî ilmihallerinde hem mezhep içi görüşlere hem de diğer mezheplere ait görüşlere sınırlı bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Necmettin Salihoğlu bazı müellifler eserlerinin önsöz veya giriş kısımlarında mezhep içi tartışmalara yer vermediklerini ifade etmişlerdir. Yakup İskender ve Ahmet Serdaroğlu yazmış oldukları ilk *Şâfiî İlmihali* ise bu duruma bir istisna teşkil etmektedir. Söz konusu ilmihalde, dipnotlarda Hanefî mezhebine ait görüşlere de yer verilmektedir. Günümüzde Mehmet Keskin'in kaleme aldığı iki ciltlik *Şâfiî Fıkıhı* adlı ilmihalde Hanefî mezhebine dair görüşlerin sıkça aktarıldığı görülmektedir. Bazı ilmihallerde yalnızca mezhep görüşleriyle yetinilmemiş, çeşitli dinî kurumların fetvalarına da yer verilmiştir. Molla Sait Özdemir, Mehmet Keskin, Soner Duman, Abdurrahman Candan ve M. Fahrettin Şeker gibi müellifler; Din İşleri Yüksek Kurulu, Fıkıh Kurulu, Ezher Üniversitesi

Fetva Kurulu ve İslam Birliği gibi kurumsal dinî otoritelerin fetvalarını eserlerine dâhil etmişlerdir.

İlmihallerin telifinde esas alınan kaynaklar genellikle eserin giriş veya önsöz bölümlerinde belirtilmiş, kaynakça kısmında ise bu kaynakların tamamına yer verilmiştir. Bazı müellifler ilgili hükümleri dayandırdıkları kaynakları dipnotlarda göstermiş, bazıları ise bu kaynakları metin içinde doğrudan aktarmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte, yalnızca ayet ve hadisleri kaynak göstermekle yetinen müellifler de bulunmaktadır. *Şâfiî Namaz Hocası* ve *Dinimi Öğreniyorum* gibi bazı eserlerde ise herhangi bir kaynağı yer verilmemiştir. Bu durum, kaynak gösterme ve delillendirme yöntemleri açısından ilmihaller arasında önemli farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Nitekim bazı ilmihallerde yararlanılan kaynakların ne dipnotlarda ne de kaynakçada belirtilmemesi, müelliflerin Şâfiî mezhebi içerisindeki tercihlerini tespit etmeyi güçleştirmektedir. Bu durum, ibadetlere dair hükümlerin mezhepte muteber kabul edilen görüş mü yoksa zayıf bir rivayet mi olduğunun anlaşılmasını da zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, ilmihallerde kaynak kullanımındaki bu şeffaflık eksikliği, araştırmacılar açısından mezhepsel konumlandırmanın sağlıklı bir biçimde yapılmasını engellemektedir. İlmihallerin ilmî açıdan daha güvenilir ve işlevsel olabilmesi adına kaynak gösterme yöntemine özen gösterilmesi bu bakımdan büyük önem arz etmektedir.

İncelenen Şâfiî ilmihallerinde konuların ele alınış ve tasnif biçimleri, dönemsel olarak farklılık göstermektedir. *Zübdetü'l-Makâl Fî İlmi'l-hâl* adlı eserde müellif, konuları klasik usule uygun biçimde tasnif etmiş; ana başlıkları “Kitap”, alt başlıkları ise “Fasıl” olarak adlandırmıştır. Cumhuriyet sonrasında telif edilen Şâfiî ilmihallerinde ise genellikle daha sistematik bir başlıklandırma tercih edilmiştir. Müellifler, kimi zaman konuları “Akaid Bölümü”, “Temizlik Bölümü” gibi müstakil bir bölüm olarak ele almış, bazen de ana başlıkları bir araya getirerek “Akaid”, “İbadet”, “Muamelat”, “Nikâh” gibi üst başlıklar altında toplamışlardır. Bazı eserlerde ise bu tasnif dahi yapılmamış, her mesele doğrudan kendi başlığı altında müstakil olarak işlenmiştir.

Türkçe Şâfiî ilmihallerinde genel olarak akaid ve ibadet konularına ağırlık verildiği gözlemlenmektedir. Akaid bölümlerinde İslâm, din, iman, iman ve İslâm’ın şartları gibi temel inanç esasları işlenirken; ibadet bölümlerinde tahâret, abdest, namaz, oruç, zekât, hac ve kurban gibi temel konulara yer verilmiştir. Özellikle erken dönem ilmihallerde bu konular öncelikli olarak ele alınmış; muâmelât, aile hukuku, miras, nikâh ve güncel konular gibi meselelere ise yalnızca yüzeysel olarak değinilmiştir. Halil Günenç, Haydar Hatipoğlu ve Mehmet Can gibi

müellifler bu usulü tercih edenler arasındadır. Bununla birlikte, telif edildikleri dönemin güncel meseleleri arasında yer alan kadınların peruk takması ve belediye nikâhı gibi konuların ilmihallere yansıdığı görülmektedir. Bu durum, Hasip Asutay ve Molla Fahreddin Şeker gibi müelliflerin eserlerinde de gözlemlenmektedir.

Şâfiî ilmihallerinde muâmelât, aile hukuku, miras ve güncel meselelere çoğunlukla yer verilmemektedir. Bu alanlara odaklanan, yalnızca bu konuları ele alan müstakil eserlerin ise henüz telif edilmediği görülmektedir. Bu durum, Şâfiî mezhebine göre bu alanlardaki ilmihal ihtiyacının tam olarak karşılanamadığını ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen Şâfiî ilmihallerinde konu çeşitliliği Hanefî ilmihallerine kıyasla daha sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Namaz en çok yer verilen başlıklardan biri olurken; kadınlara ilişkin özel durumlar en az yer verilen alanlardan biri olmuştur. Bu konulara sınırlı düzeyde değinilmesi, ilmihal literatüründeki önemli bir boşluğa işaret etmektedir.

Özellikle, kadınlara ilişkin konuların sınırlı düzeyde işlenmiş olması, Şâfiî ilmihallerindeki önemli bir eksikliktir. Bu alanda Mithat Acet tarafından kaleme alınan *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dinî Bilgiler* adlı bir eser bulunsa da içeriği itibarıyla eser bu ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmaktadır. Kadınların özel hâlleri dışında, camiye veya cuma namazına gitmeleri, tek başına yolculuk yapmaları ve eğitim hakları gibi sosyal ve toplumsal meselelerle ilgili konulara da yalnızca birkaç ilmihalde sınırlı biçimde yer verilmiştir. Diğer ilmihallerin çoğunda ise bu tür meselelere hiç değinilmemiştir. Benzer şekilde, Şâfiî mezhebinde aile hukukuna ve buna bağlı meselelere yer veren ilmihallerin sayısı da oldukça azdır. Bu alanda özel olarak kaleme alınmış, kapsamlı ve müstakil bir ilmihal eserinin bulunmaması yine önemli bir eksikliktir. Bu durum, Şâfiî ilmihal literatüründe kadın ve aile hukukuna ilişkin alanlarda daha ayrıntılı, derinlikli ve sistematik çalışmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Elde edilen sonuçlar, Şâfiî ilmihal literatüründe hem içerik hem de yapısal açıdan çeşitli eksikliklerin bulunduğunu ve bu alanda yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. İçerik açısından bakıldığında, muâmelât ve aile hukuku konularının daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde ele alınması gerektiği, kadınlara dair meseleler gibi hem bireysel hem toplumsal yönü olan konuların da ilmihallerde kendine yer bulmasının bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Yapısal açıdan incelendiğinde ise ilmihallerde konuların sistematik bir tasnife tabi tutulmaması, bazı muâmelât meselelerinin ibadet bölümü içerisinde veya farklı kısımlara dağınık şekilde yer alması, fasıllar arasında yeterli geçişlerin yapılmaması ve kavramsal çerçevenin açıkça ortaya konmaması gibi sorunlar dikkat çekmektedir. Ayrıca, yararlanılan kaynakların dipnotlarda veya

kaynakçada düzenli ve şeffaf biçimde gösterilmemesi de söz konusu eserlerin ilmî güvenilirliği açısından önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Netice itibariyle Şafî mezhebi özelinde yazılan ilmiyelerin hem sayı bakımından hem de muhteva olarak oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Mevcut eserlerin eleştirel bir gözle yeniden değerlendirilmesi, sınırlılıklarının ve eksiklerinin tespit edilmesi yapılacak yeni çalışmalara yol göstermek bakımından önem arz etmektedir. Bu alana yapılacak her katkı literatürü zenginleştirmenin ötesinde, ülkemizdeki Şafî mezhebi müntesiplerinin ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Çalışmamızın da bu noktada anlamlı bir boşluğu doldurmuş olması en temel gaye ve temennimizdir.

KAYNAKLAR

- Abdüsselâm, İzzeddin. *İslamî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri*. çev. Soner Duman. İstanbul: Mirac Yayınları, 2006.
- Acat, Mithat. *Şâfiîler İçin Temel Dini Bilgiler*. İstanbul: Yeryüzü Yayıncılık, 2013.
- Acat, Mithat. *Şâfiî Kadınlar İçin Temel Dini Bilgiler*. Ankara: Seyda Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Akkuş, Süleyman. “Kültürlerin Buluşma Noktasında Uluslararası İznik Sempozyumu”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (Eylül 2005), 251-262.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. “İlmihal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/139-141. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Ocak 2014), 25-56.
- Arslan, Ali. *Tam Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Arslan Yayınları, 1980.
- Arslanoğlu, Ali. *Tüm İlmihal: İman, İbadet, Ahlak Peygamberler ve Peygamberimiz (S.A.V.)*. İstanbul: Nuh Aycan Matbaası, 1971.
- Aslan, Mahsum. *Şâfiîler’de Mezhep İçerik İhtilaf: Heytemî ve Remli Örneği*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2022.
- Aslan, Molla Reşit. *Muhtasar Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Bera Kitap, 1. Basım, 2014.
- Askâlanî, İbn Hacer. *Dünya ve Ahirette Yaşama Adabı*. çev. Mithat Acat. İstanbul: Deha Kitap, 2020.
- Asutay, Hasip. *Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 4. Basım, 2015.
- Attar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007.
- Attar, Fahrettin. “Sefer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/294-298. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2009.
- Aynacı, Mediha. *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fikhî Yönden Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Bayer, Ahmet. *Şâfiî Namaz Hocası*. Erzurum: İhtar Yayıncılık, 3. Basım. 1997.
- Bayer, Ahmet. *Minberden Mü’minlere Hutbelere*. Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1995.
- Benli, Fatma. “1964-2011 Türkiye’de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi”. *Mazlumder* İstanbul: 2011.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-âşâr*. thk. Abdulmu’ti Emin Kal’acî. 15 Cilt. Kahire: Dârü’l-Vefa, 1412/1991.

- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015.
- Biyografya. “Mustafa Kasadar”. Erişim 1 Eylül 2025. <https://www.biyografya.com/tr/biographies/mustafa-kasadar-5a9ebe25>
- Biyografya. “Ömer Faruk Hilmi”. Erişim 1 Eylül 2025. <https://www.biyografya.com/tr/biographies/omer-faruk-hilmi-b5424295>
- Bozbaş, Fatiha. “İslam Hukukunda Dârülharp’te Faiz Tartışmaları”. *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 23, (2014), 173-198.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi ‘u ‘ş-şahîh*. thk. Mustafa Dib el-Buğa. 7 Cilt. Beyrut: Dârü’l İbn Kesîr, 1414/1993.
- Can, Mehmet. *Kaynaklı Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Şefkat Yayıncılık, 24. Basım, 2024.
- Can, Mehmet. *Kaynaklı Şâfiî Namaz İlmihali*. İstanbul: Şefkat Yayıncılık, 2001.
- Candan, Abdurrahman. *Muhtasar Şâfiî İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2021.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fıkh ‘ale ‘l-mezâhibi ‘l-erba ‘a*. 5 Cilt. Beyrut: Darü’l Dârü’l Kütübü’l İlmiyye, 1424/2003.
- Çiçek, M. Halil. *Muhtasar Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2022.
- Dağıstani, Seyyid Mehmed Tahir. *Zübdetü’l-Makal Fi İlmi’l-hâl*. İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1320.
- Dalgın, Nihat. “sigorta”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/159-164. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Desûkî, Şemsuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arefe. *Hâşiye ‘ale ‘ş-Şerhi ‘l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Darü’l-Fikir.
- Dımaşkî, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî. *Reddü’l-muhtâr ‘ale ‘d-Dürri ‘l-muhtâr*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrut: Darü’l-Kütübü’l İlmiyye, 1415/1994.
- Dımaşkî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî. thk. Said Bekdaş. Medine: Darü’s-Sirac, 2022.
- Diyanet Haber. “Diyanet Şâfiî Yazarı Mehmet Keskin Emekli oldu”. 1 Eylül 2025. <https://www.diyanehaber.com.tr/diyanet-saffii-ilmihli-yazari-mehmet-keskin-emekli-oldu>
- Duman, Soner. *Ayet ve Hadislerle Şâfiî İbadetler İlmihali*. İstanbul: Mirac Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Duman, Soner. *Şâfiî’nin Kıyas Anlayışı*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Vakfı, İSAM, 2009.

- Duman, Soner. *İlk Dönem Hanefî Usulünde İllet Tartışmaları*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2009.
- Erbilî, Muhammed Emin. *Tenvîrû'l-kulûb*. thk. Macid el-Hamavi. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1435/2014.
- Erbilî, Muhammed Emin. *Tenvîrû'l-kulûb*. çev. Halil Günenç. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1984.
- Erkoç, Tuba. “Halil Günenç”. *Türkiye’nin Birikimleri: İlahiyatçılar*. ed. Hüseyin Türkan. 141-149. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2013.
- Ezherî, Süleyman b. Ömer b. Mansur el-Cemel el-Uceyli. *Haşiyetü'l-Cemel alâ Şerhi'l-Menhec*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikir.
- Gazzâlî. *Öğütler*. çev. Soner Duman. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2008.
- Güman, Osman. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İlmihal Literatürü (1839-1922)”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* XII/23 (2014), 167-211.
- Güman, Osman. *XIX. Yüzyıl’da Nimet-i İslam Kitabı Çerçevesinde İlmihal Fıkhı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2000.
- Günenç, Halil. *Büyük Şâfiî İlmihali*. Ankara: Hilal Yayınları, 1975.
- Günenç, Halil. *Büyük Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Yasin Yayıncılık, 2018.
- Günenç, Halil. *Şâfiî Cep İlmihali*. İstanbul: İlim Yayınları.
- Günenç, Halil. *Şâfiîler İçin Namaz Kitabı*. İstanbul: Emel Yayıncılık.
- Güneş, Alaaddin. *İbadet Rehberi*. İstanbul: Seyda Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Güneş, Alaaddin. *Delilleriyle Şâfiî İlmihali (İtikat, İbadet, Muamelat)*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2024.
- Güneş, Alaaddin. *Fıkhü'l Müdellel-Delilleriyle Şâfiî İlmihali (İtikat, İbadet, Muamelat)*. 3 Cilt. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016.
- Hatipoğlu, Haydar. *Büyük Şâfiî İlmihâli*. Ankara: Mesaj Yayınevi, 2. Basım, 1991.
- Hatipoğlu, Muhammed Sait. “Cumhuriyet Dönemi Âlimlerinden Haydar Hatipoğlu ve Eserleri”. *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3/2 (Kasım 2022), 133-135-136. <https://doi.org/10.56477/sirat.1192482>
- Heyet. *Resimli Muhtasar Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 8. Basım, 2018.
- Heyet. *Kavlü'l-Musîb Tercüme-i Nihâyeti't-Tedrib; Manzum Şâfiî İlmihâli*. çev. es-Seyyid Tâhir Doğru Geylani. Bursa: Furkan Ofset, 1992.
- Hınn, Mustafa Sa’îd vd. *Fıkhü'l-Menhecî ‘alâ Mezhebi’s-Şâfi’î, Büyük Şâfiî Fıkhı*. çev. Ali Arslan. 4 Cilt. İstanbul: Arslan Yayınları, 1994.
- Hilmi, Ömer Faruk. *Muhtasar Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 2. Basım, 2012.

- Hindî, Müttakî. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-aķvâl ve'l-ef'âl*. 18 Cilt. Beyrut: er-Risale, 1405/1985.
- “İlmihal”. *Temel İslam Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 4/319. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları, 2019.
- İsfahânî, Ebû Şücâ'. *Ġāyetü'l-iĥtişâr: Delilleriyle Büyük Şâfiî İlmihali*. çev. Nizamettin ersöz. İstanbul: Ravza Yayınları, 2005.
- İskenderî, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî. *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*. nşr. Mustafa Baba Halebî Matbaası, 8. Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1379/1970.
- Kâhirî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî. *Muġni'l-muĥtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. thk. Ali Muhammed Muavvîd, Adil Ahmed el-Mevcud. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415/1994.
- Kallek, Cengiz. “Hısnî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/400-4001. İstanbul TDV Yayınları, 1998.
- Karakuş, Abdullah. *Şâfiî İlmihali Namaz Hocası ve Temel Dini Bilgiler*. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2018.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm'ın Işıġında Günün Meseleleri*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Kaya, Eyyüp Said. “Taklid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/461-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kazvînî, Ebû Abdillâh Muahmmmed b. Yezîd b. Mâce. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l Risâleti'l İlmiyye, 1430/2009.
- Keskin, Mehmet. *Büyük Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Çaġrı Yayınları, 2011.
- Keskin, Mehmet. *Şâfiî İlmihali; İman ve İbadetler*. İstanbul: Çaġrı Yayınları, 2014.
- Keskin, Mehmet. *Şâfiî Fıkhu (Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Konyevi, Seyda Muhammed. *Fetvalar: Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Asrımız Meselelerine*. İstanbul: Reyhani Yayınevi, 2007.
- Konyevi, Seyda Muhammed. *İlmihal: Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre İbadetlerin Edep ve Sırları*. İstanbul: Reyhani Yayınevi, 2006.
- Korkmaz, Muacet. *Şâfiîler İçin Namaz İlmihali*. İstanbul: Dinî Neşriyat Kitabevi, 1997.
- Korkmaz, Muacet. *Yaşanmış Öyküler: İslâmköy'e Aġıt*. İstanbul: Fıtrat Yayınları, 1998.
- Kur'ân-ı Kerim Meâli*. çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server İletişim, 1. Basım, 2014.
- Kurt, Hasan. *İlmihal Kitaplarında İman Esasları (1930-1965)*. İstanbul: Raġbet Yayınları, 2005.

- Kurtubî, Ebû'l Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-Müctehid*. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l Hadis, 1425/2004.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâ b. Müslim. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1374/1955.
- Küçük, Rahmi. *Cuma Namazı ve Zuhr-i âhir Meselesi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Makdisî, Ebû'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed. *el-Muğnî*. thk. Taha Zeynî, Mahmud Abdulvehab Fayad. 10 Cilt: Kahire: Meltebetü'l Kahire, 1389/1969.
- Memduhoğlu, Adnan. "İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı". *EKEV Akademi Dergisi* XX/66 (2016), 21-49.
- Mısırî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1404/1983.
- Müderriş, Abdülkerim. *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsiri'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2014.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-Tâlibîn*. thk. Züheyir eş-Şâviş. 12 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l İslamiyye, 1412/1991.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe*. nşr. Heyet. 9 Cilt. Kahire: Müniriyye Matbaası, 1344.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Erba'üne'n-Neveviyye*. Beyrut: Dârü'l-Minhac, 2009.
- Önlüer, Siraceddin. *Şâfiî Mezhebine Göre Dinimi Öğreniyorum*. İstanbul: Hâcegân, 7. Basım, 2022.
- Önlüer, Siraceddin. *Temel Şâfiî İlmihali*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 28. Basım, 2023.
- Özdemir, M. Said. *Şâfiî İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Reisliği, 1956.
- Râmînî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî. *el-Âdâbü's-şer'iyye*. thk. Şuayb Arnavut, Ömer el-Kayyem. 3 Cilt. Beyrut: er-Risâle, 1419/1999.
- Risale Haber. "Molla Said Özdemir Kimdir?". Erişim 1 Eylül 2025. <https://www.risalehaber.com/said-ozdemir-kimdir-261579h.htm>
- Sa'dî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî. *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1357/1983.
- Saîd, Esad Muhammed. *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*. çev. Soner Duman. İstanbul: Polen Yayınları, 2009.

- Salihoğlu, Necmettin. *Temel Şâfiî İlmihali (Muhtasar Kifayetül Ehyar)*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Sedat, Fazlıoğlu. *Şâfiîler İçin Dini Bilgiler*. İstanbul: Muallim Neşriyat, 1. Basım, 2019.
- Semerkindî, Ebû Mansur Muahmmmed b. Muahmmmed Mahmud el-Mâtürîdî. *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*. Haydarabad, 1321.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsûl*. Beyrut: Dârü'l Marife, 31 Cilt. 1989.
- Serdaroğlu, Ahmet-İskender, Yakup. *Şâfiî İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1965.
- Şaban, Zekiyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları Fıkah Usulü*. Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1971.
- Şeker, Molla Fahrettin. *Şâfiî Mezhebine Göre İslam İlmihali*. İstanbul: Buruc Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Şevkânî, Abû Abdillâh Muhammed. *Neylû'l-evâtâr şerhu Münteķa'l-aḥbâr*. thk. İsameddin es-Sebabitî. 8 Cilt. Kahire: Dârü'l Hadis, 1413/1993.
- Şeybanî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Kesb (el-İktisâb fi'r-rızkı'l-müstetâb)*. Beyrut: Dârü'l-Neşîrû'l-İslamiyye, 1418/1997.
- Şirbînî, Hatib. *Muḡni'l-muḥtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. çev. Soner Duman. İstanbul: Mirac Yayınları, 2009.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Kahire: Daru't-Ta'sîl, 1437/2016.
- Uçar, Ahmet. "Anadolu'da İslâmî Hayatın Giriş Kapıları, İlk Asırlar, İlk İlmihaller". Yedi Kıta Dergisi, 113 (Ocak 2018) 18-31.
- Ummah Platform. "Prof. Dr. Abdurrahman candan". Erişim 1 Eylül 2025. <https://ummahplatform.org/tr/profile/profdrabdurrahmancandan/about>
- Yağcı, Hızır. "Cumhuriyetten Günümüze Tekirdağ Müftüleri". Hasan Keskin, Özken Öztürk. 704-705. Tekirdağ: Tekirdağ Kültür, Tarih, Sanat Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2022.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Fitre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/160-161. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ahmet Hulusî Serdaroğlu." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/553-554. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yıldırım, Celal. *Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Büyük İlmihal*. İstanbul: Üçdal Neşriyat 1976.
- Yıldız, Esra, "Dağıstan'dan Çin'e Uzanan İlim Yolculuğu: Çin Vâizi Dağıstanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi". Academic Platfrom 5/3 (2021), 439-460. <https://doi.org/10.52115/apjir.1034919>

Yörükân, Yusuf Ziya. “İslâm İlm-i Hâli”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I/1 (1952), 5-21.

Zernûcî, Burhâneddin. *Ta’lîmü’l-müte’allim tarîka’t-te’allüm*. thk. Salah Muhammed el-Haymi, Nezir Hamdan. Beyrut: Darül-İbn Kesir, 1453/2014.

Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletüh*. 10 Cilt. Dımaşk: Dârü’l-Fikir, 1405/1985.

ÖZGEÇMİŞ

Orta ve lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 2019 yılında Ürdün Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2022 yılında Yalova Üniversitesi Temel İslami Bilimler Fakültesi’nde yüksek lisans öğrencisi.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Haşemi, Zümrüt. Tanzimat Dönemi Yazılan İlk Şâfiî İlmihali *Zübdetü’l-Makâl*’in İncelenmesi, II. İslam Hukuku Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu, Özet Bildiri Kitabı, 2024, <https://neupress.org/image/pdf/359Fıkıhsem%20özet%20kitabı-.pdf>

